

EX PANNONIA

18

Суботица / Subotica / Szabadka
2014

*U finansiranju ovog broja časopisa učestvovali su Grad Subotica i
Istorijski arhiv Subotica*

EX PANNONIA

Broj 18

Subotica 2014.

Izdavač: Istorijski arhiv Subotica

Za izdavača: Stevan Mačković, direktor IASu

Redakcija: Stevan Mačković, Tanja Segedinčev, Zolna Matijević

Lektor i korektor: Dijana Borenović

Prevodi sažetaka na mađarski jezik: Zolna Matijević

Prevodi sažetaka na engleski jezik: Dijana Borenović

Tiraž: 500 primeraka

Štampa: „REprint”, Subotica

Adresa redakcije: Trg slobode 1/III, tel. +381 (0)24 524-033

e-mail: info@suarhiv.co.rs

web adresa: www.suarhiv.co.rs

ISSN 0354-9151

CIP – Каталогизација у публикацији Библиотеке
Матице српске, Нови Сад

930.25(497.113)

Ex Pannonia / redakcija Stevan Mačković, Tatjana
Segedinčev, Zolna Matijević – 1996, Br. 1. – Subotica:
Istorijski arhiv Subotica, 1996-; 30 cm

Godišnje
ISSN 0345 - 9151

COBISS.SR-ID 74467596

SADRŽAJ

STUDIJE:

ZAVIČAJNA ISTORIJA

Stevan Mačković	O javnim službenicima (službama) u Subotici (1918–1941)	5
Halász Tibor	Szabadka 1914-ben a közgyűlési jegyzőkönyvek tükrében	20
Dejan Mrkić	„Mađarska zgrada” (Trg Lazara Nešića 2)	31
Žužana Kunkin	Tragom malo poznatog bakroreza Beograda iz 1694. godine	36
Csúszó Dezső	A Bajai-úti temető kápolnái (Szabadka)	40
Tatjana Segedinčev	Moj rođendanski poklon, Ljudi i grad u vremenu (proteklih 50 godina, 1964–2014)	59
Mr Karlo Slavić	Podrum Jožefa Piukovića (Piukovics József) na Kelebiji	70

ISTORIJA ZDRAVSTVA

Dr Emil Libman, Tatjana Segedinčev	Osnivanje i prve godine rada medicinske škole u Subotici (1947–1954)	74
---------------------------------------	--	----

ARHIVISTIKA

Dijana Vorenović	Zbirka plakata Istorijskog arhiva Subotica	87
Zoran Vukelić	Фонд 434, Општина Бајмок (1945–1965), 1945–1965 – један фонд	94

IZ ARHIVSKE GRAĐE

Zoran Veľanovič	Dva сведочанства о српским добровољцима Сави Растовићу и Марку Вујиновићу, Прилог за историју српских добровољаца у Првом светском рату	97
-----------------	---	----

IZ RADA ARHIVA

Tamara Petković	Letopis Istorijskog arhiva za 2013. godinu	103
-----------------	--	-----

PRIKAZI

Др Драго Његован	<i>Водич кроз архивске фондове Историјског архива Суботица XVIII/1, приредили Татјана Сегединчев и Зоран Вељановић</i>	109
Zoran Vukelić	<i>Zoran Veľanovič, Dijana Musin, Bibliografija Ex Pannonia 1-16 (1996–2012)</i>	111
Marija Bujčić	<i>Olga K. Ninkov, Ljubica Vuković Dulić, Secesija u subotičkim javnim zbirkama</i>	112
Olivera Skoko	<i>Olga K. Ninkov, Lica vremena – portreti iz umetničke zbirke Gradskog muzeja u Subotici I</i>	114
Dr Zoltan Mesaroš	<i>Srdan Cvetković, U ime naroda, politička represija u Srbiji 1944–1953.</i>	116

TARTALOM

KUTATÁSOK

HELYTÖRTÉNET

Mačković, Stevan	Szabadkai köztisztviselők /közszolgálat/ (1918-1941)	5
Halász Tibor	Szabadka 1914-ben a közgyűlési jegyzőkönyvek tükrében	20
Mrkić, Dejan	„Magyar ház” (Lazar Nešić tér 2.)	31
Kunkin, Žužana	Belgrád 1694-ben készült, kevésbé ismert rézmetszete nyomában	36
Csúszó Dezső	A Bajai-úti temető kápolnái (Szabadka)	40
Segedinčev, Tatjana	Születésnap ajándék, Emberek és a város térben és időben /utolsó 50 év/ (1964-2014)	59
Mr. Slavić, Karlo	Piukovics József borpincéje Kelebián	70

EGÉSZSÉGÜGY-TÖRTÉNET

Dr. Libman, Emil, Segedinčev, Tatjana	A szabadkai Egészségügyi Iskola megalakulása és működésének első évei (1947-1954)	74
--	---	----

LEVÉLTÁRI ANYAG

Borenović, Dijana Vukelić, Zoran	A Szabadkai Történelmi Levéltár plakátgyűjteménye Bajmok község (1945-1965), 1945-1965 /a Szabadkai Történelmi Levéltár 434-es számú fondja/	87 94
Veljanović, Zoran	Két tanúság Sava Ristović és Marko Vujinović szerb önkéntesekről, Adalék az első világháború történetéhez	97

A LEVÉLTÁR TEVÉKENYSÉGÉBŐL

Petković, Tamara	A Szabadkai Történelmi Levéltár 2013. évi tevékenysége	103
------------------	--	-----

ISMERTETÉSEK

Dr. Njegovan , Drago Vukelić, Zoran Bujić, Marija	<i>Vodič kroz arhivske fondove Istorijskog arhiva Subotica XVIII/1</i> <i>Bibliografija Ex Pannonia 1-16 (1996-2012)</i> <i>Secesija u subotičkim javnim zbirkama</i> , Olga K. Ninkov - Ljubica Vuković Dulić	109 111 112
Skoko, Olivera	<i>Lica vremena - portreti iz umetničke zbirke Gradskog muzeja u Subotici I</i> , Olga K. Ninkov	114
Dr. Mészáros Zoltán	<i>U ime naroda, politička represija u Srbiji 1944-1953</i> , Srđan Cvetković	116

CONTENT

STUDIES

LOCAL HISTORY

Stevan Mačković, Halász Tibor, Dejan Mrkić, Žužana Kunjin, Csúsó Dezső, Tatjana Segedinčev,	About public officers and public employment in Subotica (1918-1941) Subotica in 1914 through the assembly protocols "The Hungarian building" (Lazar Nešić Square, No. 2) On the trail of little known copperplate from 1694 Chapels in Bajsko cemetery in Subotica My birthday present, People and the town in time (the last 50 years, 1964-2014)	5 20 31 36 40 59
Mr Karlo Slavić,	József Piukovics' wine cellar in Kelebija	70

HISTORY OF HEALTH SERVICE

Dr Emil Libman, Tatjana Segedinčev,	Establishment and work of the Medical school in Subotica (1947-1954)	74
--	--	----

ARCHIVAL SCIENCE

Dijana Borenović, Zoran Vukelić,	Poster collection of the Historical Archives of Subotica Fond 434, Municipality Bajmok (1945-1965), 1945-1965	87 94
-------------------------------------	--	----------

FROM ARCHIVAL MATERIAL

Zoran Veljanović,	Two testimonies about Serbian volunteers in war, Sava Rastović and Marko Vujinović	97
-------------------	---	----

ARCHIVES' ACTIVITIES

Tamara Petković,	Chronical of The Historical Archives of Subotica for the year 2013	103
------------------	--	-----

REVIEWS

Dr Drago Njegovan Zoran Vukelić Marija Bujić Olivera Skoko	<i>Vodič kroz arhivske fondove Istorijskog arhiva Subotica XVIII/1</i> <i>Zoran Veljanović, Dijana Musin, Bibliografija Ex Pannonia 1-16 (1996-2012)</i> <i>Olga K. Ninkov, Ljubica Vuković Dulić, Secesija u subotičkim javnim zbirkama</i> <i>Olga K. Ninkov, Lica vremena - portreti iz umetničke zbirke Gradskog muzeja u</i> <i>Subotici I</i>	109 111 112 114
Dr Zoltán Mészáros	<i>Srđan Cvetković, U ime naroda, politička represija u Srbiji 1944-1953</i>	116

Stevan Mačković,
arhivski savetnik, Istorijski arhiv Subotica

O javnim službenicima (službama) u Subotici (1918–1941)

Sažetak: Javni službenici odnosno službe, državne i gradske, te njihov položaj u subotičkom međuratnom periodu, prate se i analiziraju, kako u načelu tako i na mnogobrojnim konkretnim primerima. Obradene su tako službe uprave, pravosuđe, policija kao i druge ustanove u nadležnosti države ili grada.

Ključne reči: javni službenici, državne i gradske ustanove.

Uvod

U međuratnom društvu Kraljevine Jugoslavije, pa tako i Subotice, jasno se izdvajao sloj službenika kao širi, odnosno činovnika kao užii pojam, nasuprot fabričkim ili poljoprivrednim radnicima, zanatlijama, trgovcima... Mada je on bio vrlo širok po profesionalnoj strukturi, zajedničko im je bilo što su angažovani, službovali u službama koje su radile za društvenu zajednicu. Postojali su javni ili privatni službenici. Prvi su nalazili mesta u javnim delatnostima, u upravi, zdravstvu, kulturnim ustanovama i drugim javnim delatnostima, obavljajući poslove za državu ili niže, lokalne organe vlasti. Privatni službenici su pak radili u privrednim delatnostima, novčanim i trgovinsko-prometnim preduzećima ili vanprivrednim delatnostima.

Polje istraživanja je fokusirano samo na javne službenike (odnosno službe), državne ili gradske. Gde su radili, koliko ih je bilo, kako su se birali i postavljali, kakav je bio njihov položaj i status, samo su neka od pitanja na koja ovaj rad pokušava dati odgovore. Jasno je da ni taj specifičan društveni sloj nije mogao biti odvojen i izdvojen od društvenih strujanja i matica koje su vodile i usmeravale čitavo društvo i državu. A najbolje i najjasnije izražena poluga koja je delovala na određivanje smera državnog broda bila je politika. Tako je i veza između javnih službenika i politike vrlo naglašena i snažna. Službenici su bili odraz i izvršiooci onih političkih stremjenja koja su se kreirala u određenim periodima. *Politička podobnost bila je posledica uverenja da su činovnici dužni da*

*služe vlasti, dok se o službi državi nije mnogo razmišljalo.*¹ U hronološki kratkom, a istorijski zgusnutom, međuratnom period, linija naglašenog državnog centralizma i unitarizma obeležila je politiku kreiranu na vrhu a pokušaji odgovora i reakcije na nju, politiku vođenu na nižim nivoima. Sličan obrzac se prati i u Subotici. U polju takvih društveno-političkih silnica radili su i živeli subotički javni službenici.

Dve su velike, međusobno slične ali u nekim pogledima i vrlo različite grupe javnih službenika: gradski i državni. Gradska administracija je i u novim državno-pravnim okolnostima zadržala mnoge obrasce iz ranijeg perioda. Službenici pod nadležštvom Grada odražavali su i viševekovnu tradiciju lokalne samouprave. Državna uprava i državni službenici pod njom, bili su pak nešto sasvim novo, pošto su predstavljali reprezentere nove države a time i nove ideologije, odnosno političke i društvene prakse. Jedan od primarnih zadataka državne administracije u Vojvodini bio je rad na širenju državne ideologije, njenoj nacionalizaciji ili uspostavljanju i jačanju, kako se tada govorilo – slavenske dominacije, ponajpre u političkom, ekonomskom, demografskom tako i prosvetno-kulturnom životu.²

O stanovništvu Subotice i njegovoj strukturi, lokalni popis 1919. godine daje sledeće podatke: 101.286, 81.706 slavenski govore, 79.593 zemljodilaca, 4.249 obrtnika, i 242 trgovca, 2.491 činovnika, 458 diplomirani, 13.253 razni.³ Jasno je da je najveći dio tadašnjih subotičana, po materijalnoj osnovi življenja bio upućen za poljoprivredu, što je jedna od dubokih permanentnih karakteristika ovoga područja. Iskazan je i relativno veliki broj onih lica koja žive od činovničkih plaća. To daje naslutiti da je sam broj glava porodica u položaju činovnika bio mnogo manji. Po podacima Okružnog ureda za osiguranje radnika Subotice u 1933. godini, broj osiguranih radnike je bio sledeći: 4.838 u industriji, 2.605 u trgovini, 709 u privatnim zanimanjima, 2.630 kao kućna posluga, 4.014 u zanatstvu, 1.270 u opštinskim službama, svega 17.035 osiguranih članova.⁴

¹ Ljubomir Petrović, Jugoslovensko društvo između dva svetska rata, u: Istorija 20. veka, 2008, vol. 26, br. 2, str. 39.

² Dobro teoretsko obrazloženje ciljeva nacionalizacije dao je dr Vladan Jojkić u svojoj studiji *Nacionalizacija Bačke i Banata, etno-politička studija*, Novi Sad 1931.

³ Istorijski arhiv Subotica (dalje IASu), F. 47, I 22/1919.

⁴ IASu, F. 56, 9.

Centar Subotice dvadesetih godina

Promene nakon 1918.

Po podacima koji oslikavaju stanje u Subotici 1910. godine, *nameštenici kod prometa i javnih zvanja ogromnom većinom bili su Mađari – ili su bar popisani za Mađare, što je tako daleko išlo bilo, da su Bunjevci i kod same varoši imali samo 18,5 od sto činovnika i 40,3 od sto dnevničara imali.*⁵ No, toj dominaciji Mađara bližio se kraj. Završetak Velikog rata i s njim povezana promena imperiuma dovešće, samo po sebi razumljivo i do promena u nacionalnom sastavu javnih službenika. I pored nove državne, ideološke i političke klime, u Vojvodini će se, u organizaciji vlasti, još dugo upotrebljavati neki zakoni, propisi, obrasci iz starog administrativnog i pravnog sistema Monarhije. *Do kraja septembra 1919. godine mađarska vlada je činovnike u južnim delovima podsticala na to da se ne povinuju zahtevu novih vlasti i polažu zakletvu na vernost te da i dalje slušaju samo uputstva iz Budimpešte.*⁶ U decembru je započeto smenjivanje mađarskog činovništva. *Prvo su smenjeni mađarski veliki župani, gradonačelnici i javni beležnici, a na njihova mesta su postavljani isključivo Sloveni, uglavnom Srbi. Nesigurnost činovnika iz južnih delova povećavale su kontradiktorne vesti i uputstva koja su pristizala iz glavnog grada Mađarske. Dogadalo se da je Ministarstvo za prosvetu i unutrašnje poslove izdavalo različita uputstva za istu stvar, a srpske nove vlasti su činovnike koji su tražili vezu sa Budimpeštom smatrali izdajnicima.*⁷ Dešavaju se i hapšenja zbog optužbi zbog iredentizma i anti-državnog ponašanja. Deportacija bilo je sve više, i to ne

samo činovnika. Zbog otpuštanja, u administraciji na teritoriji Bačke došlo je do velikih poremećaja. U početku, nova država nije uspevala u potpunosti zameniti staru državnu upravu, odnosno upravne, nastavničke, pravosudne, policijske i žandarmerijske snage zameniti obrazovanim i sposobnim jugoslovenskim činovnicima. Jedini kriterijum imenovanja i stupanja u službu bilo je slovensko poreklo i političko poverenje. To je u velikoj meri slabilo i onako klimavi ugled nove političke elite, koji je dodatno podrivan brojnim korupcionaškim aferama.⁸ Zbog svega toga, u prvim godinama nakon oslobođenja, javne službe su gotovo zamrle odnosno bile paralisane, a u skladu sa tim opao je broj službenika. Promena režima značila je i promenu celokupnog srednjeg i nižeg činovništva. Srednje državno činovništvo je postavljano na osnovu njihove povezanosti sa višim krugovima, lične vernosti, službenog poznanstva i političke poverljivosti. S druge strane, povrede prava Mađara u novoj Kraljevini, pa i onih koji su još ostali u službeničkoj poziciji, bila je tema pogodna za revizionističku propagandu, koja je od kraja 20. godina stalno jačala. Kršenje manjinskih prava, koje je mađarska štampa prezentovala tamnim tonovima ostavilo je traga čak i u Društvu naroda. To je bila zasluga Imrea Prokopija,⁹ a njegova prva peticija upućena je 20. novembra 1929. godine i odnosila se na slučaj Antala Zedija,¹⁰ činovnika Gradske kuće u Subotici, koji je bio otpušten jer je, protivno uputstvu gradonačelnika, jednom klijentu dao obaveštenje na mađarskom jeziku.¹¹

Državni službenici

U 1930/31. godini na nivou cele zemlje bilo je ukupno 139 518 državnih činovnika.¹² Njihovu brojnost uočava i naglašava i subotički poznati javni delatnik, novinar i pisac, Lazar Stipić 1933. godine. *Državni činovnici su snažni pioniri nacionalizacije, jer ih ima više hiljada i jer raspolažu sa potrebnim intelektualnim sposobnostima.*¹³ Najviši državni funkcioner je bio Veliki župan.¹⁴ Po starom mađarskom administrativno teritorijalnom principu, Subotica je bila u rangu županije i imala svog Velikog župana, državnog činovnika kojeg je postavljala vlada u Budimpešti. Sada je to činio Beograd. Njegova Kancelarija se nalazila u Gradskoj kući soba br. 29, I sprat. Prvi veliki župan u novoosnovanoj Kraljevini Srba Hrvata i Slovenaca je bio dr Stipan Matijević. U radu su mu pomagali sekretar i još nekoliko nižih službenika. Kriterijum za dolazak na ta

⁵ Đorđe Popović Munjatović, *Subotica 1922*, Subotica, str. 16.

⁶ Enike A. Šajti, *Mađari u Vojvodini 1918-1947*, Novi Sad 2010, str. 16.

⁷ Isto.

⁸ Enike A. Šajti, nav. delo, str. 20.

⁹ Od novembra 1929. godine do februara 1933. godine Imre Prokopi, koji je bio poslednji mađarski bački župan, uputio je Društvu naroda 20 peticija, mahom sa pritužbama na stanje u školstvu, upotrebu jezika, kulturna pitanja i otpuštanja činovnika. Enike A. Šajti, *Mađari u Vojvodini 1918-1947*, Novi Sad 2010, str. 83.

¹⁰ IASu, F. 47, XII 357/1928. Interpelacija Mije Mandića, da činovnici razgovaraju na mađarskom a ne državnim jezikom kako sa strankama tako i međusobno, uprkos Okružnici br. 1042 od 6.7.1929. Selimir Ostojić, gradonačelnik, već je otpustio 13.9.1929. zbog toga Antuna Zedija (Zödi Antal).

¹¹ Enike A. Šajti, nav. delo, str. 87.

¹² Ljubomir Petrović, *Jugoslovensko društvo između dva svetska rata*, u: *Istorija 20. veka*, vol. 26, br. 2, 2008, str. 38.

¹³ *Jugoslovenski nacionalizam*, u: *Književni sever*, knj. 9, sv. 11, novembar 1933, Subotica 1933, str. 321.

¹⁴ Zvanje i funkcija velikog župana datira iz 1870. godine, kada je Subotica dobila velikog župana koga je imenovao ili otpuštao kralj. Kao predstavnik izvršne vlasti, veliki župan je kontrolisao samoupravu gradskog municipija i starao se o interesima državne uprave.

mesta je bio vrlo jasan – apsolutna politička podobnost.¹⁵ Do ukidanja velikožupanskog zvanja u Subotici dolazi na osnovu rešenja Ministra unutrašnjih dela od 17. januara 1929. godine, rešenjem broj 510. Zvanje je prestalo funkcionisati od 20. januara 1929. godine.

Najmasovnija pojedinačna državna ustanova bila je *Oblasna Direkcija državnih železnica*. Imala je 400 do 500 zaposlenih.¹⁶ Štamparija direkcije koja se nalazila u zgradi Direkcije,¹⁷ imala je 92 činovnika. Do početka 1920. godine železnica je predstavljala pravi *corpus separatum* na području subotičke železničke uprave. U skladu sa odredbama primirja, zaposleni su do januara 1920. godine ostali službenici mađarske države, te su od nje i dobijali platu, što su, u suštini, priznavale srpske vlasti, a prihodi su uplaćivani u mađarsku državnu kasu; o imenovanjima, unapređenjima i dalje je odlučivala Mađarska državna železnica. *Ovdašnji železničari su predstavljali važan centar održavanja veze sa Delvidekom*.¹⁸ Takvo stanje potrajalo je sve do 1922. godine.

U Subotici je 1921. delovala i posebna strukovna organizacija – *Mjesna organizacije Drž. Činovnika i Službenika*. O njoj saznajemo da je Nikola Tabaković¹⁹ kao predsednik od grada tražio da im se dozvoli besplatna upotreba sale Pozorišta radi priredbe *Činovničko veče*, što je i odobreno.²⁰

U 1931. godini po jednom popisu, deluju 23 državne ustanove u Subotici.²¹ Navedene su: *Direkcija Državnih železnica (direktor inž. Dimitrije Knežević), Željeznička stanica (šef Kostić), I inžinjska sekcija, III inžinjska sekcija, IV inžinjska sekcija, Željeznička radionica, Željeznička ložonica, Centralno stovarište materijala, Okružni sud (Božić Milan), Državno Tužništvo (Gaić Milan), Sreski sud (starešina Hadžikostić Kosta), Carinarnica I reda (upravnik Popović Jovo), Poreska uprava (Vujatović Vaso), Sreska uprava finansijske kontrole, Pošta I (upravnik Vujić Vojislav), Pošta II (upravnik Bankerović Svetislav), Subotička žandarmerijska četa 2. Žandarmerijskog puka (komandir Živković Stevan), Komesarijat želj. I pogranične policije (komesar Preradović Stevan), Telegraf i t.t.t. sekcija XVIII (Marko Modričin), Državna granična veterinarska stanica, Nadzorništvo svilarstva, Kontrola mera i dragocenih metala (šef Ivanović Sava), Pretstojnik gr. policije.*

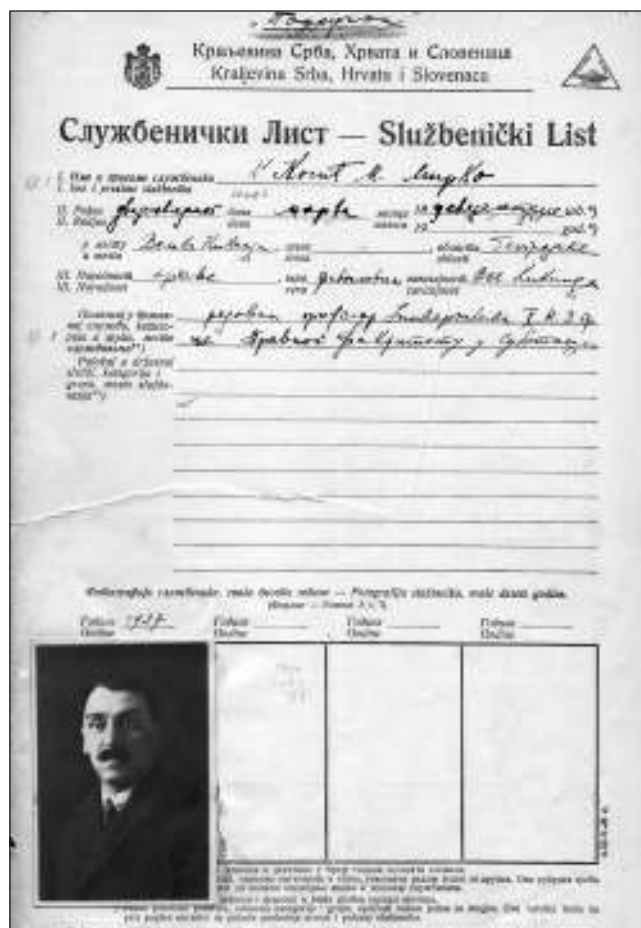
Jedna od najvažnijih državnih ustanova bila je Žandarmerija kao oružana sila u funkciji održavanja autoriteta državnih vlasti. Potčinjena je bila Ministarstvu unutrašnjih dela. Imala je jednu stanicu u gradu (Trumbičeva 25) kao i pet na okolnim naseljima.

*Državno matičarsko zvanje*²² je 1923. godine vodio Pavle Pobulić, koji u svom izveštaju daje opis stanja te službe.²³ U 1927. na čelu mu je Milan Jorgović, a od 1929. godine matičarsku službu vodi Andrija Mazić.²⁴

Ukupan broj državnih službenika u Subotici je tri-desetih godina premašivao broj 1000, te tako gotovo za duplo bio veći od gradskih.

Prosveta

Kao nasleđe nekadašnje mađarske države na teritorijama koje su ušle u sastav nove Kraljevine postojao je dobro organizovan i razgranat sistem zabavišta i škola. Kroz njih je ranije bio širen mađarski državni program, mađarski

Službenički list prof. dr Mirka Kosića

¹⁵ Tako su 1925. sekretarska mesta obavljali istaknuti nacionalni radnici, sledbenici režimskih stranaka, Toša Mijatov a nakon njega Radivoj Lungulov.

¹⁶ Ukupan broj zaposlenih u Direkciji je 1927. godine premašivao 10 000, od čega je u Subotici bilo zaposleno do 500 radnika. Većinom su bili iz drugih mesta u zemlji, ali i inostranstva. Tako je dosta Rusa izbeglica, nastanjenih u gradu, određenih kvalifikacija, nalazio zaposlenje upravo u ovoj firmi, zahvaljujući tome što je stajala pod direktnom državnom upravom. Šef odseka za vuču je bio Rus inž. Boris Mosunov. Vidi: Tanja Petković, *Iz života ruske emigracije Subotici u međuratnom periodu (1919–1941)*, u: *Ex Pannonia*, br. 1, str. 155-164.

¹⁷ Zgrada Direkcije je bila druga po veličini od svih javnih građevina, nakon Gradske kuće.

¹⁸ Enike A. Šajti, nav. delo, str. 17.

¹⁹ Nikola Tabaković (Budimpešta, 1863–?) je od 1921. do 1924. bio podgradonačelnik, kada je razrešen i postavljen za gradonačelnika u Velikoj Kikindi.

²⁰ IASu, F. 47, II 230/1921.

²¹ IASu, F. 47, Gr. 1236/1931. Predmet je nastao u gradonačelničkom uredu u cilju sastavljanja pozivnica za proslavu Vidovdana.

²² Od crkvenih opština država je 1895. preuzela vođenje matičnih knjiga. Služba je tada bila pod nadzorom Ministarstva unutrašnjih dela. Pored ureda u Subotici radile su ispostave po okolnim naseljima. IASu, F. 47, IV 148/1922.

²³ IASu, F. 47, Gr 755/925.

²⁴ Andrija Mazić (Subotica, 12.11.1896–?).

nacionalni uticaj i vršena mađarizacija. Tako se pred nove vlasti postavio zadatak da iskoriste postojeće materijalne resurse, školske objekte i drugo, ali uz uklanjanje mađarskog uticaja. Metodi takve akcije su bili široki, od ukidanja mađarskog prosvetnog zakonodavstva, ograničavanja i smanjivanja mogućnosti upotrebe mađarskog jezika do otpuštanja mađarskog nastavnog kadra koje nije pristalo na polaganje zakletve kralju. Time je prosvetna politika, baš kao i u doba Monarhije, nakon što je nova vlast oduzela gradovima i opštinama njihove škole i predala ih u državne ruke, bila je među snažnijim polugama centralizovane države, grubo negirajući druge i drugačije posebnosti, te lokalnu osobenost, šireći državni jezik, ćirilicu, kultove srpskih svetitelja i kraljevske kuće.

Vrhovnu upravu nad svim narodnim školama, zabavištima i drugim prosvetnim ustanovama imao je ministar prosvete vršeći je neposredno ili posredno preko banskih uprava, odnosno banskih školskih nadzornika, sreskih načelnika, odnosno sreskih školskih nadzornika i preko uprava škola. Ministar prosvete je obrazovao školske srezove i postavljao sreske školske nadzornike. Svaka škola je imala svog upravitelja koji je kao državni službenik postavljan isto kao i svo drugo nastavničko i školsko osoblje.²⁵ Plate nastavnica su išle iz državne kase. U avgustu 1920. godine ukinute su mađarske srednje škole.²⁶ Ali Subotica je dobila i svoju prvu visokoškolsku ustanovu. To je bio Pravni fakultet koji je osnovan februara 1920. još pre potpisivanja Trianonskog ugovora, kao jasan plan države da i na taj način brani najseverniju tačku, i garancija da će se granica zadržati na povučenim demarkacionim linijama. Na njemu je bilo relativno malo stude-

Škole I i II kruga

nata iz Subotice i okoline a mnogo više iz udaljenijih delova zemlje. Na tom fakultetu se 1931. godine predavalo 20 predmeta, a bilo je samo 13 stalnih nastavnika.

U školskoj 1933/34. godini u Subotici je bilo ukupno 384 nastavnika.²⁷

Pravosuđe

U organizaciji sudske vlasti u Subotici, očitavao se nedostatak stručnih kadrova, kao posledica potpunog isključivanja Mađara sa tih funkcija. Domaće stanovništvo nije imalo previše prilike da sudeluje u tom novom popunjavanju sudijskih mesta, pošto su domaći Bunjevci oskudevani u takvim kadrovima a ni kod Srba nije bilo previše pogodnih kandidata. Zato su mahom ta mesta popunjavana pridošlicama sa širih teritorija Tako je npr. dr Ivo Boski,²⁸ rodom sa Korčule (r. 1891) bio sudija Okružnog suda. Isti položaj je do polovine 1920. i odlaska na poziciju profesora na novootvorenom fakultetu, imao braćanin dr Ivo Milić. Karlovčanin dr Ferdo Čulinović je 1923–1926. obavljao funkciju državnog tužioca. U Subotici je 1928. godine delovao Okružni sud sa 15 sudija, Državno tužilaštvo sa 3 tužioca i Sreski sud sa 7 sudija.

Preseljavanje državnih institucija

Polovinom dvadestih godina u nacionalno patriotskoj subotičkoj javnosti kulminiralo je zalaganje za ostanak važnih državnih institucija u gradu, na prvom mestu Pravnog fakulteta. U tom cilju je izdat Memorandum. U njemu između ostalog stoji: *Pravni fakultet imao je da bude*

u N E S T U.

Dati su je podaci o važnijim događajima u kulturno-nastavnom delu okruga ovaj izveštaji

I. Prosveta.

1. / Škole i ustanove

U cilju da Srpsko prosvetništvo ima jasniju sliku o opštim odnosima u pojedinačnim školama, te da se ovi odnosi 1933-34 izradi ovaj statistički:

Škola	1933-34		1932-33		1931-32		1930-31		1929-30	
	Učenika	Nastavnika	Učenika	Nastavnika	Učenika	Nastavnika	Učenika	Nastavnika	Učenika	Nastavnika
1. / Prvni razred,	100	10	100	10	100	10	100	10	100	10
2. / Druzi razred	100	10	100	10	100	10	100	10	100	10
3. / Treći razred	100	10	100	10	100	10	100	10	100	10
4. / Četvrti razred	100	10	100	10	100	10	100	10	100	10
5. / Peti razred	100	10	100	10	100	10	100	10	100	10
6. / Šesta razred	100	10	100	10	100	10	100	10	100	10
7. / Škola građanske škole,	100	10	100	10	100	10	100	10	100	10
8. / Škola građanske škole,	100	10	100	10	100	10	100	10	100	10
9. / Škola građanske škole,	100	10	100	10	100	10	100	10	100	10
10. / Škola građanske škole,	100	10	100	10	100	10	100	10	100	10
11. / Škola građanske škole,	100	10	100	10	100	10	100	10	100	10
12. / Škola građanske škole,	100	10	100	10	100	10	100	10	100	10
13. / Škola građanske škole,	100	10	100	10	100	10	100	10	100	10
14. / Škola građanske škole,	100	10	100	10	100	10	100	10	100	10
15. / Škola građanske škole,	100	10	100	10	100	10	100	10	100	10

Dato se iz ove statistike vidi opširnije veće opširnih odnosa u raznim školama. Jednako je opširno i u procentima ovaj izveštaji: Učenika 87,74 %, ostali koji su većina ženi i muškarci 4,05 % - Ostalo: 8,20 % - muškarci 34,15 % - žene 4,00 % -

U veći učenički sastav je u prosvetu ovaj: Učenika 84,71 % - muškarci 76,70 % - žene 4,17 % i ostali 1,33 % -

Statistika o prosveti iz 1934.

²⁵ Podaci iz Vodiča kroz arhivske fondove Istorijskog arhiva Subotica, Subotica 2011, str. 72-74.

²⁶ Enike A. Šajti, nav. delo, str. 97.

²⁷ IASu, F. 47. IV 257/1934.

²⁸ Supruga mu je bila subotičanka Jelisaveta Jakobčić.

i prosvetna i narodna kula na najsevernijoj granici Ujedinjene otadžbine Naše nacionalne pozicije u Subotici su već oslabljene usled premeštaja Vojnog okruga iz Subotice u Stari Bečej zatim Konjičke podoficirske škole i državnog eskadrona, nadalje ukidanje Učiteljske škole,²⁹ a pogotovo projektom premeštaja Direkcije državnih željeznica.³⁰ Da se stanje s tog aspekta zaoštravalo, ilustruju slični Memorandum iz 1932. i 1935. godine, u kojima se opet traži jačanje i ostanak državnih ustanova na severu otadžbine pošto bi suprotno bio fatalni udarac na našu nacionalnu poziciju u ovome gradu.³¹

Sresko načelstvo

Zakonom o gradskim opštinama iz 1934. godine, Subotica dobija status gradske opštine. Tim zakonom su regulisana pitanja i oblasti koja su u nadležnosti opštinskih, gradskih uprava i razgraničena od nadležnost državnih upravnih tela, kakvi su bili srezovi. Zakonom o obrazovanju novog sreza subotičkog 20. 07. 1934. godine obrazovan je ...novi srez subotički sa sedištem u Subotici u Dunavskoj banovini u koji ulazi područje gradske opštine Subotica. Srez je bio pod ingerencijama centralnih vlasti, finansiran i potčinjen direktno Ministarstvu unutrašnjih poslova, odnosno Kraljevskoj Banskoj upravi (dalje KBU) u Novom Sadu.³² Pregled rada gradskih organa i službenika 1936. godine obavlja KBU.³³ Po naredbi Ministra unutrašnjih poslova od 27. 06. 1935. o ophođenju činovnika i ispitivanju narodnih potreba, načelnik dostavlja redoviti tromesečni izveštaj: Činovničko osoblje zaposleno kod Sreskog načelstva je na dostojnoj visini svoga poslovanja i poziva. U poslovnom radu su marljivii i pouzdani; u privatnom životu korektni i primerni; ophođenje sa strankama im je u svakom pogledu u skladu sa postojećim zakonskim propisima.³⁴

Na čelu sreza nalazio se načelnik, ... u čijoj je ličnosti personificiran pretstavnik vlade u srezu i sav autoritet državne uprave. O njegovim poslovima se dalje navodi: Naročito mu je zadatak da bude u stalnom održavanju veze sa narodom, upozna je njegove potrebe i želje, da njegove opravdane interese na ekonomskom, socijalnom i kulturnom polju prihvati i potkrepi odgovarajućim predlozima i pobudama na nadležnim mestima u zakonskoj mogućnosti. Postupajući tako u građanstvu će se učvrstiti poverenje u vlast kao i značaj i važnost državne upravne vlasti.³⁵ Načelnici sreza subotičkog, pokušavali su da održe vezu sa narodom ali im je veza sa višim instancama vlasti ipak bila mnogo bliža i značajnija. Oni su ostajali na nivou upravnih činovnika, bez uporišta, dubljeg poznavanja i podrške stanovništva Subotice. Prvi načelnik je bio dr Svetozar Stričević,

pravnik. Pored načelnika, u Suboticu su tokom avgusta i septembra 1934. godine, raspoređena i dva državna službenika, Milanka Popović, banski činovnik i Radiša Lazarević, koji će pored služitelja, predstavljati celokupno osoblje Načelstva u početku rada. Za načelnika je opština obezbedila stan sa 3 sobe u gradskoj najamnoj palati. Od 4. januara 1935. godine, dr Stričevića nasleđuje na mestu načelnika dr Veljko Momirović, takođe pravnik.³⁶ Na toj dužnosti je od januara 1935. do aprila 1939. godine. U 1937. godini pored načelnika radi još i 7 službenika. Ukazom na predlog predsednika Min. Saveta i Min. Unutrašnjih poslova od 11. 4. 1939. godine III br. 11708 postavljen je za sreskog načelnika sreza subotičkog dr Rebić Đura, sreski načelnik sreza somborskog. On je 28. 4. 1939. godine primio dužnost od dr Momirovića, koji je raspoređen na mesto upravno političkog sekretara pri KBU u Novom Sadu. I novi sreski načelnik u opisu svojih radnih zadataka ima standardne poslove za tu vrstu funkcije: da prima i pregleda poštu, rešava strogo poverljive predmete i vodi nadzor nad radom ostalih zaposlenih, kojih je u tom periodu, bilo ukupno 13. Podnačelnik je bio Milan Jovanović, upravnik kancelarije – Nikola Jambrušić, kancelarijski činovnik – Radiša Lazarević, pripravnici – Cecilija Stantić, Zora Jančurić i Janja Skenderović. Stručni referenti su bili dr Miloje Josipović – za sanitet, inž. Aleksandar Rotov – za poljoprivredu, Grga Čović i Budimir Dragomir – za veterinarske poslove, a školski nadzornici Radomir Vujić i Aleksandar Mikić.

Gradski službenici

Subotica je i nakon rata zadržala oznaku *Slobodni kraljevski grad* (Szabad királyi város), mada više nije pripadala istoj dinastiji a i sloboda municipalne samouprave gotovo da nije postojala. Subotica će zadržati taj naziv i status ali u novim državno pravnim i političkim okolnostima, on je izgubio sadržaj i pretvorio se u praznu ljušturu koja je samo podsećala na minulo doba. Tako npr. za razliku od nekadašnjeg sistema gde se u popunjavanju mesta u gradskoj vlasti koristio specifični izborni sistem baziran na glasovima birača ali i automatski garantovanim mestima za najveće poreske obveznike, u novim uslovima je sva gradska vlast postavljena direktnim imenovanjima od strane beogradskih vlasti. Uticaj centralne vlasti ogledao se i u pitanjima službenika, pošto je ona imala konačnu reč u njihovom imenovanju. Takvo stanje nailazilo je u javnosti i lokalnoj štampi na zamerke. *Grad od ujedinjenja ovamo stvarno ne raspolaže sa svojim činovništvom a niti isto mnogo radi za njega. Veliki deo gradskog činovništva radi za državu, a vlada ga imenuje. Grad ih međutim plaća i ako*

²⁹ Učiteljska škola je prebačena u Sombor.

³⁰ IASu, F. 47, XIX 1107; Zapisnik 1925 G.P. od 18.2.1925.

³¹ IASu, F. 47, I 4201/1935.

³² Vidi: Stevan Mačković, Sresko načelstvo Subotica (1934–1941), u: časopis „Ex Pannonia” br. 3-4, Subotica, 2000, str. 23- 42.

³³ IASu, F. 47, I 1216/1936.

³⁴ IASu, F. 57, 8267/1937.

³⁵ IASu, F. 57, 8267/1937.

³⁶ Veljko Momirović je rođen 6.10.1895. godine u Staparau, od oca dr Stevana Momirovića, sveštenika i majke Ivanić Smiljke. Supruga mu je bila Danica Kravić sa kojom je stupio u brak 1925. godine. IASu, F. 47, XII 278/1926. Pravničku diplomu stekao na Pravnom fakultetu u Subotici, u prvoj grupi diplomiranih pravnika 1922. godine. Vidi: prof. dr Miodrag Simić, *Beogradski i subotički Pravni fakultet 1941–1945*, drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd 1998, str. 124. Radio je u somborskom sudu, od 1926. postavljen je za zamenika, a 1927. i za Velikog kapetana u Subotici te od 1929. na istu funkciju u Novom Sadu. Od 1934. godine sa formiranjem subotičkog Sreskog načelstva biće na njegovom čelu do 1939. godine.

Sred promenama u komunalnoj politici grada Subotice

Sredivanje finansijskih prilika

Promena sistema u državnoj upravi stavila je gradove i opštine pred nove zadatke, koje imaju cilj, da se komunalna politika svede na bazu, koja je u potpunom skladu sa interesima naroda. Ova stvar je od vrlo velike važnosti, jer se imaju konačno uroditi finansije naših gradova i to naročito Subotice, koja u ovom pogledu stoji na poslednjem mestu.

Prava komunalna politika se samo u tom

čl. Nema sumnje, da se sve poteškoće ne mogu ukloniti na jedanput, da se sve nevolje ne mogu odmah pretvoriti u opšte dobro, ali radom i vremenom će se uspeti postignuti željeni rezultat iz prostog razloga, što smo uvereni, da će nas podupirati svi čestiti i pošteni elementi bez obzira na veru i narodnost, jer vidljaju da je u prvom redu u njihovom interesu, da se prilike povoljno i konačno srede.

Članak iz Subotičkih novina, 13. 5. 1927.

najmanje rade za njega. pisale su Subotičke novine 1927. godine u članku pod nazivom *Pred promenama u komunalnoj politici grada Subotice*.³⁷

Grad u 1924. ima ukupno 516 zaposlenih. U 1925. godini broj činovnika I, II i III kategorije je bio 59, poslužitelja 153, dnevničara 66, redara 152, itd.³⁸ U 1931. godini ima ukupno 636 zaposlenih.³⁹ Ako se pogleda raspored zvanja dat u *Uredbi*⁴⁰ gde su predviđena mesta: načelnik, glavni odvetnik, glavni fizik, glavni računovoda, lekar, inženjer, upravnik plinare, upravnik klaonice, opštinski sudija, veterinar, glavni arhivar, matičar, računovoda, poljoprivredni ekonom, školski ekonom, detektiv, glavni baštovan, itd., postaje jasno koliko je široka bila lepeza potrebnih zanimanja odnosno kvalifikacija koju su popunjavali gradski službenici.

Uredba

U Uredbi⁴¹ kojom je Grad odredio i regulisao pitanja službenika stajalo je: Čl. 4. *Gradski službenik ne može biti lice, koje ispoljava načela protiv postojeće državne forme ili načelo protiv pravne promene državnog poretka.* Čl. 5. *Primanje u službu se vrši na osnovu pismene molbe snabdevene svima potrebnim dokumentima i po propisima predviđenim u gradskom organizatornom statute ili posebnim pravilnicima.* Čl. 6. *Gradski službenici dele se na činovnike, činovničke pripravnike, zvaničnike i služitelje.*

Na čelu te glomazne gradske administracije koja se sastojala od 13 odeljenja te drugih ustanova pod nadležstvom Grada, a koja je sa manjim izmenama postojala u čitavom međuratnom periodu, nalazio se gradonačelnik (od 1934. predsednik Opštine). Zanimljivo je pisanje lokalnog lista *Subotički glasnik*, od 7. 2. 1926. kada na prvoj strani donosi članak *Gradska administracija u Subotici*, koji potpisuje *Dj. Tošić, studeničanin od Raške* i kritikuje sporu i komplikovanu gradsku administraciju, a nasuprot tome hvali *srbijansku* kao sposobnu i brzu. Ističe da se u Subotici *...ona još vidi po starim utvrđenim zakonima i praksi koje smo nasledili od pokojne Austrije, a dalje navodi ...Vi gospodo što nazivate sve što je naše srbijansko da je glupo, mađarsko pametno. Bez ikavi kredita i zakona jedan pametan i iskusan srbijanski činovnik on bi odma po propasti Austrije za 5-12 meseci ovo čudo uprostio i spaso ovaj svet ti zaostali štetni formalnosti i uveo ono što ima Srbija. Zaključuje ...Eto i ova umotana administracija mađarska, jako je išla na ruku propasti Austrije a nama Srbijancima da lakše šćepamo naše pokrajine ispod Austrije. ...eto, gde leže krivice*

IMENIK

Činovnika i namještenika gr. senatake arhive

Red. broj	IME I PREZIME	ČIN	STAN
1.	MARTIN HORVACKI	gl. arhivar	IV. Kosovska u. 6.
2.	GRGA ŠEPIĆO	kancelista	III. Ljubljanska 8.
3.	NESTO LUVARI	zist. dnevničar	Palčki vinogr. 155/1
4.	STIPAN VUKOVIĆ G.	poslužitelj	II. Presserova 19.

Subotica, dne 24. jula 1926. god.

[Signature]
gl. arhivar.

Spisak činovnika gradske arhive

³⁷ Subotičke novine, br. 1, 13.5.1927, str. 2-3. U članku se cilja na teško finansijsko stanje Grada, koje dodatno opterećuje izdržavanje Policije, poreznika koji ubiru državni porez u 80% naplata, itd. Predlaže se da država kao u periodu Monarhije, učestvuje sa 60% u plaćanju činovnika.

³⁸ IASu, F. 47, Gr. 1557/925.

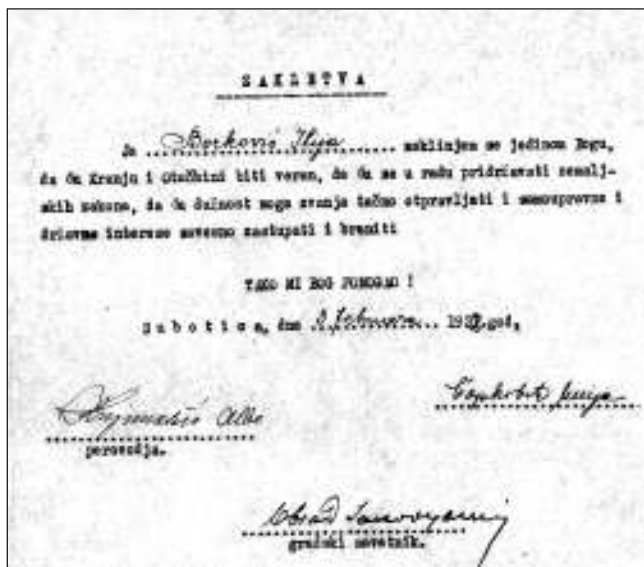
³⁹ IASu, F. 47, IV 2823/1934.

⁴⁰ Uredba o prinalležnostima aktivnih i penzionisanih službenika sl. i kr. Grada Subotice, Subotica 1933, str. 12.

⁴¹ Nav. Uredba, str. 4.

za hrđavu administraciju kroz Vojvodinu, a ne dolaze iz Beograda i od Srbijanaca.

Nakon završetka rata, deo administrativnog osoblja obio je položiti zakletvu do konačnog rešenja teritorijalnog pitanja s Mađarskom i zbog toga su izgubili službu. Službenici su polagali zakletvu sa sledećim sadržajem: *Ja... zaklinjem se jedinom Bogu, da ću Kralju i Otačbini biti veran, da ću se u radu pridržavati zemaljskih zakona, da ću dužnost moga zvanja tačno otpravljati i samoupravne i državne interese savesno zastupati i braniti. Tako mi Bog pomogao!* Tako npr. početkom 1920. godine takvu sudbinu doživljavaju Nesto Prčić, Geza Laslo, Emil Tari – redarstveni kapetan i dr Lujo Dembic – podgradonačelnik, dr Kalman Hofman (Hoffman) – gazdački senator, Stipan Frankl – gradski nadmjernik, dr Nikola Breščanski – veliki kapetan, dr Emerik Vinkler (Winkler) – finansijski senator, Kalman Balaž Piri – glavni računovođa, Đorđe Guljaš – porezni nadračunovođa, dr Ivan Veldi (Völgyi) – zamjenik velikog bilježnika, Josip Gergelj – I kl. podbilježnik, dr Karolj Biro – gradonačelnik, dr Josip Kiš – nadodvjetnik, koji se: *...otpuštaju iz gradske službe bez prava na mirovinu jer zakletvu nisu htjeli da polože.*⁴² Tokom

Zakletva

1921. godine nastavlja se velika smena činovnika. U čitavom periodu politiku zapošljavanja određivala je pored nacionalno državnih razloga i snažna političko partijska podobnost. Upravo o takvom stanju u gradskoj upravi, dao je svoje gledanje i Petar Pekić: *Općinski namještenici*

*ponajčešće bijahu postavljeni ljudi bez dovoljno činovničke prakse i propisane kvalifikacije... i nastavlja ...među činovništvom zavlada partizanstvo, a u administraciji pravi kaos; šticećenik moćnog političara čini što hoće, korupcija se širi, a ugled vlasti pada.*⁴³ Slično je mišljenje i lociranje problema u administraciji, u sferu politike izneo na redovnoj sednici Gradskog predstavništva 29. 10. 1929. novopostavljeni gradonačelnik Selimir Ostojić, kome je plan bio: *...da se gradska administracija izvede iz haotičnog stanja te da se uspostavi red i nastavi rad. Postavio sam sebi cilj, da oprostim administraciju svakog partijskog upliva...*⁴⁴

Pitanja vezana za položaj službenika propisivao je *Gradski Organizatorni Statut*. Taj akt je bio u osnovi prevedeni i dopunjeni predratni Statut. Tako je regulisan prestanak gradske službe. Dobna granica do koje se moglo raditi bila je 65 godina. Propisano je bilo i da služba prestaje ako se istupi iz državljanstva, ako je lice osuđeno sudskom presudom na zatvor duži od 1 godine, itd. Tako je npr. gradski uručitelj Antun Vuković (r. 26. 5. 1899) od strane gradske Policije uhapšen 29. 1. 1932. zbog istrage o komunističkoj progandi, a nedelju dana kasnije nakon toga i otpušten. Osuđen je 31. 8. 1932. od Suda za zaštitu države i kažnjen na 6 meseci strogog zatvora.⁴⁵

Šefovi pojedinih odeljenja imali su obavezu da pristvuju verskim procesijama svih priznatih veroispovesti.

Samo uz posebnu dozvolu gradonačelnika, činovnici su mogli obavljati još neki privatni rad, odnosno biti zaposleni na drugom mestu.⁴⁶ Tako je npr. posebnom Odlukom omogućeno da gradski činovnici arhitekta Kosta Petrović i Oton Tomand (Tomanić) vrše i civilnu inženjersku praksu.⁴⁷

Za sve činovnike su postojali platni razredi i prema tome su dobijali plate. Činovnici su bili raspoređeni u 9 platnih zvanja, od savetnika do beležnika III klase. Tako 1925. godine Veliki beležnik ima 7200 dinara, *poreski oficijal* 1950 a mašinista gradske klaonice 960 dinara.⁴⁸

O pokušajima da se gradski činovnici neslavenskog porekla, prilagode novim okolnostima, svedoče i njihove promene prezimena. Ta pojava se naravno dešavala i kod drugih profesija, ali je izraženija upravo kod onih koji rade za vlast, lokalnu ili višu.⁴⁹

U gradskoj službi 1934. godine radilo je 18 ratnih vojnih invalida.⁵⁰

U 1926. godini Grad je kupio *osobni auto, koji se srazmerno bolje može iskoristiti za zvanična putovanja*, te u skladu s tim sprovodi i novu sistematizaciju radnih mesta gde uvodi i šofera, pa će ubuduće biti zaposlen jedan kočijaša i jedan šofer.⁵¹

⁴² IASu, F. 47, I 13/1920, Izveštaj gradonačelnika o radu za prva tri meseca 1920.

⁴³ Petar Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb 1930, str. 249.

⁴⁴ IASu, F. 47, Zapisnik 1929, 423 P.S.

⁴⁵ IASu, F. 47, I 561/1932.

⁴⁶ To je regulisao § 281, Gradskog organizatornog statuta.

⁴⁷ IASu, F. 47, I 114, 115/1920.

⁴⁸ IASu, F. 47, XII 208/1925.

⁴⁹ O tome svedoči molba Ministarstvu unutrašnjih dela od strane Josifa Klejna, gradskog činovnika, radi dozvole promene prezimena u Kolarić, za njega, suprugu i maloletnu decu Melaniju i Stevanku. Propratni akt lokalnih vlasti kojim prosleđuju molbu Ministarstvu i ističu da oni nemaju prigovora na nju. Raspis Ministarstva unutrašnjih dela o postupanju pri traženju promene prezimena. IASu, F. 47, I 26/1925.

⁵⁰ IASu, F. 47, IV 2823/1934. Jedan od njih je bio i dr Matija Evetović koji je imao priznat *procenat nesposobnosti* od 50%.

⁵¹ IASu, F. 47, I 307/1926.

12	13				
<p>ona periodika povišica te grupe koja je njegovoj dotadanoj plati najbliža. Rok iz člana 31. i 35. računa mu se od dana prelaza.</p> <p>4. Ako služitelj po stečenoj školskoj spremi prelazi u zvanje činovničko, može stupiti samo u pripravnu službu dotičnog zvanja.</p> <p style="text-align: center;">GLAVA VII. Raspored zvanja.</p> <p style="text-align: center;">Član 34.</p> <p>Činovička zvanja raspoređuju se:</p> <table border="0"> <tr> <td style="vertical-align: top;"> <p>I grupa: načelnik savetnik glavni odvjetnik glavni fizik pretsednik sir. stola</p> <p>II grupa: savetnik glavni odvjetnik glavni fizik pretsednik sir. stola beležnik I klase prisednik sir. stola odvetnik glavni računovoda lekar inžinjer upravnik plinare upravnik klaonice opštinski sudija</p> <p>III grupa: savetnik glavni odvjetnik glavni fizik pretsednik sir. stola beležnik I klase prisednik sir. stola odvetnik glavni računovoda lekar inžinjer upravnik plinare upravnik klaonice opštinski sudija beležnik II klase</p> </td> <td style="vertical-align: top;"> <p>beležnik sir. stola viši pol. pristav veterinar</p> <p>IV grupa: beležnik I klase prisednik sir. stola odvetnik glavni računovoda lekar inžinjer upravnik plinare upravnik klaonice opštinski sudija beležnik II klase beležnik sir. stola viši pol. pristav veterinar policijski pristav glavni blagajnik glavni arhivar računovoda kontrolor matičar</p> <p>V grupa: beležnik II klase beležnik sir. stola viši pol. pristav veterinar policijski pristav glavni blagajnik glavni arhivar računovoda kontrolor matičar</p> </td> </tr> </table>	<p>I grupa: načelnik savetnik glavni odvjetnik glavni fizik pretsednik sir. stola</p> <p>II grupa: savetnik glavni odvjetnik glavni fizik pretsednik sir. stola beležnik I klase prisednik sir. stola odvetnik glavni računovoda lekar inžinjer upravnik plinare upravnik klaonice opštinski sudija</p> <p>III grupa: savetnik glavni odvjetnik glavni fizik pretsednik sir. stola beležnik I klase prisednik sir. stola odvetnik glavni računovoda lekar inžinjer upravnik plinare upravnik klaonice opštinski sudija beležnik II klase</p>	<p>beležnik sir. stola viši pol. pristav veterinar</p> <p>IV grupa: beležnik I klase prisednik sir. stola odvetnik glavni računovoda lekar inžinjer upravnik plinare upravnik klaonice opštinski sudija beležnik II klase beležnik sir. stola viši pol. pristav veterinar policijski pristav glavni blagajnik glavni arhivar računovoda kontrolor matičar</p> <p>V grupa: beležnik II klase beležnik sir. stola viši pol. pristav veterinar policijski pristav glavni blagajnik glavni arhivar računovoda kontrolor matičar</p>	<p>zapovednik vatr. straže beležnik III klase podračunovoda blagajnik porezni oficijal I klase staratelj sir. stola poljoprivredni ekonom tehnički činovnik školski ekonom</p> <p>VI grupa: policijski pristav glavni blagajnik glavni arhivar računovoda kontrolor matičar zapovednik vatr. straže beležnik III klase podračunovoda blagajnik porezni oficijal I klase staratelj sir. stola poljoprivredni ekonom tehnički činovnik školski ekonom računarski oficijal blagajnički oficijal porezni oficijal II klase trošarinski oficijal kancelista</p> <p>VII grupa: beležnik III klase podračunovoda blagajnik porezni oficijal I klase staratelj sir. stola poljoprivredni ekonom tehnički činovnik školski ekonom računarski oficijal</p> <p>VIII grupa: računarski oficijal blagajnički oficijal porezni oficijal II klase trošarinski oficijal kancelista pisar preglednik izvršitelj tržni komesar nadzornik straže detektiv varoški gazda glavni baštovan nadzornik klaonice nadzornik puteva</p> <p>IX grupa: pisar preglednik izvršitelj tržni komesar nadzornik straže detektiv varoški gazda glavni baštovan nadzornik klaonice nadzornik puteva</p> <p style="text-align: center;">Član 35.</p> <p>1. Sva zvanja zvaničnika raspoređuju se u tri položajne grupe. 2. Zvanja zvaničnička raspoređuju se:</p> <table border="0"> <tr> <td style="vertical-align: top;"> <p>I grupa: manipulant građevni majstor</p> </td> <td style="vertical-align: top;"> <p>mašinista stambeli gradske kuće šumar</p> </td> </tr> </table>	<p>I grupa: manipulant građevni majstor</p>	<p>mašinista stambeli gradske kuće šumar</p>
<p>I grupa: načelnik savetnik glavni odvjetnik glavni fizik pretsednik sir. stola</p> <p>II grupa: savetnik glavni odvjetnik glavni fizik pretsednik sir. stola beležnik I klase prisednik sir. stola odvetnik glavni računovoda lekar inžinjer upravnik plinare upravnik klaonice opštinski sudija</p> <p>III grupa: savetnik glavni odvjetnik glavni fizik pretsednik sir. stola beležnik I klase prisednik sir. stola odvetnik glavni računovoda lekar inžinjer upravnik plinare upravnik klaonice opštinski sudija beležnik II klase</p>	<p>beležnik sir. stola viši pol. pristav veterinar</p> <p>IV grupa: beležnik I klase prisednik sir. stola odvetnik glavni računovoda lekar inžinjer upravnik plinare upravnik klaonice opštinski sudija beležnik II klase beležnik sir. stola viši pol. pristav veterinar policijski pristav glavni blagajnik glavni arhivar računovoda kontrolor matičar</p> <p>V grupa: beležnik II klase beležnik sir. stola viši pol. pristav veterinar policijski pristav glavni blagajnik glavni arhivar računovoda kontrolor matičar</p>				
<p>I grupa: manipulant građevni majstor</p>	<p>mašinista stambeli gradske kuće šumar</p>				

Raspored zvanja

Grad je za gradske službe i odeljenja plaćao godišnju pretplatu za 50 telefonskih linija od 50000.⁵²

O uplivu politike kao i nestalnosti položaja gradskih službenika svedoče nam mnogi primeri. Jedan od njih je i slučaj Stipana Pokrića⁵³ koji je za Grad radio preko 20 godina a ipak nije stekao uslov za penziju. On je stupio u službu kao privremeni nameštenik – *kapidžija* na mitnici na senčanskoj kapiji, i radio sve do 1927. ... *kada su me usled nepravilnosti politikom i nespadajuće vladajućoj partiji bez ikakvog razloga otpustili. Kako sam ja ostao otac sa 5 dece, bez igde ica a na penziju ili otpremninu nemam pravo, stoga molim da mi se dodeli stalna milostinja od 400 dinara.*⁵⁴ Odluka Grada je bila negativna, nije se mogla dati ni penzija ni milostinja, a u skladu sa važećim Gradskim Statutom, mada se stranka žalila i navodila da je taj akt *nehuman i antisocijalni*.

Grad je ipak velikom broju bivših službenika isplaćivao *milostinju*. Njena visina je varirala i za pojedince se menjala u zavisnosti od opštih finansijskih prilika Grada. Generalno gledajući, ona je bila minimalna i nije obezbeđivala uslove za siguran život. Tako je npr. Mate Mat-

ković, bivši gradski procenitelj, od 1928. godine dobio povećanje sa 420 na 600 dinara, da bi ta suma u 1941. godini spala na samo 150 dinara.⁵⁵

Pred rat 1940/41, veliki broj službenika biva mobilisan u vojne jedinice širom zemlje.

U mađarskoj administraciji je 18. 5. 1944. bilo 559 zaposlenih od 629 sistematizovanih radnih mesta.⁵⁶

Zvanični i mađarski jezik, latinica, ćirilica

Mađarski jezik je u masovnoj javnoj upotrebi te je u službenoj prepisci zastupljen tokom 1919. i 1920. godine. Da je takva pojava odolevala i u kasnijim godinama, svedoči i zapažanje iz 1926. godine podgradonačelnika dr Matije Evetovića: ... *primetio sam, da činovnici grada u mnogim prilikama u pojedinim zvanjima upotrebljavaju mađarski jezik bez obzira na njihovu narodnost ... odnosno naredba da činovnici govore državnim jezikom u zvanjima (kancelarijama, odeljenjima) i van zvanja.*⁵⁷ Slične primedbe je imao i Mijo Mandić kada 1929. ističe: ...*da je sramota što po mnogim kancelarijama činovnici još uvek među*

⁵² IASu, F. 47, XII 11/1925. Sačuvan je spisak korisnika linija.

⁵³ IASu, F. 47, XI 13/1928.

⁵⁴ IASu, F. 47, XI 13/1928.

⁵⁵ IASu, F. 47, IV 2317/1941.

⁵⁶ IASu, F. 60.

⁵⁷ IASu, F. 47, Gr. 1377/1926.

sobom govore mađarski, mnoge babice uopšte ne znaju državni jezik.⁵⁸ Izvestan broj gradskih službenika nije zadovoljavajuće koristio državni jezik ni 1934. godine. Iz Kraljevske Banske uprave te godine je stigao dopis u kome Ban piše: *Obavešten sam da u Gradskoj kući i danas, 15. godina posle oslobođenja ima činovnika koji ne znaju ili slabo znaju državni jezik i da se i danas po hodnicima i kancelarijama čuje samo mađarski jezik, koji ti činovnici i službenici upotrebljavaju čak i u međusobnom opštenju.* Dalje nastavlja o njihovoj indiferentnosti prema našim nacionalnim ciljevima, te da kod činovnika manjkaju sposobni nacionalni borci.⁵⁹ O svim tim uočenim pojavama od tadašnjeg gradonačelnika inž. Ivana Ivkovića Ivandekića, tražio je detaljan izvještaj. Gradske vlasti su zaista sprovele ispitivanje, sastavile spiskove i 21 službenik je pozvan na polaganje ispita iz poznavanja državnog jezika, a 6 koji nisu zadovoljili su i otpušteni.

Lokalna štampa obilovala je napadima na činovništvo Grada. Prednjačio je *Subotički glasnik*.⁶⁰ Tako u broju 8

Poštarina plaćena u gotovu.

SUBO

GLAS

Broj 8	Uredništvo i administracija Aleksandrova 18. TELEFON: 75.	Subotica, 16. av Izlazi svak
------------------	--	---------------------------------

Zloupotreba gostoprimstva

Jó napot kivánok!

Tako bi morao pozdraviti Hrvat, Srbin ili Bunjevac ako bi došao poslom u vojno odeljenje subotičke gradske kuće, pa se tamo namerio na činovnike g. Futo ili g. Ilgen. Ako bi htio da svrši svoj posao, morao bi i dalje da govori mađarski, jer ta dva gospodina ne znaju naš jezik. Ali bi taj Hrvat svršio posao ako slučajno ne zna mađarski?

Kezét csókolom!

Tako Litvanina našeg dobrovoljca, koji je dobio zemlju u Ludošu, pozdravljaju deca, kada se vrata iz škole. Jer deca naših dobrovoljaca moraju da posećuju mađarsku školu u kojoj se naš materni jezik ne uči. Gospodin koji je bio učitelj u Ludošu ne zna Srpsko-Hrvatski jezik i nije ga htio naučiti i ako je rok od

gu politiku. Da su Mađari u plemenitom smislu te reči već asimilirani. Da su Hrvati isto tako manjina u državi kao i Mađari i Nemci. Da njihov maternji mađarski jezik treba da dođe do svog prirodnog prava u školi, kancelariji, pivnici i u opšte u kulturnom životu i t. d.

List „Bačmeđej Naplo“ izdaju Mađari, koji se kod nas nalaze kao gosti. Koji su sami izbegli iz Mađarske ispred terora koji tamo vlada, pa se sada na ovaj način odužuju našoj državi. Treba znati da i na drugom mađarskom listu koji izlazi u Subotici, sarađuju neki mađarski podanici rođeni u Pešti i tamo nadležni.

Mi smo dakle u svojoj popustljivosti otišli dotle, da nam strani podanici na stranim jezicima izdaju listove u zemlji i da se zau-

Članak u *Subotičkom glasniku*

od 16. 8. 1925. na prvoj stranici u članku *Zloupotreba gostoprimstva* optužuju se činovnici Vojnog odeljenja g. Futo i g. Ilgen *da neznaju naš jezik*.⁶¹ U sličnom tonu naglašenog patriotizma i sa mnoštvom opasnih optužbi, pisao je nedeljnik i jula 1925, što navodi Velikog župana Dragoslava Đorđevića da zahteva od gradonačelnika *najstrožu istragu*. On u tom dopisu prepisuje navode lista: *Drskost. Ćirilica i latinica su ravnopravna pisma. Ali to neće da poštuje nekakav Hupka, policijski komesar u Malom Bajmoku, jer on šalje akt napisan ćirilicom natrag, da se napiše latinicom. Da se zadovolje razne Hupke naređuje opet nekakav Kalman Delić,⁶² grad. činovnik, da se ne sme pisati ćirilicom u njegovom odeljenju, nego samo latinicom. Ovu drskost mi razumemo, ali se čudimo da se usude nekakvi Kalmani i Hupke mrcvariti ćirilicu u ovoj zemlji. Mi tražimo od g. Vel. Župana da ovu dvojicu renegata odmah digne iz službe; jer njihov rad ide protiv državnih interesa. Kaznom ih treba naučiti da je ćirilica državno pismo, koje oni ne smeju bagatelisati. Za sav antidržavni rad ovakovih opštinskih činovnika odgovara g. Vel. Župan, koji je na tom mestu da štiti državne interese. Ovakovim antidržavnim pojavama vodićemo strogo računa.*⁶³

Otpušteni

Pitanje postavljanja i otpuštanja činovnika bilo je u krugu pitanja kojima su se bavili gradski odbornici. Na sednici gradske skupštine 1925. godine Stevan Majlat je predložio da se otpuste svi službenici koji nemaju kvalifikacije, no predlog mu je odbijen.⁶⁴ O tome svedoči i interpelacija Zvonimira Piškulina u 1926. godini. On navodi da se postavljaju nespremni činovnici, te da ih ima prekobrojnih po nekim odeljenjima.

Po popisu otpuštenih gradskih službenika u periodu 1923–1933. vidi se da ih je bilo 147. Za svakoga je navedeno zvanje koje je vršio i *krivica*.⁶⁵ Česte su formulacije krivice kao – *nesavesno ili nepravilno vršenje dužnosti, pijanstvo*, ali Paji Alčiću, redaru službe, stajalo je to što se *pogrdno izrazio o vojsci* a Franji Poljakoviću, trošarinskom stražaru – *nedostojni izrazi*. Najviše je bilo otpuštenih redara 72, odmah zatim trošarinskih stražara 45, dnevničara 8, a samo jedan lekar, jedna babica, jedan uručitelj, jedan poreski kontrolor.

Penzije

U period nakon rata bili su vrlo povoljni uslovi za sticanje gradske mirovine – sa samo pet godina rada, da bi od 1925. taj kriterijum bio podignut na deset godina provedenih u službi grada na stalnom (ne privremenom) položaju. Tako će njihov broj predstavljati u kasnijem razdoblju veliki teret za gradski budžet. Već u 1919. je bilo 336 gradska umirovljenika. Uračunavali su im i ratne

⁵⁸ IASu, F. 47, Zapisnik 1929, str. 257/1929.

⁵⁹ IASu, F. 47, 1094.

⁶⁰ *Subotički glasnik* je izlazio od 1925. do 1927. pod uredništvom učitelja Miloša Popare (Šibine kod Gline, 1877 – Šajkaš, 1953). Profiliran je bio kao glasilo Radikalne stranke.

⁶¹ IASu, F. 47, XII 583/1925. U predmetu je sačuvan taj broj lista pošto je Grad u njemu imao plaćeni oglas.

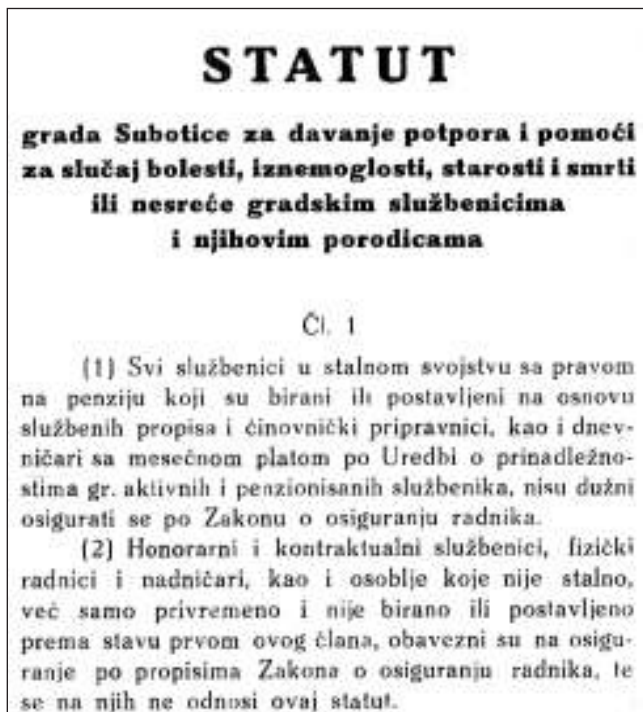
⁶² Kalman Delić (Subotica, 1.11.1898) od oca Mate.

⁶³ IASu, F. 47, Gr 1119 1925.

⁶⁴ IASu, F. 47, IV 293/1925.

⁶⁵ IASu, F. 47, I 1563/933.

godine ako su bili u aktivnoj vojnoj službi. *Opšte je poznato, da je od ujedinjenja za prvih 10 godina mnogo mladih i za rad sposobnih ljudi umirovljeno. Te svote što grad plaća na ime mirovine ogromne su...* reči su dr Stipana Matijevića koji predlaže revizuje *Mirovinskog pravilnika* na sednici gradskog parlamenta 1929. godine.

Statut o potporama

Gradska preduzeća

Grad je pod svojom nadležnošću imao nekoliko preduzeća: *Gradsku Štedionicu, Gradsku Plinaru, Gradsku Štampariju i knjigoveznicu* (Pozorišna 2), *Gradsku klanicu*. Pored svojih osnovnih delatnosti, u javnosti grada su afere oko njihovog poslovanja bile ono što ih je obeležavalo. Tako je Franjo Bogdanov⁶⁶ upravnik Klanice otpušten 1933. zbog pronevere 100.000 dinara.⁶⁷ Slično se poneo i upravnik Plinare Alfons Serajner (Sereiner). Protiv njega je 1924. godine sprovedena disciplinska istraga i utvrđeno je da je *nesavjesno vodio gradsku plinaru, učinio velike prevare i zloupotrebe, - naročito špekulacijom sa valutama, i time nanio ogromnu štetu plinari*. O ukupno nanetim štetama govori podatak da je na ime ođštete Serajner izrazio spremnost da plati 175.000 dinara.⁶⁸

Grad je imao i dva slagališta, jedno u Zmaj Jovinoj 30 i *Gradsko slagalište drva*, na adresi Majšanski put 61.

Gradska ekonomija se nalazila na Paliću, Mamužičeva aleja 21, 23, 27.

Treba istaći da je Nižu poljoprivrednu školu na Paliću osnovao Grad još 1896. godine, ali su plate za nastavnike stizale iz Ministarstva poljoprivrede u Budimpešti. U prvim godinama nakon rata škola je još postojala, direktorsku funkciju je vršio Albe Malagurski, ali kada je nadležno beogradsko Ministarstvo, uz saglasnost gradskih vlasti, ukinulo 1921. godine finansiranje te ustanove, Grad sam nije bio u stanju više da je izdržava, pa je jedino rešenje bilo njeno ukidanje. I sam tadašnji subotički gradonačelnik Andrija Pletikosić se složio sa tim. *Spomenuta škola od kada postoji nikada nije mogla zadovoljiti opštim zahtevima, što se već iz toga vidi, da preko godine nikada nije bilo više od 10 učenika.*⁶⁹ Senat donosi odluku o ukidanju Niže poljoprivredne škole na Paliću 28. 3. 1922. godine a Ministarstvo poljoprivrede i voda potvrđuje tu odluku. Istom prilikom doneta je odluka da se ona pretvori u Gradsku ekonomiju. Odmah nakon toga 12. 5. 1922. godine sastavljen je zapisnik o predaji gradske ekonomske poljoprivredne škole (ekonomije) novom upravitelju Lajči Bemu.⁷⁰ U 1931. godini raspolagala je sa čak 420 kat. jutara zemljišta.

Zdravstvene, socijalne, kulturne ustanove

Prva Građanska bolnica u Subotici otvorena je 1841. godine zahvaljujući nastojanjima gradskih vlasti da pomognu zdravstvu. Na tom putu je 1897. otvoren i nov objekat na mestu gde se i danas nalazi Bolnica.⁷¹ U međuratnom periodu grad je nastavio da u svojoj nadležnosti ima i staranje o javnom zdravlju, pa tako i izdržavanje i organizovanje bolničke službe. Poznato nam je da su lekari stanovali u krugu Bolnice. Da bi mogli stanovati van kruga, tražili su posebnu dozvolu.⁷² Gradonačelnik je tromesečno podnosio izveštaj o stanju gradske administracije, koji je započinjao upravo pregledom stanja zdravstva. Tako je iznosio podatke o zaraznim bolestima, ujedima pasa, broju rođenih i umrlih, broju lečenih u Bolnici,⁷³ itd. O teškoćama, preklapanju i lutanju po pitanjima finansiranja i nadležnosti svedoči i to da je Gradsko predstavništvo usvojilo 1929. godine predlog da se *Gradska Javna Bolnica preda Oblasnoj samoupravi Oblasti Bačke u Somboru*, do čega ipak nije došlo. Po *Pravilniku Gradske javne bolnice*⁷⁴ iz 1934, raspolagala je sa 7 odeljenja, 450 kreveta i imala je 4 lekara šefa (od kojih je jedan bio upravnik), sekundarne lekare i lekare asistente.

Gradski fizikat je bilo jedno od odeljenja gradske vlasti. Nadležan je bio za vođenje registara babica i dece za kalemljenje, imenika lekara, zubnotehničara i babica kao i evidenciju prostitutki. Njemu su upućivani računi apote-

⁶⁶ Franja Bogdanov je rođen u Osijeku 1895. godine. Za upravnika je imenovan 21.11.1924. IASu, F. 47, Gr. 1855/1924.

⁶⁷ Lokalna štampa je oštro kritikovala i tu aferu. Smatralo se da je to 14. velika subotička afeta.

⁶⁸ IASu, F. 47, Gr. 1541/1927.

⁶⁹ IASu, F. 47, XVII 6/1922.

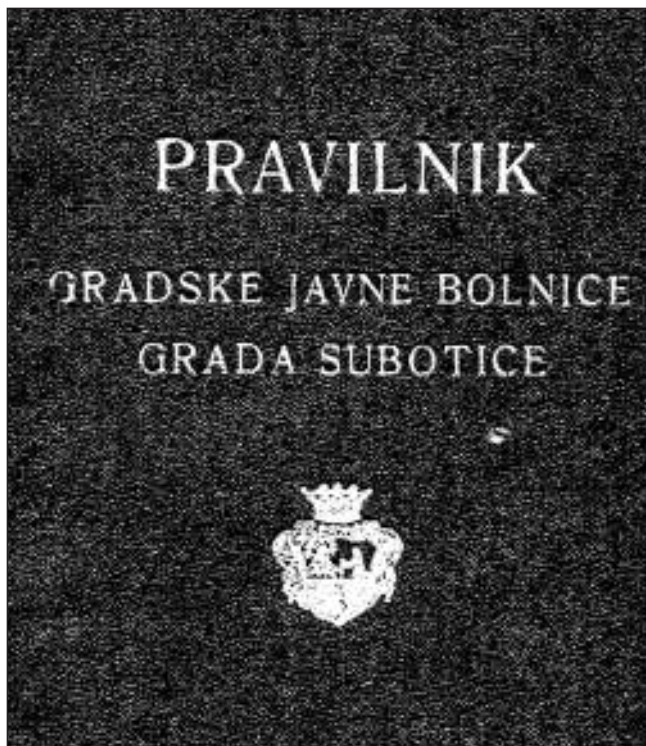
⁷⁰ Lajčo (Ljudevit) Bem je umirovljen 1929. godine. Kako je imao 36 godina staža, određena mu je 100% mirovina od 22 110 dinara. IASu, F. 47, Zapisnik 460 P.S.

⁷¹ Dr Emil Libman, *Subotička bolnica od Uboškog doma do savremenog stacionara 1766-1997*, Subotica 1997.

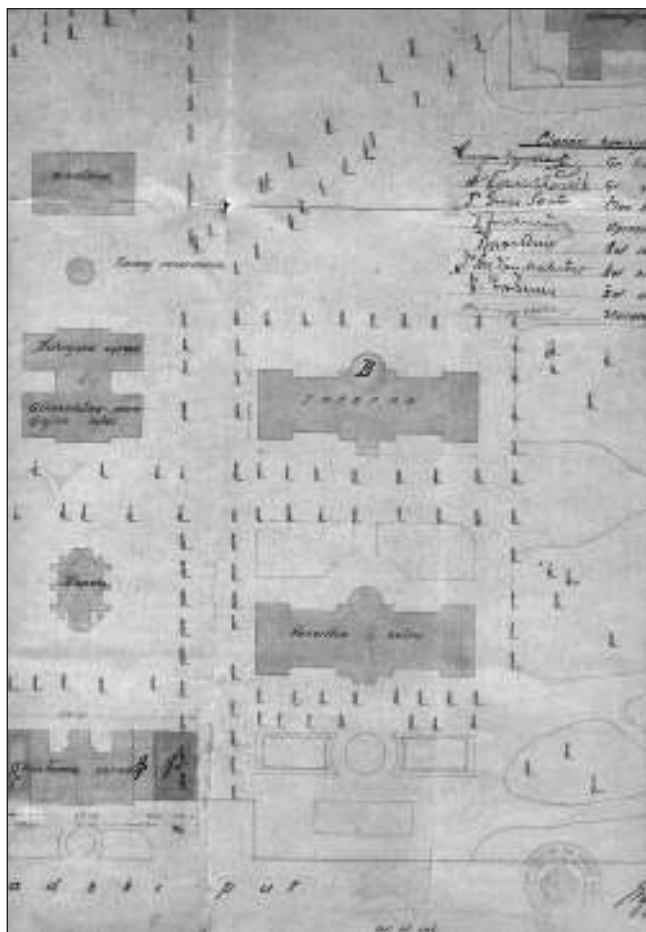
⁷² Tako je hirurđ dr Jaša Vujić, koji 1932. godine planira da se vjenča, dobio dozvolu da stanuje van gr. javne bolnice uz uvjet, da mora imati u svome stanu telefon i da mora stanovati u blizini bolnice. IASu, F. 47, I 2312/1932.

⁷³ IASu, F. 47, Zapisnik 1929. 155 P.S. U prvom tromesečju 1929. u Bolnicu je primljeno 1647 pacijenata, umrlo ih je 80, obavljeno je 606 operacija, a na lečenju ih je ostalo 342.

⁷⁴ IASu, F. 47, IV 2142/1941.

Pravilnik

Tlocrt objekata Gradske bolnice, 1925.

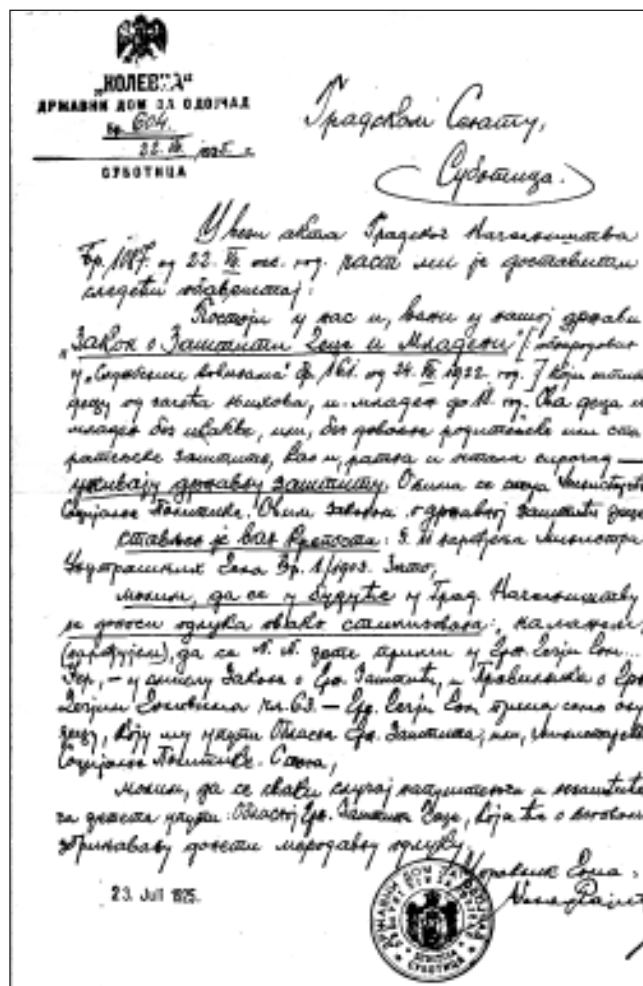
kara, podaci o bolestima stoke, radu patronažne službe, spisi o nabavkama materijala za bolnicu, dopisi Ministarstva narodnog zdravlja, higijenske mere koje su se sprovodile, mesečne izveštaje, spise u vezi sa pojavom pegavog tifusa u vojsci, epidemije slinavke kod stoke itd.

Jedna od bolničkih ustanova bila je i *Gradska epidemij-ska bolnica (Privremena vojna bolnica)*, osnovana 1913, na adresi Zapadni vinogradi 301. U 1928. godini imala je 100 postelja.

Gradski Uboški Dom je osnovan još 1836. godine. U međuratnom periodu nalazio se u objektu tzv. Putri karsarne, u ulici Save Tekelije 96.⁷⁵ U 1933. godini je bilo primljeno 45 muških i 20 ženskih lica kao i 19 dece. Umrlo ih je 28. Staratelj ustanove je bio Stipan Ivić.

Dom za trahomatičnu decu kao i *Dom bogaljaste dece*⁷⁶ je bio na adresi Beogradski put 117.

Kao posebna ustanova delovala je *Kolevka, Državni Dečiji dom za odojčad*, Daničićev put 43. U 1925. godini vodio ju je Nenad Rajić.

Dopis upravnika Kolevke, 1925.

Gradske kulturne ustanova su bile: Gradski orkestar, Gradsko pozorište, Gradska biblioteka, Muzička škola. Orkestar je imao tridesetak članova, služio je kao pozorišni orkestar a izvodio je muziku i u crkvi Sv. Terezije. U Muzičkoj školi 1927. godine ima 14 nastavnika i 270 uče-

⁷⁵ Stevan Mačković, Subotica 1933. godine po izvješću Kulturno-socijalnog odjela, u: časopis „Klasje naših ravni” br. 7-8, Subotica 2010, str. 102-107.

⁷⁶ Zabeleženo je da u decembru 1923. godine ima na smeštaju 108 bogaljaste dece. IASu, F. 47, IV 1424/1937.

nika.⁷⁷ Po podacima iz 1939. godine, kada je funkciju v.d. upravnika vršio Josip Herman, u školi je bilo ukupno 8 nameštenika.⁷⁸

Pečat Gradskog pozorišta i potpis upravnika Dinulovića

Policijska vlast

Gradska policija (*Gradsko redarstvo*) je do 1929. stajalo pod upravom Grada. Pored uniformiranih, imalo je i tajne, civilne redare (tajne policajce). Jovan Marić, tajni komesar, šef detektivskog odeljenja, potpisao je 31. 01. 1921. *Iskaz o službi izvan grada za 13 tajnih redara*.⁷⁹ U njemu je navedeno gde su i koliko vremena proveli na dužnosti van Grada tajni redari: Silvester Buljovčić, Franja Vidaković, Marko Milanković, Grga Vujković, Gustika Čajkaš, Milorad Segedinčev, Mata Dragić, Omer Tanović, Danilo Aradski, Dušan Lazarev, Đuro Putnik, Jašo Konjović i Milovoj Pušin. No, i u tim strukturama su mogli da budu samo podobni. Zanimljivo je obrazloženje predloga Velikog kapetana Franje Vukića upućeno Gradskom Senatu da se broj civilnih komesara povisi sa 9 na 15, a koje je i uvaženo. *Pošto se brojno stanje od 9 civilnih gradskih komesara, koje je predviđeno gradskim statutom za predratno stanje, kada je kriminalitet u mnogo manjoj meri bio razvijen, sada se pokazuje nedovoljan; to je potpisatome čast predložiti slavnom Senatu, da kod Proširenoga Senata izdejstvuje povišenje brojnog stanja civilnih komesara sa 9 na 15. Iz razloga što se posle rata stanje izmenilo i kao posledica rata kriminalitet razvio u većoj meri; što je pored toga naš grad posle rata postao jedno pogranično mesto gde se na svakom koraku mora motriti na pokrete prelaznika na našu teritoriju kao i na pokrete sunarodnika nam susednih država koji žive u ovom gradu. Te sve to zahteva povećanje organa javnih bezbednosti a naročito civilnih komesara. Subotica 30. maja 1924. Veliki kapetan.*⁸⁰

Na onim najnižim, redarskim pozicijama bilo je mesta i za domaće ljude, uglavnom Bunjevce, manje Mađare, dok su komandujuća po pravilu zauzimali došljaci. Slavu

Mladen Prodanović

Milan Čupurdija

spasioca Subotice od revolucionarne mase i pobune 19-20.04.1920. koju je vodio Josip Zelić, stekao je Veliki kapetan Gavra Karakašević (1888-1924). Po aferama i zlu ostao je upamćen kapetan Mladen Prodanović.⁸¹ On je bio problematičan službenik, često na meti pritužbi, pisalo se negativno o njemu u novinama,⁸² nekoliko puta je suspendovan.⁸³ Protiv njega je u 1933. vođena i istraga, određen mu je istražni pritvor, a kada se razboleo, lečen je decembra 1933. u Gradskoj bolnici. Tom prilikom je policijski stražar napravio propust, te je kod njega pustio dva posetioca, učitelja Đorđa Jočića i advokatskog pripravnika Vladimira Pešića. Zbog toga je stražar bio otpušten iz službe.⁸⁴ Apotekar mr pf. Franja Silberleitner podnosi 15. 9. 1926. gradonačelniku žalbu na ponašanje Prodanovića.⁸⁵ Veliki kapetan Cvetko Horvat povodom toga izveštava gradonačelnika nakon obavljene istrage i saslušanja da je *...apotekar Silberlajtner dao povoda strogom tonu i energičnom držanju kap. Prodanovića... i završava karakterizacijom i difamacijom ličnosti prijavioca ...koja je politički i suviše obojena mađarskom iredentom i šovinizmom, jer je protiv njega u nekoliko navrata pokretan postupak, te je verovatno, da je skrivena intencija prijavioca: rušenje autoriteta državnih institucija.*

Polovinom dvadesetih godina, zabeležen je i progon redara od strane velikog kapetana Milana Čupurdije. On im je psovao katoličkog Boga, Uskrs, itd. Nepoverenje prema strancima, bilo je izraženo, ali je ponekad prelazilo i u samovolju i maltretiranje. Primer za to je kada se mađarska podanica Jolanka Turcer žalila na kapetana Gorču Didanovića,⁸⁶ koji je nakon toga i suspendovan.

Veliki kapetan Gavra Karakašević⁸⁷ je *doterao disciplinu do najvišeg stepena* kako piše Borba.⁸⁸

⁷⁷ Kosta Petrović, *Kr. slob. grad Subotica i kupalište Palić*, Subotica 1928, str. 45.

⁷⁸ IASu, F. 47, IV 1321/1939.

⁷⁹ IASu, F. 47, XII 11/1921.

⁸⁰ IASu, F. 47, I 108/1924.

⁸¹ Mladen Prodanović (Arad, ? - Subotica, 1945.) Od 1941. saradnik sa mađarskom obaveštajnom službom i plaćeni agent. Održavao veze sa Dražom Mihajlovićem preko Pavla Tabakovića. Osuđen na smrtnu kaznu od Vojnog suda, koja je izvršena 1945. godine.

⁸² „Hirlap” od 28.3.1925. napada kap. III klase Prodanovića u članku pod nazivom *Red hoćemo u policiji*.

⁸³ Dr. Dragutin Stipić, gradski odvjetnik, prijavio je tada *policijskog koncipienta*, koji je i suspendovan. IASu, F. 47, XII 642/1924.

⁸⁴ IASu, F. 47, II 1351/1941.

⁸⁵ IASu, F. 47, Gr. 1850/1926.

⁸⁶ Gorča Didanović na zboru u Prokeš palati juna 1923. izabran za predsednika subotičkog ogranka ORJUN-e.

⁸⁷ Gavra Karakašević (1888 - Subotica, 9.04.1924).

⁸⁸ Stanje u subotičkoj policiji, u: novine „Borba” br. 4, 18.04.1924, str. 1.

Posmrtnica Gavre Karakaševića

U 1929. godini na sednici gradskog Senata predloženo je da se Policija prepusti državi, što bi donelo 5 miliona dinara uštede.⁸⁹ Troškovi izdržavanja snaga reda bili su zaista ogromni, čak 17% od celokupnog gradskog proračuna.⁹⁰ U raspravi su se čula suprotstavljena mišljenja. Miško Prčić je u svojoj argumentaciji da ne treba ići na podržavljenje istakao i da je policija do tada dužnosti vršila ispravno i uredno, da se nikada nije osramotila, kao i da *nema garancija da će država u policiju nemeštati subotičane*.⁹¹ Nasuprot tome, odbornik Rada Lungulov⁹² podržavajući predlog, zastupao je tezu da preterani lokalni patriotizam šteti državnom jedinstvu pošto u sebi nosi klicu separatizma. Sličnom stanovišta bio je i dr Vladislav Manojlović koji ističe: *jedini razlog protivljenju je, valjda taj, što pojedinci neće moći nameštati svoje kumove i zetove, za redare*.

Druge gradske ustanove i službe

Pored dobrovoljnih vatrogasaca u gradu je delovala i Vatrogasna gradska služba (Vilsonova 55) koju je finansirala i nagledala gradska vlast.

U gradskoj službi bili su i lugari kao i baštovani. Na mestu glavnog baštovana u 1922. se nalazio Stipan Kovač Striko, koji jednim svojim dopisom izveštava gradske vlasti da je jesenas posadio dudove mladice u Valjevskoj,

Makedonskoj i Lisinskijevoj ulici.⁹³

Dostavljači (uručitelji) bili su posebna gradska služba. Na površini Subotice od 140 611 kat. jutara ili 809 kv. kilometara, sa preko 100.000 stanovnika 1941. godine bilo je samo 25 dostavljača, 14 u unutrašnjem delu grada i 11 za teritoriju van grada, tj. po salašima. Oni su godišnje isporučili preko 1 miliona akata i poziva. *...to je samo zato moguće što su se svi dostavljači /uručitelji/ nakon višegodišnje prakse verzirali u svojim poslu, poznaju većinom lično stranke, te tako je moguće da praznikom i nedeljom pred crkvama i gradskom kućom, kada se sakuplja narod – uruče više poziva i akata nego preko cele nedelje, kada idu od kuće do kuće i od salaša do salaša*.⁹⁴ Iz dopisa 1919. godine Mirka Kulunčića (Kujundžića), šefa službe za uručivanje, sa spisom 30 uručitelja, saznajemo kojima nedostaje zimsko odelo i kapa, i da se vlasti umoljavaju da im se to obezbedi.⁹⁵

Grad je imao svoje veterinare⁹⁶ kao i strvodere.⁹⁷

Komunalnu higijenu održavali su *Gradski čistači*. Kako su imali vrlo male dnevnice, pišu Gradu.⁹⁸ *Vrlo je dobro poznato Slavnom Senatu da mi čistači ulica Grada Subotice najoskudnije sa svojom porodicom živimo pošto su danas životne namirnice vrlo skupe tako da za našu dnevnicu od 23 din. dnevno ne možemo sve potrebne namirnice nabaviti a da o odelu i ne govorimo. Naš je posao mnogo težak obzirom na to što nam je svima dodeljeno u rad mnogo prostora za čišćenje te tako moramo od rane zore do mrklog mraka na putu ostati da dobiveni posao izmognemo posvršavati. Usled gorenavedenog čast nam je zamoliti Slavni Senat da nam blagoizvoli dnevnicu povisti. U nadi povoljnog rešenja jesmo ponizni čistači Grada Subotice.*

*U Subotici, dne, 23. febr. 1925. U ime svijju radnika ostajemo s poštovanjem: Stipan Petrić, Gusto Zvekanović. Odluka vlasti je bila negativna – usled manjka budžetske mogućnosti...*⁹⁹

Gradski Šumarski osek zapošljava 5 ljudi. U 1941. godini inž. Đurić Stipan je bio šef te službe.

Zadatak *gradskih subaša* je bio da čuvaju polja i vinograde, i dobijali su dozvole da nose oružje. Radili su za honorar od vlasnika imanja koja čuvaju.

Gradski spasavaoci su se nalazili na adresi Trumbićeva 20. U izvještaju iz 1929. nalazimo podatak da su intervenisali 503 puta.

Zavod za desinfekciju i desinsekciju je imao adresu Zapadni vinogradi 301.

⁸⁹ IASu, F. 47, 8. Zapisnik 29. P.S.

⁹⁰ Od budžeta koji iznosi 37 400 000 na izdržavanje Policije je išlo 5 270 000 dinara.

⁹¹ IASu, F. 47, 8. Zapisnik 29. P.S.

⁹² Radivoj Rada Lungulov je rođen u Batonji (Mađarska) 1894. godine. Rano se angažovao u srpskom nacionalnom pokretu i politici. Važio je za sledbenika i učenika Vase Stajića. Tibor Kolozi, istraživač subotičke štampe, govoreći o Lungulovu i Vasi Stajiću, učeniku koji je svojim posleratnim delovanjem samo razočarao svoga učitelja, kaže sledeće: „Vasa Stajić je dajući prednost humano socijalnim idejama, bio nezadovoljan sa oslobodiocima, dok je Lungulov stao na stranu reakcije, kao „aferas“, postavši fašista, da bi na kraju, kao zavisnik od morfijuma i umro, pošto je stao na stranu novih osvajača”. Kolozi Tibor, *Szabadkai sajtó (1919-1945)*, Novi Sad 1979, str. 204-211.

⁹³ IASu, F. 47, XV 102/1922.

⁹⁴ IASu, F. 47, I 130/941. Dopis predsednika subotičke opštine dr Vladislava Lipozenčića Komandantu mesta u kome traži da se dostavljači oslobode pozivanja na vojnu vežbu, pošto nemaju odgovarajuću zamenu za njih.

⁹⁵ IASu, F. 47, II 227/1919.

⁹⁶ Dr Milenko Damjanov (Kula, 10.07.1910 - ?). Od 1936. u službi Grada.

⁹⁷ Privatni preduzimač Vitomir Pecarski je 1936. obavljao poslove strvodera. U novembru i decembru meseca 1935. uhvatio 32 psa, od čega je 28 bilo usmrćeno.

⁹⁸ IASu, F. 47, XII 250/1925.

⁹⁹ Isto.

Povlastice

Gradski službenici su uživali određene privilegije i povlastice. Imali su popust na cene proizvoda iz gradske ekonomije na Paliću. Ovaj popust nije važio za policiju i vatrogasce *jer se oni snabdevaju iz policijske vrtne ekonomije na Bukvaću*.¹⁰⁰ Isto je važilo za ogrev. Tako se iz gradskih šuma¹⁰¹ septembra 1923. godine gradskim činovnicima i nameštenicima (po platnim razredima) uz 50% popusta i otplatu na šest obroka, prodaju drva, a penzionerima se daju besplatno. Na taj način ogrevom je snabdeveno čak 844 prijavljena činovnika, 506 aktivnih i 338 umirovljenih.¹⁰² Zanimljiv je aranžman koji 1929. godini sklapa Grad, koji je ustupio 180 kv. hvati ogrevnog drveta dr Mirku Vilhajmu (Wilheimu), a on će zauzvrat u svoj sanatorijum primati godišnje 3 porodilje besplatno, a svi gradski činovnici i njihove porodice će imati 30% popusta na lečenje.¹⁰³ Gradski činovnici su mogli da uživaju i oprost školarine u Muzičkoj, kao i Građanskoj školi,¹⁰⁴ te jeftiniju vožnju železnicom, tramvajem. Najviši gradski službenici su imali mogućnost stanovanja u *Gradskoj najamnoj palati*.¹⁰⁵ *Zakupci stanova u gr. najamnoj palate su većinom činovnici, ili lica takvog zanimanja, koji su šticeeni...*¹⁰⁶ Stanovi u drugim gradskim objektima također su se izdavali pod kiriju gradskim službenicima.¹⁰⁷ Korišćenje usluga *Kupatila Palić* u objektima i kupkama, za gradske službenike isto je bilo jeftinije.

Za one gradske nameštenike, koji su radili napolju, trebalo je osigurati zimsko i letnje odelo. Tako u 1926. Grad naručuje 114 letnjih odela koja su se sastojala *od jedne kape, jedne bluze i jedne hlače*. Raspisana je *javna pismena ofertalna licitacija za liferovanje 114 letnjih odela i to: policijskog nadzornika, za 50 gradskih vatrogasaca, za 10 gr. lugara, za 2 desinfektora, za 2 paradna kočijaša, 2 baštovanska radnika, za 26 uručitelja, za 21 poslužitelja*.¹⁰⁸ Sa najpovoljnijom ponudom, odabrana je subotička firma *Antun Kramer i drug* sa kojom je Grad već i ranije sklappao slične poslove. Uobičajeno je bilo da oni činovnici koji odlaze u mirovinu, mogu da zadrže svoja službena odela. Tako npr. na molbu umirovljenih redara Mije Vajzera i Abela Balaž Pirija, Senat im dozvoljava da zadrže službena odela koja su dobili za vreme službovanja.¹⁰⁹

Disciplina

Pitanja (ne)discipline činovnika provejavala su u čitavom međuratnom periodu. Primer za to je gradska Okružnica br. 1574/1926 u kojoj je stajalo: *Unatoč moje i druge*

Uredba, glave II, III i IV

okružnice br. 640/ od 31. 3. 1926 ja sam ponovo primetio, da činovnici grada ne održavaju tačno propisane časove. S toga pozivam Šefove pojedinih odeljenja, da upozore svoje podređeno im činovništvo na tačan dolazak u zvanja. Kontrole radi svaki dan tačno u 7,5 obilaziće dežurni kap. Svako odeljenje i svakog onog činovnika, nameštenika ili službenika, koji ne bude u zvanju zabeležiće a posle kontrolisanja prijaviće ga meni. Za svaki ovakav slučaj, koji ne bude opravdan kazniću odgovorno lice najstrože. 7. 8. 926. za gradonačelnika Dr Matija Evetović.

Pijanstvo

Teško je suditi koliko je alkohol bio sastavni deo života subotičkih službenika, ali zabeleženo je nekoliko slučajeva kada su zbog njegove zloupotrebe nastajali sukobi gde su oni bili učesnici. Tako je u kafani *Central*¹¹⁰ 31. 07. 1928. noću oko 2-3 sata, Gustika Puzić, pisar Gradske policije imao sukob sa državnim tužiocem Slavkom Radosavljevićem.¹¹¹ Iz zapisnika o saslušanju stranaka u sporu kao i svedoka, jasno je da su obojica bila podnapita. Varnice su izbile oko obostranog pokušaja legitimisanja, pa su pale i uvrede na nacionalnoj osnovi, gde je Radosavljević psovao Puziću *majku mađarsku...* a završilo se pritvaranjem Puzića, njegovim šamaranjem od strane državnog tužioca, novčanom globom i otpuštanjem zbog nesavesnog vršenja dužnosti. Slično je bilo i 1932. godine, kada je pala optužba gospode činovnika poreskih izvršitelja Milovana Petrovića, Lajče Dulića, Lajče Gabrića, Deziđera Šinkovića iz sobe 181. protiv gradskog poslužitelja

¹⁰⁰ IASu, F. 47, XV 217/1922.

¹⁰¹ Kao gradske šume su navedene: *Centrala, Radanovac, Hrastovača, Hajdujaraš i Deskaš*.

¹⁰² IASu, F. 47, XV 318/1923. U predmetu je poimenični spisak, sa specifikacijom koliko je pripalo pojedincu i odakle su drva sečena.

¹⁰³ IASu, F. 47, Zapisnik 1929. 483 P.S.

¹⁰⁴ IASu, F. 47, II 270/1919. Senatska odluka o oprostima školarine učenicima Građanske škole, čiji su roditelji gradski službenici, na osnovu pojedinačnih molbi i zapisnika profesorskog zbora Građanske škole.

¹⁰⁵ <http://szecesszio.szegedvaros.hu/rute-subotica-gradska-najamna-palata/?lang=sr>, preuzeto jula 2014.

¹⁰⁶ IASu, F. 47, XV 301/1925.

¹⁰⁷ Tako je npr. Matiji Sedlaku gradskom tajnom redaru I klase, ugovorom 1935. omogućeno da iznajmljuje u zgradi Policije u Malom Bajmoku jednu sobu, predsoblje, kuhinju i komoru za godišnju najamninu od 1200 dinara. IASu, F. 47, 1802. VIII 139/1940.

¹⁰⁸ IASu, F. 47, XV 129/1926.

¹⁰⁹ IASu, F. 47, XV 7/1926.

¹¹⁰ „Central” je bila kafana u ulici Save Tekelije (danas Karadordev put).

¹¹¹ IASu, F. 47, Gr. 1687/1928.

Antuna Matkovića zbog nemara i neodržavanja čistoće. On je saslušan i u svojoj odbrani navodi da sobu redovno čisti, *ali često puta se dogodilo da sam ja jutrom hteo sobu čistiti da sam našao na stolu gde spava jedan od tamoš-*

*njih činovnika.*¹¹² Dalje i on optužuje ...na kraju spominjem da se u sobi br. 181 pije vino. To znam od tuda što sam jednom našao jednu flašu od 2 litre i u istoj je još bilo vina.

Összefoglaló

A szabadkai köztisztviselők /közzszolgálat/ (1918–1941)

A szerző az országos és városi közzszolgálat két világháború közötti történetével és helyzetével foglalkozik úgy elméleti szempontok mint számos konkrét

példa bemutatása során. Betekintést nyújt a közigazgatás, igazságügy, rendőrség és más közzszolgálat munkájába.

Summary

About public officers and public employment in Subotica (1918–1941)

Public officers and public employment in governmental and local positions and circumstances concerning them during the war period in Subotica are analyzed

both in general and according to individual cases. The public service institutions analyzed are those concerning the government system, jurisdiction, police and other.

¹¹² IASu, F. 47, I 846/1932.

Halász Tibor,
levéltáros

Szabadka 1914-ben a közgyűlési jegyzőkönyvek tükrében

Összefoglaló: Szabadka szabad királyi város közgyűlése, a törvényhatósági bizottság az első világháború kitörésének évében, 1914-ben, összesen tízszer ült össze. E közgyűlési jegyzőkönyvek tanulmányozása során betekintést nyerhetünk abba, hogy az akkori városatyák milyen ügyekkel foglalkoztak. A közgyűléseken az év első felében békebeli, a sarajevói merénylet és a háború kitörése után már a háborúval kapcsolatos ügyek domináltak.

Kulcsszavak: Szabadka, 1914, törvényhatósági bizottság, közgyűlési jegyzőkönyvek, világháború, főispán, polgármester.

1914 és 1918 között zajlott le a történelem egyik legjelentősebb és legpusztítóbb háborúja, az első világháború. A kortársak által csak „nagy háborúnak” nevezett négy éven át tartó öldöklő küzdelem a Föld tengerein és három kontinensén zajlott és körülbelül 15 millió halálos áldozatot követelt. Európában az 1914-ben kitört háború egy hosszú, több évtizedig tartó békés időszak végét jelentette, mely során a tudomány, a technika, a gazdaság, a kultúra látványos fejlődésen ment keresztül.

Szabadka főtere korabeli képeslapon

E fejlődésből az akkori Osztrák–Magyar Monarchiahoz tartozó Szabadka sem maradt ki. A XX. század elejére ez a mintegy százezer lakosú alföldi település egy modern európai várossá fejlődött és polgárai büszkén mutogathatták az impozáns középületeket, magánpalotákat, bankházakat, Palicsfürdő gyönyörű épületeit.

Immár a szecesszió egyik fellegránának számító Szabadka fő látványossága a csak néhány éve elkészült városháza volt. E hatalmas épület dísztermében tartotta üléseit a város közgyűlése és döntéseivel irányt szabott a város fejlődésének.

Az 1914-ben tartott közgyűlések jegyzőkönyveiből kiviláglik, hogy az év első felében a városatyák „békebeli” ügyekkel foglalkoztak (utcaszabályozás, utak és vízvezeték építése, külterületek fejlesztése, művelődési egyesületek támogatása, döntöttek az alkalmazottak illetményeiről stb.). 1914 nyarán kitört háború következtében a közgyűlésen olyan ügyek kerültek előtérbe, mint a Vöröskereszt és a hadbavonultak családtagjainak segélyezése, a fronton elesett katonák eltemetése, a közkórház megsegítése, hadikölcsön jegyzése, adóemelés stb.).

E jegyzőkönyvek bemutatásában hangsúlyos szerepet kaptak a főispán és a polgármester beszédei, illetve a polgármester jelentései.

Szabadka mint törvényhatósági jogú város

A dualizmus időszakában az állami közigazgatás legfontosabb helyi szervei a törvényhatóságok voltak, vagyis a vármegyék és a törvényhatósági joggal felruházott városok. Legfontosabb jogszabály, mely működésüket szabályozta az 1886. évi XXI. törvénycikk volt. E törvénycikk 24 törvényhatósági joggal felruházott várost sorolt fel, köztük Szabadka szabad királyi várost is. Mint törvényhatóság, Szabadka önkormányzattal rendelkezett, közvetítette a központi államigazgatás rendeleteit és foglalkozhatott közérdekű országos ügyekkel is. Önkormányzati jogszíntereinél fogva saját belügyeiben önállóan hozhatott határozatokat, szabályrendeleteket alkothatott, ezeket végrehajthatta saját hatóságaival, maga választhatta tisztviselőit, továbbá megállapíthatta az önkormányzat és a közigazgatás költségeit és ezek fedezetéről gondoskodott.

A törvényhatóság legfontosabb szerve a törvényhatósági bizottság volt, mely mint első számú törvényhatósági fórum, határozott az összes közigazgatást érintő ügyben és ellenőrizte az összes törvényhatósági közigazgatási szerv munkáját. A törvényhatósági bizottság tagjai voltak a törvény által meghatározott főtisztviselők, a választott képviselők és a virilisták, azaz a törvényhatóság területén

legtöbb adót fizető polgárok. 1914-ben Szabadka szabad királyi város törvényhatósági bizottságának összesen 358 tagja volt – az elnöklő főispán, tiszti állásuk jogán 27-en, virilis jogosultságuk alapján 169-en és 166 választott bizottsági tag (a főispán és négy tisztviselő egyben virilista is). 1914-ben Szabadka szabad királyi város törvényhatósági bizottsága összesen tízszer ült össze.

mányzati ügyek terén. A tanács intézte a város gazdasági ügyeit, gondoskodott a város közvagyonáról és jövedelmeinek fenntartásáról és hasznosításáról, felügyelte a különböző városi alapok szabályszerű működését. A városi tanács tagja volt a polgármester, a helyettes polgármester, a tanácsnokok, a rendőrkapitány, a főjegyző és a főügyész.

1914. év január hó 10. napján tartott rendes közgyűlés¹

Dr. Purgly Sándor főispán elnöklete alatt tartott közgyűlés első napirendi pontja a polgármester jelentése volt a közigazgatás állapotáról az elmúlt két hónapban. Mint polgármester, dr. Bíró Károly köteles volt tájékoztatni a törvényhatósági bizottságot a város közegészségügyi állapotáról, az állategészségügy helyzetéről, a házipénztárba és a különböző közalapokba befolyt összegekről és azok állapotáról, a különböző városi hivatalokba (rendőrkapitányi, jegyzői, mérnöki) és ügyosztályokba (katonai, pénzügyi, adóügyi, gazdasági) érkezett ügydarábok számáról és ezekből mennyi maradt elintézetlen. Mint jelentésében dr. Bíró Károly elmondta,² a közegészségügy számára a legnagyobb kihívást a tifusz jelentette. Összesen 182 esetet regisztráltak, a tovaterjedését pedig sikerült meggátolni azáltal, hogy a betegeket „internáltak” a kórházba, fertőtlenítettek, mellőzték a felravatalozást, a koporsókat pedig azonnal lezárták. Dr. Bíró Károly arról is beszámolt, hogy a tervezett vízvezeték részére az első próbakút átesett a műszaki vizsgálaton, illetve a későbbiekben szükség lesz még két próbakutat fúrni.

Miután a törvényhatósági bizottság a polgármester jelentését jóváhagyólag tudomásul vette, áttért a többi napirendi pont megtárgyalására. Határozatot hozott a városi közpénzek és gyámpénztári pénzkészlet gyümölcsöző elhelyezése tárgyában, döntött a város belterületén elvonuló nyílt árkok beboltozásáról, a szegedi szőlők felmérésével és szabályozási tervének elkészítésével pedig Katona Béla okl. mérnököt bízta meg. Továbbá a törvényhatósági bizottság elhatározta a majsai törvényhatósági út egy részének áthelyezését és a királyhalmi út egy részének kiépítését „tekintettel azon körülményre, hogy a katonai lögyakorlatok miatt úgy a majsai, mint a királyhalmi útnak a lőtér körüli részei igen gyakran használhatatlanok”. Sor került több bizottság tagjainak is a megválasztására (közigazgatási, igazolóválasztmány, számonkérőszék, községi iskolaszék, különböző iskolák felügyelőbizottságai, vallás és közoktatási, egészségügyi, gazdasági, számvizsgáló, szegényügyi, kórházi, borellenőrző, statisztikai, az esküdtképes egyéneket összeíró bizottság, az esküdt bírósági bizalmi férfiak bizottsága, a szolgálatképtelenséget megállapító bizottság, a sorozóbizottság), illetve a közgyűlés döntött a loavató bizottságok megalakításáról és megválasztotta e bizottságok tagjait. A törvényhatósági bizottság tudomásul vette a Wesselényi utca és a Bajai út burkolatának átvételi jegyzőkönyvét, illetve jóváhagyta a városi tanács azon korábbi intézkedését, hogy „a fogyasztó közönség érdekében a túl magas hús árnak leszállítása indokából”

Szabadka sz. kir. város törvényhatósági bizottsága
az 1914. évben.

E L N Ö K.
Jószási Dr. PURGLY SÁNDOR
Főispán.

Bizottsági tagok:
a tiszti állásuk jogán:

Sorszám	Lakás		Név	Állás
	Mirvég-pénztár	Virilis		
1	I	23	Dr. Bíró Károly	polgármester
2	I	100	Dr. Devecz Lajos	polgármester
3	I	953	Székely Máté	őrnagy
4	III	684	Dr. Vajkó Péter	jegyző
5	III	2	Ludvigovich Kálmán	tanácsnok, tk. h. polgárm.
6	I	300	Dr. Hoffmann Károly	tanácsnok
7	I	93	Dr. Vojanik H. János	l. ügyész
8	III	18	Dr. Gábor József	l. ügyész
9	I	142	H. Szondi József	tanácsnok
10	VI	190	Bácsi Károly	tanácsnok
11	IV	265	Portis János	tanácsnok
12	I	536	Dr. Vajkó Péter	számonkérő szék
13	I	86	Dr. Devecz János	l. ügyész, tk. főjegyző
14	I	68	Dr. Hoffmann Károly	számonkérő
15	I	514	Székely Máté	számonkérő
16	IV	86	Dr. Vajkó Péter	l. ügyész
17	VI	18	Székely Máté	l. ügyész
18	I	465	Dr. Hoffmann Károly	l. ügyész
19	IV	93	Dr. Hoffmann János	l. ügyész
20	I	412	Dr. Vajkó Péter	III. ügyész, tk. l. aj.
21	VI	958	Dr. Vajkó Péter	tanácsnok
22	IV	148	Vajkó Péter	tanácsnok
23	I	478	Székely Máté	tanácsnok
24	VI	318	Károlyi János	tanácsnok
25	VI	328	Dr. Vajkó Péter	tanácsnok
26	IV	73	Dr. Vajkó Péter	tanácsnok
27	Zombor		Dr. Vajkó Péter	tanácsnok

Szabadka sz. kir. város törvényhatósági bizottsága az 1914. évben – a névjegyzék első oldala

A főispán volt a törvényhatóság első számú tisztviselője. Szabadka szabad királyi város főispánja jószási dr. Purgly Sándor volt, akit a miniszterelnök előterjesztése és ellenjegyzése mellett, az uralkodó nevezett ki. A főispán, mint a végrehajtó hatalom képviselője, ellenőrizte a törvényhatósági önkormányzatot, örködött a központi állami közigazgatás érdekei felett, összehívta és elnökölt a törvényhatósági közgyűlésen.

Mint törvényhatósági joggal felruházott várost, Szabadkát a polgármestere, dr. Bíró Károly irányította. Feladatai közé tartozott átvenni a városhoz intézett kormányrendeleteket és leveleket, végrehajtotta a kormányrendeleteit, aláírta a város nevében kiállított okmányokat, őrizte a város pecsétjét, a közgyűlésnek pedig köteles volt részletes jelentést tenni intézkedéseiről. Egyben elnökölt a városi tanács ülésein.

A városi tanács a törvényhatóság végrehajtó szerve volt, úgy az állami közigazgatás, mint pedig az önkor-

¹ SzTL, F.2. 98. Az 1914. évi közgyűlési jegyzőkönyv. Fol. 1.

² A polgármester jelentése az F.2, I 1/1914. jelzetű ügyiratban található. A közgyűlési jegyzőkönyv csak a határozatot tartalmazza, hogy a törvényhatósági bizottság jóváhagyólag tudomásul veszi a polgármester jelentését.

hatósági mézsárszéket állítson fel. A közgyűlés döntött több támogatás odaítéléséről is. A Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület szabadkai osztálya iparskolája és tervbe vett ipartelepe számára évi 600 korona segélyt kapott, a Szabadkai Keresztény Szociális Egyesület pedig 200 koronát, mivel „a munkanélküliség megszüntetését és a népnek téli foglalkoztatását célzó kosárfonó tanfolyamokat rendez”. Türr István tábornoknak Budapesten felállítandó emlékművére a törvényhatósági bizottság 50 koronát, míg Milassin Marika m. kir. zeneakadémiai növendék részére 300 korona tanulmányi segélyt szavazott meg.

Az ülés berekesztése után az elnöklő főispán felhívta a közgyűlést, hogy szíveskedjen megválasztani a hitelesítő bizottság tagjait. A jegyzőkönyv felolvasására, majd annak hitelesítésére néhány nappal később, január 14-én került sor a főispán, a városi tanács tagjainak, továbbá a hitelesítő bizottság tíz tagjának jelenlétében.

1914. év március hó 31. napján tartott rendes közgyűlés³

Az ülést megnyitva, az elnöklő dr. Purgly Sándor főispán előterjesztést tett, hogy a törvényhatósági bizottság alattvalói hódolatának kifejezésül üdvözölje születésének 50. évfordulója alkalmából a Monarchia trónörökösét, Ferenc Ferdinánd főherceget.⁴ „A törvényhatósági bizottság az elnöklő főispánnak az előterjesztését egyhangú helyesléssel fogadta. Lelkes közfelkiáltással elhatározta, hogy Ő császári és királyi Fenségét, Ferenc Ferdinánd főherceg urat születésének 50. évfordulója alkalmából bizalomteljes ragaszkodásának és a legfelsőbb uralkodóház iránti állandó hűségének kifejezésül hódolatteljesen üdvözli s legmélyebb érzéséből fakadó szerencsekívánatainak tolmácsolására a m. kir. miniszterelnök úr Önagyméltóságát megkéri.”

A közigazgatás állapotáról szóló jelentésében⁵ dr. Bíró Károly polgármester tájékoztatta a közgyűlést a város pénzügyi helyzetéről, illetve a hivatalokba és ügyosztályokba érkezett és feldolgozott ügydarabok számáról. A közegészségügyi helyzetet megfelelőnek ítélte, mivel fertőző betegségek nagyobb mértékben nem fordultak elő (tifuszos megbetegedés 27, diftériás eset 7, kanyaró 24). Dr. Bíró Károly arról is tájékoztatta a közgyűlést, hogy Kallivoda Andort, aki a szabadkai m. kir. járási erdőgondnokságot 18 éven át vezette, a földművelésügyi miniszter áthelyezte Besztercére, illetve arról, hogy két törvényhatósági bizottsági tag, Lichtneckert András és Rómits Simon elhunytak.

A többi napirendi pont tárgyalása során a közgyűlés megszavazta az ingatlanok átruházása után fizetendő városi póttilletékről szóló szabályrendeletet, döntött a rendőrség fejlesztésére szánt 54000 korona államsegély felhasználásáról (az összeg nagyobbik része az altisztek és a legénység fizetésének és lakáspénzének kiegészítésére fordítandó), utasította a városi tanácsot, hogy a Szabadkán építendő tüzerlaktanya építési vázlatrajzait sürgősen készíttesse el „figyelemmel arra, hogy a hadvezetőség a laktanya építését igen sürgősnek tartja, s az építkezés megkezdése esetén az építőiparban sok munkanélküli keresethet

jutna”, illetve határozott a még 1883-ban felállított iparostanonc iskola átszervezéséről, mely az 1914/15-ös tanévtől a Szabadkai Szakirányú Iparos-Tanonciskola nevet fogja viselni.

A törvényhatósági bizottság e ülésén foglalkozott a tompai plébánosi állás betöltésének kérdésével is. A bizottság jelenlévő római katolikus vallású tagjai nagy szavazattöbbséggel Tompa új plébánosának Mészáros Bélát választották meg. Ősi szokás szerint a közgyűlés küldöttséget menesztett a megválasztott plébánosért, akit a főispán üdvözölt és azon reményének adott hangot, hogy lelkes kitartással fog működni hazája és egyháza javára. Válaszában az új tompai plébános a következőket mondta:

„Méltóságos főispán úr, Méltóságos polgármester úr, Tekintetes törvényhatósági bizottság!

Szabadka szab. kir. város az utóbbi időben nagy áldozatok árán és gyors egymásutánban építi fel a tanyai templomokat és szervez azok mellé megfelelő plébániákat. Az a nemes cél, mely ebben a város vezetőségének a szeméi előtt lebegett, - úgy hiszem mindenki előtt eléggé ismeretes, - és minden nemesen gondolkodó ember lelkében a legnagyobb elismerésnek és a legodaadobb hálának érzelmeit kelti fel. Kultur központokat szándékoznak a tanyákon felállítani, hallotam nem egyszer azt a nemes célt hangoztatva arra hivatott ajkáról. Meglehet győződve a tek. biz., hogy a nagylelkű kegyuraságnak s a nemesen gondolkodó és cselekvő magistrátusnak ezt a magasztos célját az ujonnan választott tompai plébános egész teljességében megértette s minden ízében a magáéva tette. Tettem pedig ezt annál készségesebb örömmel, mert annak a sz. keresztnek a fénye, mely hatalmas székházunkat és templomainkat egyaránt ékíti, ékesen bevilágít a város törvh. bizottságának és a magistrátusnak nemes intencióiba!

A keresztény magyar kultúra tette hatalmassá nemzetünket egy ezredéven át s ugyanaz a kultúra lelkesíti manap is nemzetünk legjobbjait. Ezt a célt szolgálja a tompai kultur központok felállítása által városunk bölcs magistrátusa és a törvényhatósági bizottság, amibe a kulturának bölcsőjét ringatva az egyház, melynek papja vagyok. Ezért a célért dolgozom már 10 év óta, s ennek a célnak a szolgálatában óhajtom mint plébános és csekély tehetségemet a tek. th. biz. s a városi magistrátus támogatása mellett minél hasznosabban kamatoztatni.

Midőn tehát itt a tek. törvh. biz. színe előtt e szent fogadalmat letenni szerencsém volt, egyuttal hálásan köszönöm úgy a tek. törvényhatósági bizottság, mint a városi tanácsnak csekélységembe helyezett nagybecsű bizalmát, egyuttal kérem további bizalmukat és támogatásukat.”

A külterületek fejlesztésével kapcsolatban a közgyűlés több határozatot is hozott. Határozatba foglalta, hogy Nagyfényen 15 munkásházat építtet, továbbá döntött a külterületi központokban létesítendő vágóhidak építéséről, mivel „a tanyai központokban elodázhatlanná vált a rendszeres husvizsgálat, a köztisztaság és közegészségügy érdekében, másrészt a mind érezhetőbbé váló munkanélküliség enyhítése céljából”. A törvényhatósági bizottság a külterületi központokban (Ludas, Nagyfény, Tavankút és Tompa) óvodákat tervezett felállítani. Mivel ezt államköl-

³ SzTL, F.2. 98. Az 1914. évi közgyűlési jegyzőkönyv. Fol. 27.

⁴ Habsburg-Lotaringiai Ferenc Ferdinánd főherceg 1863. december 18-án született.

⁵ SzTL, F.2, I 1/1914.

ségen szerette volna megtenni, a közoktatási minisztériumhoz fordult. A kérelem indoklásában a bizottság kihangsúlyozta, hogy Szabadka belterületén 11 községi óvodát tart fenn, több óvoda működtetésére már nincs költségvetési forrása, mivel a város „még sok, köztük közművelődési (:culturpalota, színház stb.): és főleg közegészségügyi feladat megoldásával adós”, melyek közt különösen a vízvezeték és a csatornázás kérdésének a megoldása sürgető a közegészségügyi statisztikák komor adatai miatt. A tervek szerint az óvodák szociális feladatokat is ellátnának. Ha az óvónő mellett két dajka is dolgozna, az óvodák reggeltől–estig nyitva állnának, így a külterületeken lakó munkásemberek megélhetését is segítené, mivel a „gyermeket az óvodának átadó szülőt jobban képessé tenné, hogy házon kívüli munkával családja boldogulását eredményesebben szolgálja”.

A további napirendek megtárgyalása során a közgyűlés több alapítvány alapítólevelét hagyta jóvá, mint az *Ismeretlen adományozónak szegények szent Antal napi segélydíja* (az alapítvány célja Szabadka területén élő és itt illetőséggel bíró munka- és keresetképtelen szegények segítése), *Zsuffa Mátyás tanulói ösztöndíj alapítványa* (az alapítvány célja szegénysorsú, de jó magaviseletű és előmenetelű gimnáziumi tanulók jutalmazása) és *Wamoscher Mihály és neje szül. Engelmann Szidónia tanulói jutalomdíj alapítványa* (az alapítvány célja a városi magyar főgimnázium izraelita vallású tanulóinak jutalmazása, akik vallástánból kiváló eredményt értek el).

A különböző kérelmek elbírálása során a törvényhatósági bizottság elegett tett a Magyar Aero Szövetség kérésének és a légi járművek részére a löversenyteret jelölte ki mint leszállóhelyet. A Szabadkai Szabad Líceum Egyesület kérelme is támogatásra talált. Az egyesület, melynek célja közhasznú ismereteket közölni, a szépnek és nemesnek szeretetét fejleszteni, illetve a hazafias érzést ápolni, ún. Uránia-előadásokat (álló- és mozgóképekkel kísért előadásokat) szervezett. A törvényhatósági bizottság határozata alapján az egyesület előadásai céljára átengedi a városi színházat, illetve a külterületeken tartandó előadások megrendezése céljából biztosítani fogja a fuvarozás költségeit és a szükséges eszközök beszerzését. A törvényhatósági bizottság pozitívan bírálta el a szabadkai atlétikai klub, a Bácska kérelmét is, így támogatva azon törekvését, hogy állandó sporttelepet létesítsen és határozatában kimondta, hogy „a Bácska szabadkai atlétikai klubnak használatba átenged a Szegedi szőlők végén lévő Cigányszigetnek nevezett, túlnyomórészt parlagon heverő városi területből kb. 10.000 ö² területet” és mindaddig háborítatlanul birtokában hagyja „amíg az egyesület ezen területet állandóan és kizárólag a testnevelési ügynek szolgálatában használja”. Dr. Biró Károly polgármester előterjesztése nyomán a közgyűlés a görög katolikus püspökség 3 áldozata részére felállítandó emlékműre segílyt szavazott meg.⁶ Mint előterjesztésében dr. Biró Károly elmondta „megdöbbenéssel vettünk tudomást róla, s mind-

nyáján még ma is a hatása alatt állunk annak a gyalázatos merényletnek, amely az ujonnan felállított görög katolikus püspökség első főpapjának személye ellen irányult és vezérkara három derék munkásának életét kioltotta. A bomba a magyar állameszmének volt szánva, amelynek ezen püspökség egyik újabb erősségeül, tartópilléreül állított fel”.⁷ Elfogadva a polgármester előterjesztését, a közgyűlés határozatában kimondta, hogy „Szabadka sz. kir. város törvényhatósági bizottsága a magyar nemzeti állameszméhez való ragaszkodásának, valamint a merénylet áldozatai iránt mély részvételnek ad kifejezést akkor amidőn a nemzeti eszme halottainak emelendő emlékmű emelésére az országosan megindult gyűjtéshez 500, azaz szóval Ötszáz koronával hozzájárul”.

Az ülés berekesztése után az elnöklő főispán felhívta a közgyűlést, hogy szíveskedjen megválasztani a hitelesítő bizottság tagjait. A jegyzőkönyv felolvasására, majd annak hitelesítésére néhány nappal később, április 3-án került sor a főispán, a városi tanács tagjainak, továbbá a hitelesítő bizottság tagjainak jelenlétében.

1914. év május hó 9. napján tartott rendes közgyűlés⁸

A közgyűlés megnyitása után, az elnöklő dr. Purgly Sándor főispán tájékoztatta az egybegyűlt bizottsági tagokat az uralkodó, Ferenc József betegségéről, akik egyhangúan a következő határozatot fogadták el: „A törvényhatósági bizottság az elnöklő főispán bejelentéséből mély sajnálkozással vett tudomást Ő császári és apostoli királyi Felségének megzavart egészségi állapotáról s előterjesztésére egyhangú határozattal adott kifejezést azon buzgó óhajtságának, hogy a Mindenható Isten adja vissza Felséges Urunknak egészségét, hogy hű népei boldogulására és öröme, teljes testi és szellemi erőben még sokáig ekesítse ősz fejét Szent István koronája. A törvényhatósági bizottság az elnök úr önméltósága útján megkéri a m. kir. miniszterelnök úr Ő Nagyméltóságát, hogy a törvényhatósági bizottság alattvalói hűségének és ragaszkodásának ezen bensőségteljes megnyilatkozását a legmagasabb trón számolyánál tolmácsolni kegyeskedjék.”

A közigazgatás állapotáról szóló jelentésében⁹ dr. Biró Károly polgármester tájékoztatta a közgyűlést a város pénzügyi helyzetéről, illetve a hivatalokba és ügyosztályokba érkezett és feldolgozott ügydarabok számáról. A közegészségügyi helyzetet eléggé kedvezőnek ítélte, annak ellenére, hogy a kanyaró és vörheny megbetegedések nagyobb számban fordultak elő. A járványt azonban sikerült megakadályozni, hála a szigorú intézkedéseknek. Dr. Biró Károly részvétellel jelentette a közgyűlésnek, hogy elhunyt Gyorgyevics Szredoje nyugalmazott helyettes-polgármester, illetve tájékoztatta a bizottsági tagokat, hogy a város közönsége nevében táviratilag üdvözölte az új kalocsai érseket, dr. Várady Lipót Árpádot. Egyben a polgármester javaslatára a törvényhatósági bizottság a maga

⁶ A hajdúdorogi görögkatolikus egyházmegyét Ferenc József alapította 1912. május 12-én. A hajdúdorogi egyházmegye első püspöke Miklósy István volt, aki egyházmegyéjét ideiglenesen Debrecenből kívánta irányítani. Néhány hónappal ideérkezése után, az egyházmegye felállítását kísérő viszályok utóregéseként, román szélsőségesek 1914. február 23-án bombamerényletet kíséreltek meg ellene. A püspök sértetlen maradt, viszont három közvetlen munkatársa életét vesztette.

⁷ SzTL, F.2, I 132/1914.

⁸ SzTL, F.2, 98. Az 1914. évi közgyűlési jegyzőkönyv. Fol. 76.

⁹ SzTL, F.2, I 1/1914.

A mai Korzó korabeli képeslapon

A szabadkai kaszárnya Erzsébet királyné szobrával

részéről jóváhagyta „a városi tanácsnak a sürgős szükség folytán indokolt és a saját hatáskörében megtett azt az intézkedését, hogy a cs. és kir. tüzezred részére építendő laktanya részletes terveinek elkészítésével mint legolcsóbb ajánlattevőt Reichl J. Ferenc szegedi műépítést bízta meg”.

A napirendi pontok megtárgyalása során a közgyűlés tudomásul vette a m. kir. belügyminiszternek a képviselőválasztási szavazóköri megállapítása tárgyában kiadott körrendeletét. A törvényhatósági bizottság határozata alapján, az országgyűlési választások során két választókerületre felosztott Szabadka városban, választókerületenként 3-3 szavazókört alakított ki, úgy, hogy az összesen 6 szavazókörhöz vegyesen tartoztak bel- és külterületek. Így az I. választókerületben 4099, míg a 2. választókerületben 4320 választójoggal rendelkező polgár élt.¹⁰

A közgyűlésnek döntenie kellett a Szabadkát megillető alapítványi helyekről a honvéd főreáliskolán és a Ludovika Akadémián. A bizottság a honvéd főreáliskolai alapítványi helyekre Maurer Kálmánt és Alföldi Antalt, a Ludovika Akadémiára pedig Dembitz Andort és Kovács Andrászt jelölte.

Az új törvényi rendelkezések és Szabadka sz. kir. város új szervezési szabályzatának életbelépése miatt a törvényhatósági bizottságnak foglalkoznia kellett a különböző juttatások és illetmények iránti kérelmek elbírálásával. Így magasabb pótlékokat és illetményeket szavazott meg a községi elemi iskolai tanítóknak, a városi szülész nőknak, a hivataloszolágoknak, a főgimnáziumi tanároknak és a községi óvónőknek is. Külön jutalomban részesült Loósz István főgimnáziumi tanár, mivel „a th. bizottság méltányolva Loósz István főgyimn. tanárnak éveken keresztül kifejtett nagymérvű kulturális működését, részére a tanári könyvtár rendezési munkálatainak befejezése s a katalógusok teljes elkészítése alkalmából 200, Kettőszáz korona tiszteletdíjat megszavaz s a városi pénztárból a „Gimnázium” számlájánál kiutalni rendel”.

Az egyéb kérelmek elbírálása során a közgyűlés 200 korona segélyt szavazott meg a Ludaspusztai Római Katolikus Ifjúsági Egyesület részére, illetve 2400 korona évi segélyt a Szabadkai Lóverseny Egyesület javára az 1914. évi augusztus 20-án megrendezésre kerülő lóversenyekre, így hozzájárulva az egyesület további eredmé-

nyes működéséhez. Ugyanekkor a Szabadkai Szerb Dalárda 300 korona anyagi hozzájáruláshoz jutott, hogy résztvehessen „a magyar szent korona országában működő szerb dalárdák szövetségének f. évi június hó 7-9. napján Zomborban megtartandó dalárdaversenyén”.

Az ülés berekesztése után az elnöklő főispán felhívta a közgyűlést, hogy szíveskedjen megválasztani a hitelesítő bizottság tagjait. A jegyzőkönyv felolvasására, majd annak hitelesítésére néhány nappal később, május 13-án került sor a polgármester, a városi tanács tagjainak, továbbá a hitelesítő bizottság tagjainak jelenlétében.

1914. év június hó 25. napján tartott rendes közgyűlés¹¹

Az ülés megnyitását követően dr. Biró Károly polgármester a közigazgatás állapotáról szóló jelentésében¹² tájékoztatta a közgyűlést a város pénzügyi helyzetéről, illetve a hivatalokba és ügyosztályokba érkezett és feldolgozott ügydarabok számáról. A közegészségügyi helyzetet kedvezőnek ítélte, csak kanyaró megbetegedések fordultak elő nagyobb számban, május hónapban mintegy 80 esetet jelentettek a város területéről.

Szomorú kötelességének téve eleget, dr. Biró Károly több halálesetről is kénytelen volt tájékoztatni a törvényhatósági bizottság tagjait. Tájékoztatta a közgyűlést, hogy elhunyt Kossuth Ferenc, Szabadka város díszpolgára és egykori kereskedelemügyi miniszter. A város közönsége nevében táviratban részvétét nyilvánította, a temetésen pedig résztvett a város küldöttsége, amit az elhunyt özvegye levélben meg is köszönt.

Továbbá elmondta, hogy a város közönsége nevében a városi tanács részvétét nyilvánította bajsai Vojnich Oszkár elhunyt alkalmából, majd ismertette a városi tanács május 23-án megtartott ülésének idevonatkozó jegyzőkönyvi kivonatát: „Az ülés megnyitása előtt Dr. Biró Károly udv. tan., polgármester mély megilletődéssel tudatta a városi tanáccsal, hogy bajsai Vojnich Oszkár Port Saidban hirtelen meghalt. Az elhunytban kiváló lelki tulajdonokkal megáldott, tudományt szerető embert gyászolunk. Utazásai és útleírásai a tudományos körökben is elismerésre találtak. Vonzó

¹⁰ SzTL, F.2, I 138/1914.

¹¹ SzTL, F.2. 98. Az 1914. évi közgyűlési jegyzőkönyv. Fol. 92.

¹² SzTL, F.2, I 1/1914.

egyénisége a messze idegenben is becsületet szerzett a magyar névnek. Városunk szülötte volt, aki világot jártában sem feledkezett meg szükebb hazájáról, s a kinek bőkezű adakozásaiból a városi muzeum néprajzi osztályának megalapítását köszönhetjük. Indítványozta, hogy váratlan elhunyt felett érzett részvétét a városi tanács jegyzőkönyvében örökítse meg, s azt öccse báró Vojnits Sándor országgyűlési képviselő, az országos nemzeti munkapárt alelnöke útján hozza a család tudomására, s egyben határozza el, hogy az elhunyt koporsójára koszorút helyez.” Az indítványt elfogadva, a városi tanács részvétét jegyzőkönyvbe iktatta, így „hálásan elismerve szülővárosa iránt tanusított ragaszkodását és áldozatkészségét”.

Jelentésének végén, dr. Biró Károly elmondta, hogy az építendő tüzerlaktanya részletes tervei teljesen elkészültek, az építésével kapcsolatos munkálatokra az árlejtést a városi tanács már kiírta.

Miután a polgármester jelentését jóváhagyólag tudomásul vette, a törvényhatósági bizottság áttért a többi napirendi pont megtárgyalására.

Határozatában a közgyűlés pontosan megállapította a város területén lévő közigazgatási körzetek határait. Erre szükség is volt, mivel már „a népszámlálás alkalmával is nehézséget okozott, hogy a közigazgatási körzetek nincsenek mindenhol élesen elhatárolva”, egyben „elodázhatlanná teszi a körök és puszták házzámozási munkálatai”. Szabadka sz. kir. város területéhez, mely két nagy részre oszlott, a belterületre és a külterületre, a következő közigazgatási körzetek tartoztak:

1. Belterület: I., II., III., IV., V., VI., VII. és VIII. kör, Sándor külváros, Szegedi szőlő, Palicsfürdő.

2. Külterület: Napkeleti ugar, Napnyugati ugar, Bajai szőlő, Halasi szőlő, Buckai szőlő, Majsai szőlő, Radanovác puszta, Tompa puszta, Kelebia puszta, Sebesics puszta, Tavankút puszta, Vámtelek puszta, Györgyén puszta, Nagyfény puszta, Zobnatica puszta, Verusics puszta.

A közigazgatási körzetek határainak ezen megállapítása Palics gyógyfürdő területét nem érintette, mivel erről a közgyűlés még 1894-ben döntött.

A törvényhatósági bizottság határozataiban elfogadta a házipénztár, a házipénztár kezelésében lévő különböző alapok, a gyámpénztár és a Mária Valéria kórház 1913. évi zárszámadását, jegyzőkönyvbe foglalva, hogy „a zárszámadásból megállapítható és a tekintélyes pénztári maradvány által is igazolt helyes, és a város közönségének vagyoni erejéhez mért kulturális és gazdasági politikáért elismerését és köszönetét fejezi ki úgy a város polgármesterének, mint a város tanácsának”. Elfogadva a Mária Valéria kórház 1913. évi zárszámadását, a bizottság egyben megállapította a kórház 1915. évre szóló költségirányzatát is. Mint a határozat indoklásában szerepel, a központi kormányzat a szabadkai kórházat is kijelölte, hogy hivatásos vöröskeresztes ápolónőket képezzen ki. Ezért olyan döntés született, hogy „egyrészt abból az okból, hogy az ország, de különösen a kórházak betegápolási ügyét fejlessze, másrészt, hogy a háború idején a hadvezetőségnek megfelelő számú, kellően kiképzett ápolószemélyzethez való hozzájárulását elősegítse, elhatározta, hogy a magyar szent korona országai Vöröskereszt Egyletek vezetőségével egyet-

értőleg a kórház sebészeti osztályán folyó évi július 1-től kezdődőleg állandó évenként összesen 12 ápolónőre kiképzésére alkalmas vöröskereszt egyleti ápolónői féléves tanfolyamokat rendez”.

A továbbiakban a törvényhatósági bizottság döntött a különböző segélyek odaitéléséről. A Gráci Magyar Egylet 50 korona segélyt kapott, valamint 20-20 korona segély lett megszavazva a zborói tüzkárosultak (Sáros vármegye) részére és a világosi református templom felépítésére. A legnagyobb összegű segély a Szabadkai Dalegyesületnek jutott, mert „a törvényhatósági bizottság figyelemmel arra, hogy a Szabadkai dalegyesület az 1909. évi kecskeméti, majd az 1912. évi budapesti országos dalversenyen való fényes szereplésekor Szabadka városának is hirnevet és dicsőséget vívott ki, - figyelemmel arra továbbá, hogy a f. évi augusztus 13-18. napján tartandó kolozsvári országos dalversenyen a legnagyobb díjért, a Király díjért a sikerre való nagy reménnyel veheti fel a harcot, - a Szabadkai dalegyesület részére az „Előre nem láthatók” számlájánál fizetendőleg 1000 kor. szóval Egyezer korona segélyt megszavaz”.

Az ülés berekesztése után az elnöklő főispán felhívta a közgyűlést, hogy szíveskedjen megválasztani a hitelesítő bizottság tagjait. A jegyzőkönyv felolvasására, majd annak hitelesítésére néhány nappal később, június 30-án került sor a polgármester, a városi tanács tagjainak, továbbá a hitelesítő bizottság tagjainak jelenlétében.

1914. június 28-án Szarajevóban merénylet áldozata lett Ferenc Ferdinánd főherceg, az Osztrák-Magyar Monarchia trónörököse és hitvese Zsófia. A merényletet egy szerb nemzetiségű diák, Gavrilo Princip követte el.

1914. év július hó 2. napján tartott rendkívüli közgyűlés¹³

A meghívott és nagy számban megjelent törvényhatósági bizottsági tagok jelenlétében dr. Purgly Sándor főispán a rendkívüli közgyűlést a következő beszéddel nyitotta meg:

„Tekintetes Törvényhatósági rendkívüli közgyűlés!

Szabadka szab. kir. város alig három hónap előtt szolgáltatta jelét annak a mély hódolatnak, annak a hű ragaszkodásnak és együttérzésnek, amellyel a koronás király és a fenséges uralkodóház iránt viseltetik - abból az alkalomból, hogy Ferenc Ferdinánd Ő cs. és kir. fenségét a kettős monarchia trónjának várományosát ötvenedik születése napja alkalmából üdvözölte.

Tekintetes Törvényhatósági Bizottság!

Ferenc Ferdinánd Ő cs. és kir. fensége, a trónörökös, ma már nincs többé. Fenséges nejével Hohenberg Zsófiával együtt június hó 28-án Sarajevóban egy minden jóérezsű ember szívét és lelkét egyaránt megrendítő bűnös merényletnek esett áldozatául.

Midőn ezt a köztudomású tényt a tekintetes törvényhatósági bizottságnak mély megilletődéssel ezennel bejelentem, lelkem mélyén érzem, hogy Szabadka szab. kir. város százezer lakosának szívfüjdalma ad visszhangot ez újabb megpróbáltatást is erős szívvel, nemes lélekkel viselő, rajon-

¹³ SZTL, F.2. 98. Az 1914. évi közgyűlési jegyzőkönyv. Fol. 122.

gásig szeretett bölcs koronás királyunk valamint a sokat szenvedett magyar nemzet iránt. Mélységes bánattal és igaz részvétellel fordulunk e rémes szerencsétlenség következtében apátlanul és anyátlanul maradt fejedelmi árvák felé is.

Ez érzelmektől áthatva és indítatva hívtam egybe a mai rendkívüli közgyűlést és kérem a tekintetes törvényhatósági bizottságot, hogy az országos gyász eset alkalmából szerkesztett tanácsi javaslatot meghallgatni és azt elfogadni méltóztassék.”

Miután meghallgatta a városi tanács javaslatát, a törvényhatósági bizottság a következő határozatot szavazta meg:

„Szabadka város polgársága megdöbbenéssel értesült arról, hogy Ő császári és királyi Fensége, Ferenc Ferdinánd trónörökös-főherceg úr és fenséges hitvese, Hohenberg Zsófia hercegnő folyó évi június 28-án Sarajevóban bűnös merényletnek estek áldozatul.

A megdöbbenés nyomában a legnagyobb felháborodás érzése kell mindannyiunk szívében a merényletnek elkövetői iránt, akiknek elvetemült gazsága mélységes utálatot vált ki mindenhol a civilizált világon.

A merénylet gyalázatoságánál csak a veszteség nagyobb, amely nyomában fakadt.

Korabeli plakát a trónörökös-pár haláláról és az országos gyásról

Élete delelőjén elvesztettük azt a férfit, aki Szent István koronájának várományosaként, kiforrott egyéniségével, fényes erkölcsi tulajdonaival, kiváló polgári és katonai érdemeivel letéteményese volt a nehéz jövőbe vetett minden bizalmunknak, akitől reméltük, hogy a folyton súlyosbodó viaszonyok között is erős kezével biztosítani tudja népei további haladását és boldogulását.

A gyász óráiban a legmélyebb részvétellel gondolunk a mélyen sujtott fenséges uralkodóházra, a drága halottak édes szeretteire s a mi jóságos Urunk - Királyunkra és mély tisztelettel megkérjük a miniszterelnök úr Önagyméltóságát, hogy a legmagasabb trón számolyánál legyen szószólója hűség alattvalói ezen őszinte érzésének, nyújtson vigaszt bánsatos lelkének abban a minden áldozatra kész szeretetben, amelylyel hálás népei a megpróbáltatás nehéz óráiban feléje fordulnak.

Felkéri az elnöklő főispán úr Őméltóságát, a város polgármesterét és országgyűlési képviselőit, hogy az országos gyászban való együttérzés kifejezésül a város képviseletében a temetési szertartáson és a Budapesten tartandó gyászistentiszteleten megjelenni sziveskedjenek.

A törvényhatósági bizottság az idevonatkozólag eddig tett intézkedéseket helyeslően tudomásul véve elrendeli még, hogy folyó hó 4-én /szombaton./ délelőtt 11 órakor a Szent Teréz templomban gyászistentisztelet tartassék. Ezen a városi tisztikarral együtt testületileg kíván részt venni, arra a városban székelő összes hatóságokat és hivatalokat, testületeket és egyesületeket meghívja, a város polgárságát pedig megjelenésre kéri.

Egyesítsük imáinkat a Mindenható oltárán, akinek kifürkészhetetlen rendelkezésébe alázasatos lélekkel belenyugszunk s akinek gondviselő kezébe további sorsunkat bizalommal ajánljuk, hogy adjon az elhunytaknak örök nyugalom, övéinek pedig enyhülést és vigasztalást.

A kötelességteljesítés ártatlan áldozatainak kegyeletes emléke pedig maradjon örök példaképe a polgári kötelességek bátor teljesítésének s legyen újabb forrása annak a meleg érzésnek, amely a legmagasabb uralkodóházat hű népeivel elválaszthatatlanul egyesíti és biztos zálogát nyújtja, hogy az ezer éves hazát s a koronás király személyében egybeforrt monarchiát a poklok kapui sem fogják megdönteni.”

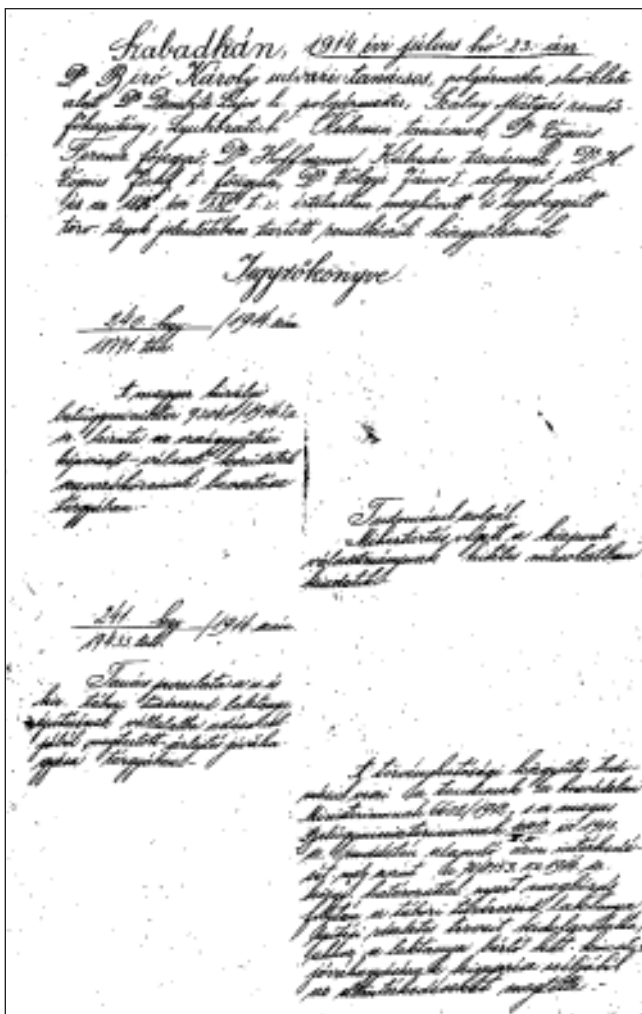
A főispán javaslatára, a rendkívüli közgyűlés jegyzőkönyvét a törvényhatósági bizottság nyomban hitelesítette.

1914. év július hó 23. napján tartott rendkívüli közgyűlés¹⁴

Dr. Biró Károly polgármester elnöklete alatt megtartott rendkívüli közgyűlés legfontosabb napirendi pontja a cs. és kir. tüzérezred részére építendő laktanya kérdése volt. Az építéssel kapcsolatos árlejtés ügyében a közgyűlés tudomásul vette, hogy a versenytárgyalásra 22 írásbeli ajánlat érkezett, melyek közül a legkedvezőbbet Nagy Ferencz vállalkozó tette. Éppen ezért „az odaítélési javaslat szerkesztésére kirendelt bizottság javaslata alapján a közgyűlés a tábortüzérezred laktanya építését Nagy Ferencz helybeli vállalkozónak adja át”, továbbá az építési ügyek intézésével a városi tanácsot és egy 15 tagú építési bizottságot hatalmaz fel, azzal, hogy az építési ügyeket

¹⁴ SzTL, F.2. 98. Az 1914. évi közgyűlési jegyzőkönyv. Fol. 124.

önállóan intézhetik, tekintettel a rövid építési határidőre, illetve, azért mert „a nagy terjedelmű és felelősségteljes munkáknál gyors és egységes intézkedések megtétele kívánatos”. Az összesen 2.600.000 korona értékű építkezési költségeket a törvényhatósági közgyűlés egy hosszabb lejáratú törlesztéses kölcsönből, az árvapénztár és egyéb városi alapok pénzkészletének felhasználásával kívánta biztosítani. Mivel a hadtestparancsnokság sürgette a munka megkezdését, a közgyűlés úgy döntött, hogy megengedi Nagy Ferenc vállalkozónak, hogy már augusztus 1-jén megkezdje a munkálatokat.

1914. július 23-án tartott közgyűlés jegyzőkönyvének első oldala

Az elnöklő polgármester indítványára, tekintettel az ügy sürgősségére, az egész terjedelmében felolvasott határozatot a közgyűlés nyomban hitelesítette.

Az Osztrák-Magyar Monarchia a diplomáciai kapcsolatok megszakítása után, 1914. július 28-án hadat üzent Szerbiának. Kitört az első világháború.

1914. év augusztus hó 18. napján tartott díszünnepi közgyűlés¹⁵

Miután üdvözölte a meghívott és nagy számban megjelent törvényhatósági bizottsági tagokat és vendégeket, az elnöklő dr. Purgly Sándor főispán a díszünnepi közgyűlést a következő beszéddel nyitotta meg:

„Tekintetes törvényhatósági bizottsági közgyűlés!

Mélyen tisztelt vendégek!

Hódolat nyilvánítása céljából jöttünk össze mai napon, abból az alkalomból, hogy az örökké való Isten kegyelméből Felséges Urunk és királyunk /:Éljenzés:/ születésének 84-ik évfordulójára viradtunk.¹⁶

Ezeréves történelmünknek számos fényes és tündöklő lapja van, amelyről a multak dicsősége, az ősök dicsősége és harci erénye és királyhűsége sugárzik felénk. Ha valaha, ugy most a reánk nehezedő világháború közepette fényes bizonyítékát kell szolgáltatnunk annak, hogy apáinktól szent ereklyeként örökölt ez erényeket hiven és becsületesen megőriztük lelkeinkben.

Ország-világ előtt dokumentálni kell azt, hogy annak a kardnak, amelyet a hön szeretett Urunk és királyunk dicsőségesen uralkodó I. Ferenc József Ő császári és apostoli királyi Felsége /:Éljenzés:/ a béke áldásos esztendei után a kettős monarchia becsületéért, tekintélyének, hatalmi állásának és területi épségének megóvására megragadni kényszerült a legmeszebbmenő anyagi áldozatokkal és ha kell vérünkkel és életünkkel diadalt biztosítani törekszünk. /:Hosszantartó éljenzés:/

E férfias komoly elhatározásunk megdönthetetlen bizonyítékát szolgáltatathatjuk azáltal, ha hön szeretett koronás királyunk születése napján kifejezést adunk annak a hűséges ragaszkodásnak, amellyel legmagasabb személye iránt viseltetünk és ha e napot áldozatkészségünkől fakadó hazafias szívünk sugalta ténnyel is megörökíttjük maradandó emlékül és lélekemelő példaadásul késő utódainknak. /:Éljenzés:/

Ezt célozza a mai díszközgyűlés, amelyet ezennel megnyitni van szerencsém. /:Éljenzés:/”

Ezután dr. Biró Károly polgármester emelkedett szólásra és a következő beszédet mondta el:

„Méltóságos Főispán Úr!

Tisztelt ünnepi közgyűlés!

A veszedelmek és megpróbáltatások nehéz napjaiban nyilatkozott meg, milyen hatalmas a magyar nemzetnek őseitől öröklött királyhűsége.

Egy vad indulatú, gyűlöletében és vakmerőségében féket nem ismerő szomszéd nép üszköt dobott békés hajlékunkra. Így kényszerült bele a minden idők legbékeszeretőbb uralkodója /:Éljenzés:/, hogy fegyverbe szólítsa birodalmának hadi népét.

És lángba borult körülöttünk az egész világ!

Világtörténelmi nagy idők szakadtak ránk!

A magyar Nemzet, mint vészidőkben oly sokszor a multban - megértve a nagy pillanat súlyos horderejét - egy emberként áll fenkölt lelkű Uralkodója, rajongó szeretettel körülvett öreg Királyának oldala mellé, készen életét és vérért áldozni a hazáért, Királyáért, a Nemzet üdve és becsületéért.

¹⁵ SzTL, F.2. 98. Az 1914. évi közgyűlési jegyzőkönyv. Fol. 130.

¹⁶ I. Ferenc József osztrák császár és magyar király 1830. augusztus 18-án született.

Lelkünket az izzó hazafiúi lelkesedés benső szent tüze szállta meg, s egy gondolat hevíti: vörös betűkkel írni reá, a történelem ezen nagy lapjára, hogy ez a Nemzet élni akar és élni fog!

Ez a benső tűz hevíti, ez a gondolat járja át e város minden hű fiának lelkét, de a mikor ez a tűz előjön, ez a gondolat kifejezésre jut ellenálthatatlan erővel lelkünkbelől elő az ősi királyhűség megnyilatkozásának vágya is.

Engedjük szabad folyást érzelmeinknek s megragadva a mai ünnepélyes alkalmat juttassunk kifejezésre imádattal körülövezett felséges urunk és Királyunk felkent személye iránt érzett mély hódolatunkat. És hogy a mi hazafias lelkesedésünknek és felséges Királyunk iránt érzett alattvalói hűségünknek ezen megnyilatkozása a trón számolyához jusson – indítványozom, méltóztassék elhatározni, hogy a törvényhatósági bizottság felkéri a Miniszterelnök úr Ő Nagyméltóságát, hogy a város közönsége hódolatának ezen megnyilatkozását a trón számolyánál tolmácsolni kegyeskedjék.”

A törvényhatósági bizottság dr. Biró Károly polgármester indítványát egyhangú lelkesedéssel elfogadta.

Az uralkodó születésnapjára üdvözlése és a város hódolatának kifejezése mellett a közgyűlés foglalkozott még az Országos Vöröskereszt Egyesület helybeli fiókjára, illetve a hadbavonult katonák itthonmaradt családtagjainak segélyezési ügyével is. A városi tanács javaslatára a törvényhatósági bizottság a helybeli hadbavonultak kenyérkereső nélkül maradt szegény családtagjainak segélyezésére 25000 koronát szavazott meg, míg a Vöröskeresztnél 10000 koronát. E segélyösszegek fedezésére a közgyűlés 4% községi pótdadót szavazott meg. Továbbá megbízta a városi tanácsot, hogy mint Városi központi segélyező bizottság irányítsa a hadbavonultak családtagjainak segélyezési ügyét, figyelembe véve a Hadbavonultak családtagjainak országos segélyező bizottsága által kiadott Utbaigazítást. E határozatával kapcsolatban a törvényhatósági bizottság felhívta „mindazokat kik a hadbavonultak családtagjainak segélyezésére a város közönsége körében eddig is gyűjtést eszközöltek, hogy gyűjtőveiket a begyűlt összegekkel együtt a városi tanácshoz beszolgáltassák szíveskedjenek”.

Az elnöklő főispán indítványára a törvényhatósági bizottság a meghozott határozatokat nyomban hitelesítette.

1914. év szeptember hó 30. napján tartott rendes közgyűlés¹⁷

Az ülés megnyitását követően dr. Biró Károly polgármester a közigazgatás állapotáról szóló jelentésében tájékoztatta a közgyűlést, hogy a súlyos, háborús helyzetben a város közigazgatása feladatát fokozott mértékben törekedett betölteni és a közállapotokat általában kedvezőnek ítélte. Elmondta, hogy a hadbavonultak családtagjainak segélyezési akciója már augusztus óta folyamatban van és köszönve a város által megszavazott segélynek, illetve az adományok gyűjtésének, már több mint 50000 korona értékű segély gyűlt össze. A városi tanács albizottságokat nevezett ki és „ezeknek főfeladatává tette, hogy a helyszínen személyesen győződjenek meg arról, hogy a hadbavonultak családtagjai milyen viszonyok között maradtak vissza, nincs-e olyan aki még mindig segély nélkül szűkölködik”. A terv az,

hogy a segélyeket a valódi szükségnek megfelelően, lehetőleg természetben (ruhában, élelmiszerben, tüzelőanyagban) szolgáltatassák ki, illetve, ha lehetséges, előbb mindig munkához juttatni a rászorulókat. Továbbá dr. Biró Károly polgármester azt is bejelentette, hogy a városi tisztikar „a maga érdekeit is háttérbe szorító áldozatkészségének felelő tanubizonyságát és példáját nyújtotta”, mivel a háború tartamára lelkes egyhangúsággal megajánlotta törzsfizetésének 2%-át a hadbavonultak meleg ruhával és a sebesültek jobb ellátására. Szomorú kötelességének téve eleget, dr. Biró Károly bejelentette a törvényhatósági bizottságnak, hogy „Dr. Szudárovich Benedek ügyvéd, a th. bizottságnak virilis jogan tagja, honvédszárhadnagy a szerbek ellen folyt ütközetek során Kupinová mellett hősi halált halt”. A temetésen a tanács és a törvényhatósági bizottság testületileg vett részt és a gyász jeléül a városházára gyászlobogót tűzött és a temetés ideje alatt a városháza harangját megszóltatta.

A további napirendi pontok megtárgyalása során a közgyűlés elfogadta Törley Gyula bizottsági tag indítványát a Szabadkán elhunyt katonák eltemetése és emléküik megörökítése tárgyában és egyhangú határozattal kimondta, hogy „a harctéren megsebesült vagy megbetegedett és itt elhalt hősokeket a saját halottainak tekintik, ezeknek valamint fiainak hazahozott holttesteit a Paganini honvédszázad sírja körül csoportosítva, emléküket kegyeletesen megörökíteni határozza”. A korábbi közgyűléseken már sokszor tárgyalt tábori tüzelőanyag ügyében a törvényhatósági bizottság tudomásul vette a cs. és kir. katonai parancsnokság budapesti építészeti ügyosztályának átíratát az építkezés beszüntetéséről, valamint megszavazott 25000 korona kölcsönt a városi Mária Valéria kórháznak, „mint-hogy a háború okozta gazdasági válság a kórház különben is anyagi zavarokkal küzdő pénztárát igen hátrányosan befolyásolta”. Elfogadva a városi tanács javaslatát, a közgyűlés döntött a mozgósítás folytán rendkívüli katonai szolgálatra behívott városi alkalmazottak javadalmáról is, majd jóváhagyott két alapítvány, Dr. Pertich Kálmán tanuló jutalomdíj alapítványa (az alapítvány célja a városi magyar főgimnáziumba járó azon bunyevác anyanyelvű tanuló jutalmazása, aki magyar irodalomból a legjobb eredményt érte el) és Hoffmann Péter sz. Rókusi plébános tanuló jutalomdíj alapítványa (az alapítvány célja a Sz. Rókus téri községi elemi népiskolába járó azon tanuló jutalmazása, aki kiváló erkölcsi magaviseletű és szorgalma által legkitünőbb eredményt éri el) alapítólevelét.

Az ülés berekesztése után az elnöklő főispán felhívta a közgyűlést, hogy szíveskedjen megválasztani a hitelesítő bizottság tagjait. A jegyzőkönyv felolvasására, majd annak hitelesítésére néhány nappal később, október 4-én került sor a főispán, a polgármester, a városi tanács tagjainak, továbbá a hitelesítő bizottság tagjainak jelenlétében.

1914. év november hó 11. napján tartott közgyűlés¹⁸

Az ülés megnyitását követően dr. Biró Károly polgármester a közigazgatás állapotáról szóló jelentésében tájékoztatta a közgyűlést, hogy a bevonulások folytán megkisebbedett tisztviselői kar általában jól és odaadással

¹⁷ SzTL, F.2. 98. Az 1914. évi közgyűlési jegyzőkönyv. Fol. 131.

¹⁸ SzTL, F.2. 98. Az 1914. évi közgyűlési jegyzőkönyv. Fol. 139.

teljesítette feladatát. A háború által szükségessé vált új feladatok miatt csak a katonai ügyosztálynál és a rendőrkapitányságnál volt létszámnövekedés.

Felelevenítve a legközelebbi múlt eseményeit, dr. Biró Károly megemlékezett arról a veszteségről, amely egész Szabadkát érte Farkas Zsigmond rövid szenvedés után bekövetkezett halálával. Mint beszédében elmondta, Farkas Zsigmond a „törvényhatósági bizottságnak régtől fogva, előbb választott, majd virilis jogon tagja volt s annak különösen albizottsági munkálataiban tevékeny részt vett. A hétköznapin mindig fellül emelkedő gondolat és érzés világa, előadásainak választékos volta felszólalásainak súlyt és általános érdeklődést biztosított. Azon beszédei pedig amelyeket mint a törvényhatósági bizottság tünnepi szónoka mondott, annáleseinknek ékességei”. Farkas Zsigmond fő érdemének pedig azt tartotta, „amelyeket a magyar intelligencia egyesítése érdekében a Nemzeti Casinó ujjászervezése és megerősítése körül szerzett”. A továbbiakban, dr. Biró Károly tájékoztatta a közgyűlést, hogy a városi tanács a város nevében üdvözölte Werdeszofi Schaffer József ezredet, Szabadka házi ezredének számító 86. gyalogezred parancsnokát. Az ezredes köszöntése abból az alkalomból történt, hogy az uralkodó a hadiékítménnyel díszített III. osztályú vaskorona renddel tüntette ki az ellenség előtt tanúsított vitéz magatartásáért, amelyek során súlyosan meg is sebesült. Mint dr. Biró Károly beszédében kihangsúlyozta a „zömében a mi fiainkból álló 86. gyalogezred jókiképzése, kitűnő vezetése és hősiességű magatartása, amelynek révén ezen ezred már annyi nehéz ütközetben oly vitézül viselkedett s ez uttal magát már tűzkeresztsége első napjaiban a legelső ezredek közé emelte: jó részben az ő kitűnő, magában nagy tudást, katonái iránt atyai érzést egyesítő ezredességének köszönheti”.

Miután a polgármesteri jelentést jóváhagyta, a törvényhatósági bizottság tudomásul vette a belügyminiszter 1914. október 4-én kelt leiratát, mellyel dr. Purgly Sándort, Szabadka és Baja törvényhatósági joggal felruházott városok főispánját ideiglenesen megbízta Bács-Bodrog vármegye és Zombor szabad királyi város főispáni teendőinek ellátásával is.¹⁹ E kinevezés kapcsán a közgyűlés határozatában kimondta, hogy: „A törvényhatósági bizottság benső örömmel veszi tudomásul a legmagasabb királyi kegynek s a magyar kormány bizalmának a főispán úr személyével szemben történt ezen újabb megnyilatkozását. Hálásan emlékezve meg azon kitűnő munkásságáról, amelyet Őméltósága ezen város főispáni székében kifejt, ezen ritka kitüntetéshez őszinte szerencsekívánatait fűzi, és bizalomteljesen kéri Őméltóságát, hogy a működésével szemben a legteljesebb elismeréssel és nagyrabecsüléssel levő Szabadka várost hathatós jóindulatában továbbra is megtartani kegyeskedjék.”

A további napirendi pontok megtárgyalása során a közgyűlés elfogadta Bars vármegye indítványát a Monarchiával ellenséges viszonyban álló államokból származó ipari termékek ellen és határozatában kimondta, hogy „Szabadka város törvényhatósági bizottsága Bars vármegye közönségének állásfoglalását helyesli s a maga részéről is fokozott hazafias kötelességnek tartja a jelen súlyos időkben a hazai iparnak s általában a hazai termékeknek odaadó támogatását s úgy véli, ha volna oly szükséglet amelynek

fedezése ez uton nem eszközölhető, ez esetben csakis azon államok ipari termékei volnának igénybevehető, amelyek velünk szoros kapcsolatban vagy baráti viszonyban állnak”. A kibocsátásra kerülő hadikölcsön jegyzésével kapcsolatban a közgyűlés felhatalmazta a városi tanácsot, hogy a házipénztár, illetve a házipénztár kezelésében lévő alapok részére 1.000.000 koronát jegyezzen és azért határozott így, mert „a törvényhatósági bizottság áthatva ama nemzeti küzdelem fontosságának tudatától, melyet az ország állami létének megóvása s a békés kulturális fejlődés megalapozása érdekében folytat, hazafias kötelessége teljesítésének tanujelét akarja adni akkor, amidőn elhatározza, hogy a m. kir. kormány által hadicélokra kibocsátandó nemzeti kölcsönben 1.000.000 Korona erejéig részt vesz”. A törvényhatósági bizottság egyben felhívást is intézett a város polgárságához, hogy szintén vegyen részt a hadikölcsön jegyzésében, hogy „a mostani történelmi időket megértve, adja bizonyosságát hazafiaságának azáltal, hogy ezen nemzeti kölcsönben vagyoni erejéig mérten részt vesz, hogy a külföld és különösen ellenségeink előtt minél fényesebben igazolhassuk a magyar nemzet anyagi erejét és feltétlen bizakodását a nemzet jogos küzdelmének győzelmes befejezésében”.

Az ülés berekesztése után az elnöklő főispán felhívta a közgyűlést, hogy szíveskedjen megválasztani a hitelesítő bizottság tagjait. A jegyzőkönyv felolvasására, majd annak hitelesítésére néhány nappal később, november 15-én került sor a polgármester, a városi tanács tagjainak, továbbá a hitelesítő bizottság tagjainak jelenlétében.

1914. év december hó 19. napján tartott közgyűlés²⁰

Az ülést megnyitva, az elnöklő főispán dr. Purgly Sándor a következőképpen szólt a jelenlévőkhoz:

„Tekintetes törvényhatósági bizottság!

Mielőtt a napirendre térnék, ama kegyeletes megemlékezés érzésének óhajtok kifejezést adni, amely - azt hiszem - nemcsak az én lelkemben él, hanem a tekintetes törvényhatósági bizottság minden egyes tagjának keblében visszhangra talál.

Tekintetes közgyűlés!

Szabadka szab. kir. város első országgyűlési képviselője, utolsó főbirája, majd törvényszékünknek 15 éven át érdekekben gazdag volt elnöke, a mi köztisztületünkben és igaz szeretetünkben álló polgármesterünk édes atyja, Biró Antal f. hó 2-án elköltözött az élők sorából.

Az istenben boldogult sokoldalú üdvös közéleti tevékenysége, lángoló hazaszeretete, példás társadalmi és harmonikus családi élete által mindnyájunk osztatlan szeretetét és tiszteletét vívta ki magának.

Ezért tisztelettel indítványozom, hogy Biró Antal elhunyt felett érzett bánatos mély részvétünknek adjunk kifejezést, elévülhetetlen érdemeit a tek. th. közgyűlés jegyzőkönyvileg örökítse meg és minderről a gyászba borult családot jegyzőkönyvi kivonaton átiratban értesítse.”

Az elnöklő főispán beszédét a közgyűlés az elhunyt iránt érzett tiszteletének jeléül állva hallgatta végig és az indítványt egyhangú helyesléssel fogadta el.

Ezután dr. Biró Károly polgármester számolt be a közgazgatás állapotáról. A jelentésében tájékoztatta a köz-

¹⁹ Dr. Purgly Sándor főispáni beiktatására október 22-én került sor Zomborban.

²⁰ SzTL, F.2. 98. Az 1914. évi közgyűlési jegyzőkönyv. Fol. 153.

gyűlést, hogy az országban, így Bácskában is jelentkező járványos betegségek egyenlőre elkerülték Szabadkát. Az egészségügyi szolgálat élén is változás történt, mivel az előzetes vizsgálatba helyezett és ezért hivatalából fel-függesztett dr. Günther József helyett dr. Bartha Antal főorvos lett kinevezve. Mint dr. Biró Károly elmondta, a hat millió koronát meghaladó összeggel Szabadka kiváloán teljesített a hadikölcsön jegyzésében, így „a történelmi időkhöz méltónak mutatta magát Szabadka város közönsége amidőn megértően a haza hívó szavát, tömegesen és legtöbbször igazán minden erejükkel részt vettek a nemzeti kölcsön jegyzésében”. A háború okozta gondok enyhítésére, segélyekre további 8500 korona lett elkülönítve, a harctéren lévő katonák karácsonyi ajándékaira pedig 5000 korona már át lett utalva.

A további napirendek megtárgyalása során a közgyűlés megszavazta az 1915. évre a házipénztár tervezett költségvetését, mely alapján a szükségletek 3.834.707, ennek fedezete pedig csak 3.296.736 korona. A hiány pótlására a törvényhatósági bizottság elrendelt egy új, 42 %-os községi pótdó kiadását. Sor került több bizottság tagjainak is a megválasztására (közigazgatási bizottság, igazolóválasztmány, számonkérőszék, városi alkalmazottak munkaképtelenségét megállapító bizottság, sorozóbizottság, az esküdtképes egyéneket összeíró bizottság, az esküdtek szolgálati lajstromát megállapító bizottság, Dr. Rudics József-féle segélydíjak kiosztó bizottsága, bíráló választmány, iskolaszék, vallás és közoktatási bizottság, egészségügyi bizottság, gazdasági bizottság, számvizsgáló bizottság, építkezési bizottság, nyugdíjügyi bizottság, szegényügyi bizottság). A törvényhatósági bizottság jóvá-

hagyta a színügyi bizottság határozatát, mely szerint „a háború okozta rendkívüli állapotokra való tekintettel Nádasy József színigazgató szerződését pályázat mellőzésével az eddigi feltételek mellett további egy évre, vagyis 1915. évi október hó 1-től kezdődő színiévadra meghosszabbította”. A városi tanács javaslatára a közgyűlés döntött az 1889 és 1904 között kivetett és behajthatatlanná vált városi átírási díjak törlesztéséről, illetve az 1892 és 1903 között kivetett és behajthatatlanná vált aszfalt és téglajárda tartozások törlesztéséről.

Az ülés végén az elnöklő főispán felhívta a közgyűlést, hogy szíveskedjen megválasztani a hitelesítő bizottság tagjait.

A közgyűlést dr. Purgly Sándor a következő szavakkal rekesztette be:

„Tekintetes törvényhatósági közgyűlés!

Minthogy ez évben utoljára vagyunk együtt a mostani történelmi időkben, szükségét érzem annak, hogy mindannyiunk nevében buzgó fohászt intézzek az Egek Urához azért, hogy vértó nemzetünknek és szenvedő hazánkunk adjon boldog új esztendőt és hogy a reánk virradó új év jutalmazza dicsőséggel vitéz hadseregünk titáni küzdelmeit, hozza meg igazságos ügyünk elmaradhatatlan diadalát.

Önöknek és kedves hozzátartozóiknak szívem egész melegével nyugodt ünnepeket és boldog új évet kívánva, az ülést bezárom.”

A jegyzőkönyv felolvasására, majd annak hitelesítésére néhány nappal később, december 23-én került sor a polgármester, a városi tanács tagjainak, továbbá a hitelesítő bizottság tagjainak jelenlétében.

Sažetak

Subotica 1914. godine u svetlu skupštinskih zapisnika

Jedan od najvećih i najrazornijih ratova u istoriji čovečanstva svakako je bio Prvi svetski rat, koji se vodio od 1914. do 1918. godine. Rat, koji se vodio na tri kontinenta, u Evropi je predstavljao kraj jedne ere u kome je nauka, tehnika, privreda i kultura ubrzano napredovala. U okviru ovog sveobuhvatnog razvoja, Subotica, kao grad u ondašnjoj Austro-Ugarskoj Monarhiji, na početku XX veka izrasta u moderan evropski grad. Glavna znamenitost Subotice je bila novoizgrađena gradska kuća, u čijoj svečanoj sali je zasedala gradska skupština

1914. godine održano je ukupno deset sednica (redovne, vanredne i jedna svečana). Iz skupštinskih zapisnika se može zaključiti, da su se u prvoj polovini te go-

dine gradski oci bavili „mirnodopskim” problemima grada (regulisanje ulica, gradnja puteva, izgradnja vodovoda i kanalizacije, razvoj prigradskih naselja, dodeljivanje pomoći raznim udruženjima, odluke o pripadnostima zaposlenika itd.). Posle izbijanja rata, u leto 1914. godine, skupština se počela baviti pitanjima u vezi sa novonastalom situacijom (pomoć Crvenom krstu, pomoć siromašnim porodicama čiji članovi su na frontu, sahrane poginulih vojnika, opis ratnog zajma, novi porez itd.).

U okviru predstavljanja ovih zapisnika, akcentat je stavljen na govore velikog župana dr Purgli Šandora i gradonačelnika dr Biro Karolja, odnosno na izveštaje gradonačelnika skupštini.

Summary

Subotica in 1914 through the assembly protocols

One of the most devastating wars in the history of mankind, The First World war also represents the end of an era of progress, in which Subotica also became a contemporary European town.

The new City Hall was the meeting place for the municipal assembly, besides the town's most noticeable site. In 1914 there were ten municipal assembly meet-

ings at which various problems concerning the town were addressed and after the war has started, problems addressed were more concerning the new war situation.

The protocols and records from those meetings stand witness to everything, containing also the speeches and reports of Šandor Purgli and town mayor Karolj Biro.

Dejan Mrkić,
Istorijski arhiv Subotica

„Mađarska zgrada” (Trg Lazara Nešića 2)

Sažetak: Subotičko arhitektonsko nasleđe iz četvrte i pete decenije 20. veka, ravnih fasada i bez ukrasnih elemenata, mnogima predstavlja monotonu sliku. Ali onima koji razumeju ovo doba, pravougaone forme i tek po neki polukružni detalj, dočaravaju istinsku eleganciju i modernost. Jedan od zanimljivijih gradskih predela, jeste zgrada i pešački prolaz ispod njenih arkada, na raskrsnici kod hotela Patria. Zanimljiv onima koji pokušavaju da dokuče urbanu logiku i strujanja koja su stvorila ovaj grad.

Ključne reči: moderna arhitektura, Drugi svetski rat, Karlo Molcer, pešački prolaz.

Raskrsnica

Među brojnim gradskim raskrsnicama u Subotici, prvo mesto po svom značaju ima ona na kojoj se sastaju ulice Maksima Gorkog i Đure Đakovića, i Trg Lazara Nešića. Glavna gradska arterija, magistralni pravac E 5, na ovom mestu se ukršta sa Senčanskim putem a prema Paliću nastavlja ispod podvožnjaka koji na neki način čini kapiju istočnog dela grada.

Prvi semafor u gradu postavljen je na ovo mesto. Na starim razglednicama iz šezdesetih godina, vidi se montažna kućica iz koje je saobraćajni milicioner palio i gasio tri svetla na ovom prvobitnom uređaju za signalizaciju i regulisanje saobraćaja.

Građevine koje su zauzele pozicije na četiri ćoška ove raskrsnice, svojom važnošću još više daju na značaju ovom gradskom čvorištu. Zgrada nekadašnjeg Sudskog stola predstavlja arhitektonsko nasleđe Austrougarske monarhije, zgrada Sreza ili „Nova Opština” kako je Subotičani zovu, sagrađena je početkom šezdesetih godina dvadesetog veka za organe uprave i predstavlja reprezentativne moderne arhitekture „internacionalnog stila”, a veliki hotel Patria izgrađen je da zameni sve dotadašnje stare gradske hotele.

Četvrti ćošak zauzela je zgrada koja po mnogo čemu zbuñuje posmatrača. I po svom položaju koji štrči u

odnosu na postojeću regulacionu liniju i tako kviri geometrijske proporcije raskrsnice, i po svojoj arhitekturi, a na kraju i po svom nezvaničnom imenu – „Mađarska zgrada”.

Za sve tri nedoumice krive su ratne okolnosti. Na isturenom položaju u odnosu na ostatak ulice, ovaj objekat je ostao tek kada su u bombardovanju nestale kuće na brojevima 5, 7, 9¹ i još nekolike sa te strane ulice, sa kojima je on do tada činio jedinstveni niz. Posleratna obnova i izgradnja nije pratila staru regulacionu liniju.

Već 1953. godine, u duhu modernog urbanizma, projektuje se i gradi naselje, uvučeno u odnosu na staru ulicu koja sada treba da postane bulevar, dostojan najvažnije gradske saobraćajnice. Da „Mađarska zgrada” ne bi nezgrapno završavala ovaj potez, iz projektnog biroa „Arhitekt” izlazi rešenje u vidu petospratnice koja bi se naslonila na njen zabat i tako preusmerila uličnu liniju prema unutrašnjosti bloka.

Na konkursu za projekat prve subotičke petospratnice, pobedio je inženjer Karlo Hofman.² Ova zgrada je zadnjom stranom naslonjena na zabat „Mađarske zgrade”, njene arkade u prizemlju nadovezuju se na susedne pa ova dva objekta deluju kao da su srasla. Većini posmatrača se čak čini da je to jedna celina. Da je to donekle i bila namera inž. Hofmana, nagoveštava „dezen” gvozdene ograde na balkonima zgrade iz 1953. godine, koji je jednak onima sa trospratnice iz 1942. godine, na koju se naslanja.

Svoje nezvanično ime, trospratnica o kojoj je ovde reč, duguje vremenu u kome je građena, a to je bilo 1941–42. godine, vreme rata i mađarske okupacione uprave.

Istorijske okolnosti

Ovde treba reći da je okupacija Bačke, Baranje i Prekomurja za vreme Drugog svetskog rata, u mađarskoj javnosti predstavljena kao izlazak na „hiljadugodišnje granice” i oslobođenje stare Ugarske teritorije izgubljene

¹ Istorijski arhiv Subotica, Izložba „Subotica na starim kartama i mapama”, 2011. godine – karta grada sa ucrtanim objektima, gde su posebno obojeni oni koji su srušeni u bombardovanju iz vazduha.

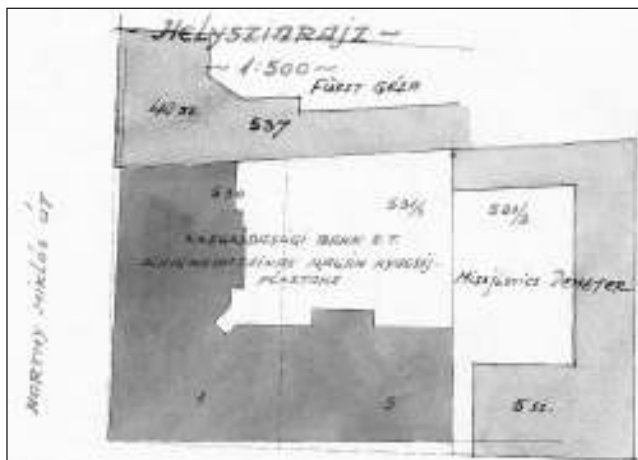
² Časopis „Hrvatska riječ” br. 47, 1953. god. Savjet za komunalne poslove Narodnog odbora grada nedavno je raspisao interni konkurs za nacrt novog stambenog bloka. Četiri inženjera su napravila nacрте. Prvu nagradu sa usvajanjem idejnog plana dobio je inž. Hofman Karlo.

Hodnik zgrade

nepravdnim Trijanonskim mirom. Iako možemo pretpostaviti da je mađarskoj Vladi i regentu Hortiju bilo jasno da potvrdu promene granica mora dobiti na posleratnoj mirovnoj konferenciji, želja da se ove pokrajine što pre integrišu u mađarski državno-pravni sistem, govori kako je nova uprava došla da ovde i ostane, uverena da će Hitler biti taj koji će krojiti kartu Evrope nakon rata. Ozbiljnost tih namera očituje se i u građevinskim poduhvatima u prve dve godine okupacije. U tom periodu je u Subotici izgrađeno naselje „ONCSA telep” na Palićkom putu,³ pet protivpožarnih bazena,⁴ preuređena je velika dvorana Sokolskog doma u bioskopsku salu, a više toga je preduzeto na uređenju Palića (javni WC, pijaca, garaže...). Za Palić je ostao neostvaren plan o izgradnji novog hotela sa četiri sprata, u stilu moderne arhitekture.⁵

Tokom rata, Mađarska je čak i po cenu političkog, ekonomskog i moralnog podržavanja nemačkog nacizma, doživela par godina ekonomskog prosperiteta. Do 1944. godine ratna dešavanja nisu direktno ugrožavala Mađarsku, sve dok nemačka armija nije definitivno umarširala u Budimpeštu.⁶

IASu, F. 60, X 5685/1943.

IASu, F. 180, Zbirka fotografija

³ Projekti su nastali 28. novembra 1942. godine a izgradnja je započeta 30. juna 1943. godine. Sedam nizova tipskih, prizemnih kuća namenjenih porodicama sa više dece deo je socijalnog programa ONCSA (Országos Nép és Családvédelmi Alap) – Žombor Sabo, Változások Szabadka térszerkezetében (morfológiájában) és városképében a II. világháború alatt, u: časopis „Bačorszag (Bácsorszag)” br. 30, 2004, str. 54.

⁴ Betonski bazeni bili su nužni usled vazdušne opasnosti. Legoltami medencek (bazeni protivvazdušne odbrane) izgrađeni su pored Gradske kuće, Velike crkve, pored vatrogasnog doma, jedan ispred kasarne na Senčanskom putu i jedan na Halaškom putu – Isto.

⁵ Žombor Sabo, *Stepski grad*, Subotica 2002, str. 120.

⁶ Gabor Demeter, *Razvoj urbanizma i arhitekture u periodu od 1918. do 1941. godine u Temišvaru, Segedinu i Subotici*, Subotica 2008, str. 240.

Izgradnja zgrade i njeno trajanje

U Istorijskom arhivu Subotice, sačuvana je projektna dokumentacija iz 1941. i 1942. godine za najamnu zgradu na uglu ulica Damjanics i Mikloša Hortia (danas Maksima Gorkog i Trg Lazara Nešića). Projekat potpisuje Karlo Molcer, diplomirani građevinski inženjer (Molczer Károly - okl. építésmérnök), a naručilac je Privredna banka i penzioni fond (Közgazdasági bank R.T. alkalmazottai magán nyugdíjpénztára).⁷

IASu, F. 180, Zbirka fotografija

Da je u potpunosti izvedena po projektu Karla Molcera iz 1941. godine, ova zgrada bi danas u Subotici bila među najreprezentativnijim primerima arhitekture nastale pod uticajem modernizma Bauhauasa.

Ovaj stilski pravac je imao svog protivnika u malo-građanskom i konzervativnom ukusu i zato nema puno primera u gradu. Korak sa svetskim graditeljskim trendovima, Subotica je pratila zahvaljujući nekolicini arhitekata i smelih investitora koji su u svemu videli i praktičnu stranu - funkcionalnost prostora i niže troškove gradnje.

Kako to često biva, ova zgrada nije izvedena kako je prvobitno zamišljena, ali je zauzela tu osnovu. Projekat je donekle izmenjen, dodat je još jedan sprat, dok je spoljašnjost jednostavnija ali je ostala dosledna funkcionalističkim i estetskim aspektima stila.

U odnosu na prvobitni plan, sem trećeg sprata, dobila je liftove u krilu prema ulici Mikloša Hortija i u ulazu iz Damjanićeve ulice, a ostala je bez zamišljenog kolskog ulaza u dvorište.

Jedino je visoko krovništvo neobično za modernu arhitekturu tog vremena, kojoj ova zgrada pripada iako nema sva stilska obeležja koja su joj bila namenjena prvobitnim pro-

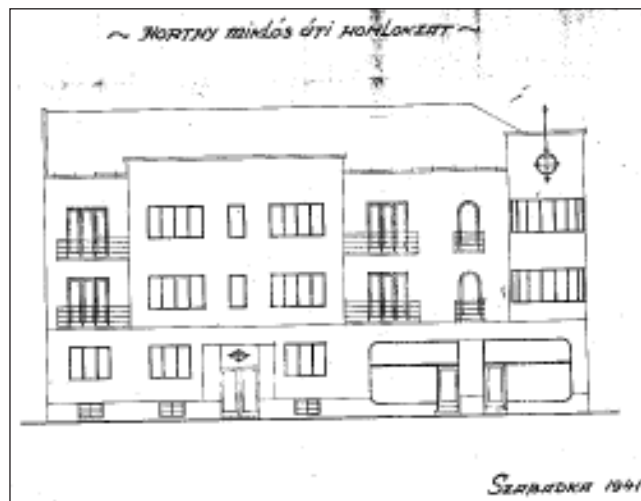
jektom. Moguće da su teški politički i finansijski uslovi uticali da fasada bude skromnija, a da se izgradi i treći sprat, za koji je u prvobitnom planu ostavljena mogućnost. Trag o tome sačuvan je u dokumentu⁸ od 19. maja 1942. godine, gde investitor traži dozvolu da se dogradi i treći sprat. Već 28. maja 1941. godine stiže pozitivan odgovor od građevinskog odeljenja u Budimpešti.⁹

Krajem tridesetih godina, kao prvi znak pretnje II svet-skog rata, postala je obavezna izgradnja *skloništa za slučaj vazdušnog napada* u podrumima novih objekata. Po ratnom propisu iz 1941. bilo je zabranjeno korišćenje gvožđa, čelika i armiranog betona.¹⁰

U zahtevu za izgradnju trećeg sprata,¹¹ stoji da su uzete u obzir ove odredbe i da će pri dogradnji biti korišteni stubovi od cigle. Nacrt potpisuje profesor građevine Vajcinger Karolj iz Budimpešte¹² (Weichinger Károly - okl. építész tanár).

Na gvozdanim vratima od skloništa u podrumu, koje postoji i danas, utisnuto je ime proizvođača - Haidekker.

Ono zbog čega je sklonište napravljeno, desilo se 1944. godine. Bombama iz vazduha pogodeni su objekti na preostala tri čoška ove raskrsnice, stradale su i kuće u neposrednom susedstvu, ali je zgrada o kojoj je ovde reč, ostala pošteđena.¹³

Nacrt inž. Karla Molcera - Iz ulice Mikloša Hortia (Trg Lazara Nešića); IASu, F. 60, X 5685/1943.

Unutrašnjost zgrade je ostala veoma očuvana do današnjih dana, jer je građena od stamenih materijala. Kamenog i mermernog stepeništa, kvalitetne drvenarije i gvozdениh detalja, ona čuva autentičnu sliku građevinskih standarda toga vremena. Nažalost, liftovi su odnešeni, verovatno posle rata, a neku opremu, kao što su bojleri na drva i kaljeve peći, zamenile su vremenom moderne instalacije. Više stanova još ima originalno električno zvonice.

Uprkos modernoj spoljašnjoj formi, funkcionalni raspored prostorija je ostao tradicionalan. Jedna od dve velike sobe je prolazna, a svaki stan ima i sobicu za poslu-

⁷ IASu, F. 60, Gradsko načelstvo slobodnog kraljevskog grada Subotica (1941-1944), X 5685/1943.

⁸ IASu, F. 60, X 5685/1943, fol. 87.

⁹ IASu, F. 60, X 5685/1943, fol. 90.

¹⁰ Gabor Demeter, *Razvoj urbanizma i arhitekture u periodu od 1918. do 1941. godine u Temišvaru, Segedinu i Subotici*, Subotica 2008, str. 226.

¹¹ IASu, F. 60, X 5685/1943, fol. 72.

¹² IASu, F. 60, mérn. 2775/1942.

¹³ IASu, F. 3, 3. 2. 1. 71. Karta sa prikazom bačenih bombi iz aviona i oštećenih blokova zgrada 1944-1945. godine.

Nacrt inž. Karla Molcera – Iz ulice Damjanica (Maksima Gorkog) IASu, F. 60, X 5685/1943.

Nacrt novog stambenog bloka, Hrvatska riječ br. 47, 1953. god.

Sklonište – čelična vrata

gu. U prizemlju oba krila zgrade se nalazio stan za nastojnika.

Soba za „devojku” odnosno služavku, kazuje da je u to vreme način života čak i u višespratnim stambenim zgradama zahtevao dosta svakodnevnog posla oko domaćinstva. Savremene žene i po neki muškarac mogu da zamisle koliko je mukotrпно bilo pranje garderobe, posteljnog i stonog rublja „na ruke”. I pripremanje hrane bez električnih rashladnih uređaja i polupripremljenih proizvoda iz supermarketa, zahtevalo je značajno više vremena.

Sklonište za slučaj vazdušnog napada

Na tavanu su sačuvani tipski zidani boksovi sa gvozdanim vratima, svaki iznutra obložen vatrostalnom opekom, za koje današnji stanari tvrde da su nekada služili kao pušnice za meso.

Pasaž

Pešački prolaz ispod zgrade, koga od ulice Maksima Gorkog dele kolonade, nije oduvek imao tu namenu. Do 1968. godine tu se nalazio poslovni prostor.

Porast intenziteta saobraćaja na ovoj raskrsnici nametnuo je rešenje u vidu pešačkog prolaza, koji je ovaj deo ulice učinio zanimljivim. U prolazu je posle rekonstrukcije ostalo mesta za par manjih lokala. „Subotičke novine”¹⁴ pišu: *Na uglu ulice Maksima Gorkog i Trga Lazara Nešića, saobraćaj za pešake bio je životno opasan. Oni su uvek*

Probijanje prolaza 1968. godine, IASu, F. 180, Zbirka fotografija

¹⁴ Završena izgradnja pasaža u ulici Maksima Gorkog, u: novine „Subotičke novine“ br. 41, 25. oktobar 1968.

morali silaziti na kolovoz i time su otežavali i saobraćaj i sebe izlagali opasnostima. Gledano sa ovog stanovišta, izgradnja pasaža - prolaza, ispod zgrade na uglu ulice M. Gorkog i Trga Lazara Nešića je zadovoljavajuće rešenje.

Zaključak

Decenijama kasnije, za vreme masovne stambene gradnje, biće podignuti veliki blokovi zgrada za stanovanje, koji će posmatraču ličiti na mravinjake i tako stvoriti stereotipe o modernoj arhitekturi. Primeri modernizma u arhitekturi Subotice tridesetih i četrdesetih godina, bili su

još uvek objekti male spratnosti koji nisu menjali sliku grada i urbanu strukturu.

Zdanja čistih linija i strogo geometrijskih formi, nisu visinom ili prostorno narušavale likovno jedinstvo ulica u gradu, a ostavila su pečat vremena u kome su nastali.

„Mađarska zgrada” pripada vremenu zapamćenom po destrukciji a ne po izgradnji. U istorijskim naslagama ovog grada to je najtanji sloj i stoga veoma dragocen. Sama zgrada ne poseduje vizuelnu atraktivnost kao one iz ranijih epoha ali onima koje zanima prošlost, priča priču o jednom vremenu i stilu življenja početkom četrdesetih godina.

Összefoglaló

„Magyar ház” (Lazar Nešić tér 2.)

Szabadka város egyenes vonalú, díszek nélküli építészetű a XX. század negyvenes és ötvenes éveiből sokak számára monoton.

Másoknak ezek a szögletes formák és a szórványosan előforduló félkör alakú elemek az igazi elegancia és

korszerűség megtestesítői. A város egyik érdekessége az épület boltívei alatt haladó járda a Pátia hotel közelében levő ötkeresztvezőnél.

Kihívás azok számára akik meg akarják érteni a korabeli városrendezés logikáját.

Summary

”The Hungarian building” (Lazar Nešić Square, No. 2)

The architectural face of Subotica from the 40's and 50's of the 20th century paint a monotonous picture to some, with its flat facades and the lack of decorative elements. However, to others that understand this historical period better, these rectangular forms and rare circular

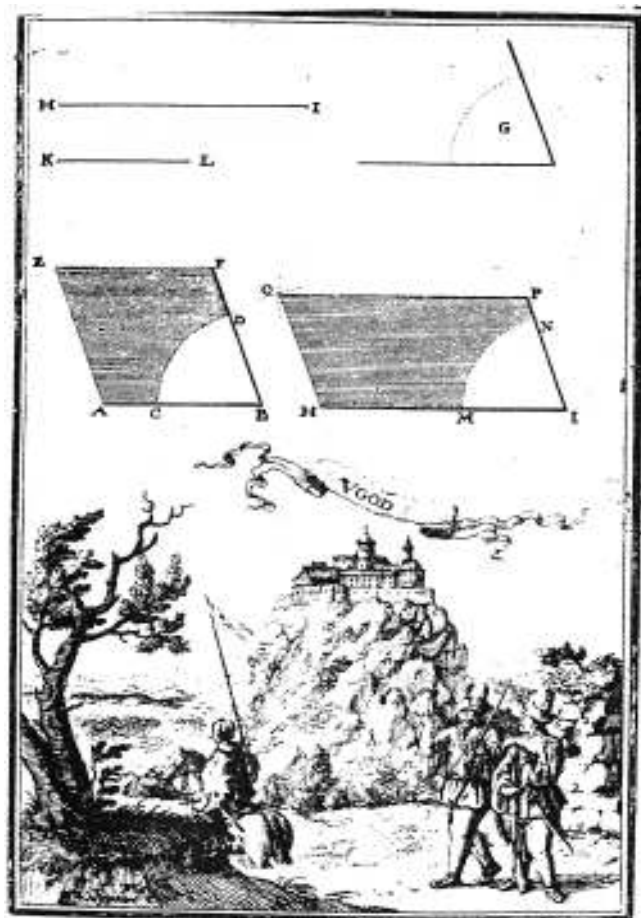
details stand for true elegance and relevant modern approach. The building and the pedestrian crossing under its arcs at the junction near Patria hotel is a very interesting urban site to those trying to get an insight in urban logic and streaming which shaped this town.

Žužana Kunkin

Tragom malo poznatog bakroreza Beograda iz 1694. godine

Sažetak: Istorija Beograda kroz vekove ovekovečena je nizom likovnih ostvarenja. U XVII veku holandski slikar i grafičar Justus van der Niport (Nypoort) izradio je crtež opsade grada za vreme Turaka, ali umetnikovo ime ne nalazimo nigde u literaturi za likovnu umetnost sa temom Beograda. Jedna retka knjiga u naučnom fondu Gradske biblioteke u Subotici otkriva nam Niportovo ime na signiranoj veduti starog Beograda iz XVII veka.

Ključne reči: jedna retka knjiga J. K. Fejgusa: Wunderbarer Adlers Schwung, Beč, 1694; ratovi sa Turcima; veduta starog Beograda iz XVII veka - bakrorez; holandski slikar i grafičar Justus van der Niport.

U bogatoj zbirci subotičke Gradske biblioteke čuva se između ostalih i jedno dvotomno delo *Johana Konstantina Fejgusa*: „Čudesni let orla“ (Johann Konstantin Feigius: Wunderbarer Adlers Schwung), Beč, 1694. Radi se o knjizi iz oblasti istorije koja se bavi mađarsko-turskim ratovima, a koju je ilustrovao Jakob Hofman, po crtežima holandskog slikara Justusa van der Niporta (Nypoort). Fejgius se u svojoj knjizi bavi i nama dobro poznatim istorijskim događajima kao što je i opsada Beograda pod Turcima.

Austrijska carska vojska, pod vođstvom Emanuela Maksimilijana, početkom avgusta 1688. godine, počela je akciju oslobađanja Beograda. Dobro utvrđeni grad zauzeli su 6. septembra. Posle ovih borbi, Turci su predali Smederevo i grad Golubac na Dunavu.

Bilo je to vreme slavnih vojskovođa, kao što je i Eugen Savojski (1663–1736), koji je svoje ime zlatnim slovima upisao na stranice evropske istorije. Savojski je imao samo 25 godina prilikom opsade Beograda. Tu je i teško ranjen. Njegova pobeda nad Turcima kod Sente 1697. godine rezultirala je Karlovačkim mirom, a pobeda nad Turcima 1717. godine, ponovo kod Beograda, donela je Požarevački mir.

Fejgiusova knjiga koja je nastala šest godina posle opsade Beograda, u slobodnom prevodu sa nemačkog, ovako prikazuje događaje: „...austrijska carska vojska je napadala Beograd sa svih strana. Posle žestoke borbe u kojoj su se vojske služile raznim oružjem, kao npr. staklenim granatama, „betardama“, merzerima, haubicama, ušli su u dobro utvrđeni grad. (Čitajući Fejgusa, dolazimo do zaključka da se imena oružja u 17. veku i danas koriste). Posle bitke bilo je mnogo mrtvih kao i uplašenih Turaka, koje su zarobili...“, kaže se u knjizi. Mrtve su bacili u Dunav da bi otplutali do Istanbula.

Gnev pobedničke vojske izražen je na neobičan način: „...neka leševi Turaka Dunavom do Crnog mora, pa kroz Bosfor stignu do Istanbula, kao opomena.“

Uz ovo poglavlje, na strani 392. tu je i malo poznati bakrorez Justusa van der Niporta, veduta starog Beograda iz XVII veka.

U knjizi Marinka Paunovića „Beograd kroz vekove“ (Bíograd, 1971) na strani 180. stoji slika starog Beograda ispod koje piše: „Austrijska vojska napada Beograd 1688. godine“. Bakrorez je isti kao i u Fejgiusovoj knjizi, ali bez

umetnikovog imena. Otkrivanje Niportovog imena u zbirci subotičkih rariteta, u Fejgiusovoj knjizi, čini nas znatijelnima. Ko je zapravo bio Justus van der Niport, autor vedute starog Beograda?

Holandski slikar i grafičar Justus van der Niport rođen je u Utrehtu oko 1625. godine. Bio je učenik Pietera van Portengena. Između 1677. i 1681. godine boravio je na dvoru slovenačkog plemića i piolihistora Ivana Vejkharda Valvazora (1641–1693), u Bogenšperku, gde je bilo angažovano više crtača, bakropisaca i štampara koji su radili između ostalog i na jednom albumu sa 316 bakroreza pod naslovom „Topographia ducatus Carnioliae modernae“ (Etnografsko delo o vladarima vojvodine Kranjske). Album je izdat u Bogenšperku i Ljubljani 1679. godine i bio je pripremni rad za knjigu „Die Ehre des Herzogthum Krain“ (Ugled Kranjskog vojvodstva) koja je štampana 1689. godine. Nakon što je tu stvorio skromnu egzistenciju, oženio se Ljubljančankom, Anom Marijom Pavlin. Bakrorezi u spomenutom albumu su signirani, a među autorima najviše je zastupljen Niport.

Valvazor je istraživao slovenačku istoriju i geografiju i objavljivao radove iz oblasti etnografije i geografije svoga zavičaja. Imao je veliku biblioteku i zbirku starina. Grafičku zbirku sa delima Justusa van der Niporta, prodao je zagrebačkom biskupu Mikuliću. U ovoj zbirci nalazili su se i crteži tušem, sa motivima iz holandskog seljačkog života. U nacionalnoj galeriji u Ljubljani čuva se njegov crtež iz seljačkog života pod naslovom „Odmor uz piće i duvan“.

Niportovi crteži nalaze se i u Birkenštajnovoj knjizi s kraja XVII veka. Udžbenik geometrije čiji je autor Antonius Ernst Burckhard von Birckenstein štampan je 1686. godine u Beču i posvećen je mladom prestolonasledniku Josifu, kasnijem nemačkom caru i ugarskom kralju Josifu I.

Iz autorove posvete na početku knjige, saznajemo da je on pomoću ovog udžbenika uveo budućeg vladara u osnove vojnih nauka. Knjiga je kasni proizvod tzv. emblematičke literature, u kojoj su pisci mahom objavljivali poslovice i aforizme, a tekstove su ilustrovali poput srednjevekovne „Biblije za siromašne“ (Biblia pauperum) u kojima su se nizale slike iz Biblije sa kraćim objašnjenjima, namenjenim siromašnijim sveštenicima koji nisu imali mogućnosti da kupe skupocene rukopisne Biblije.

Ova geometrija je tako koncipirana da se monotone geometrijske slike u tekstu razbijaju bakrorezima, i to vedutama evropskih gradova i tvrđava. U gorepomenutoj Birkenštajnovoj knjizi, uloga veduta koje su izrađene u bakrorezu veličine 17,3x11,3 cm je bila sporedna, međutim proširena i obnovljena izdanja iz 1689, 1697, 1698, 1713. i 1731. godine u Augsburgu, pokazuju da su bakrorezi gradova u udžbeniku geometrije itekako dobro poslužili za popularizaciju knjige u kojoj se nalazi 110 veoma retkih i dragocenih slika evropskih gradova iz XVII veka. Navodimo izbor ilustracija sa imenima gradova po redosledu pojavljivanja: Košice, Temišvar, Beograd, Trnava, Bratislava, Pečuj, Pešta, Budim, Donja Lendava, Sisak, Osijek, Čakovec, Varaždin, Koprivnica, Petrinje, Bihać, Šabac.

Crteži u Birkenštajnovoj knjizi nisu svi verodostojni, neki su rađeni po sećanju, a neki su tipizirani, preuzeti od drugih umetnika pa i doradani. Gledano iz ugla topografije i istorije umetnosti, oni ne mogu uvek da nam posluže kao stopostotni naučni izvor. Autentične su, međutim, slike vojnika XVII veka, oružje, ratni raspored bitaka sa Turcima, zauzimanje gradova, nošnja branilaca, odeća vojnika i izbeglica koje su same sebe upregle u kola na koja su natovarili svoje stvari. Više puta se ponavljaju bakrorezi sa veselijom stranom vojničkog života. Prikazani su vojnici kako se kartaju i piju pa čak i plešu. Ove kovečeni su i seljaci sa poljoprivrednim alatima, kočijama,

kovači, pa čak i turski putujući trgovci. Sve su to interesantni detalji koji mogu biti bitni za istraživače kulturne istorije XVII veka. Lik žene koja sa mehom potpiruje vatru za kovača, postavljen ražanj za pripremanje hrane na veduti starog Beograda važni su detalji za etnologue. Uticaj ovih grafika će se osećati još oko dve stotine godina u knjigama koje tretiraju istoriju i geografiju pomenutih gradova, odnosno kulturnu istoriju evropskih zemalja.

Stručna literatura se nije mnogo bavila identifikacijom autora slika u Birkenštajnovoj knjizi. Neki su smatrali da ih je crtao sam autor koji je bio ekspert za vojne nauke carskoga dvora. Birkenštajn je učestvovao u utvrđivanju odbrambenih zidina više tvrđava u tursko-mađarskim ratovima, kao npr. 1684. godine, kod grada Estergoma. U Đeru (zapadna Mađarska) radio je 1686. godine kao potpukovnik, a sledeće, 1687. godine u Budimu. Interesantno je spomenuti da je iza Birkenštajna ostao samo jedan svojeručni crtež, i to nacrt grada, odnosno tvrđave Nove Zamky (Slovačka).

Birkenštajn je 1740. godine izdao još jednu knjigu iz oblasti geometrije. To je prevod dela poznatog matematičara Euklida na nemački (Beč, Peter Konrad Monat, 1740).

Dugi niz godina istraživači geografije Mađarske i Austrijske monarhije nisu se slagali oko autorstva veduta u pomenutoj Birkenštajnovoj knjizi. Žigmond Bubič je 1880. godine u Budimpešti objavio rad o bakrorezima mađarskih tvrđava i gradova koji se nalaze u biblioteci Nacionalnog muzeja u Mađarskoj. Oslanjajući se na signaturu ispod bakroreza naslovne strane Birkenštajnovе geografije, Bubič tvrdi da su bakrorezi delo Karla Gustava Amlinga (1651–1702), bakropisca bavarskog dvora. Međutim, zna se da ilustrator jedne knjige u najviše slučajeva nije identičan sa umetnikom koji je autor dekorativne

naslovne strane. U ovom slučaju dekorativnu naslovnu stranu izradio je Amling, ali stil ilustracija u knjizi u mnogo se razlikuje od stila naslovne strane. Drugačija su grafička rešenja, tehnika, odnos ljudskih likova i pozadine – tvrdi Đerd Roža u časopisu za istoriju mađarske knjige (Magyar Könyvszemle), koji izdaje Mađarska akademija nauka u Budimpešti, 1957. godine. Bubičevu tvrdnju, odnosno zabludu da je u pitanju samo Amling, mnogi mađarski istraživači su doslovce preuzeli i prihvatili, međutim Đerd Roža se odlučio da detaljnijom analizom svih 110 veduta dokaže da Bubič nije u pravu. Prilikom detaljnijih i temeljitijih istraživanja Roža dolazi do velikog otkrića: na 62. listu Birkenštajnovog udžbenika iz geometrije ispod kosouglih paralelograma (crteža romba i romboida), koji veduta utvrđenog grada Ugoda u zapadnoj Mađarskoj. Tvrđava je izgrađena u XIII veku i tokom vekova promenila je više vlasnika. Na bakrorezu ispred utvrđenja umetnik je prikazao tri ratnika od kojih je jedan na konju. Levo, dole u prvom planu stoji drvo a ispod stabla travnati teren, šrafiran. Između vlati trave nazire se potpis umetnika: Nypoort, ime holandskog slikara i bakropisca.

Đerd Roža, autor gorepomenutog članka, otkrivajući potpis Justusa van der Niporta zaključuje da se upoređivanjem ostalih Niportovih dela može dokazati da sve vedute u Birkenštajnovoj knjizi pripadaju istom, holandskom umetniku. Nadalje, kaže da se bakrorez Trnave na kalendaru za 1683. godinu sa Niportovim potpisom pojavljuje sa veoma malim izmenama u Birkenštajnovoj knjizi, i to na stranici 33.

Đerd Roža, obrađujući ceo Niportov umetnički opus, spominje i vedute u knjizi autora J. K. Feigiusa „Čudesni let orla“, Beč, 1694. Spominje se dakle, delo, čiji se primerak nalazi u zbirci starih i retkih knjiga subotičke

Gradske biblioteke. Listajući ovu izuzetnu knjigu, ona nam je dala podstreka da tragamo za malopoznatim umetnikom i da istražimo retku vedutu starog Beograda.

Literatura

1. Blago na putevima Jugoslavije, Beograd 1983.
2. Enciklopedija likovnih umjetnosti, Zagreb 1964.

3. Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb 1977.
4. J. K. Feigius, Wunderbare Adlers Schwung, Wien 1694.
5. György Rózsa, A Birkenstein-féle metszeteskönyv, Magyar Könyvszemle, 1957.
6. Marinko Paunović, Beograd kroz vekove, Beograd 1971.
7. Pogačnik J., Zdravec F., Istorija slovenačke književnosti, Beograd 1973.

Összefoglaló

Belgrád 1694-ben készült, kevésbé ismert rézmetszete nyomában

Belgrád évszázados történetét képzőművészeti alkotások sorozata kíséri.

Justus van der Nypoort holland festő és grafikus XVII. században keletkezett rajzán ábrázolja a város ostromát a Török által, a művész nevét azonban nem említi egy

Belgrád témájával kapcsolatos művészeti irodalom sem. Egy ritka könyv a Szabadkai Városi Könyvtár tudományos részlegében feltárja Nypoort nevét egy XVII. századbeli Belgrádot ábrázoló, jelzettel ellátott tájképen.

Summary

On the trail of little known copperplate from 1694

Numerous art works perpetuate the history of Belgrade through centuries. Dutch painter and graphic artist Justus van der Nypoort created a drawing of the Turkish siege of the town in the 18th century. However,

the artist's name is not mentioned in the literature about art and Belgrade as a motif. A rare book from the City library of Subotica reveals Nypoort's name on a signed veduta of old Belgrade from the 18th century.

Csúszó Dezső

A Bajai-úti temető kápolnái (Szabadka)

Összefoglaló: A munka a 2010-es évben készült és a szabadkai Bajai temető tíz olyan kápolnáját mutatja be, melyeket a tehetősebb szabadkai családok a századfordulón emeltettek, és melyek a kor divatos építészeti stílusainak (eklektika, copf, neoreneszánsz, neogót, neoromán) jegyeit viselik magukon. A szerző a kápolnák megépítésének körülményei mellett azok részletes leírásával is foglalkozik. Követi a tulajdonviszonyok alakulását, de nem hagyja figyelmen kívül a jelenlegi állapotukat, és a közösségben betöltött szerepüket sem.

Kulcsszavak: Bajai temető – Szabadka, kápolnák, szakrális emlékek.

Az ún. Bajai-úti, vagy egyszerűen csak Bajai temetőnek nevezett, a város legnagyobb területű, mai temetkezési helyének déli része napjainkban egyházi gondozásban van. E téren az 1800-as évek közepén kezdték az elhantolásokat és fokozatosan, szelvényenként vásárolták hozzá a magántelkeket, míg a századvégre a mai terület egészében a temetkezéseket szolgálta.

Az 1879-es évig nem volt a temetőn érdemleges, értékes szakrális emlék (kivételt képez a két, kőből készült közkereszt – Pertits- és a Szabó-kereszt), ami azzal magyarázható, hogy a hetvenes évek végéig, a temetkezések időszakos helyei csak ideiglenes jelleggel voltak az eltemetettek örökösének birtokában. Gyakoriak voltak a felszámolások és az újratemetkezések – így nem volt érdemes századokra előre tekintve bármit is felépíteni. 1879 elején merült fel először ezen ideiglenesség felszámolásának eszméje. Antunovits Mátyás közjegyző vetette fel először a gondolatot, hogy a mindig időszakos temetőbővítéskor vegyék figyelembe, hogy az új parcellákat úgy kellene kialakítani, hogy azok száz év után is temetőhelyül szolgáljanak és ne csupán 10–20 évben gondolkodjon a város.¹ A néhány év utáni temetőbővítést már ennek szellemében

valósították meg – ennek a lényege az volt, hogy szinte örökön lehetett a továbbiakban sírhelyet vásárolni, amelyen azután hosszú évekig sírboltokba történhetett a családi temetkezés. Ezen kripták, sírboltok fölé már érdemes volt tartósabb, díszesebb, drágább síremlékeket emeltetni – sőt az el nem mozdítható családi kápolnák építésére is sor kerülhetett.

A hetvenes évek végétől 1928-ig terjedő időszakban a tehetősebb szabadkai családok tíz temetkezési kápolnát emeltettek, melyek a kor divatos építészeti stílusainak (eklektika, copf, neoreneszánsz, neogót, neoromán) jegyeit viselik magukon és ma már mindegyik kisépitmény különleges gyöngyszeme a századfordulói város építészetének. Ennek szellemében a Községi Műemlékvédelmi Intézet (KMI a továbbiakban) még 1983-ban beindította a megmentésüket, a műemlékké való nyilvánításukat célzó programot, melynek keretében az intézet munkatársai, Šadi Branka és Gabrić Počuča Vera felmérték e tíz, valamint a városi pravoszláv temetőben található három kápolna állapotát.² Az 1983 április 14-én átadott, kimerítő jelentésük szolgált alapul az intézet 1998. január 27-én a szerbiai kormánynak benyújtott kérelméhez (ajánlat), amelynek kapcsán a címzett meghozta a pozitív döntését. Részlet a helyi lap, a *Subotičke Novine* 2000. március 3-i számában megjelent tudósításból: **A Szerb Köztársaság kormánya a 2000. január 25-én hozott döntésével kultúremlékké nyilvánított több szabadkai kápolnát, illetve a Bajai és a Pravoszláv temető kápolnáit – egyúttal elrendelte a fenti, immár műemlékek védelmét.**

A Műemlékvédelmi Intézet részletes térképpel rendelkezik a Bajai temetőről és az itt található kápolnák elrendezéséről, de mi a kutatásainkban mégis az 1934-ben készített, kézrajzos térképre támaszkodtunk, melyen hat szelvényre osztották a temetőt és a kápolnákat az eredeti tulajdonosok szerint jelölték meg. Mindennek külön

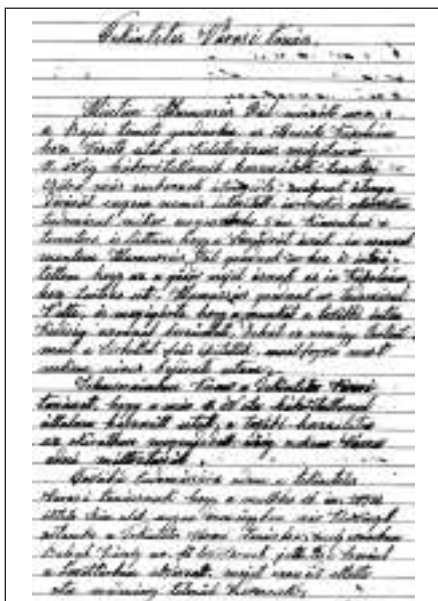
¹ 1879 júniusában tartott törvényhatósági közgyűlésen tárgyalták a Bajai temető esetleges bővítését. 1-1 láncot vásárolna fel a város, az ún. Pausits és Rajcsits-féle parcellákat. Antunovits Mátyás a felszólalásában hangsúlyozta, hogy ha rendezik a temetőt, akkor az hosszútávú legyen (legalább 40-50 évre szóljon). Amíg folyik az egyezkedés, addig is legalább egy láncot vegyenek meg az olcsóbb Rajcsitstól. A későbbiekben még évekig húzódik az ügy – a Belügyminisztériumtól 1886 elején érkezik meg az engedély, hogy megvehetik a már a kisajátított parcellán álló Rajcsits József-féle házat is.

² Előadott jelentésükben felsorolták az egyes szakrális kisémlék védelmében elvégzendő teendőket, pl. azokba, melyekben temetkezési szertartásokat (ravatalozás) végeznek – Lichtneckert-, Péits-, Kertész-, Ostojic- és Milinovic-kápolna – be kell vezetni a villanyt és gondoskodni kell a belső megvilágításukról is.

jelentősége van, hiszen napjainkra az új tulajdonosok már hat kisemlékről eltávolították az azonosításukat célzó, eredeti táblákat, így a mai temetőnjárók csak hallomásból tájékozódhatnak az építetőkéről, illetve a családjaikra vonatkozó adatokról.

Balog-kápolna

1905. január 25-én folyamodtak Balogh György és felesége, Mészáros Zsófia kápolnaépítési kérelmükkel a Tanácshoz, melyet a következő megnevezéssel iktattak a hivatalban: **Balogh György és neje kérv. a bajai temetőben sirbolt építéséhez szükséges telek átengedése s kijelölése dolgában.**³ A hely kijelölését követően, július 22-én már az építési engedély megadását kérvényezték: Balog György kérvénye Bajai temetőben családi sirbolt (kápolna) építési eng. tárgy.

Balogh György kérvénye a városi tanácsnak (1905)

Balogh-kápolna

Egy későbbiekben, 1916-ban kelt okiratból tudjuk, hogy a kápolnát a temető délkeleti sarkában még 1905-ben felépítették, de a hely és a hozzávezető út megváltásából már 1906-ban peres ügy keletkezett, mely évekig húzódott és melynek folyamán számvevői jelentést⁴ is kértek és kaptak: **Tekintetes Tanács! Balog György a 16239/905 sz.t. határozat alapján a letétpénztár 291/905 ü.sz. alatt 160**

kor fizetett le, a bajai temetőben engedélyezett kápolna építéseért. Ezen összeg a letétpénztár fenti ü.sz. alól kiadásba, ellenben a város házipénztáránál az „Előre n. láthatok” számlájánál bevételbe utalványoztatni véleményeztetik. Szabadka 1908 XI 23. Tisztelettel ... főszámvevő.

1916-ban az építéshez fűződő számos ügyirat, közöttük a tervrajzok is elvesztek a levéltárból.⁵ Mivel a ma is meglevő kápolna, kisebb részletektől eltekintve, majdnem azonos a Zentai- úti temetőben látható, 1910-ben épült Bunyik-féle kápolnával, melynek megvannak a tervrajzai, azonosítani lehet a tervezőt – Salga Mátyás⁶ építészeti irodájában készültek a rajzok. Valószínű, hogy ez az iroda volt a kivitelező is. Mindezt szerény kivitelezésben feltűntették az építményen is. Az alapszegély körkörös, mintegy 40 cm magasan vörös márványlapokkal van fedve. A bejárat melletti (jobbról) északi lapra apró betűkkel bevészték a következő szöveget: **SALGA M. ÉPÍTÉSZ.**

A mellékelt, 1934-ben készített, kézrajzos térképen a temető délkeleti szögletében, az I. mezőbe jelölték be a Balog-féle kápolnát. A 7x7 méteres alapterületű, 160 cm magas mester-séges dombon, eklektikus stílusban felépített vallási kisemléket sárga-piros klinker téglákkal borították. A kelet-irányba fordított bejáratához egy hatfokos lépcsőzet vezet, melynek a kezdetén álló két oszlopra, oszlopfőként egy-egy archaikus épület utánzatát helyezték. Eredetileg a tulajdonost, Balog Györgyöt⁷ is megjelölhették a bejárat fölött, vagy mellett elhelyezett felirattal. A korabeli városlakók körében, az építetőtől függetlenül Balogh Lajos-féle kápolnának is nevezték – feltehetőleg a Györggyel egy házban lakó, 1904 decemberében elhunyt dr. Balog Lajos ügyvéd után. A helyi újságok így írtak az 1913-as, kápolnába való betörésről: **Betörés a kápolnába.**

A bajai temetőben levő Balog Lajos féle kápolnát az éjjel ismeretlen tettes feltörte. Nem talált semmit a kápolnában s így eredménytelenül távozott. A rendőrség keresi a betörőt.⁸

A fentemlített peres ügy 1916-ban újra aktualizálódott, mert a hozzávezető utat temetkezési célokra kezdték használni, elzárva így a kápolna zavartalan megközelítését.

³ SzTL, F 2.906.

⁴ SzTL, III 22/1905.

⁵ 1916-ban elveszett a kápolnaépítéshez fűződő levéltári ügyiratok többsége (lásd alább), a megmaradtak a SzTL, III 22/1905-ös jelzésű tárgyban találhatóak.

⁶ 1861. február 11-én nősült a 30 éves Salga Mátyás, elhunyt József és Zvekanov Julianna fia a Szent Teréz-templomban a 22 éves Keszler Annával, József és elhunyt Ritter Terézia leányával.

⁷ A levéltári ügyiratok szerint Balogh György már 1891-ben, de 1906-ban is az I. körben lakott, a Wesselényi út 35 alatt (a mai Radic fivérek utca 3, a Városi Könyvtár mögötti ház). A XIX. század végén végzett összeírás szerint 1-1 harmadában Balog György és felesége, Mészáros Zsófia, valamint dr. Balog Lajos (1865–1904) ügyvéd voltak a tulajdonosok, míg 1906-ban kizárólag Balog Györgyöt említik a ház birtokosának. Kutatásaink során nem sikerült letisztázni a két Balog, György és Lajos családi kapcsolatát – szülő-gyermek, vagy testvéri. A kápolnaépítés indokát sem magyarázza dr. Balog 1904-es évi elhunytja, hiszen a kápolna sirboltja még 1916-ban is üres volt. Kérdéses továbbá, hogy a XIX. század második felében a városban élő két Balog György közül melyik volt a kápolnaépítő – a Szent Teréz-templom anyakönyveiben fellelt adatok szerint 1842. február 26-án kereszteltek egy Balogh Györgyöt, János és Pám Erzsébet fiát, ugyanott 1867. november 7-én esküdött szintén Balogh György, Sámuel és Balogh Heléna 30 éves fia Lajkóczi József és Varga Teréz 22 éves leányával, Terézszel.

⁸ *Bácsi megyei Napló*, 1913. május 27.

Augusztusban, majd szeptemberben ismételt a Tanács-hoz fordult a tulajdonos:⁹ Tekintetes Városi Tanács, Miután Mamuzsich Pál mérnök ur a Bajai temető gondnoka, az ittenálló kápolnához vezető utat a keleti részen, melyet már 11. évig háborítatlanul használok, temetési célra más embernek átengedte, melynek átengedéséről engem nem is értesített, én csakis akkor vettem tudomásul mikor auguszt. ho. 8-án kimentem a temetőre és láttam hogy a sírgödöröt ássák. én azonnal mentem Mamuzsich Pál gondnok ur hoz és értesítettem hogy az a gödör mejet ásnak az én kápolnához tartozó utt. Mamuzsich gondnok ur tudomásul vette, és megígérte hogy a munkát a további intézkedésig azonnal beszünteti. Dehát ez nem így történt, mert a sírboltot felis építették, ennél fogva most nekem nincs bejárati utam. Jelen soraimban kérem a Tekintetes városi tanácsot, hogy a már 11. év ota háborítatlan általam használt utatt, a további használatra az okiratban megengedett időig nekem visszaadni méltóztassék. Továbbá tudomására adom a tekintetes városi tanácsnak hogy a mult ho 16. án 21321. iktató szám alatt ugyan ezen ügyben már kérvényt adtam be a Tekintetes városi tanácshoz, mely azonban Balogh Károly ur, fő levéltárnok jelentése szerint a levéltárban elveszett, mejet azon idő eltelte ota eredmény telenül keresnek.¹⁰ Ezen eltűnt kérvényhez volt becsatolva azon okirat mejet a tekintetes városi tanács nekem 1905. dik évben a Bajai temetőben építet kápolnám építési engedélyéhez kiadott, melyben megengedte hogy a kápolnám által elfoglalt 51,3 négyszeg öl területet azon időre míg a bajai sírkert temetkezés céljaira szolgál, négyszeg ölenként, egyszer s minden korra fizetendő 4 korona, összesen 305 koro. 20 fillérért Balogh György és nejeének a tekintetes városi tanács használatul átengedett. Ezen fenti összegből először a kápolnám által elfoglalt 40 öl területért 160 koronát, 16239./1905. tan számra, 1905. szeptem 21 én, másodsor a keleti és nyugati részen utakkal elfoglalt, 11,3 öl területért 45 kor 20 fillért fizettem, 16250./406. tétel, 1906. auguszt. 30.án. Miután az előb beadot kérvényem a hozzácsatolt iratokkal együtt elveszet, ezt igazolja Balogh Károly fő levéltárnok, Mamuzsich Pál

mérnök, és Váli Gyula városi fő mérnök urak, mejek látták és olvasták. Fenti kéresemet ismételve Teljes tisztelettel Balogh György háztulajdonos I. k. Veselény u. 35. Megjegyzem hogy a sírbolt még e mai napon üres.

Az elhúzódó ügyintézésben, még 1917 májusában is folytak a gyözködések. Mamuzsich Pál egyik véleményezése ezidőből: A kápolna 7x7=49 + feljárt 2 négyzetméter = 51 négyzetméter területen fekszik. A szokásos 4 kor. négyzet-méterenkénti egységes ár mellett ezért fizetendő 204 kor. Kérvényező 205 k. 20 f.-t fizetett be. A tanhatározat helytelenül 51,3 ölnel tüntette ki a foglalt területet, holott ez lehetetlen, mert ha 52 ölet foglalt volna el úgy a szomszédos sírboltokat is el kellett volna távolítani. Mivel tehát az 51,3 négyzetméter területe kérelmezőnek megvan ennél fogva a panasz tárgyaltan. Egyébként is a 4 kor. négyzet-méterenkénti ár követeltetett mindenkitől, mert az egységár nem öl hanem méterekben állapított meg. Szabadkán 1917 május 5. Mamuzsich Pál.

A keleti oldalon a hozzávezető út és néhány sírsor választja el a temetőkerítéstől, amelyet 1934-ben emeltetett a Funero temetkezési magánvállalat.¹¹

A szabadkai Községi Műemlékvédő Intézet 1983-ban készült felmérése és jelentése¹² szerint a Balog-kápolna elhanyagolt állapotban volt – nyitott bejárati ajtó, hiányzó kereszt a kupoláról, rendezetlen környék...

A 90-es években új tulajdonba ment át a kápolna, a szabadkai Kujundžić Veco családjának lett a temetkezési helye. Az új tulajdonosok felújították (a kupola keresztjét napjainkig sem pótolták) és rendezték a környékét. A bejárati ajtó mellett két, feliratos táblát helyeztek el, melynek horvát nyelvű szövegében megjegyzik, hogy a kápolna az 1924-ben született Kujundžić Veco családi sírboltja. A déli tábla felirata: **OBITELJSKA GROBNICA KUJUNDŽIĆ - KUJUNDŽIĆ VECO 1924 - KUJUNDŽIĆ LOZIKA ROĐ DULIĆ 1927-1997.** Az északi táblán a szöveg: **OVDE POČIVAJU: KUJUNDŽIĆ GEZA 1958-1993 - JEGDIĆ MARIJA 1951 - 1998** (Itt njujszik:...).

⁹ Az 1916. szeptember 9-én érkezett ügyiratot a 23553 szám alatt iktatták a következő megnevezéssel: **Sürgös kérvénye Balogh György I. k. Veselény u. 35 sz lakosnak Bajai temetőben fenálló kápolnához vezető bejárati utt jogtalan elfoglalása végett** (SzTL, III 22/905).

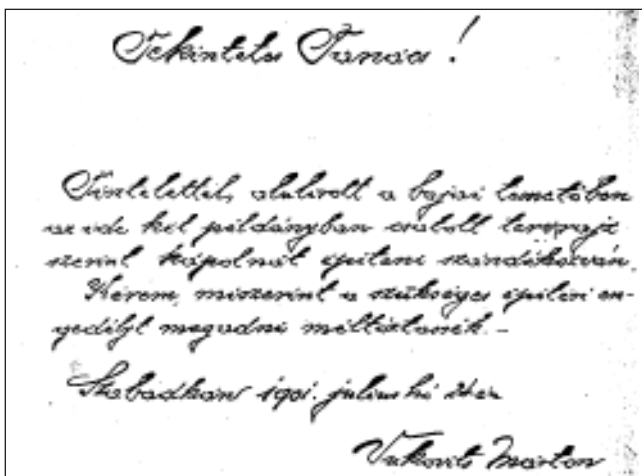
¹⁰ Az ügyiratok eltűnéséről a második kérvény érkezésének napján a főlevéltárnok jelentést küldött a tanácsnak (23552-es szám alatt iktatva 1916. szeptember 9-én): **Tekintetes Tanács! Balogh György helyb. lakos a bajai temetőben levő sírkápolnája ügyében 21321/tan.916 sz. alatt kérelmet nyújtott be a Tekintetes Tanácshoz. Az ügyiratot szerelés végett az iktatói hivataltól átvette Petkovics Géza a levéltári hivatalban alkalmazott díjnok, aki azt átadta Vizi Ferencz hivataloszolganak az előiratok csomójának kivévese céljából. Vizi az előiratokat kiemelve, a fent említett ügyiratot a szerelés eszközlése végett a csomóra helyezte. Mikor azonban Laudansek Tamás írnek a levéltárnak a díszterem főbejártával határos termében elhelyezett csomóhoz ért, hogy az ügyiratot szerelje, az onnan eddig ki nem deríthetett módon eltűnt és az óta az eszközlött keresés daczára, nem került meg.- A fél 23552/tan916 sz. alatt megismételte kérelmét. Közlöm, hogy az előiratok részben a levéltárban, illetve jelenleg a 23552/t.916 szhoz szerelve, részben pedig 20297/tan.906 sz. alatt az ügyészi hivatalnak kiadva, megvannak. – Jelentem egyszersmind, hogy a levéltár biztonsága szempontjából a levéltári hivatalon való átjárást a Tek. Tanács jóváhagyásának reményében, mindenkinek kivétel nélkül, akinek a levéltárban dolga nincs, megföltöttem. Tisztelettel Balogh Károly főlevéltárnok.**

¹¹ Az 1935-ös *Subotička Danica* egy képet közöl az új temetőkerítésről a következő aláírással: **Nova ograda na sub. „Bajskom” groblju podignuto od popularnog „Funera”.**

¹² KMI említett felmérésében a Balog-kápolnáról a következőket írták: **A Balog család kápolnája a századforduló (XIX-XX) éveiben épült és magán viseli a kor divatos áramlatának, az eklektikus stílusnak jegyeit. Ez a vallási épület négyszög alapú, négy tornyoskával és bádoggal fedett hatszögletű toronnyal. A klinker téglából kialakított külső burkolatában a vörös és sárga színű sorok dekoratív jelleggel váltják egymást** (Branka Šadi, *Subotičke Novine*, 1984., 2. szám).

Mária Magdolna-kápolna, Vukovits-kápolna

1901 júliusában kelt folyamodványában a Futos melléknevet viselő Vukovits Márton,¹³ tavankúti földbirtokos és városi polgár egy sírkápolna építéséhez kér engedélyt a Bajai temetőn: **Tekintetes Tanács! Tisztelettel alulírott a bajai temetőben az ide két példányban csatolt tervrajz szerint kápolnát építeni szándékozván. Kérem miszerint a szükséges építési engedélyt megadni méltóztassék. - Szabadkán 1901. Julius hó 24.én Vukovits Márton.**¹⁴

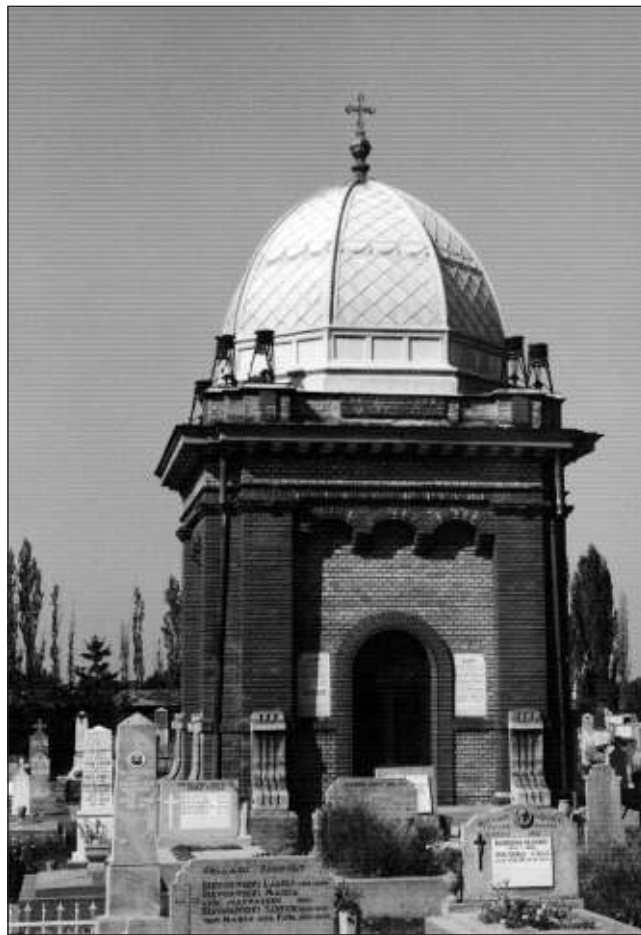

Vukovits Márton kérvénye (1901)

A mérnöki hivatal ajánlása¹⁵ a Tanácsnak: **Kérve nyezőnek a benyújtott tervek alapján az építési engedélyt megadhatónak véljük. Szabadka 1901 31/VII.**

A megkapott engedélyt követően felépítették a Koczka Géza (1849–1912) által tervezett kápolnát, melynek azonban a műszaki átvételét a fentemlített mérnöki hivatal csak két év múltán, 1903 szeptemberében végezte el.¹⁶ **Bizonyítvány Szabadka szab. kir. város mérnöki hivatala részéről a megejtett tisztí vizsgálat alapján - Vukovits Márton is szóbeli kérelmére - ezennel jelentem, hogy Szabadkán szab. kir. város tanácsának... sz. engedélyvel az un. bajai temetőben Vukovits Márton úr által épített kápolna az engedély alapjául szolgáló rajz szerint épült - és teljesen megfelel a funkciójának. Szab. 1903 X 17-én A városi főmérnök.**

A felszentelésével is késtek - az 1942-es schematismus szerint csak 1907-ben került sor a megáldásra (Mária

Vukovits-kápolna (Futos)

Magdolna tiszteletére): **Adsunt capellae in coemeterio: 4. Martini Vukovics ad Mariam Magdal. (1907.) aedificata.**

A négyszög alapú, neoreneszánsz jegyeket magán viselő, sárga-piros klinker téglákkal borított kápolna az 1934-es térképen az I. mezőben látható. A Műemlékvédő Intézet szerint 1983-ban már a Fehér család tulajdonában volt. A mai tulajdonosok, a kápolnaszerző Fehér Frigyes és neje, Molnár Ilona örökösei szerint a felmenőik az ötvenes években vásárolták meg a Szent Teréz-plébánia közvetítésével a gazdátlan, feltört sírboltú vallási kisemléket.

A napjainkban már gondozott, karbantartott kápolnán semmi sem utal az építtetőkre, a Vukovits családra.¹⁷ A kívülről elhelyezett feliratos márványtáblák szövegei rendre a Fehér család tagjaira vonatkoznak.¹⁸

¹³ A XIX. század végén és 1906-ban (Malusev Sándor) a Futos melléknevű Vukovits Márton a város V. körében, a Katalin és a Bíró (a mai Szent Katalin és Mažuranić) utcák délkeleti sarkán levő, 81-es számú telken lakott a feleségével, Sztipits Johannával. A szomszédos, 82-es számú telken levő házon pedig a testvéreivel, Pállal, Miklóssal és Juliannával egyenlő részben osztozott. Előbb a kápolnaépítő hunyt el, majd 1925. november 24-én az özvegye, Johanna Sztipits (*Neven: Preminula je gdja Joca Stipić, udova pok. Vuković Martina Futoš 24. novembra 1925. Sahranjena je u obiteljsku grobnicu na bajscom groblju*).

¹⁴ SzTL, III 238/1901.

¹⁵ SzTL, 634/mérnöki 1901.

¹⁶ SzTL, 1278/mérnöki 1903.

¹⁷ A kutatások során nem sikerült megfejteni a keletre néző bejáratánál felírt PB iniciálét.

¹⁸ A Fehér család egyes tagjainak földi maradványait a kápolna megszerzése után helyezték el a sírboltba. A bejárat északi oldalán lévő tábla adatai: Fehér György (Gubás) 1832–1919 és neje, Faggyas Veronika 1883–1910 - Molnár János 1881–1944 és neje, Tilinger Mária 1883–1944 (ugyanazon a napon, szeptember 18-án haltak meg) - ifj. Fehér Frigyes 1936–1984. A déli oldalon levő táblán pedig: Fehér Péter (Gubás) 1858–1945 és neje, Mélykúti Ágnes 1870–1954 - id. Fehér Frigyes 1906–1984 és neje, Molnár Ilona 1909–1989. E táblán a közelmúltban kibővítették a feliratot: Prim. Dr. Ilona Fehér 1934. VI 25. És egy újabbat is elhelyeztek a bejárat oldalán: Fehér Karolina 2001. I 30 és Virág 2002. VIII 30. Az északi falon az 1972-ben, öt éves gyermekként elhunyt Fehér Robika életrajzi adatait tartalmazó tábla látható.

Szent Rozália-kápolna, Lichtneckert-kápolna

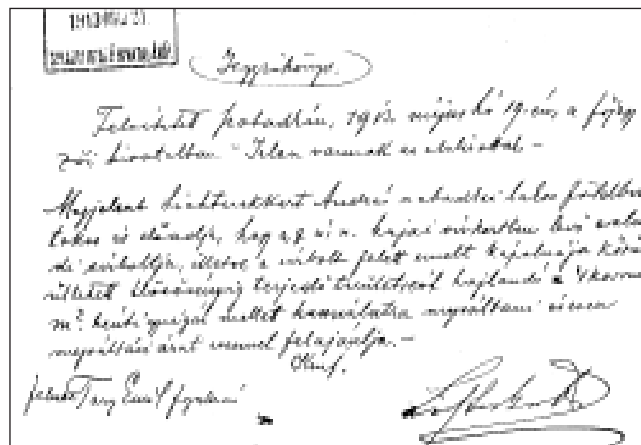
Mokossay Mátyás 1901-ben, a főplébánia pénztári jegyzékén a Szent Teréz-plébánia fedésterületéhez tartozó, Bajai temetőben lévő kápolnák között sorolja fel a Lichtneckert-féle: **120. Capella „s. Rosaliae” e legato Andreo Lichtneckert a. 1893 16/X in coemeterio - fund. 600 cor.**

Tehát Lichtneckert András¹⁹ és felesége, Kass Emilia²⁰ 1893 októberében alapítványt tettek a temetőben felépített és Szent Rozália tiszteletére felszentelt kápolna fenntartására. A helyi újságok is beszámoltak az eseményről: **Kápolnaszentelés. Folyó hó** (1893 október) **28-án délelőtt az u. n. bajai sírkertben díszes kápolna szentelési ünnepély folyt le. A csinos kápolnát Lichtneckert András, a helybeli Bárány szálloda hitbuzgó tulajdonosa építette.**²¹ **Az ünnepélyen az egész Lichtneckert család részt vett. Felszentelés után a fungáló prepost úr az egyházi segédlet élén megható beszédet intézett a vallásos és nemeslelkű családhoz.**²²

A szabadkai levéltárban nem maradtak fenn az építésére vonatkozó adatok (kezdeményezés, építési engedély, tervrajzok), de köszönve a korabeli újságoknak, néhány év után, már tájékozási pont a temetőn. A halottaknap-i temetőlátogatás kapcsán írja a *Szabadka és Vidéke* 1895. november 3-án: **A sírok díszítése az idén is igen nagy arányokat öltött. A Vojnich, Antunovich és Lichtneckert sírkápolnák, melyeknek temérdek ájtatos látogatója volt, igen ízlésesen és meghatóan néztek ki. Néhány év után, Jámbor Pál (Hiador, 1821–1897) elhunytát követően írja ugyanez az újság 1897. április 18-án: Szabadka város kegyelele Jámbornak utolsó nyugvó helyül az u. n. bajai temetőt jelölte ki. – A bajai temető déli oldalán a Lichtneckert kápolnától nyugatra egy újonan készült sírboltban van az elhunyt költő új otthona.**²³

A felszentelése után mintegy húsz évvel rendezte véglegesen az építettő a kápolna közvetlen környékének tulajdon(bérleti) jogát. 1913 májusában egy jegyzőkönyvet vettek fel a főjegyzői hivatalban:²⁴ **Jegyzőkönyv. Felvétel Szabadkán, 1913. május hó 19-én a főjegyzői hivatalban. – Jelen vannak az alulírottak – Megjelent Lichtneckert András szabadkai lakos földbirtokos és előad-**

ja, hogy az ú. n. bajai sírkertben levő családi sírboltja, illetve a sírbolt felett emelt kápolnája körül ültetett élőszövényig terjedő területrészt hajlandó 4 korona m²-kénti egységár mellett használatra megváltani és ezen megváltási árat ezennel felajánlja. – Felvette Tary Emil fogalmazó Lichtneckert A.

Lichtneckert András jegyzőkönyve (1893)

A következő tanácsülésen ismertették az ajánlatot, majd megbízták a mérnöki hivatalt, hogy végezze el a helyszíni méréseket és minderről készítsen kimerítő jelentést. A hivatal elvégezvén a megbízatást a következőt jelentette a Tanácsnak: **Tekintetes Tanács! Lichtneckert Andrásnak a bajai temetőben lévő sírbolt körül elterületre nézve tisztelettel jelentem, hogy újabb helyszíni bemérés alapján megállapítottam, hogy a sírkápolna körül levő tulajdonképpen fölösleges terület nem 181 m²-t tesz ki hanem 4,4 fm középhossz és 25 m átlagos szélesség mellett ezen terület 110 m² – tesz ki, s javaslom hogy a 13903/913 tan. határozat ennek értelmében módosultassék. Szabadkán 1913 augusztus 26. Mamuzsich Pál**

A *Bácskai Hírlap*, 1914. március 28-án jelenti be a halálhíret, és egyben a temetésről is tudósít: **Lichtneckert András temetése. Szabadka város közönségének osztatlan részvéte mellett temették el ma delután Lichtneckert András, a Bárány-szálloda volt tulajdonosát. A beszentelést**

¹⁹ Lichtneckert András (1844–1914, Antal és Paul Rozália fia) a városunkban közismert vendéglős dinasztia tagja. A család ősi fészke a csehországi Pilsner kerület, ahonnan már az 1700-as évek végén megjelentek Szabadkán az első családtagok (1801-ben Lichtneckert Dániel pályázik Sándorban az italmérségi jogért), akiket a további évtizedekben többen is követtek – pl. Lichtneckert Nepomuki János 1843-ban érkezett mészárosmesterként a városunkba, ahol az előbbiekhöz hasonlóan családot alapított és vendéglősként vált közismertté.

²⁰ Kass Emilia (1854–1929) is egy, a Délvidéken közismert vendéglős családban született. A fűtestvére, Kass János a szegedi Tisza-szálló bérlője az 1880–90-es években. Társadalmi szerepet is vállal a szabadkai pincérek szövetségének zászlószentelésén (a szövetség diszgyűlésén Kass János volt az egyik díszvendég).

²¹ Lichtneckert András 1886-ban kérte az engedélyt, hogy a VIII. köri telkén (16-os szám – 1861-ben Lichtneckert János tulajdonaként jegyezték) a Kossuth utcában emeletes házat, illetve egy szállót építsen (SzTL, 9917/pol.1886). Az engedélyezés után, 1887 folyamán felépült szállót az Arany Bárányhoz címezték és hamarosan közkedvelt hely lett a városban. 1895. november elsejétől hat évre kiadja a Bárány-szállót és visszavonul. A *Bácskai Ellenőr* a következőket kívánja neki ez alkalomból: **Kívánjuk, hogy hátralévő napjait a családja körében élvezze sokáig a nejevel együtt.** Az új bérlő, Müllher (Mülherr) Alajos (1840–1896) pécsi vendéglős nem sokáig vezethette a patinás vendéglőt, mert a következő év (1896) november 26-án hirtelen elhunyt (a tetemét Pécsre szállították) – az özvegye egy időre átvette a szálloda további vezetését, de 1897 május elsejétől újra Lichtneckert András irányítja a konyhájáról és borairól (magyarádi, siller) messzeföldön híres vendéglőt. A *Szabadkai Hírlap* 1898. november 6-i számában pl. így ír az Önkéntes Tűzoltó Testület tízéves évfordulójának megünneplése kapcsán: **A díszközgyűlés befejezte után a „Bárány” szálló dísztermében vagy ötven terítékű díszebéd volt, az mely az előnyösen ismert Lichtneckert András-féle kiváló konyháról és pincéről csak újabb tanúságot tett.**

²² *Szabadka és Vidéke*, 1893. október 29. (I. évf., 37. szám.)

²³ Az országos hírvő költőt a város költségén temették, majd gyűjtést kezdeményeztek a síremlékének elkészítésére.

²⁴ SzTL, III 385/1913.

a gyászháznál Vojnics Dezső c. kanonok végezte nagy segédlettel; onann a gyászmenet a Kossuth-utcán végig elvonult a Bárány-szálloda előtt, amelynek teraszán gyászfátyolból bevont lámpák égtek. Nagyszámu barátainak, ismerőseinek és tisztelőinek hatalmas tömege kísérte Lichtneckert Andrást utolsó útjára.²⁵

Lichtneckert András gyászjelentése (1914)

A család is kiadta a gyászjelentést: Özv. Lichtneckert Andrásné szül. Kass Emilia ugy a maga, valamint alulirott rokonok nevében is fájdalomtól mélyen szomorodott szívvel jelenti, hogy forrón szeretett jó férje LICHTNECKERT

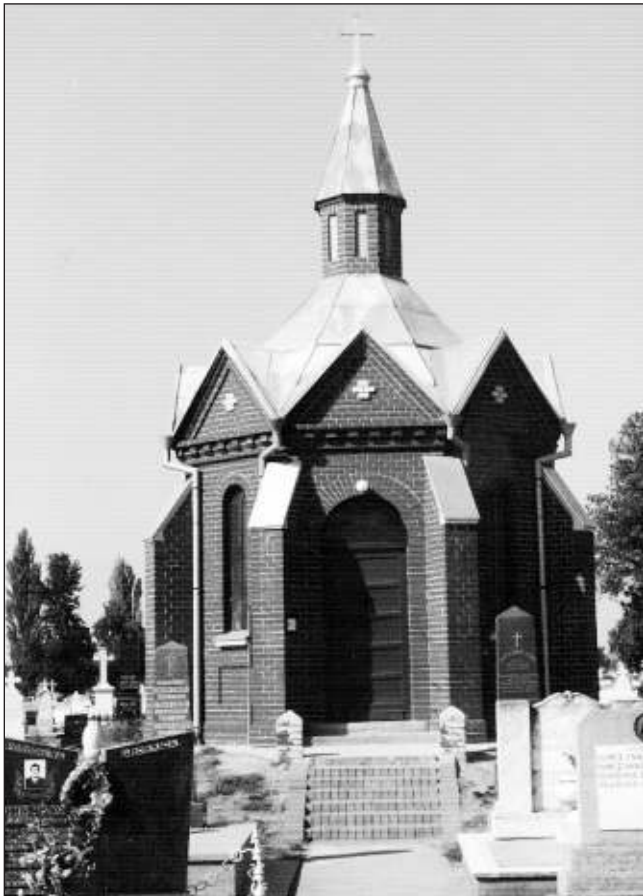
ANDRÁS az Arany-Bárány szálló tulajdonosa. A koronás arany érdemkereszt tulajdonosa. Szabadka város törvényhatósági bizottságának tagja. Az Osztrák-Magyar bank censorsa. A Szabadkai Takarékpénztár és Népbank valamint a Villamos Részvénytársaság igazgatósági tagja stb. f. hó 25-én este 9 óraker életének 70-ik és boldog házasságának 42-ik évében hosszas szenvedés és a halotti szentségek ájtatos fölvétele után az Urban elhunyt. Lelki üdvéért az engesztelő szentmise áldozat f. hó 28-án d. e. fél 11 óraker fog a szent Teréz templomban a Mindenhatónak bemutatni. A megboldogult földi maradványai f. hó 27-én d. u. 4 óraker fognak a gyászházban beszentelni (Füzfás-u. 37) és azután a bajai sirkertben lévő családi sirkertben örök nyugalomra helyeztetni. Szabadka, 1914. március hó 26-án. 1929-ben, megismétlődik mindez, Kass Emilia elhunytakor: ...a Cara Lazara ulica (Füzfás-utca) 3. szám alatti gyászházból a folyó hó 10.-én délután 2 óraker kísérik az u. n. bajai temetőben lévő családi sirkertbe örök nyugalomra.

A napjainkban is meglévő vallási kismélték ma már a műemlékvédők védelmében áll (2000-től). Az intézet műépítész, Branka Šadi még 1983-ban így írt róla az egyik helyi lapban:²⁶ A Lichtneckert-kápolna ma a római katolikus püspökség fennhatósága alatt áll és ravatalozóként szolgál. Az építmény a századfordulón épült neoreneszánsz elemekkel gazdagított neogótikus stílusban. Csupán feltételezés, hogy Macskovits Titusz volt a tervező, mivel a család városi lakházát is ő tervezte 1901-ben. A továbbiakban szakszerű leírást ad a nyolcszögű, 6x6 méteres alapokra épült, préselt téglákkal (utólag pirosra festve) borított, bádoggal fedett kápolnáról, melynek a nyolc részre tagolt kupolájának közepén egy kis, négyszögletes tornyocska magasodik a kereszttel.

²⁵ Az arany-vendéglős halála Lichtnecker András ravatalon Szabadka, március 26. A néhai mulatás, virtusa bácskai világnak egy szinte klasszikus reprezentársa, a legendás régi jó idők egyik legközvetlenebb tanuja és átléje, a szabadkai Arany-Bárány vendéglő és szálló tulajdonosa, Lichtnecker András tegnap este 70 éves korában eltávozott az élők sorából. Hetven esztendejéből majdnem egy fél-századot töltött az Arany-Bárány vendégei között, mint a legjobb hírű bácskai vendéglőnek bérlejtője és tulajdonosa s e félszázad beszűletes munkássága egész sereg címet szerzett Lichtneckert Andrásnak. Törvényhatósági bizottsági tagja volt Szabadka városának, censorsa az Osztrák-Magyar banknak, igazgatósági tagja a Villamos vasut Részvénytársaságnak, felügyelő bizottsági tagja a Szabadkai takarékpénztár és Népbanknak és tulajdonosa a koronás arany érdemkeresztnek. Mindeme címek között azonban legnagyobb megelégedéssel tölthette el az, amelyet megnyerő egyéniségéért ruházott rá a népszerűség, az isten kegyelméből önként adott „András bácsi” cím, ahogyan a Bácska legelőkelőbb urai és a házában meszebb vidékekről is megfordult előkelőségek szólították a népszerű arany-vendéglőst. Lichtneckert András abban az időben került Szabadkára, amikor még nem mentek szenzációs ritkaságszám-ba az olyan bácskai mulatságok, amelyeket a halhatatlan Jókai örökölt meg az Egy magyar nabob-ban. A régi Bárány előtt még a mulatós bácskai nábobok négyesei rostokoltak s odabenn a barátságos és vendégmarasztaló fogadóban egy-egy kártyaparti egy nagyon tengeriben állott. A bácskai nábobfamiálak legkedveltebb megállóhelye volt az András bácsi fogadója s egy-egy ilyen megállás nem eshetett meg Piros Józsinak, a híres cigányprimásnak beleszólása nélkül, akinek muzsikája mellett nem kisebb urak tanyáztak akkoriban a Bárányban, mint a legmagyarabb főherceg, aki Szabadkán azt is megengedte magának, hogy elhuzassa a „Mégis huncut a német” kezdetű nótát. Virtus és kedély lakozott Lichtneckert András boraiban, amelyeket akkor francia pezsgőben hűtött a gavallér Zichy Jenő gref, bár a francia pezsgőnek se volt épen megvetendő dolga, mert abban viszont a legkisebb magyar primadonna fürdött. Mulató mánások olyan mindenapós vendégek voltak akkor a Bárányban, mint mai napság az ügynökök és egy későbbi államtitkár huszárhadnagyi aranyifjúsága csakugy a Bárány termeiben tobzódott le, mint a viharos ekvívációk egyébb kalandjai, amelyek között fel sem tűnt, hogy Carola Ceciliáért külön vonat robogott fel a fővárosba a Bácska szívéből, amely akkor még hevesebben dobogott. És doboghatott is, mert ami borban és pezsgőben elfolyt a Vojnitsok asztalán, tízszeresen hozta vissza mindig az áldott bácskai föld. Ezeknek és ilyen mulatságoknak szemtanuja és szállás adója volt a megboldogult Lichtneckert András. S ahogy mostanában el-elstélt az öreg ur az Arany-Bárány előtt a napos januári délelőttökön és szemtanuja volt egy-egy bácskai muri-torzónak, szinte láttuk ajkán a lenéző mosolyt. – Alias jam video ventos. A változó időkben aztán a mulató-kedv alább csappant, a mánás mulatságok ritkábbak lettek, de az idők változása nem változtatott Lichtneckert András üzleti elvén, hogy az Arany-Bárányban otthon kell éreznie magát a vendégnek, akár mánás az, akár utazó. S ha a régi jó aranyszórá idők elmúltak is, az Arany-Bárány megmaradt a szabadkai előkelő társaságok és a mindenkor szabadkai tisztikar vendégfogadója. Kitűnő konyhája és kitűnő borai hirneve fölött féltékenyen őrködött mindig Lichtneckert András, addig is, amíg aktív részt vett a szálló és vendéglő vezetésében és azontul is, amikor ezelőtt négy évvel unokaöccsének Lichtneckert Gergelynek adta át az Arany-Bárányt. 1910-ben közhasznu tevékenysége elismerésül a király az arany érdemkeresztet adományozta Lichtneckert Andrásnak, akinek halála híre Bácsországszerte általános részvétet keltett. Lichtneckert Andrást pénteken d. u. 4 óraker temetik – írja a *Bácskai Hirlap*, 1914. március 27-én.

²⁶ *Subotičke Novine*, 1983., 51. szám.

A vallási kisemlék eredeti berendezéséből napjainkban már semmi sincs a kápolnában – az adatközlők szerint a II. világháborút követően semmisítették meg. Néhány év-tized múltán kialakították a beltér közepén elhelyezett ravatalozót (selyemtéglából és betonból készült), villamosították és amint egy 1968-ban kiadott gyászjelentésből

Lichtneckert-kápolna

értesülhetünk, ravatalozóként kezdték hasznosítani. Ma már semmi sem maradt a beltér vallási jellegét kidomporító díszletéből (oltár, szentképek, stb.). Néhány éve újrafestették az egész kápolnát, élénkpirosra a külső téglaboritást, halványlilára a belsejét, majd ellátták egy másfél méter magas faszegéllyel, mely körbefut a belterén.

Évtizedekig hiányoztak róla a feliratos táblák, majd 2003-ban két új kőtáblát helyeztek el a nyugati, hátsó falán, melyek szövegéből értesülhetünk, hogy az alatta kialakított sírboltba még 1982-ben is temetkeztek az örökösök: Szokola Gyula 1865–1934, Csantavér község főjegyzője Szokola Gyuláné szül. Kass Mária 1868–1959²⁷ Szokola Gyula 1890–1940 Basch Andrásné szül. Szokola Margit 1894–1982

A másik táblán a Basch család tagjainak adatai – a kereszt mellé bevésték a Dávid csillagot is: **Basch András Jármín gyógyszerész 1883–1969 Basch István 1912–1982 és fel. Nemes Edith 1926–2010 Basch István 1948–20 Izrael Edit született Basch 1951–2011.**²⁸

Eredetileg a faajtóval lezárt bejárata fölött is volt egy feliratos tábla, melynek napjainkban csupán a helye kivethető – négyszögletű bemélyedés.

A temető déli részében, a keleti oldalával párhuzamosan húzódó út nyugati oldalától 15 méternyire áll a kápolna, amely előtt, az északi sarkánál egy fekete kőobeliszk látható. Ezen, egykori síremléket is a kápolna-építő Lichtneckert András emeltette, 1883-ban a fiatalon elhunyt nőtestvére, Albina emlékére. Miután felépült a kápolna, valószínűleg az ő földi maradványait is áthozták a sírboltba, ahogyan a síremléket is (az obeliszkhez a mai helyén nem kötődik sír).²⁹

Szent József-kápolna, Peits-kápolna

Édesapja elhalálózását³⁰ követően fordult a Tukulyac melléknévű Peits István,³¹ szabadkai lakos és földbirtokos a Tanácshoz a következő kérelemmel:³² **Tekintetes Tanács! Boldogult atyám Peits József emlékére, az úgy-**

²⁷ 1895. május 22-én hunyt el Szabadkán Szokola Gyula csantavéri jegyző édesanyja, özv. Szokola Józsefné Lux Mária (1839–1895). A holttestet Csantavérre szállították, az ottani családi sírboltba.

²⁸ A kápolna-építő gyermektelen házaspártól a feleség testvére, egyben a házaspár nevelt leánya, Szokola Gyuláné Kass Mária (1868–1959). 1890. január 20-án esküdött Szokola Gyula, csantavéri községi jegyző Kasch Mariskával, Lichtneckert András nevelt lányával, illetve sógornőjével. A felszentelése után, feltehetőleg még 1893-ban áthozták Lichtneckert András tíz évvel előbb elhunyt nőtestvére, Lichtneckert Albina földi maradványait, ahogyan a másik testvér, id. Lichtneckert Károly csecsemőként elhunyt gyermekeinek maradványait is.

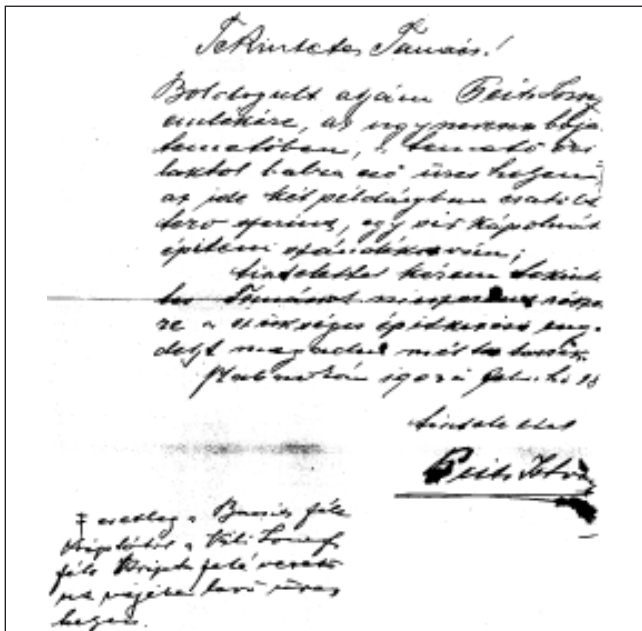
²⁹ Lichtneckert Albina, Antal és Paul Rozália 22 éves hajadon leánya a városi házukban (VIII. kör 16.), 1883. július 8-án hunyt el tifuszban. A helyi újságban (*Bácskai Ellenőr*, 1883. július 15.) megjelent gyászjelentés szerint a gyászoló, népes család ekkor még élő tagjai az édesanya, özv. Lichtneckert Antalné Paul Rozália és nyolc testvér: Lichtneckert Ferenc (nős Schulters Annával és több gyermek apja), dr. Lichtnecker Antal (nős Tempess Máriával), Lichtneckert András (nős Kass Emiliával), Lichtneckert Mária hajadon, Lichtneckert Anna (Ille Istvánné, több gyermek anyja), Lichtneckert János (nős Winterstein Terézzel), Lichtneckert Lajos (több gyermek apja) és az ekkor még nőtlen, Lichtneckert Károly (1855–1910, 1883-tól a csongrádi Selhoffer Teréz férje és három, felnőttkort megért gyermek – Károly, András és Mimike – apja).

³⁰ Gyászjelentés a *Bácskai Hírlap* 1902. december 2-i számában: **Elhunyt Péits József földbirtokos, városi értékképviselő 65 évesen. Gyászolja fia, István, házi pénztárnok.** A december 3-i számban is közöltek gyászjelentést: **Gyászolja özvegye, született Gyukics Teréz, István fia a nejevel, Krumesz Lenkével és gyermekeivel, Magdolnával és Mariskával (Terézia?).** A bajai sírkertbe temetik a családi sírboltba.

³¹ Id. Peits Tukulyac István fia, József (1837–1902), sebesicspusztai földbirtokos a város VI. körében lakott, a 82-es számú telken épült házban – a mai Petőfi utca 14a. Az örökösei: özvegye, Gyukity Terézia és az 1861-ben született István fia, aki 1899. július 2-án esküdött Cservenkán a lutheránus templomban Krumesz Magdolna Terézzel, Krumesz Fülöp földbirtokos leányával. A kápolna-építő két leányáról van tudomásunk, Terézről és Magdolnáról. Az 1900-ban született Magdolna kapcsán Zimmer Sarolta a visszaemlékezésiben így ír a családról: **Péics Magda apja nagybirtokos volt, és a csirkepiac sarkán szép új palotájuk. Magda egy kis hiszterika volt, helyes csöppsz (később nem volt szép nagylány), hetyke, komolytalan. Apja híres ember volt Szabadkán a fősvénységéről. Nyáron mikor kiment hozzá vadásztársasága, Kálmán bácsi is köztük, kukacos füstölt véres hurkát adott a vendégeknek.**

³² SZTL, III 40/1903.

nevezett bajai temetőben, a temető őri laktól balra eső üres helyen, esetleg a Bacsits féle kriptától a Váli Jozsef féle kriptá felé vezető ut végében levő üres helyen az ide két példányban csatolt terv szerint, egy sir kápolnát építeni szándékozván ; Tisztelettel kérem tekintetes Tanácsot miszerint részére a szükséges építkezési engedélyt megadni méltóztassék. Szabadkán 1903 febr hó 18 tisztelettel Peits István.

Peits István kérvénye (1903)

A város házipénztárnoki hivatalát betöltő kérvényezőnek néhány nap múlva, a mérnöki hivatal véleményezése alapján a Tanácsban kiadták az építési engedélyt.³³ 228/mérnöki 1903 - A kért építési engedély a bemutatott tervek alapján kiadható. Szab. 903. II/22.

Az 1934-es térképen a III. mezőbe berajzolt, ma is meglévő kápolnát Koczka Géza (1849-1912) tervezte 1903-ban. A délirányba fordított bejárata felett elhelyezett fekete márványtábla felirata szerint a kérvényezés évében már fel is építették a neogótikus stílusban (bejárat, ablaknyílások, rozetta) kivitelezett, sárga klinkertéglával fedett kápolnát: **ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÉS PEITS JÓZSEF EMLÉKÉRE EZEN KÁPOLNÁT ÉPITETTE A BOLDOGULT NEJE: SZÜL. GYUKITY TERÉZ ÉS FIA PEITS ISTVÁN 1903.**

A keresztalapú építmény hódfarkú cseréppel, a torony pedig kazettált bádoggal van fedve (ún. pikkelyfedés). A homlokzati fal felett harangláb haranggal. A torony - amellyel kihangsúlyozódik az építmény függőlegessége négyszög alapú, három keskeny (nyújtott) ablaknyílással és egy rozettás vakablakkal - a keresszettel ellátott, fémöntvény toronygombbal teljesé teszi a vallási építmény tökéletes egységét - írja Šadi Branka³⁴ a kápolnáról, melyet az egyházi shematismus szerint csak 1910-ben szenteltek fel Szent József tiszteletére.

Az építés teljes menetét megőrkítő kordokumentumokat megőrizték a Szabadkai Történelmi Levéltárban.³⁵

Koczka Géza nemcsak a tervezője volt e vallási kisémléknek, hanem a Váli Gyula építész-mérnök fővállalkozásában épülő kápolna építési művezetője is (150 koronát vett fel ezen a címen a fővállalkozótól 1903. november 18-án). Az 1903-as év májusában megtartott nyilvános árlejtést követően Váli Gyula a következő szabadkai alvállalkozókat bízta meg a kivitelezéssel: Lulits Simon kőművesmestert (az építkezés folyamán elhunyt és az özvegye megbízásából Lulits Félix fejezte be), Sefcsics Lajos épületasztalost, Löwy Mór kőfaragót, Kalmár András ácsmestert, Abrasits Mihály bádogsmestert és Pukkel Pál lakatosmestert, valamint Morvai Novákot a vasbeton és rabitz munkálatok elvégzésére. Az építkezésnél felhasznált sárga fémteglákat (klinger, klinker) részben a szintén szabadkai Kladek István téglagyárában égették. A belső festését Blaszkovics Bátori Mihály festő és mázoló végezte, aki 1887-ben telepedett meg a városban mint szoba, templom, dísz és arckép festő.

A toronyába felhúzott két harangot a kalocsai érsek-ségnek is gyakran dolgozó bajai Bodicsy Sándor harangöntő műhelyében öntötték. A bajai cégtulajdonos állandó levelezésben állt Váli Gyulával. A mester első leveleinek egyike: F. hó 18-án kelt b. soraira válaszólag szíves értesítésére hozni óhajtom, hogy a kívánt nagyságban csak A hangú harangot önthetnek, melynek súlya 56 kgr. lenne és Szabadkára szállítva 186 kor. 80 fillérbe kerülne. A hozzávaló harangállvány ára a toronyba való felhelyezéssel együtt 120 koronába lenne. Szíves jóindulatát kérve, magamat pártfogásába ajánlvá, maradtam Baján, 1903 június hó 22-én kiváló tisztelettel Bodicsy Sándor. Valamint a munkálatok végén küldöttnek a szövege: A kisharang also átmérője 484 mm. A harangfelirat így van „Isten dicsőségére Sz. Jozsef tiszteletére és édes atyjának emlékére öntette” itt megakadtam mert Péits Istvánt nem merem egészen megkérdezősni alkalmazni. Kérem jo lesz Kápolnát tervezte Koczka Géza építész építette Vali Gyula építész. Kérem szíves értesítését mikorra kellene a kisharang. Tisztelő szolgálja Bodicsy.

A belső berendezésének legértékesebb darabja a négy méter magas, fából készült és a távoli Tirolból (St. Ulrich in Gröden) hozatott Szent József-oltár. Váli Gyula már június elején levélben fordult az oltárkészítő cég tulajdonosához, Ferdinánd Stuflesserhez:³⁶ Egy itteni temetői kápolna részére szükségem volna egy kisebbszerű góth stílusú oltárra.- Az oltár teljesen fából lenne, egyszerű kivitelezésben, aranyozva s mintegy 1.00 magas Szt. József szoborral.- Az oltársztaal és 1 lépcső szintén fából készülne.- Kérem szíveskedjék ár jegyzéket és esetleg költségvetést küldeni hogy Szabadkára szállítva és itt felállítva az oltár mibe kerülne.- Tájékoztatásul megjegyzem hogy mintegy 7-800 korona áll rendelkezésünkre. - Szabadka város évi június 5 tisztelettel Váli Gyula. Postafordultával már meg is érkezett a felkeresett cég ajánlata, amelyre Váli a következő levelet küldte: Tisztelt Uram! Ma vett becses levele folytán azonnal megrendelem az ön által küldött II. sz. rajz szerint elkészített oltárt, fából faragva, többszínű kivitelben, részben aranyozva. A középső szobor Szt. Józsefet ábrázolja.- Az oltár magassága 4 méter.- A teljesen elkészített és felállított oltárért fizetek 750 koronát (a

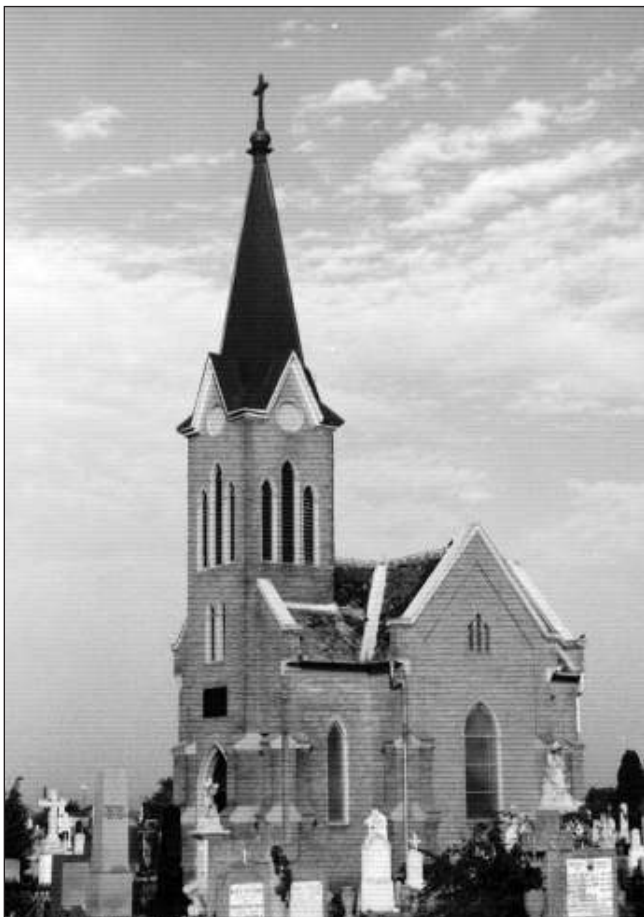
³³ 3702/tanácsi 1903.

³⁴ Subotičke novine - 1984., 1. szám.

³⁵ SzTL, mérn. 2/1903.

³⁶ A pápa által is kitüntetett, Európa-szerte közismert oltárkészítő a századforduló éveiben (Bildbauer und Altarbauer).

mester árajánlata 800 korona volt) és a szállítás költségeit. – Foglalo gyanánt egyidejűleg 250 koronát küldök, az 500 kor a szállítás után lesz fizetendő. – Az oltár Szeptember hónapban lesz szállítandó. – A pontos időről még értesítést küldök. – Szab. 1903. jun. 25 Váli Gyula.

Peits-kápolna

November első napjaiban érkezett a szabadkai vasútállomásra a darabjaiban becsomagolt oltár, melyet végül is az alvállalkozó bútór- és épületasztalos, Sefcsics Lajos állított fel az elkészült kápolnában.

A II. világháborút követő tulajdonviszonyi rendezés óta az egyház tulajdonát képezi és már a legutóbbi belső átalakítások előtt is ravatalozóként használták a szabadkaiak – ahogyan napjainkban is.³⁷ Ennek szellemében némileg átalakították a kápolnabelsőt. A keleti hajóban alakít-

tották ki a fém- és deszka kombinációjú ravalt, kétoldalt egy-egy, 90 cm magas faszoborral (Jézus- és Máriaszíve), valamint egy-egy, díszes gyertyatartóval, amelyben napjainkban számos villanyégő világít. A nyugati hajóban három, kisebb méretű pad két sorban. A déli, bejárati részben kétoldalt, az említettekhez hasonló magasságú két szobor – az egyik Szent Terézt ábrázolja.

Időnként istentiszteletet is celebrálnak a kápolnában – így a hetvenes évek elején átalakították az északi falnál levő szentélyt: a továbbra is megmaradt, eredeti faoltár előtt új, szembeoltárt helyeztek el.

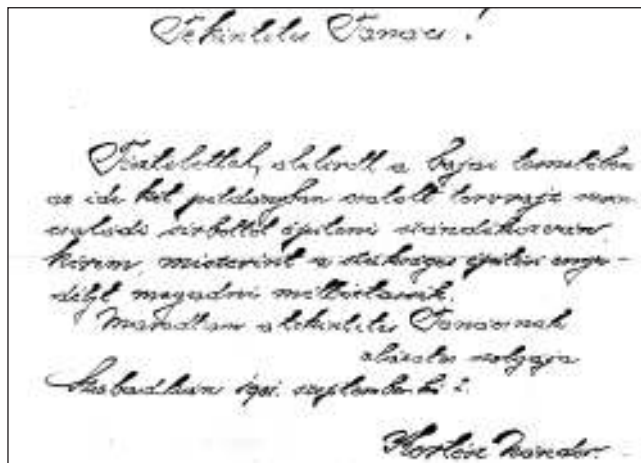
A mai tulajdonos egészében elfogadta a műemlékvédők ajánlásait és a kívántak szerint bevezették a villanyt, gondoskodtak a belső megvilágításról, valamint a harang elektromos üzemeltetéséről.³⁸

Kertész-kápolna

Kertész Nándor (1828–1905) városi hivatalnoknak,³⁹ a Ferencz József-rend lovagjának és feleségének, Csicsiker Rozáliának népes családja volt az 1870-es évek végéig – hét, felnőttkort megért gyermekükről tudunk. A gyermekek azonban betegesek voltak (vsz. TBC-ben szenvedtek) és rendre hosszú, súlyos betegség után, fiatalon elhunytak.⁴⁰

Közvetlenül a hatodik gyermekének elvesztése után az édesapa kérvényezte a nyugdíjaztatását a városi hivatalból, majd az egyháziak felé fordulva, 1890 júniusában elvállalta a Szent György-templom gondnoki állását.

1901. szeptember 2-án folyamodott Kertész Nándor kápolnaépítési engedélyért:⁴¹ **Tekintetes Tanács! Tisztelet-**

Kertész Nándor kérvénye (1901)

³⁷ Egy korabeli gyászjelentésből tudjuk, hogy 1961-ben már ravataloznak a Peits-kápolnában. Kizárólag ehhez a kápolnához fűződő szokás, hogy az itt felravatalozottak hozzátartozói kiválasztanak a külső falon egy „üres” téglafelületet és belekarcolják az elhunyt nevét és a temetés évét.

³⁸ Községházi Műemlékvédelmi Intézet – Szabadka, 33-1/18 – 1998. I. 27.

³⁹ Kertész Nándor évtizedekig hivatalnokoskodott a városházán, egy időben adóügyi előadó is volt. Városi háza az I. kör 473-as telkén állt, a Kalapos utca és a Zentai út déli sarkán (a bíróság mai épületével szemben épült tömbházak helyén), amelyet a feleségével, Csicsiker Rozáliával lakott a XIX. század végén. Nem tudni, hogy mikor magyarosította a kápolnaépítő Kertész Nándor a nevét, de az Etelka leányának gyászjelentésében (1897) az édesanyját (az elhunyt Etelka még élő nagyanyját) Gertner szül. Czimmermann Katalinként tüntették fel, aki még 1890 februárjában is élt.

⁴⁰ A hét, felnőttkort megért gyermek, akiket rendre a Zentai temetőbe temettek: Nándor (1859-1883, örmester a 86. gyalogezred kötelékében), Jenő (elhunyt 80-83 között), Etelka (1863-1887), Terézia (1864-1880), Gizella (1870-1887), Józsa – Jozefa (1872-1890, 18. évében, hosszabb betegség után) és az egyedüli férjhezment leány, Ilona (1891. május 14-én esküdt a Szent György-templomban dr. Nagy Vass Antal debreceni jegyzővel. 1892. január 21-én már el is hunyt TBC-ben Arcoban, ahol gyógyintézetben tartózkodott).

⁴¹ SzTL, III 284/1901. – Szabadka Szab. kir város Tekintetes Tanácsához kérvénye Kertész Nándor nyug. Tanácsnok IX/2. Családi sírbolt építési engedély tárgyában.

tel, alulírott a bajai temetőben az ide két példányban csatolt tervrajz szerint családi sírboltot építeni szándékozván, kérem, miszerint a szükséges építési engedélyt megadni méltóztassék. Maradtam a tekintetes Tanácsnak alázatos szolgálja Szabadkán 1901 szeptember hó 2. Kertész Nándor.

A mérnöki hivatal 10 nappal később kelt véleményezése – 735/mérnöki 1901 A kért építési engedély a bemutatott tervek alapján kiadható Szab. 901. IX/2 – alapján a Tanács szeptember 21-i ülésén meghozta az engedélyre vonatkozó pozitív határozatát.

A műemlékvédő intézet adatai szerint Fazekas Lajos tervezte és egyben ő lehetett a kivitelezője is az 5,5x5,5 méteres alacsony dombon felépített, 2,5x2,5 méter alapzatú kápolnának, amely a Prádé-féle közkeresztnél lévő két főút kereszteződésének északnyugati szögletében áll a temető főbejárata felé fordított oromzatával.

Kertész-kápolna

A felszentelését követően az építetők feltehetőleg átvitették gyermekeik földi maradványait a kápolna alatti sírboltba. Kutatásaink szerint az 1905. február 1-jén el-

hunyt Kertész Nándort is ide temették. Kertész Nándor nyug. adóügyi tanácsnok, 1848-as honvéd főhadnagy és a Ferencz József rend lovagkeresztese f. hó 1-én 76-ik évében a halotti szentségek ajtatos felvétele után elhunyt. Temetése f. hó 3-án délután 3 órakor nagy részvét között ment végbe – írják a *Szabadkai Közlöny* 1905. február 5-i számában.

A hatvanas évektől egyházi tulajdon és a római katolikus lelkészek temetkezési helyeül szolgál. Eltűntették az eredeti, megjelölését célzó táblákat, majd újakat helyeztek el rajta (nyugati fal), így a köznép napjainkban már nem is használja az építetők szerinti megnevezését – egyszerűen csak Papi-kápolnaként emlegeti.

A műépítész Šadi Branka leírásának részlete (1983): A római katolikus lelkészek kápolnáját némi orientális jegyekkel vegyítve, szecessziós stílusban építették. A központi kupola hasonlósága a szabadkai zsinagóga oldalkupoláival utal az építés feltételezett idejére – a huszadik század első éveiben. A négyzet alapú építmény fő dekoratív elemei az oromzati oldal felső részén láthatók. A kápolna nyolcszelvényű kupolával fedett, melyen szabályosan váltakoznak a keskeny és széles szelvények. Hódfarkú cserépmotívumokat utánzó, szegecselt bádoggal fedett a gazdagon díszített tetőnyílásokkal ellátott kupola, amely közepén toronygombba ágyazott kereszt magasodik. A szecessziós vonalak fellelhetők az ablaknyílások körül is, melyek összhangban vannak és ritmikusan kötődnek a tető alatti apróbb elemekhez.

Szent Péter-kápolna, Dulics-kápolna

A férje korai halálát⁴² követő második hónapban, 1906. május 1-jén kérvényezte⁴³ özv. Dulics Péterné Sztantics Mariska egy sírkápolnának az építését a Bajai temetőben: **Tekintetes Tanács! Tisztelettel alulírott, a Bajai temetőben Kertész féle kápolna közelében egy családi sírboltot kápolnával építeni szándékozván az ide két példányban mellékelt tervezet szerint. Kérem a Tekintetes Tanácsot, hogy részemre az építési engedélyt megadni – és az elfoglalandó – mintegy 105 mt² – terület megváltási árát megállapítani méltóztassék. – Mély tisztelettel özv. Dulics Péterné.**

A mérnöki hivatal május 7-én véleményezte a folyamodványt és az építési engedély megadását ajánlotta a Tanácsnak. Egyben értesítette a tervezőt, Salga Mátyás közművest, hogy elfogadják az építkezés felelős művezetőjéül.⁴⁴

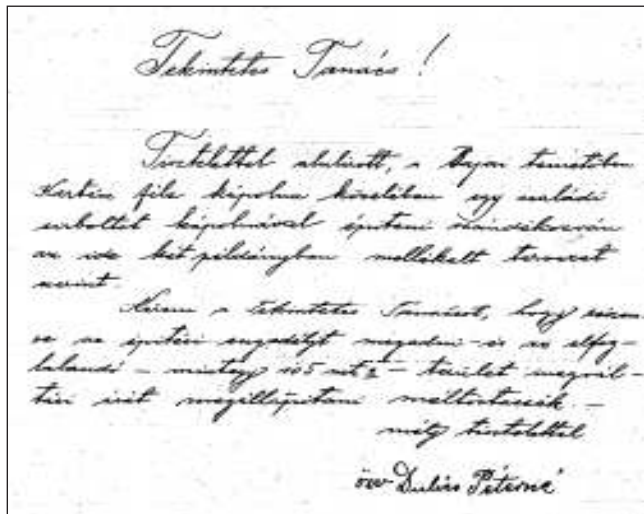
A két nap után tartott tanácsülés határozata a 8749/tan. 1906-os szám alatt vezetett tárgyban: **A városi tanács özv Dulics Péterné szabadkai lakosnak megengedi, hogy a jelen kérvényhez becsatolt tervrajz szerint a helybe-**

⁴² A város IV. körében, a 27-es szám alatt (ma a Zombori út kezdeténél, a Fasizmus áldozatainak tere 9.) lakó, utódok nélkül, 29 évesen elhunyt Dulics Péter a család ún. Csvarak melléknevű ágának tagja, a tájainkra a XVII. század végén betelepült Dulich Ivan kései utóda. Felmenői: Iván – Illés – István (tagja volt az 1773-ban Rómában járt szabadkai zarándokcsoportnak) – Pál – Antal – Máté – Antal (1819–1899) és az édesapja, Lukács. A Sztantics Máriával 1895 szeptemberében kötött házasságáról így számolt be a *Bácskai Ellenőr* a 19-i számában: – **Két ősi bunyevác sarj esküvője. Dulich Lukács földbirtokosnak 18 éves fia: Péter, f. hó 16-án hétfőn d. e. vezette oltárhoz Sztancsich József földbirtokosnak 16 éves leányát: Mariskát. Násznagyok voltak: Mamuzsich Lázár, polgármester és Vojnich Máté, városi tisztí főügyész. A közvetlen rokonságában számos, városzerte közismert személy is volt – a testvére, Marko (1874–1924) pl. a Városi Kaszinó alelnöke 1906-ban. A fiatalon elhunyt Péter haláláról a *Subotička Danica* 1907-es száma is beszámolt az újság Kronika rovatában: **Dne 13 ožujka nam otela smrt jednog uglednog gradjanina Peru Dulić, Lukinog, brata potpridsidnika naše Zemljodilske štedionice i Pučke Kasine Marka Dulić. Pokojnik je priminuo u 29-oj godini života svoga. P. v. d. G. nj.****

⁴³ SzTL, III 252/1906. 1903-ban Dulics Péter városi házat is Salga Mátyás tervezte, melynek a kivitelezését is vállalta (*Subotičke Novine*, 41-es szám 2002-ben).

⁴⁴ 632/mé. 1906. szám alatt hozott határozat (SzTL, III 252/1906).

li u.n. bajai temetőben kápolnát építsen, mely célra nevezetnek az építkezési bizottság által kijelölendő helyen azon időre míg a bajai sírkert temetkezés céljaira szolgál, az „Előre nem láthatók számlájánál” egyszer s mindenkorra fizetendő 200 kor. azaz Kettőszáz koronaért a város tulajdonjának fentartása mellett 105 m területet átenged. –

Özv. Dulics Péterné kérvénye (1906)

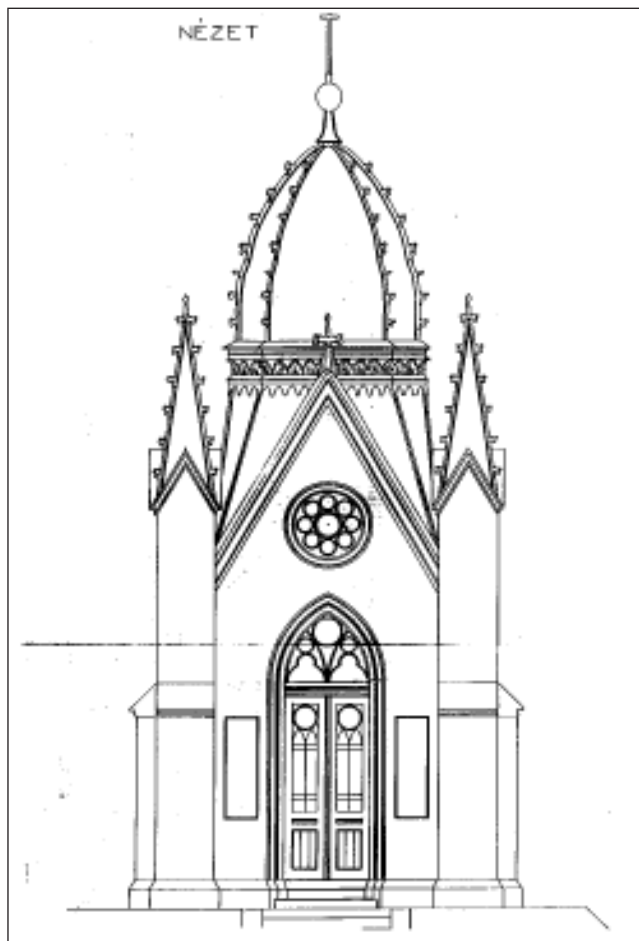
Miről özv. Dulics Péterné szabadkai IV kör, zombori úti lakos a bemutatott terv egyik példányának kiadása mellett és a városi mérnöki hivatal az építkezésnek engedély szerinti foganatosítására teendő felügyelet gyakorlása végett a terv másik példányával, továbbá a számvevőség értesítettnek. – Szabadkán, 1906 évi május hó 9 napján tartott tanácsülésből.⁴⁵

Az engedély megadását követően a folyamodványban említett és a tervrajzon⁴⁶ megjelölt helyen, a néhány évvel előbb épült Kertész-kápolna mellett felépült az új, melyet Szent Péter-tiszteletére szenteltek fel.⁴⁷

A keletre néző oldalán, a bejárat mellett egy feliratos, vörös márványtáblát helyeztek el a következő szöveggel: **Ezen sírkápolnát emeltette DULICS PÉTER özvegye sz. SZTANTICS MARISKA Itt nyugszik DULICS PÉTER élt 29 évet, meghalt 1906. márc. 8.**

A felirat tehát azt sugallja, hogy mást nem temettek a neogótikus stílusban – a tervező, Salga Mátyás kivitelezésében – épült, 10x10,5 m alapterületű (a sírbolt, de az épület kisebb alapteretű), 14,4 m magasságú, sárga klinkertéglával fedett kápolna sírboltjába. Az egyszerű faajtóval zárt, keletre néző bejáratánál, az alapszinten végigfutó, alacsony, vörös márványlapokból kialakított szegély egyik lapján a kivitelezőre utaló jelzés: **SALGA M. ÉPÍTÉS.**

Jelenleg villamosított és a temetési szertartásokhoz van kialakítva. Az eredeti belső berendezéséből semmi sincs a beltérben. Sima, barackszínűre festett falak, szentképek

Özv. Dulics Péterné épülő kápolnája (1906)

nélkül. A fekete lepellel letakart fém és deszka kombinációjú ravatal, egy feszület, két gyertyatartó és két pad a teljes berendezése.

A Műemlékvédő Intézet jelentése szerint 1983-ban még az építető örökösének a tulajdonában volt. Az 1990-es évek közepén megvásárolta a Dulicsok egy másik, az ún. Györgyeni melléknevű ág tagjának, Đurđinski Dulić Šimenek családja. Az új tulajdonosok felújították és egy fehér márványtáblát helyeztek el a bejáratához, a meglévővel ellentétes északi oldalon:⁴⁸ **ĐURĐINSKI DULIĆ ŠIME 1910-1995 DULIĆ MIRKO 1944-.**

Szent Antal-kápolna, Deák-kápolna

A szabad királyi város Tanácsa 1911 szeptemberében kiadja a Gáli Adolf építész-mérnök által 1911-ben elkészített tervrajzok és az 1537/mé.1911-es számú vélemény alapján (építési bizottság) az engedélyt egy kápolna építésére a **bajai sírkertben**. A Deák István (1842)⁴⁹ hely-

⁴⁵ SzTL, 8749/tan.1906).

⁴⁶ A meghatározott 200 koronát a terület megváltásáért az özvegy csak három év után, 1909 októberében fizette be a számvevőségi hivatal sürgetésére (SzTL III 252/1906).

⁴⁷ SzTL, ép. engedély 3/1906.

⁴⁸ Az adatközlő Dulić Domagoj (1936), a kápolnában nyugvó Péter testvérének, az említett Markonak az unokája szerint 1995-ben vásárolta meg Dulić Šime családja a kápolnát.

⁴⁹ Deák István szabadkai polgár és verusicsi földbirtokos (1842, Antal és Heiser Erzsébet fia) 23 évesen, 1865. február 15-én esküdött a Szent Teréz-templomban Oszlay Etellel (1846-1896), István és Német Katalin 18 éves leányával. A századvégen a szálásföldjeik Verusicspusztán, a Békovai út keleti oldalán sorakoztak a Vojnits Lukács-féle keresztől délre – mintegy kétszáz hold szántóföld több szállással. Malusev Sándor címjegyzéke (1906) szerint a városi házak az I körben volt, a Wesselényi út 430 – a mai 33-35-ös számú házak az utca keleti oldalán, a Hugo Badalić és a Sonja Marinković utcák közötti szakasz. Ez a telek a századvégi összeírásban még Vujkovich Czviin tulajdona.

Panasz Deák Istvánra (1912)

Deák István kérvénye (1911)

kezés kezdetétől folyamatosan tanácsokat kért és kapott a helyi plébánostól: 4359/1912. Főtisztelendő Vojnich Dezső plebanos úrnak Szabadka. Deák István kápolna építkezése körül felmerült panaszos ügyben építető arra hivatkozik, hogy Főtisztelendőség tanácsát mindenben kikérte s a szerint járt el. – Erre való tekintettel a vonatkozó összes iratokat nyilatkozattételre esetleg panaszos megnyugvására szóló elintézésre megküldöm. Szabadkán 1912 III/6. Vojnic's főj.

A nézeteltéréseket elsimították, mert 1912 folyamán felépült a kápolna. Az egyházi shematizmus szerint is 1912-ben szentelték fel Szent Antal tiszteletére. A nyugatirányba néző bejárata feletti megjelölése: DEÁK ISTVÁN FÖLDBIRTOKOS

beli lakos és fölbirtokos nevére szóló engedélyen felelős művezetőül elfogadják Gáli Adolf tervezőt és utasítják a kérelmezőt, hogy a hely kijelölése végett forduljon a mérnöki hivatalhoz.⁵⁰

A leendő kápolnahely körüli gondok kissé lelassították a kezdeti gyors ügyintézését, így csak a következő évben, 1912-ben készülhetett el a napjainkban is meglévő vallási kisemlék – a Bajai temető tíz kápolnájából, időrendi sorban az utolsó előtti.

A kápolnahelyet a hivatali előírások értelmében a helyszínen kell kijelölni, majd elkezdődhet az építkezés – a Deák-féle kápolna esetében, már a munkálatok közben, utólagos nézeteltérésre került sor a kivitelező és a szomszédos sírbolt tulajdonosa, Takáts Simon között, aki ügyvéden keresztül fordult panaszával a városi hivatalokhoz.⁵¹ A rendőrkapitányi jelentést követően az 1912. január 20-án tartott tanácsülésen olyan határozat született, hogy felülvizsgálatra visszazármatztatják a mérnöki hivatalhoz a tárgyat: **A vonatkozó iratok 30 nap alatt az adandó jelentési tételre kiadatnak a mérnöki hivatalnak, hogy, – miután a térnek kijelölésével a tanács részéről 18489/1911-es sz. a. meghagyást nyert s annak az 1537/mé. 1911 sz. jelentés szerint eleget is tett – kéri a hivatalt az előzmények kivizsgálására, vagyis hogy minden az előírások értelmében történt-e.**

Az ügyben kikérték Vojnich Dezső plébános véleményét is, mert Deák István nyilatkozata szerint az épít-

CSALÁDI SÍRBOLTJA 1912.

A Prádé-féle keresztelnél levő temetői útkereszteződés északkeleti szögletében álló, 5,4x5,1x13,7 méteres kápolna a méreteiben és külső kinézésre majdnem azonos a mintegy tíz évvel előbb tervezett és épült Vukovits-kápolnával. A különbség csupán néhány apró részletben nyilvánul meg: kifejezettebb függőlegesség a váltakozó díszítőelemek ismétlődésével. **Deák István családjának kápolnája majdnem azonos a Vukovits család kápolnájával, amely szembetűnő a stilisztikai, de a konstrukciós elemeknél is és ugyanarra az építőre, valamint építési időszakra vall – írja a műépítész Šadi Branka.⁵²**

A két világháború közötti évtizedekben a népes család⁵³ temetkezési helyeül szolgált, akik nagy gonddal rendezték a szülőktől örökölt kegyes ajándékot.

A II. világháború után vandál rongálók feltörték és megsemmisítették a berendezését – a sírbolti részben is összetörték az elhelyezett márványablakat, kirabolták a koporsókat. Az ezt követő évtizedekben elhanyagolt állapotban, karbantartás nélkül állt az épület, míg 1983 után (a Műemlékvédő Intézet 1983-as jelentése szerint a család sem felújítani sem eladni nem akarja) a család teljesen felújította és újra lakat alá került a felső része, ám jelenleg még minden berendezés nélkül. A kitisztított sírboltba ma újra temetkeznek. Továbbra is az építő Deák István örökösei, illetve azok utódai a tulajdonosok.⁵⁴ A felújítás pénzezője a kápolnaépítőnek Deák Béla dedunokájától származó.

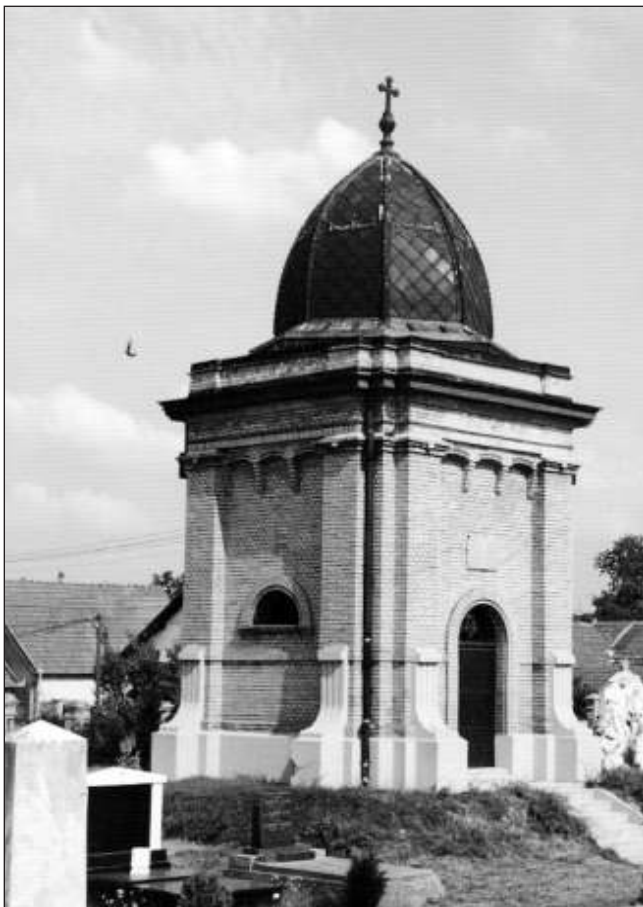
⁵⁰ SzTL, ép. enged. fi 6/1911.

⁵¹ SzTL, III 562/1911.

⁵² A különbségek a két épületen mégis annyira jelentősek és szembeötlőek, hogy mindenképp elfogadható a tény, miszerint két tervezőről van szó – Koczka Géza a Vukovits-kápolna és Gáli Adolf a Deák-kápolna tervezője.

⁵³ A családi adatközlők és a levéltári kutatások szerint Deák Istvánnak és feleségének, Oszlay Etelkának két fia és három leánya érte meg a felnőttkort. A gyermekeik: Antal (1899. január 29-én hunyt el 33 évesen, Milyacski Maták Etellel nősült és az elhunytakor négy gyermeke élt: András 1889–1946, Katalin, Veronika – Beslicné és Etel – Vidakovicné), István (1900. szeptember 16-án esküdtött a Szent Rókus-templomban Jaramazovits Magdolnával, István földbirtokos leányával – egy fiú, József édesapja), Etel (1950 körül hunyt el, a Ludason közkeresztet állító Vince Dániel felesége, legalább három gyermek édesanyja: Julianna 1887–1889, Dániel 1889–1890 és Dezső), Erzsébet és Katalin.

⁵⁴ A családnevet továbbvivő unokák: András és József. A kápolnaépítőnek Antal fiától származó András (1889–1946) unokája Varga Horgossi Judittal nősült és négy, felnőttkort megért gyermekük született: András, Ilona, Mária és Matild (1913, Rudits Kálmánné, a csantavéri egyik közkereszt emeltetője). Ifj. Deák András (1911–1981) Bruzslai Erzsébettel (1925–2003) nősült és két gyermekük született: András (1944) és Gyula (1946). A kápolnaépítő István fiától származó József (1901–1968, Dulić Lozika 1902–1987 férje) unokájának három gyermeke van (volt), aki közül Béla (1929–1987) leánya a külföldön élő Zita, a kápolna jelenlegi tulajdonosa, felújítója.

Deák-kápolna

mazó ükunokája, a külföldön élő Deák Zita volt. Így a család többi tagja is őt tartja a hivatalos tulajdonosnak, de Halottak napján, mint sajátjukat, az egész család meglátogatja a kápolnát, illetve a sírboltját.⁵⁵

⁵⁵ A felújított sírboltba napjainkig három temetést végeztek – a felújító apai nagyszüleit és az édesapját.

⁵⁶ SzTL, 3.1.1.10/1883.

⁵⁷ A megújuló Honvédegylet tisztújító ülésének jegyzőkönyve az új, országos szintről ajánlott alapszabályzattal: **Jegyzőkönyv, mely 1890-ik évi január 12-én Szabadkán, a Pestvároshoz címzett szálló kisebb termében az 1848/9-es honvédegyletek országos egyesületének s illetve a fővárosi orsz. Központi bizottságának mult 1889 évi novb. 24-ről kelt megkeresése folytán; az egybegyült 1848/9-es szabadkai honvédek értekezlete alkalmával felvétellett. 1. Antunovits Mátyás, 1848/9-es honvéd huszár főhadnagy, a nagy számban egybegyült 1848/9-es bajtársaknak, nevezetesen; részint volt honvéd tiszteknek, részint altiszteknek és veterán köztiszteketnek előadja, hogy az 1848/9-es honvédegyletek országos egyesületétől, mult évi december hó 5-én egy hivatalos átiratot kapott, melyben a még élő 1848/9-es itthelyi honvédek névjegyzéki kiállítására felhivatott. Miután pedig a most említett felhívás kívánalmának csak is úgy vélt eleget tehetni, ha az erre szükséges előintézkedések testületileg megtételnek: e végből az ügyet egyik bajtárs Malachovski László volt 1848/9-es honvéd hadnagygyal megbeszélvén, az összes helyb. 48-as bajtársakat, a mai napon tartandó értekezletre együttesen meghívta. Az előadottak nyomán felhívja az egybegyülteket, hogy a tanácskozási rend céljából értekezleti elnököket és jegyzőt válasszanak. E felhívás folytán a jelenlevők általértekezleti elnökül Antunovits Mátyás, jegyzőül pedig Malachovski László egyhangulag kikiáltattak. A második pont alatt a megválasztott elnök, Antunovits Mátyás elmondta üdvözlő beszédét, amelyben mindenekelőtt a hatvanas években már működő egyesületről emlékezett meg: **Megemlékezik ezután a hatvanas években, városunkban megalakult és tényleg létezett 48-as honvédegyletről, különösen annak hazafias érdemeiben annyira kitűnő elnökéről, bold. Mukits Aurel, honvédhuszár őrnagyról, emlékének kegyeletos, az elhunyt érdemeit nyiltan kitaró szavakat szentelvén „A kérlelhetlen sors végzete”, ugymond – „körünkből kiragadta, de emléke mindannyiunk szívében él. Az a hely, melyet csak is ő volt képes betölteni, megüresedett”. Előterjeszti továbbá: miszerint a most említett egyleti elnök elhalálása után, az elnöki tisztség helyettes minőségben, egyik t. bajtársunk Kosztolányi Ágoston, 48-as honvéd századosra ruháztatott, de az egylet városunkban működni megszűnt, kétségtelenül nem a t. helyettes elnök, jegyző és az akkor létezett bizottság, s illetve választmány ügybuzgóságának hiánya miatt, hanem azért, mivel fájdalom, széles e hazában, a vidéki honvédegyletek – kevés kivétellel – bizonyos marasbusza estek. Az orsz. Honvéd egylet és annak központi bizottsága, az időben még nem volt rendszeresen megalakulva; a vidéki honvédegyleteknek, nem volt országos gyupontja, mely a lankadó erőket ébren tartotta és működésre buzdította volna. Ennek következménye lón, hogy a vidéki honvédegyletek – úgyszólván – országszerzte stagnatívba jöttek, részben feloszlottak, részben elalélten működtek, de életerős cselekvésre képesek nem voltak. Az ülés végén előterjesztették és megválasztották az új vezetőségi tagokat is: korelnökül Antunovits Mátyást, jegyzőül Malachovski Lászlót, választmányi tagként pedig többek mellett a következőket: Kertész Nándor, Szarvasi Ede, Frendenberg Márk, Szabó Sándor, Huberth Herman, Radits Jakab, Vetro István... (SzTL, 1967/polg.1890).****

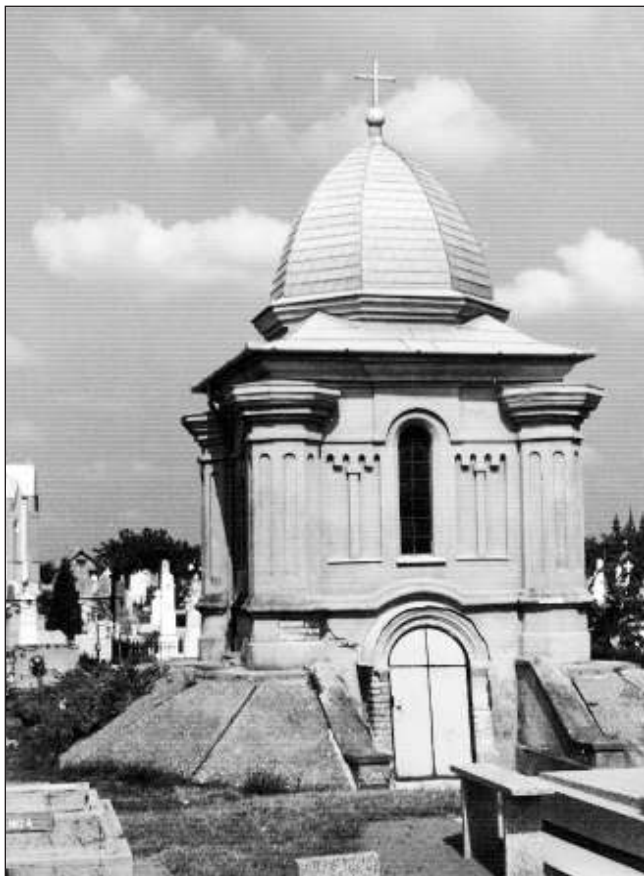
Antunovits-kápolna

Mivel az új temetőbővítéssel állandósulni látszott az Újvilág és Tiszta utcákból nyíló bejáratok közötti temetőrész, érdemessé vált díszes kápolnákat is felépíteni az örökáron szerzett családi temetkezési helyeken. A bevezetőben taglalt új körülmények vezettek oda, hogy a város két, közismert és gazdag családja (almási Antunovits – bajsai Vojnits) a megszerzett helyeken értékes, temetkezési kápolnát építsen. A nyolcvanas évek elején felépült szakrális kismelékek, nem csupán a legrégebb, de egyben a leggazdagabban díszített kápolnái lettek a temetőnek – igazi gyöngyszemei a szabadkaiak legismertebb sírkertjének.

A történelmi levéltárban nem maradtak fenn az Antunovits-féle kápolna építési ügyiratai (kérvény, engedélyezés, tervrajzok). Több helytörténész is az 1879-et jelöli meg (nem jegyezve a pontos forrást) az építkezés évének – ám ez megkérdőjelezhető és valószínűbbnek tűnnek az 1880-81-es évek. Amit bizonyosan tudunk az az, hogy 1879 elején még nem volt meg, de az 1883. november 27-én készült, Karvázy-féle temetőterképen már berajzolták a kápolnát és Antunovits sírboltként szövegesen is megjelölték.⁵⁶

Almási Antunovits Mátyás (1828–1912) a nemességet 1698-ban megszerző Antunovits Istvánnak és feleségének, Gugánovits Anna Petronellának a szepunokája. Az 1848-as huszár főhadnagy az 1890-es években újjalakult Honvédegylet elnöke⁵⁷ egy időben, ugyanakkor más közéleti szereplést is vállalt – pl. városi közigazgató 1890-ben. Szluha Márton a munkájában említi, Józsefet (1852) – szabadkai főorvost, országközi képviselőt 1888-ban – a kápolna emeltetőjének fiát. A kápolnaépítő felmenői a következők: István, a nemességszerző – István – Ádám (1733–1801) – Mátyás (1761–1837) – József, városi tanácsnok, 1828-ban keresztet állít Verusicspusztán.

A kápolnaépítőnek számottevő nagyságú földbirtoka volt Verusicson – atyai örökségként pl. 125 láncc szállás-

Antunovits-kápolna

föld volt a tulajdonában a Szivácsi út és a Csikér kereszteződésének délkeleti szögletében. A felesége, Júlia, dr. Kovács Antal orvosnak volt a leánya.⁵⁸ A fia, dr. Antunovits József (1852–1942) és a tőle származó unokája, a gyermekként elhunyt Ferenc (1886–1894) is a kápolna

sírboltjában nyugszanak.⁵⁹ Tehát a kápolna alagsorában kialakított sírboltban az első eltemetett, az építő unokája volt – dr. Antunovits József fia.

A *Szabadka és Vidéke* 1894. április 22-én **Letört virágszál** címen tudósított a gyászos eseményről: **Almási dr. Antunovits József, közszeretetlen álló országos képviselőnk és kedves nejét, bajsai Vojnich Ilonát, a leggyötrőbb szivfájdalom érte: nagyreményű egyetlen gyermekük, Ferike, élete nyíló virágában, még be nem töltött 8-ik évében, rövid betegség után f. hó 15-én kiszivedett. A lesújtó fájdalomban osztoznak a váratlanul kimúlt gyermeknek nagyszülei: almási Antunovits Mátyás kir. Közjegyző és jeles tollú veterán publicista, és neje Kovács Julia, – bajsai Vojnich Simon nagybirtokos és neje gombosfalvi Gombos Ilka, valamint a kis Ferikének valamennyi vérékonya.**

A család által kiadott gyászjelentés részlete: **Hült tete az ártatlannak f. évi április hó 16-án d. u. 4 órakor lesz a bajai sírkertben levő családi sírházba letéve.**⁶⁰ A sírházként nevezett kápolnát a továbbiakban is említi a tudósító – a gyászkoszorúk felsorolásánál: **24. Sárrika (Vojnits Gáborné) 2 galamb (szallaggal együtt a kápolnában maradt.) 25. Francia kisasszony (Beck) Pour mon petit ange (bent van a kápolnában.)**

A kutatásaink szerint a kápolna sírboltjának második „lakója” az építető nőtestvére volt. A *Szabadkai Hírlap* 1896. április 26-i számában (XI. évf. 17. szám) egy gyászjelentés: **Almási Antunovits Mátyás, Lajos és Mária (Kovacsits Ágostonné) jelentik, hogy nőtestvérük, Almási Antunovits Riza Bécsben elhunyt 1896. február 21-én. Haza fogják szállítani a hulláját és a beszentelése után a bajai temetőben lévő családi sírboltba helyezik. Még gyászolják: dr. Antunovits József és Dezső unokaöccsei, valamint báró Rocheppen Guidóné Kovacsits Mária és kisludai Liphay Gidáné Kovacsits Emma unokahúgai.** A *Szabadka és Vidéke* (1896. április 26.) a tudósításában részletezi a pontos temetkezési helyet is: **Hült tetemét 25-én szállított-**

⁵⁸ Az 1804. január 18-án Révkomáromban született Kovács Antal a Pesten szerzett orvosi diplomával érkezett Szabadkára 1828-ban és még azévből kinevezték a város alorvosává. Négy év múltán 1832-ben már a város főorvosa és ezt a posztot hosszú évtizedeken át, az 1872-es nyugdíjaztatásáig betölti. Nyugdíjas éveit is a városban tölti – az 1880. május 26-án bekövetkezett haláláig szabadkai polgár (Libman Emil). Strobl Máriával kötött házasságában a kutatásaink szerint csupán egy gyermeke született, Júlia (1832-1908), aki 1851. április 22-én ment férjhez almási Antunovits Mátyáshoz. Dr. Kovács Antal 45 évet dolgozott a város orvosaként. Antunovits Mátyás királyi közjegyző 1878-ban kéri, hogy engedélyezzék neki az apósa, dr. Kovács Antal nyugdíjának a felvételét, mert az özvegy, nyugdíjas orvos velük él egy háztartásban, fizikailag még jól bírja magát, de szellemileg már megroggyant állapotban van (SzTL, 224/polg.1878). Az egykori főorvos 1880. május 26-án hunyt el – közvetlen gyászolói Julia leánya, veje és egyetlen unokája, dr. Antunovits József. A Zentai temetőben lévő családi sírboltba temették.

⁵⁹ Almási Antunovits Mátyásnak és Kovács Juliának a kutatásaink szerint két gyermeke született, József (1852–1942) és Anna (1856). Az elsőszülött József 1876-ban szerzett orvosi diplomát a pesti egyetemen és az első három évben a budapesti Nagykórházban dolgozott, majd 1879–80-ban magánorvosként működik Szabadkán. 1881 és 1885 között a városi kórház igazgatója, majd 3 évig, 1888-ig betölti a városi főorvos hivatalát is. Az 1912-es évi nyugdíjba vonulása után is aktív társadalmi, közéleti szereplő. Már az előzőekben is részt vállalt a közéletben, pl. országgyűlési képviselő is volt egy időben. 1885. július 4-én nősült Bajsán bajsai Vojnits Ilonával (1867–1926), Simon és gombosfalvi Gombos Ilona leányával, majd a következő évben megszületett az egyetlen gyermekük, Ferenc (1886. április 18). Városi házuk a VIII. kör 18/p jelzésű telken lévő ház (a korabeli Kállai Albert utcában, a mai Đ. Đaković utca 9). A kápolnaépítő egyetlen leánya, Anna, 1873. február 1-jén ment férjhez a prigrleviczasztentiváni illetőségű kamjonkai Szemző Lászlóhoz (1846–1913, János és Glatz Erzsébet fiához) – Budapesten éltek és egyetlen leánya született, Józsa (1874 februárja–1875 májusa). Érdemes megjegyezni, hogy Szemző László nővére, Jozefa volt id. Vojnits Lukács felesége és ők építették az Antunovits Mátyás-féle kápolna közelében a temetői Vojnits-kápolnát. Mátyás testvérenek a fia, Szemző László (1881–1957) pedig azonos a mikszáthi Noszty fiúval.

⁶⁰ A *Bácskai Ellenőr* az 1894. április 19-i számában: **Letört bimbó. Dr. Antunovich József országos képviselőt és nejét Vojnich Ilonát súlyos csapás érte. Nagyreményű egyetlen fiacskájuk a kis Ferike, három napi szenvedés után, f. hó 15-én megszünt élni. Az alig nyolc tavaszt élt éles eszű kis fiúcskát a gyerekek réme: a difteritisz ölte meg. A kedves kis halottnak a temetése hétfőn d. u. 4 órakor nagyrészt mellett ment végbe. Enyhítse a fájdalomtól sújtott keservét a nyilvánult részvét és az Isten véghetetlen akaratán való megnyugvás.** Az elhalálozás napján kiadott gyászjelentésben megjegyzik, hogy a harmadik elemi iskolás, a nyolcadik életévét még be nem töltött fiút a szülei, a nagyszülei (almási Antunovich Mátyás és Kovács Julia, valamint bajsai Vojnich Simon és gombosfalvi Gombos Ilka) és bajsai dr. Vojnich Lajos, valamint Vojnich Béla nagybátyjai gyászolják.

ták szerető fivérei Szabadkára és az Antunovits kápolna sírboltjába helyezték el csendes nyugalomra.

1908. februárjában a feleségét kellett elföldelnie a kápolnaépítőnek. Sulyos csapás érte Antunovics Mátyás kir. közjegyzőt, neje szül. Kovacsics Julia, ma délután két órakor meghalt. A család a következő gyászjelentést adta ki: Almási Antunovits Mátyás és fia dr. almási Antunovits József s neje született bajsai Vojnich Ilona fájó szível, de a jó Isten akaratában megnyugodva jelentik, hogy a legjobb feleség, a forrón szeretett édes anya és a nagyon kedves anyós almási Antunovics Mátyásné született Kovács Julia folyó hó 25-én délután két órakor életének 76-ik évében a haldokló szentségének ajtatos felvétele után az Urban elhunyt. A megboldogult földi maradványai folyó hó 27-én délután három órakor lesznek a gyászházból (I. kör 172.) az ugynevezett bajai temetőben levő családi sírkápolnába örök nyugalomra helyezni – írja *Bácskai Napló*, 26-ik számában.

1912-ben elhunyt a 85 éves almási Antunovits Mátyás. Csendes visszavonultságban, ugyszólván elfeledettségben hunyt el Szabadkának egyik nagy embere, aki Szabadka közéletében valamikor nagy szerepet játszott. Nem volt sajnós politikus, inkább csak otthonából gyakorolt befolyást a közügyekre, de a közélet intézői e befolyást szívesen és gyakran vették igénybe. De nemcsak Szabadka, hanem a vármegye közéletében is szerepelt, sőt a vármegyenek főjegyzője is volt. Az országos politikában Apponyi rajongó híve volt. Képes volt órákhosszat fejtegetni Apponyi politikáját. Előttem is sokszor rajongással beszélt róla. Keresztény politikus volt, aki a keresztény irányzatát támogatta tanáccsal is, irással is, s a keresztény lapok főtartására szívesen adakozott. Életének utolsó éveiben mintha elégedetlenség, türelmetlenség vett volna erőt rajta, mert úgy érezte, hogy politikai eszményei nem hogy közelednének a megvalósuláshoz, hanem inkább távolodnak. Az utóbbi években ugyszólván csak emlékeinek élt, a csak negyvennyolcas bajtársaival jelent meg emlékünnepeken. Megilletődve bucsuzunk az elhunytól ravatalánál – írta a *Bácskai Napló*, 1912. augusztus 3-án.⁶¹

Sadi Branka műépítész, 1983-ban így ír a kápolnáról: Az Antunovits család kápolnáját a XIX. század második felében emeltették Macskovics Titusz (1851–1919) tervei alapján. A tervező szemmel láthatólag eleget akart tenni a megrendelő ízlésének és a kápolnát a korabeli divatos stílusban (copf stílus) tervezte meg és egyben sikerült egy érdekes, esztétikus összképet alkotnia. A kápolna nyolcszögletű (szelvényű) kupolával van fedve. Az építést 1879-ben kezdték. A nép között több megnevezése is ismert a kápolnának, többek mellett „Tükrös-kápolnának” is nevezik a tükrökről, amelyekkel az ablakait fedték az üvegek helyett.

A helyi újságok és a helytörténészek már a kezdetektől szívesen fényképezték a mintegy kétméternyi magas dombra épített, 4x4 méter alapterületű kápolnát – így maradt ránk a *Bácsország* 1905-ös évi február 19-i számából, majd Ante Rudinski műépítész munkájából (1971) egy, korabeli fénykép.

1942-től már nem volt élő családtag és az örökösök hozzájárultak, hogy a szakrális kisemléket közravatalozóként is használják. Részlet egy gyászjelentésből 1942 novemberében: ...a Bajai temetőben levő Antunovich kápolnában a római kath. egyház szertartása szerint beszenteltetni és utána a családi sírboltba nyugalomra helyzetetni (nem családtag), ugyanígy 1946-ban is.

A világháborút követően gondozók nélkül maradt a kápolna – valakik befalazták a sírbolt bejáratát és nem törődtek az épülettel. A műemlékvédők jelentése szerint 1983-ban még az építető távoli rokonainak, illetve örökösöknek a tulajdonában volt, de napjainkban már tulajdonost váltott – a Kopilović család szerezte meg néhány éve. Egészeben felújították és új, a jelenlegi tulajdonos családjára vonatkozó táblákkal látták el. Az eredeti feliratos táblák fölé szerelték az újakat, letakarva részben a régieket. A szabadon hagyott részfelirat felső sorai még olvashatók: **ALMÁSI ANTUNOVITS JÓZSEF és ALMÁSI ANTUNOVITS FERENCZ.** Ugyanekkor eltüntették a keletirányba néző bejárat fölötti, félkörös, nagybetűs jelölő szöveget: **ANTUNOVITS MÁTYÁS CSALÁDI SÍRBOLTJA**, amely felirat még látható az 1971-ben készült fotón (Rudinski Antun).

A kupoláját felújították, eltüntették róla a tükröket és a belterét is átalakították. A nyugati ablakhoz asztalszerű oltárt állítottak egy feliratos táblával, amelyen a **FELTÁMADUNK** horvát megfelelője olvasható: **USKRŠNOCĀMO.** A keletirányba néző bejárata fölé is új megjelölés került: **KAPELA OBITELJI KOPILOVIĆ** (A Kopilović család kápolnája).⁶²

Néhány éve új szerepkörbe került a kápolna: Péter Pál napja előtti hétvégén tartják meg 1998 (ettől az időtől viseli hivatalosan a Bajai temető a Szent Péter és Pál temető megnevezést) óta a temetőbúcsút és a helyszíni istentiszteletet mindig itt, az egykori Antunovits-féle kápolnánál celebrálják.

Boldogasszony-kápolna, Vojnits-kápolna

Hasonlóan az Antunovits család indítékaihoz, id. bajsai Vojnits Lukács⁶³ családja is temetkezési kápolnát épített a Bajai-úti temetőben – a fent lírt Antunovits-féle kápolnától néhány tízméternyire keletirányba. Az 1879-ben épült vallási kisemléket csak hét év után, 1886-ban szentelték fel, miután

⁶¹ Almási dr. Antunovits József és neje, született bajsai Vojnich Ilona mély fájdalommal tudatja, hogy szeretett, jó édes atya illetve apósa, almási Antunovits Mátyás, 1848-49. huszárfőhadnagy, szabadkai 48 as honvédegylet elnöke, Szabadka szab. kir. városa törvényhatósági bizottsági tagja, volt bácsbodrogvármegyei főjegyző, bácsalmási kir. járásbíró, szabadkai kir. közjegyző stb. stb. 1912. évi augusztus hó elsején délután fél 5 órakor hazafias, munkás életének 85 ik évében elhunyt. A megboldogult hült tetemeit 1912. évi augusztus hó 3-dik napján délután 5 órakor fognak Szabadkán, VIII. körű Kállay Albert utca 18 sz. alatti gyászházból a bajai sírkertben levő családi kápolnába örök nyugalomra helyzetetni: lelki üdvéért az engesztelő szent miseáldozat pedig a szabadkai szent Teréztemplomban 1912. évi augusztus hó 3-án délelőtt fél 11 órakor fog az Urnak bemutatni – írja a *Bácskai Napló*, 1912. augusztus 3-án.

⁶² Az új tulajdonosok is áthozták a halottaik földi maradványait, akik nevei rákerültek a bejárat két oldalán elhelyezett új táblákra: Tikvicki Bariša 1879–1955, Tikvickiné Mamuzić Ana 1885–1961, Tikvicki Stipan 1819–1962, Pejićné Tikvicki Sibila 1909–1981, Pejić Stipan 1932–1996, Kopilovićné Jacek Krista 1881–1974 és Kopilović Luka 1915–1992.

⁶³ Az idősb (id.) megkülönböztetést a távolabbi rokon, szintén bajsai Vojnich Lukács (Antalfi) miatt használták a városban.

a család befizette a fenntartására szükséges pénzbeli alapítványt. A már említett, Karvázy-féle, 1883. november 27-én készített térképen ezt a kápolnát is bejelölték.

A temetővel kapcsolatban Iványi István a következőket írja a kápolnákról: **Ugyanitt van (Bajai-úti temető) a bajsai Vojnics Lukács család díszes sírkápolnája, mely 1879-ben épült,...** A helytörténész feltehetőleg az 1883-ban megjelent Tormázy-féle templommonográfia adatai után írta a fentieket: **A 6. kápolna Szemző Jozefa költségén 1879-ben, de 1883-ig istentiszteletre fel nem szentelték.**

Az 1886-as évi felszenteléséhez valószínűleg az építetők László fia halálának is köze lehetett – bajsai Vojnits Lukács László súlyos betegségben (TBC), alig húszévesen, 1885. június 21-én halt meg. A helyi újságok rendre beszámoltak a halálesetről és magáról a temetésről – a tudósítások szerint családi sírboltba temették és nem említenek kápolnát. Feltehetőleg a Vojnits Mária-féle kápolnához hasonlóan, csupán a sírbolt lett előzőleg beszentelve, míg az évekkel előbb felépült kápolna csak a következő évben, 1886-ban.

Id. bajsai Vojnits Lukácsné, kamjonkai Szemző Jozefa 1886 tavaszán fizette be az alapítványt a kápolnára: **Alapítvány. Bajsai id. Vojnits Lukácsné az általa, az ugynevezett bajai temetőben, épített díszes sírkápolna fenntartására 100 drb. arany alapítványt tett le (Bácskai Ellenőr, 1886. április 4.).** Miután elhárultak az adminisztratív akadályok, a Boldogasszony tiszteletére épült kápolnát is felszentelheték. Részlet az 1942-es egyházi schematismusban, a kálváriai templomhoz tartozó kápolnák felsorolásából: **Ad sunt capellae in coemeterio: ...2. A Josepha Vojnich-Szemző ad B.M.V. (a. 1886) aedificata** (a hozzátartozó temetői kápolnák: ...2. Vojnich Szemző Jozefa által emeltetett, 1886-ban a Boldogasszony tiszteletére felszentelt).

A kutatásaink szerint a helyi lapokban 1892 novemberében említik először a kápolna alagsorában kialakított sírboltba történő temetkezést – az építető, id. Vojnits Lukács (elhunyt november 3-án) temetése kapcsán.⁶⁴ A szokásostól eltérően, a temetési ceremóniáról ezúttal bővebb tudósítást közöltek az újságok: **A temetés szombaton d. u. 3 órakor óriási részvét mellett ment végbe. Képviselve volt városunk egész polgársága s a közelet összes szereplői. A városi hatóság testületileg, továbbá az összes állami hivatalok főbb hivatalnokai mind megjelentek. A katonai tisztikar is teljes díszben jelent meg a vég-tisztességen. A halottas menetet véghetetlen hosszú kocsisor zárta be. A merre csak haladt a gyászkocsi mindenfélé sűrű néptömeg várta. Az ablakok tömve voltak közönséggel. Kiérve az ugynevezett bajai sírkertbe a koporsót újra beszentelték s aztán a családi kápolna sírboltjában elhelyezték. A közönség meghatva távozott az enyészet honából áldást és békét kívánva a felejthetetlen drága halott emlékére.**

A kápolna eredeti eredeti állapotáról (a huszadik század feléig meglévő díszes kinézéséről) Šadi Branka a következőket írja 1983-ban: **A Vojnits család kápolnája is, ahogyan az Antunovits-kápolna Macskovics Titusz tervei alapján épült – neogótikus stílusban, kihangsúlyozott füg-**

gőlegeséggel, valamint plasztikus neogótikus díszítéssel a fallapokon. Külső díszeitől a folyó század harmincas éveiben „szabadították meg”, de az építmény eredeti alapkinézése továbbra is megmaradt. Az Antunovits-kápolnához hasonlóan, ezt is gyakran fényképezték a tizenkilencedik-huszedik század fordulójának éveiben, így a fentieket vizuálisan is bemutathatjuk.

A világháborúk közötti években a családtagok részben elhaltak, részben elköltöztek az országból, de a Szent Teréz-plébánia, kegyeleti megfontolásból továbbra is gondozta e vallási kisemléket. Érvényes ez a múlt század második felére is, amióta a ferences barátok nyugóhelye a kápolna sírboltja, de a fenntartásáról, időnkénti felújításáról a temetőrész gondnoka, a Szent Teréz-plébánia gondoskodik. Legutóbb 1998-ban egészében (kívül-belül, tetőzet,...) felújították.

Vojnits-kápolna

Harmincméternyire a temető keleti oldalán húzódó főúttól, egy középszerű, mesterséges dombon áll a 4,5x5 méteres épület, melynek a nyugati oldalához, a sírbolt lejárata fölött egy másfél méteres kiugró kapcsolódik. A négyes tagoltságú, bádoggal fedett tetőzete, ahogyan az egyszerű, üveggel fedett ablakai, valamint a napjainkban sima, szürkéskékre festett falai az egyszerűség benyomását keltik a szemlélőben – az orozati falrészén (bejárat felett) elhelyezett, nagybetűs felirata sem árul el semmi hivalkodást: **RESURGEMUS** (Feltámadunk). Jelenleg semmi sem utal – sem kívül, sem belül – az eredeti tulajdonosokra, illetve a kápolnaépítés (felszentelés) idejére.

Az új szerep szellemében a falaira is új táblák kerültek. 1960. február 19-én húsz ferencrendi szerzetes földi

⁶⁴ *Bácskai Ellenőr*, 1892. november 6., XIII. évf., 89. szám. A gyászjelentés szerint az ekkor élő, közvetlen családtagjai az elhunytak: özvegye, gyermekei (Mária, Róza, István és Imre), menyé (csepini Adamovich Olívia), vejei (bajsai Vojnich Sándor és báró Hoeller István), unokái (bajsai Vojnich Sándor a nejevel, felsőpulai Rohonczy Szilárda és Margit leányával – bajsai Vojnich Oszkár – báró Hoeller Móríc – Hoeller Jozefa) és nővére (özv. bajsai Vojnich Alajosné bajsai Vojnich Etelka).

maradványát hozták át a kápolna sírboltjába – ennek értelmében az északi és a déli falon 10–10 nevet tartalmazó táblát helyeztek el (1866 és 1902, illetve 1905 és 1951 között elhunyt szerzetesek). A keletre néző bejárata melletti márványablakon az azóta elhunytak nevei olvashatók (12 név).

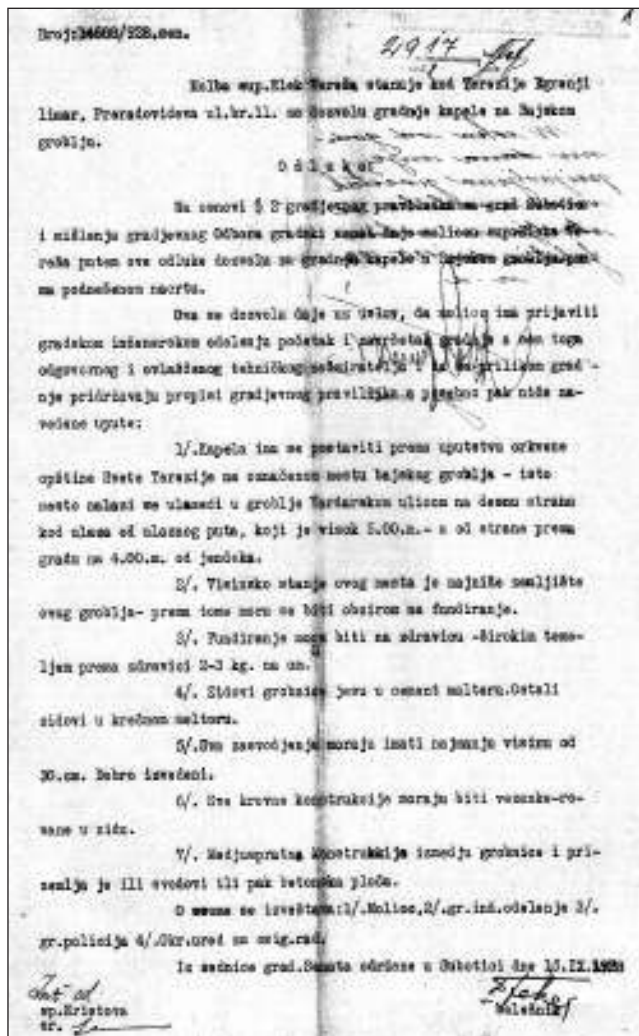
A ravatalozóként is használt kápolna napjainkban már villamosítva van – belülről barack színűre festett falak, keskenyebb, kékszínű megtörésekkel. A hajóban a vas és deszkakombinációs ravatal mellett néhány ülőalkalmatosság. A kápolnahajóhoz nyugatirányban kötődő szentélyben egy kisebbszerű, jelzés nélküli faoltár – feltehetően nem az eredeti berendezésének a része.

Jézus Feltámadása-kápolna, Vörös-kápolna

Az adatközlők és a családi hagyomány szerint a ludasi származású id. Vörös Elek (1880–1928) özvegye, Vörös Katalin (1886–1956)⁶⁵ a férje elhalálását követő 6 hétben felépíttette egy kápolnát a Bajai temetőben. A hat hetes misére már át is helyezhették a férj földi maradványait az örök nyugalóhelyre. Mindennek ellentmond azonban a levéltárban fellelt anyag, amely szerint még 1930-ban sem építették fel a kápolnát.

A városban, Egrényi Teréz bádognénál lakó (Preradović utca 11) özv. Vörös Elekné a Váczy István építész által 1928 júliusában elkészített tervekkel, ugyanazév nyarán folyamodott építési engedélyért a Tanácshoz.⁶⁶ Az 1928. szeptember 15-én tartott ülésén a címzett meghozta pozitív döntését, tehát engedélyezte a bemutatott tervek alapján az építkezést. Részlet a folyamodóhoz eljuttatott határozatból: **Ezen engedély azon feltétellel adatik meg, hogy a kérvényező kötelezően bejelenti az építkezés kezdetét, illetve a munkálatok végét, ahogyan az építkezést felügyelő művezető személyét is. Továbbá az építésben tartani kell magukat a város építési szabályzatában foglaltakhoz, különösen pedig az alábbi utasításokhoz: 1. A kápolnát kizárólag a Szent Teréz Egyházközség által ajánlott helyen lehet felépíteni – a Vardár utcai (a mai Grgur Peštalić utca) bejáratától vezető út jobboldalán, ötméterre az úttól, illetve négy méterre a temetőárokától. 2. Mivel az ajánlott kápolnahely a temető legalacsonyabb szintjét képezi, különösen nagy gonddal kell elvégezni az alapozást. Majd következik néhány szakmai ajánlás a falazásról, vakolásról és a tetőszerkezet kialakításáról.**⁶⁷

A bejáratával délirányba fordított, neoromán stílusban épült, 7,3x6,3 alapterületű kápolna napjainkban is a

Vörös Elekné kérvénye (1928)

család tulajdonában van. Az egyhajós, két félkör alakú kiszögéléssel ellátott vallási kismélek építészeti jellegeit taglaló írásában Branka Šadi többek mellett a következőket írja: **A frontális rész felső részén három, kör alakú nyílás látható, de a bejárat és az ablakok kizárólag a neoromantika szabályait követik. A központi bejárat előtere fölül nyolcszög alapú harangtorony emelkedik. A torony és a tetőszerkezet bádoggal vannak fedve. A kápolna elsődleges kinézése napjainkig megmaradt, bár az építmény újabbkori, szürkére való festésével részben eltakarták a korhű esztétikai értékeit.**⁶⁸

⁶⁵ Id. Vörös Elek és Vörös Katalin házastársak mindketten Ludason születtek. Eleknek Vörös Mihály (1855, Mátyás és Varga Rozália fia) és Orcsity Márta (Kálmán és Kuluncsics Krisztina leánya), míg Katalinnak Vörös Elek (1841, Imre és Vince Veronika fia) és Katona Eszter (1842) voltak a szülei. A házaspárnak két, felnőttkort megért gyermeke született: Elek (1914–1993, Balog Katalin férje) és Gizella (Vajda Mártonné).

⁶⁶ SzTL, 2917/mérv. 1928.

⁶⁷ A kutatások során ellentmondásos adatokkal szembesültünk a kápolnaépítő személyére, az építés idejére és id. Vörös Elek elhalálzására vonatkozóan. A Szent Teréz plébániahivatalban az 1926-os évet jelölték meg az elhalálzás évének, ennek azonban ellentmond a családi levéltárban őrzött halotti kivonat, amely szerint Vörös Elek 1928-ban hunyt el. Ha az utóbbi a pontos, akkor az 1942-es egyházi schematismus adatai is helytállóak, melyek szerint a kálváriai templomhoz tartozó Vörös-féle kápolnát 1927-ben szentelték fel Jézus Feltámadása tiszteletére: **Alex-i Vörös ad Jesum Resurg.** (a. 1927). A schematismus azt sugallja, hogy a kápolnát, egyházi engedéllyel még a férj felépíttette 1926–27 folyamán és a felszentelése előtt a fenntartási alapítványt is kifizette. Valószínű tehát, hogy az 1928 nyarán történt elhalálzást követően az özvegy a már meglévő kápolnát csak legalizálni akarta a városházán is. A kiadott engedélyt és a hozzá fűződő ügyiratokat másfél év után a következő megjegyzéssel helyezték levéltárba: **Mivel az elhalt egy évben senki sem jelentette be a munkálatok kezdetét, a tanácsi határozat másolata a levéltárba helyezendő. Szabadkán, 1930. február 13-án.**

⁶⁸ *Subotičke novine* – 1984., 2. szám.

A kápolna sírboltjába, id. Vörös Elek mellé évtizedekig senkit sem temettek. A világháborút követően az özvegy a tompai birtokán⁶⁹ élt, de az államosítás után a fiával és menyével,⁷⁰ 1950-ben Budapestre települt (Kispest).

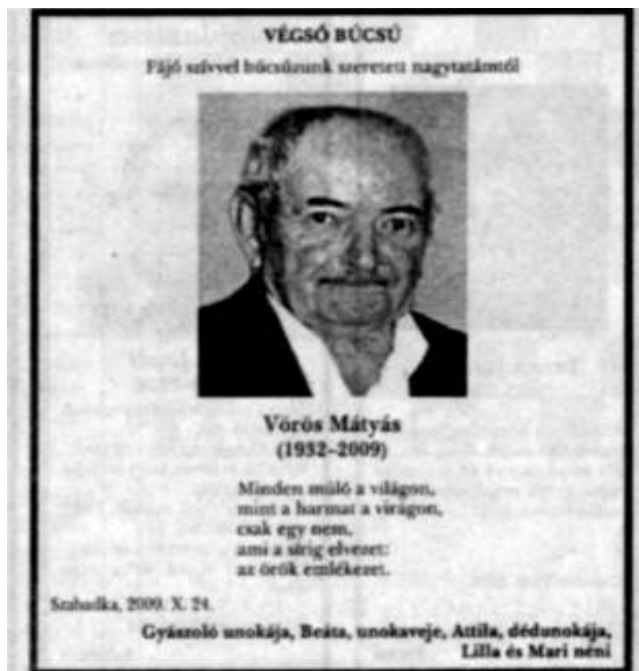
Vörös-kápolna

1963-ban a család hazahozta az 1956-ban elhunyt id. Vörös Elekné földi maradványait, de csak 1968-ban helyezték el a kápolna alatti sírboltba. A fiának családja azonban a továbbiakban nem tartott igényt a szabadkai temetkezőhelyre és az 1993-ban elhunyt ifj. Vörös Elek földi maradványait Budapesten hantolták el.

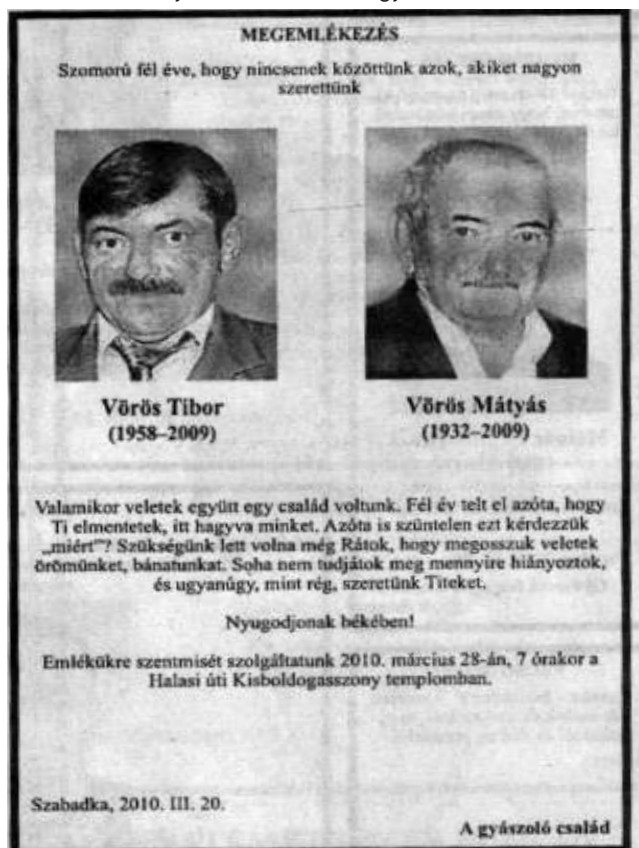
A kápolna további gondozását az új tulajdonosok vállalták - id. Vörös Elek testvérének, Baláznak (1870) és feleségének, Viktóriának az unokája, ifj. Vörös Mátvás (1932-2009) és családja.⁷¹

Az új tulajdonosok a hetvenes évektől többször is felújították - új felirat került a bejárata fölé is: **VÖRÖS MÁTYÁS ÉS NEJE CSALÁDI SÍRBOLTJA**

Ifj. Vörös Mátvás elhunyt szüleit már a kápolna sírboltjába temették és ennek szellemében került a nyugati falra a következő felirat is: **VÖRÖS MÁTYÁS SZÜLETETT 1897 II. 18 MEGH. 1982 VIII. 22 VÖRÖS MÁRIA SZ. HORVÁTH SZÜLETETT 1899 IV. 20 MEGH 1973 IV. 23**

Vörös Mátvás halálesete a Magyar Szóban (2009)

A Vörös-kápolna mai tulajdonosai (2010)

⁶⁹ 180 lánynyi szállásföld tanyával a Bácsalmási út északi oldalán, szemben a Redl-féle kápolnával, melyet 1922-ben vásároltak, miután felszámolták az ősi, ludasi birtokot.

⁷⁰ Ifj. Vörös Elek és Balog Katalin (1917-2006). A kápolnaépítők másik gyermeke, Gizella, a magyarországi Tataházára ment férjhez Vajda Mártonhoz - az itt született Ilona leányuk pedig Juhász Mártonhoz. Juhász Márton és Vajda Ilona leányánál, Arankánál (1951, Apjokné) élt Kispesten ifj. Vörös Elek özvegye az elmúlt évtizedekben.

⁷¹ Id. Vörös Mátvás négy, felnőttkort megért gyermekéből (Mária - Papp Istvánné, Gizella - Papp Mihályné, Rozália - Kalmár Mihályné és Mátvás) a fia, Mátvás örökölte a kápolnát, akinek a Balázs Máriával (1937) kötött házasságában két fia született, Tibor (1958-2009) és István (1950-2006, Koncz Magdolna férje). A kápolna jelenlegi tulajdonosa, a megboldogult Tibor özvegye, Hornyák Aranka (1964) a gyermekeivel, Beátával (1981) és Tiborral (1985).

Sažetak

Kapele u Bajskom groblju u Subotici

U radu je predstavljeno deset kapela podignutih od strane imućnih subotičkih porodica u Bajskom groblju krajem 19. i početkom 20. veka. Ovi spomenici nose obeležja tada modernih građevinskih stilova (eklektika,

neorenesansa, neogotika). Uporedo sa detaljnim opisom prilika u kojima su nastali, praćenjem promena u imovinskim odnosima autor se na kraju osvrće i na stanje ovih kapela u sadašnjosti.

Summary

Chapels in Bajsko cemetery in Subotica

This paper contains a presentation of 10 chapels established in the Bajsko cemetery by wealthy families from Subotica at the end of 19th century and the beginning of 20th century. These monuments bear markings

of contemporary construction styles of that time. The author simultaneously gives a detailed description of these objects and the analysis of their condition today by tracking the ownership changes.

Tatjana Segedinčev,
arhivski savetnik

Moj rođendanski poklon

Ljudi i grad u vremenu (proteklih 50 godina, 1964–2014)

Sažetak: U radu su ukratko izneti događaji koji su obeležili i koji su se zbili u 1964. godini. Najdominantniji su događaji u Subotici, ali su prikazani i događaji koji su se dešavali na širem prostoru zemlje. Cilj je da se kroz događaje koji su se zbili, dočara život ljudi u jednom političkom sistemu i jednom vremenu. Kao odrednica je uzet grad i njegovi žitelji.

Ključne reči: Hronologija, događaji, razvoj privrede, planovi Skupštine grada, 1964. godina, jubilej.

U pisani tekst koji će biti naznačen vremenskim odrednicama pokušaću da smestim ono što se „osobito zbilo u društvu (događaji), pojave, procese, pogibije, bolesti, ratove, rađanje i umiranje ljudi, svega što se moglo videti na nebu (promene položaja zvezda, sunčevo i mesečevo pomračenje, pad meteora... i onoga što se zbivalo na zemljinoj kori i u njoj (zemljotresi, poplave)“.¹

Jubileji su obično povodi za pisanje ili preispitivanje događaja koji su protekli. Oni služe za podsećanja na ličnu ili kolektivnu prošlost.

Hronologije su zbir pisanih beležaka u kojima se sled događaja uklapa u celinu.

Proteklih pedeset godina zaslužuju da se obeleže.

Period od 1944. do 1964. godine

Završetak Drugog svetskog rata doneće sa sobom velike društvene i političke promene. Od vremena završetka oružanih borbi u Državi, radilo se na normalizaciji svakodnevnog života. Uspostavljanje mirnodobskog života teklo je uporedo sa utvrđivanjem političke vlasti Komunističke partije.

Završeni rat predstavljao je i završetak vremena postojanja države Kraljevine Jugoslavije, i doneo veliku socijalnu i društvenu promenu. Privatnu svojinu zamenjuje državna. Stvoren je društveni sistem sovjetskog tipa koji je trebalo da omogući socijalnu pravdu. Monopol Komunističke partije bio je u svim vidovima života ljudi. Princip demokratskog centralizma na kome je počivala KPJ, izdržavao se u rukovanju iz jednog centra. Proces srašćivanja partijske i državne vlasti u ratu nastavio se i u uslovi-

ma obnove i industrijalizacije zemlje. Najpre se pristupilo obnavljanju infrastrukture zemlje uništene u ratu. Uvedena je pravna ravnopravnost polova, radilo se na opismenjavanju i zdravstvenoj zaštiti stanovništva.

Kako je tekao i kako se razvijao sistem vlasti

Za period nakon završetka rata u razvoju društvenih odnosa karakteristične su dve etape:

I etapa od 1944–1950. godine – period centralizma privrede i društva.

II etapa od 1951. godine – period od uvođenja radničkog samoupravljanja, vremena decentralizacije i izgradnje samoupravnog sistema.

Za vremenski period I etape bile su karakteristične česte administrativno-teritorijalne promene. Nosioci vlasti su bili Narodnooslobodilački odbori nastali tokom rata.

Osnovna karakteristika narodne vlasti je u tome da je ona bila organ radnog naroda grada i sela, u kojoj je rukovodeću ulogu imala radnička klasa. Osnovni organi vlasti su bili NOO² kvartova i naselja. Pored njih postojali su i viši organi na području grada Subotice i njegove okoline. Postojao je Okružni NOO, Gradski NOO u rangu Sreskog NOO a pored toga:

1. Za uže područje grada Subotice postojali su NOO-i kvartova, kojih je bilo 15 i

2. Za šire područje grada Subotice postojali su NOO-i naselja i salaša, kojih je bilo ukupno 18 kao i mesni NOO u Bajmoku.

Februara 1945. godine dolazi usled njihovog prerastanja do reorganizacije i rejonizacije. Spajanjem dva ili više kvartova, odnosno naselja, formirani su reonski NOO-i na većim područjima.

U Subotici je bilo sedište jednog od 6 okružnih narodnooslobodilačkih odbora na teritoriji Vojvodine. Područje je obuhvatalo tadašnje srezove Bačku Topolu i Sentu, kao i gradove Suboticu i Sentu. Gradski narodnooslobodilački odbor Subotice u pogledu nadležnosti, delokruga rada i organizacije bio je izjednačen sa Sreskim narodnooslobodilačkim odborom. Narodnooslobodilački odbori su

¹ Goran Davidović, Lela Pavlović, *Istorija Čačka hronologija od praistorije do 2000. godine*, Čačak 2009, str. 7.

² Narodnooslobodilački odbori u daljem tekstu NOO.

funkcionisali sve do polovine 1946. godine, kada je donet Opšti zakon o narodnim odborima kojim se ozakonjuje vlast narodnooslobodilačkih odbora i oni od tada deluju kao Narodni odbori.

U II etapi razvoja sistema vlasti, Narodni odbori opština postaju najviši lokalni organi državne vlasti i organi samoupravljanja u opštinama, srezovima i gradovima od donošenja Opšteg zakona o narodnim odborima aprila 1952. godine.

Zakon o područjima opština i srezova u NRS donet je 1955. godine. Ovim Zakonom dolazi do nove političko-teritorijalne podele opštine. Zakonom je formiran Srez Subotica sa sedištem Narodnog odbora sreza u Subotici. U Srezu Subotica se formiraju sledeće opštine: Donji grad, Novi grad, Stari grad, Bajmok, Bikovo, Đurđin, Žednik, Palić. Gradski narodni odbor prestaje 1955. godine, prelaskom na sistem komunalne samouprave i formiranjem Narodnog odbora sreza u Subotici.

Proглаšenjem Ustavnog zakona o ukidanju srezova u Autonomnoj pokrajini Vojvodini februara 1965. godine, ukidaju se srezovi kao društveno-političke zajednice. Svu imovinu, imovinska prava i obaveze preuzimaju opštine kojima je pripojena njihova teritorija.

Donošenjem Ustava SR Srbije 1963. godine, narodni odbor opštine prestaje sa radom a njegovu nadležnost preuzima Skupština opštine Subotica.

Razvoj privrede

Prvih godina nakon završetka rata doći će do razvitka subotičke privrede. Po završetku rata ona je bila u nepovoljnom položaju sa nedovoljno razvijenim privrednim delatnostima, osakaćenom poljoprivredom bez mehanizacije i iscrpljenim stočnim fondom u ratu.

Najviše se ulagalo u razvoj prehrambene industrije i u industriju za preradu poljoprivrednih proizvoda. Najveće ulaganje je izvršeno u klaničnu industriju „29 novembar“, u izgradnju mlina i silosa, rekonstrukciju hemijske industrije „Zorka“, potom se pristupa rekonstrukciji „Severa“, „Partizana“, „Sigma“, „Bratstva“, fabrike obuće „Solid“.

Izvršena su investaciona ulaganja u poljoprivredu i to u mehanizaciju i modernizaciju proizvodnje u ratarstvu, stočarstvu, izgradnju magacina, podizanje novih zasada vinograda i voćnjaka, delimično i u izgradnju pristupnih puteva. Organizacija poljoprivredne proizvodnje se vršila preko zemljoradničkih i seljačkih radnih zadruga i na ovaj način dolazi do socijalističkog preobražaja sela. Osnivaju se poljoprivredna preduzeća. Na selu se održavaju kursevi iz poljoprivredne proizvodnje u cilju poboljšanja života i rada na selu.

Pored trgovine na malo, posle rata se u Subotici razvila trgovina na veliko. Trgovinom na veliko su se bavile preduzeća poput „Bačka produkta“, „Jugokože“, „Autoopreme“, „29 novembra“, „Mesara“. Izgrađeni su centri za snabdevanje, prodavnice, samoposluge i prodajni prostori.

Na promet trgovine u ovom periodu je uticalo više faktora kao što su: povećanje industrijske i poljoprivredne proizvodnje, povećanje kupovne moći stanovništva, promene strukture stanovništva u korist gradskog stanovništva i povećana izgradnja.

Otvaranje fabrika, preduzeća, razvoj trgovine i izgradnja stanova doprineli su preseljenju velikog broja ljudi iz sela u grad. Na osnovu sačuvanih podataka o popisu stanovništva prateći od popisa 1921. godine, zaključujemo da se broj stanovnika najviše povećao u periodu od 1953. do 1961. godine. Prema popisu od 1921. godine Subotica je imala 100.240 stanovnika, 1931. godine 111.686, 1948. godine 109.161, 1953. godine 112.484, 1961. godine 122.076 stanovnika.³ Ubrzana urbanizacija grada Subotice i razvoj nepoljoprivrednih delatnosti dovele su do krupnih ekonomskih i kulturno-prosvetnih promena stanovništva. Broj stanovnika u selima se smanjuje zbog zapošljavanja članova seoskog stanovništva u gradskim nepoljoprivrednim delatnostima.

Razvoj građevinarstva posle Drugog svetskog rata bio je uslovljen objektivnim potrebama društvenog i privrednog karaktera. Stvoreni su novi uslovi za razvoj i razvijanje građevinarstva a nastale su potrebe za izgradnjom stanova i objekata. Subotica u ovom periodu polako menja izgled grada od ravničarskog sa prizemnim kućama do gradskog sa izgradnjom prvih višespratnica i solitera u gradu. Grade se škole, vrtići, sportski objekti. Umesto starih ulica niču novi stambeni blokovi u gradu.

Nakon osnivanja građevinskog preduzeća „Integral“, izgrađene su mnoge nove zgrade i objekti u Subotici. Najznačajniji industrijski objekti koje je preduzeće izgradilo su: Klanica i hladnjača, Fabrika čarapa „8 Mart“, Fabrika signalnih uređaja „Sigma“ u Subotici, zatim Silos kapaciteta 1000 vagona u Virovitici, Podrum za vino od 200 vagona na Paliću i u Tavankutu. Izgrađena je fabrika čokolade „Pionir“. Pored ovih industrijskih objekata izgrađeni su javni objekti: Ekonomski fakultet, Viša Tehnička škola i nekoliko osmogodišnjih škola u Subotici. Izgrađena je nova administrativna zgrada Skupštine sreza, hotel „Palić“ kasnije sa nazivom „Patrija“ (1964), i mnogi stambeni objekti.

Umesto ugostiteljskih radnji nastaju ugostiteljska preduzeća. Otvaraju se novi restorani i restorani brze usluge koji zamenjuju stare kafane. Pored ugostiteljstva, razvija se i turizam.

Na Paliću je izgrađena „Letnja pozornica“ 1950. godine, za kulturno-zabavne priredbe, pozorišne predstave,

Gradski trg 1960. godina

³ O proizvodnim snagama Subotice 1964, u: časopis „Novi poredak“ Subotica, 1966, str.35.

folklor i koncerte. Ovde je 1955. godine organizovana prva modna revija. Kasnije (od 1963. godine) pa sve do danas ova pozornica je korišćena za prikazivanje filmova.

Razvojem prosvetnih, naučnih i kulturnih institucija dolazi do rasta životnog standarda. Osnivanje Radničkih univerziteta (1952. godine) doprinelo je širem opismenjanju stanovništva. Na inicijativu Sreskog sindikalnog veća organizovana su prva predavanja za radnike. Radnički univerziteti su dali ogroman doprinos u podizanju kvalifikacione strukture radnika. Velike potrebe privrede u stručnim kadrovima i priliv nekvalifikovane radne snage sa sela u industriju, kao i ograničene mogućnosti školskog sistema, učinili su da obrazovanje putem Radničkog univerziteta postane pogodna varijanta rešavanja problema u ovoj oblasti.⁴ Ukidanjem nepotpunih i potpunih gimnazija a od postojećih četvororazrednih osnovnih škola i nižih razreda gimnazije obrazovane su osmogodišnje škole. Otvaraju se nove srednje škole: Građevinska tehnička škola (1947. godine), Srednja medicinska škola (1947. godine), Srednja poljoprivredna škola. U Subotici je 1957. godine osnovana Viša ekonomska komercijalna škola, koja će 1960. godine prerasti u Ekonomski fakultet. Krajem 1960. godine osnivaju se Viša građevinska, Viša elektrotehnička i Viša mašinska škola.

Iako su u Subotici kulturne institucije imale dugu tradiciju po svom postojanju i delovanju, veći zamah u razvitku i brojnosti dobijaju nakon završetka rata. Otvaraju se nove institucije, pokreću naučne monografije i novi časopisi. Već od jeseni 1944. godine radi Gradska biblioteka, 16. oktobra 1944. godine izlazi prvi list na srpskohrvatskom jeziku „Slobodna bačka“ – kasnije „Subotičke novine“. U ovom periodu je osnovan i Gradski muzej (1948. godine), Bačka galerija na Paliću (1950. godine), Opera (od 1951. do 1954. godine), Likovni susret na Paliću. Nastaju dnevni i nedeljni listovi.

Osniva se sportsko društvo „Spartak“ koje postaje po broju sekcija jedno od najrazgranatijih u zemlji. Savez za organizaciju fizičke kulture formiran je 1961. godine. Sportski savez će se zalagati za izgradnju nedostajućih sportskih objekata u gradu kao što su: sportska hala, bazen, klizalište.

U Subotici će u ovom periodu doći do razvoja zdravstvene službe. Osniva se Dom narodnog zdravlja (1952. godine), izgrađeno je više ambulanti na teritoriji grada (1956–1958. godine), rekonstruisana je stara bolnica, a razvija se i apotekarska služba.

Jedan od prepoznatljivih brendova Subotice iz ovih vremena je bio Omladinski festival poznatiji kao „Omladina“ osnovan 1961. godine. Festival su osnovali dvojica entuzijasta muzičara – Josip Kovač i Aleksandar Jančikin, u okviru omladinskog kulturno-umetničkog društva „Mladost“. Ovaj festival je bio jedan od najvećih muzičkih festivala nekadašnje jugoslovenske muzičke scene. Na ovom festivalu su se afirmisali mnogi kasnije izuzetno poznati muzičari i rok grupe sa prostora bivše Jugoslavije kao: Kemal Monteno, Kornelije Kovač, Đorđe Novković, Zdenko Runjić, Josipa Lisac, Bora Đorđević, Đorđe Bala-

šević, grupe Indexi, Film, Galija, Generacija 5, Atomsko sklonište, Piloti, Lačni Franc i drugi.

Planovi skupštine grada Subotice za 1964. godinu

Na zajedničkoj sednici veća Narodnog odbora opštine Subotica od 27. aprila 1964. godine, donet je Statut opštine Subotica, koji je objavljen u Službenom listu sreza Subotica 20/64-323 od 20.6.1964. godine. Stupanjem na snagu ovog Statuta prestaje da važi Statut opštine Subotica koji je donet na sednici Narodnog odbora opštine Subotica od 28. oktobra 1960. godine.⁵ U uvodnom delu Statuta kaže se: „Socijalistički savez radnog naroda i druge društveno-političke organizacije na području opštine, usmeravani idejnom i političkom aktivnošću Saveza komunističara, zalažu se za svestranu društveno-političku aktivnost ljudi u daljnjem razvoju materijalnog i društvenog razvoja opštine, za idejno i političko jedinstvo radnih ljudi, za čuvanje i jačanje bratstva i jedinstva naroda Jugoslavije.“⁶

Izgradnja solitera na „Radijalcu“

Planovi Skupštine opštine Subotice za 1964.⁷ godinu su bili usmereni pre svega ka daljem napretku društva u celini. Pred društveno-političke faktore kao osnovni zadatak se postavlja dalje jačanje i podizanje životnog standarda. Zbog toga je bila predviđena planska izgradnja stanova i ostvarivanje ekonomičnije i racionalne gradnje. Planirano je ubrzanje izvođenja radova na izgradnji gradskog vodovoda i kanalizacije, kao i izvođenje radova na gradskom toplovodu, rekonstrukciji električne razvodne mreže i drugih komunalija. U oblasti školstva u 1964. godini je trebalo posebnu pažnju posvetiti obaveznom petogodiš-

⁴ U korak s vremenom, povodom 25 godina rada Radničkog univerziteta „Veljko Vlahović“ Munkáseyetem u Subotici, brošura Radničkog univerziteta „Veljko Vlahović“ Munkáseyetem, Subotica 1977, str. 14.

⁵ Službeni list Sreza Subotice, broj 16, god.VI, Subotica, 30. maj 1964, str. 323.

⁶ Isto.

⁷ IASu, F. 425, Narodni odbor opštine Subotica, Zapisnici sa sednice skupštine opštine Subotica za 1964. godinu.

Početak ulice Aleja maršala Tita 1960. godina

njem i šestogodišnjem školovanju dece koja su nastanjena na salašima, u opremanje škola i ostvarenju uslova za bolji i kvalitetniji rad u njima, radilo se na daljem jačanju školskih centara i otvaranju centara za stručno obrazovanje kadrova u većim radnim organizacijama. Za kulturne institucije je bilo predviđeno realizovanje planova sa uključivanjem šireg kruga radnih ljudi, proširenje korisnika kulturnih dobara i razvijanje njihovih kulturnih potreba kao i jačanje i bolje opremanje kulturnih ustanova.

Bili su predviđeni Programi mera za zdravstvenu zaštitu. Prioritetne investicije u zdravstvu trebalo je usmeriti u pravcu dalje rekonstrukcije bolnice i poboljšanje opreme u zdravstvenim ustanovama. U oblasti socijalne zaštite predviđalo se proširenje mreže ustanova za dnevni boravak dece u cilju pružanja efikasnije pomoći zaposlenim

Hotel „Palić“ (Patria) 1964. godine

Zgrada Nove opštine

Zgrada Komunalne banke, zima 1964. godine

roditeljima, rešavanju problema vaspitno zapuštene dece, poboljšanju materijalnih uslova korisnika socijalne pomoći, jačanju Centra za socijalni rad.

Bilo je predviđeno da se posebna pažnja posveti masovnom razvoju fizičke kulture i obezbeđenju uslova (objekata) za bavljenjem fizičkom kulturom i rekreacijom radnih ljudi.

Kretanje zaposlenosti i produktivnosti rada

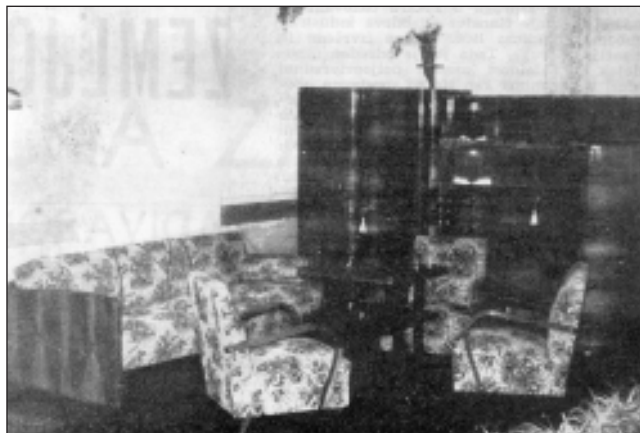
U 1964. godini je bilo predviđeno da će biti 37.374 zaposlenih lica na teritoriji opštine Subotica ili za 4,3 % više nego u 1963. godini. Izrađena je tabela kretanja zaposlenog osoblja po kojoj je trebalo da bude:

- ukupno zaposlenih	37.374,
a od toga:	
- u socijalističkom sektoru privrede	27.811,
- u zaposlenima van privrede socijalističkog sektora	5.517,
- u industrijskim prodavnicama stranih preduzeća	2.810,
- zaposlenog osoblje u privatnom sektoru	1.236.

Pri zapošljavanju nove radne snage, organizacije su vodile računa da se pri jednakim uslovima zapošljavaju ljudi bez drugih prihoda za život, vodilo se računa o planskom zapošljavanju i u skladu sa planiranim porastom društva.

Novo naselje preko puta Fabrike bicikala „Partizan“ 1964. godine

Reklama za nameštaj iz 1964. godine

Po procenama uporedo sa porastom proizvodnje i produktivnosti rada u 1964. godini rasla su i primanja za 14,9%, dok se istovremeno predviđao porast troškova života za 3%. Po tome realna lična potrošnja bila bi veća za 11,5% ili prosečno po radniku za 6,9%.

Po predlogu društvenog plana opštine Subotica za 1964. godinu, za stambeno-komunalnu delatnost planirane su investicije u visini od 2,584.000.000.- dinara, po pregledu strukture:

1.	Stambena izgradnja	1.600.000.000.-
2.	Vodovod	130.000.000.-
3.	Kanalizacija	220.000.000.-
4.	Rekonstrukcija elek. mreže	140.000.000.-
5.	Toplovod	200.000.000.-
6.	Dovršenje Aleje Maršala Tita	80.000.000.-
7.	Podzemna galerija – tunel kod novog hotela	20.000.000.-
8.	Izgradnja puta na Paliću (vikend naselje)	10.000.000.-
9.	Rekonstrukcija kolovoza u gradu	114.000.000.-
10.	Uređenje štranda na Paliću	8.000.000.-
11.	Rekonstrukcija ulične rasvete	23.000.000.-
12.	Javni bunari	4.000.000.-
13.	Izgradnja novih trotoara	35.000.000.-
	SVEGA	2.584.000.000.- ⁸

Naglašeno je da sredstva za izgradnju novih trotoara, bušenje novih bunara i za rekonstrukciju ulične rasvete, obezbeđuju iz dela sredstava Stambenih zajednica.

Te 1964. godine u Subotici se pominje 21 osnovna škola zatim Specijalna škola „Žarko Zrenjanin“, 5 škol-

Nova opština u Subotici

⁸ IASu, F. 425, Predlog društvenog plana opštine Subotica za 1964, Subotica, februara 1964, str. 39.

skih centara (Mašinsko-elektrotehnički, Građevinsko-tehnološki, Ekonomski, Školski centar „Sever“ i Školski centar za stručno obrazovanje u privredi „Lazar Nešić“), Gimnazija „Moša Pijade“, Medicinska i Muzička škola sa ukupno 21.505 učenika (16.710 u osnovnim i 4.795 učenika u školama II stepena). Po planu su bile predviđene sledeće investicije:

- izgradnja osnovne škole u Aleksandrovu;
- pripreme za izgradnju osnovnih škola na Paliću, Hajdukovu i u Starom Žedniku;
- adaptacije i dogradnja zgrada za osnovne škole i škole II stepena;
- opremanje za osnovne škole i škole II stepena;
- dovršenje dogradnje zgrade za osnovnu školu u Novom Žedniku;
- dovršenje školskog paviljona u Čantaviru;
- izgradnja dve fiskulturne sale;
- početak izgradnje nove školske zgrade za Mašinsko elektrotehnički školski centar;
- dalja izgradnja zgrade za Učiteljsku školu;
- dalja izgradnja zgrade za Ekonomski fakultet.

Izvori sredstava za finansiranje ovih projekata su bili: Izvršno veće APV, budžet Sreske skupštine Subotica, Društveni fond za školstvo Opštine i sredstva radnih organizacija za obrazovanje stručnih kadrova.

U društvenom planu za kulturu takođe su se predviđala ulaganja. Za delatnost profesionalnih ustanova (Narodnog i Dečijeg pozorišta, Gradskog muzeja, Gradske biblioteka, Likovnog susreta Palić), amaterskih kulturno-umetničkih društava i organizacija, za gostovanje stranih i domaćih umetničkih grupa i pojedinaca, za izdavačku delatnost.

Plan ulaganja je bio sledeći:

1. Narodno pozorište – za opremu;
2. Gradska biblioteka – za adaptaciju i opremu;
3. Gradski muzej za: a) adaptaciju zgrade i b) za zaštitu spomenika kulture;
4. Dečje pozorište – za opremu;

Novo izgrađeni soliteri na „Radijalcu“ 1964. godine

Trg ispred Pozorišta 1964. godine

5. OKUD „Mladost“ – za opremu;
 6. Filharmonija – za opremu;
 7. KUD „Nepker“ – za adaptaciju i opremu;
 8. Kinofikacija – za uređenje bioskopskih sala i nabavku opreme;
 9. Za izgradnju televizijskog releja;
 10. Za lokalnu radio stanicu Subotica;
 11. Za izgradnju Radničkog doma.
- Ukupno je za ove namene predviđeno – 380,500.000 dinara.

Interesantno je bilo obrazloženje koje je dato uz ovaj proračun. Tako je za Narodno pozorište navedeno da je ovoj ustanovi potreban autobus za normalno odvijanje rada. Za Gradsku biblioteku se kaže da je u vrlo lošem stanju, a ustanovi je potrebna i oprema za magacinski prostor i knjigovoznicu. Kod Gradskog muzeja se navodi da su sredstva potrebna za izmenu i uređenje električne instalacije i popravku krovne konstrukcije jer zgrada prokišnjava, te za održavanje i uređenje istorijskih spomenika i spomenika kulture. Za Dečje pozorište je potrebno izvršiti nabavku reflektora i magnetofona. Kod OKUD-a „Mladost“ je potrebno izvršiti nabavku novih muzičkih instrumenata kako bi se ojačao orkestar. Predviđa se i nabavka koncertnog klavira za Filharmoniju. Za KUD „Nepker“ sredstva će se koristiti za uređenje pozornice i instalacije za rasvetu, molovanje prostorija, uređenje spoljne fasade, kao i popravku krovne konstrukcije. Bila je predviđena adaptacija i oprema bioskopa u naseljima, adaptacija bioskopa „Mladost“, te nabavka kinoaparatura i vozila za pokretne bioskope.

Te 1964. godine povodom dvadesetogodišnjice oslobođenja grada, bilo je predviđeno da počne sa radom i lokalna radio stanica. Oprema je trebalo da se obezbedi putem kredita u iznosu od 25 miliona dinara, dok je za adaptaciju prostorija bilo potrebno još 10 miliona. Finansijska sredstva te godine su bila potrebna za dovršenje Malog stadiona i izgradnju veštačkog klizališta. Dovođenjem Malog stadiona čitav grad je dobio lep sportski objekat koji će se koristiti tokom čitave godine kako za sportske priredbe i takmičenja tako i za kulturne priredbe u toku proleća i leta.

U predlogu društvenog plana opštine za 1964. godinu se osim ulaganja u industriju, poljoprivredu i šumarstvo, građevinarstvo, saobraćaj, trgovinu i ugostiteljstvo, stambenu izgradnju, školstvo i kulturu, predviđa se ulaganje i u razvoj zdravstvenih ustanova.

Na teritoriji opštine Subotica je tada radilo 9 zdravstvenih ustanova. Ukupno zaposlenih zdravstvenih radni-

ka je bilo 664, od toga 145 lekara. Bilo je u planu da se mreža zdravstvenih ustanova znatnije proširi u 1964. godini, a da se naročita briga posveti naseljima Bikovu, Kelebiji, Tavankutu, Novom Žedniku. Predviđa se dalja izgradnja Bolnice, izgradnja Antituberkoloznog centra, izgradnja dve apoteke, nabavka kola hitne pomoći, nabavljanje nove i zamena dotrajale opreme svih zdravstvenih ustanova.

Interesantno je napomenuti da je te godine opština predvidela finansijska sredstva za ulaganje:

- u letovalištu u Kranjskoj gori - za izgradnju pratećih prostorija, instalaciju gromobrana u istom letovalištu kao i popravku krova i nabavku rekvizita za fiskulturu,
- za dovršenje izgradnje zgrade Sreske skupštine,
- za dalju izgradnju zgrade Pravosuđa,
- i za izgradnju zgrade društvenih organizacija.

Sva sredstva je obezbeđivala Sreska skupština Subotice.

Događaji koji su obeležili 1964. godinu

U „Subotičkim novinama“ u prvom broju 1964. godine, čestitke za uspešnu i srećnu Novu godinu građanima Subotice uputili su kolektivi fabrika i preduzeća. Među njima su bili: Kolektiv fabrike bicikala i motocikala „Partizan“, kolektiv građevinskog preduzeća „Integral“, kolektiv grafičkog zavoda „Panonija“, kolektiv „Nova budućnost“, kolektiv „Veterinarskog zavoda“, kolektiv „29 novembra“, kolektiv zanatskog preduzeća „Polet“, direkcija „Frizerskog preduzeća“, kolektiv „Sigme“, fabrika traka i zavesa „Mladost“, kolektiv „Željezničke štamparije“, kolektiv „Željezničara“, hemijska industrija „Zorka“, kolektiv „Zemljoradničke zadruge“, kolektiv fabrike hleba „Jedinstvo“, kolektiv „Trgoprometa“, kolektiv fabrike „SOLID“.⁹

Čitajući samo delimično odabrane vesti i događaje koji su se dešavali te godine, dobijamo sliku tadašnjeg društva i života u gradu. Navešćemo neke događaje koji su obeležili život te godine.

JANUAR

* Iz Subotice je putovalo 40.000 putnika za vreme novogodišnjih praznika, vikend karte na željeznici važile su od 28. decembra do 5. januara. Na blagajnama željezničke stanice prodato je oko 40.000 karata.¹⁰

* Najtraženije ploče protekle 1963. godine su bile: Predraga Gojkovića (i zabavne i narodne muzike), Nikole Karovića sa njegove 2 kompozicije „Mala grkinja“, i „Sagapo“, Radmile Karaklajić sa pesmom „Anđelina“ i ploča Antuša Gabrića (narodna pesma).¹¹

* U planu je bilo da se tokom godine nabavi 10 novih autobusa, da se otvori nova autobuska linija na relaciji

Subotica-Kanjiža (početkom maja); da se izvrši generalna popravka nekoliko tramvajskih vozila; da se izgradi pruga u Romanijskoj ulici - Palički tramvaj bi od Rudića „išao“ Somborskim putem, Romanijskom ulicom i ulicom Maksima Gorkog prema štrandu - zbog toga se može očekivati da će biti brži i udobniji prevoz putnika.¹²

FEBRUAR

* Potpredsednik Ranković propustovao je kroz Suboticu. Aleksandar Ranković potpredsednik Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i sekretar CK SKJ, otpustovao je u Mađarsku na poziv Mađarske socijalističke radničke partije. U povratku se zadržao u kraćoj poseti Subotici.¹³

* Održan je Plenum Sreskog sindikalnog veća koji je protekao u razmatranju radničkog samoupravljanja u Subotičkom srežu. Konstatovano je da se Radničko samoupravljanje u potpunosti afirmisalo.¹⁴

* U planu je bilo da se zaseje 180.000 hektara zemlje kukuruzom, šećernom repom, suncokretom i konopljom. Ovo je bilo predviđeno za socijalistički i za individualni sektor prolećnom setvom. Od predviđenog najviše otpada na kukuruz, očekivalo se da će oko 100.000 hektara biti zasaden ovim usevom.¹⁵

* Proizvođači suvenira Subotičkog sreža izlagali su u Zanatskom domu od 7. do 12. marta svoje najuspešnije proizvode. Na ovaj način dobio se jasan uvid u obim, kvalitet i vrednost ovih proizvoda sa teritorije sreža.¹⁶

* Osnovano je sportsko društvo „Palić“. U okviru sportskog društva delovalo je tri kluba: fudbalski, rukometni i tenis-klub. Za predsednika kluba izabran je Đorđe Rašeta.¹⁷

* Na sastanku Izvršnog odbora opštinskog odbora socijalističkog saveza razmatran je predlog za proslavu dvadesetogodišnjice oslobođenja Subotice. Prvi predlog plana proslave predviđao je da u proslavi učestvuju sve radne, društveno-političke organizacije, kulturno-umetničke i sportsko društvene organizacije.¹⁸

MART

* U 1964. godini se predviđalo značajan porast proizvodnje i standarda. Planom je predviđeno povećanje proizvodnje i usluga celokupne privrede za 17,6% u odnosu na 1963. godinu. Predviđen je porast industrije za oko 58% za 20,1% društvenog sektora poljoprivrede, za 14,8%, privatnog sektora za 10,9%, povećanje bruto-produkta za 16,7%, izvoza za 72,8%, ličnih dohodaka za 16,7% u odnosu na 1963. godinu.¹⁹

* U poseti je bila prosvetna delegacija Čehoslovačke. Suboticu je posetila delegacija Ministarstva prosvete Čeho-

⁹ Gradska biblioteka Subotica (u daljem tekstu: GBS), Subotičke novine, broj 1, Subotica 1. I 1964, str. 18-19.

¹⁰ GBS, Subotičke novine, broj 2, Subotica 10. I 1964, str. 11.

¹¹ Isto.

¹² GBS, Subotičke novine, broj 5, Subotica, 31. I 1964, str. 3.

¹³ Isto, broj 6, Subotica, 7. II 1964, str. 1.

¹⁴ Isto, str. 2.

¹⁵ Isto, br.8, Subotica 21.II 1964, str. 4.

¹⁶ Isto, br.8, Subotica 21.II 1964, str. 7.

¹⁷ Isto, br.8, Subotica, 21. II 1964, str. 12.

¹⁸ Isto, br.9, Subotica, 28. II 1964, str. 1.

¹⁹ Isto, br.10, Subotica, 6. III 1964, str. 1.

Grad 1964. godine

slovačke na čelu sa Karelom Savelom zamenikom poverenštva za školstvo i kulturu Slovačkog nacionalnog saveta.²⁰

* U Subotici je održano takmičenje mladih kompozitora-amatera Jugoslavije „Omladina 64“. Takmičenje je održano 14, 15. i 16. maja. Time je ova manifestacija koju je organizovala redakcija beogradskog lista „Mladost“ i Sreskog komiteta SOJ (Savezom omladine Jugoslavije) bila spojena sa proslavom Dana mladosti.²¹

* Apoteka na Paliću je proslavila 60 godina rada apoteke. Apoteka na Paliću je bila otvorena 60 godina pre, 17. marta 1904. godine. Tekst o apoteci su pisali mr. ph. Aurel Štadler i mr ph. Stjepan Đurić.²²

APRIL

* Bilo je preko 70.000 radio i 7.500 televizijskih aparata u domaćinstvima subotičkog sreza. U subotičkom srezu je bilo oko 70 hiljada i 629 radio prijemnika i oko 7.500 televizora. Najčitaniji dnevni listovi „Politika“, „Mađar so“, „Borba“, „Večernje novosti“, „Dnevnik“ i „Politika ekspres“ plasirali su se na tržištu od 36.500 primeraka. Tri lokalna lista „Subotičke novine“ (imala su tiraž od 7.000 primeraka), „Somborske novine“ i „Glas komune“ prodavali su se u tiražu od 14.500 primeraka.²³

* Fabrika obuće „Solid“ organizovala je izložbu muških i ženskih modela cipela, koji su se nosili u jesenjoj i zimskoj sezoni 1964/65. godine. Izložbu je posetio veliki broj kupaca iz zemlje i inostranstva. Ugovoren je izvoz obuće u vrednosti od 260 hiljada dolara. Takođe su zaključeni aranžmani sa domaćom veletrgovinom u vrednosti od preko 300 miliona dinara.²⁴

* U Suboticu je 18. aprila doputovala delegacija Saveza mađarskih partizana koju je predvodio Istvan Gabor, generalni sekretar Saveza mađarskih partizana.²⁵

MAJ

* Bilo je u planu da se snime dva filma o Subotici u okviru jubilarne proslave dvadesetogodišnjice oslobođe-

Događaj na ulici 1964. godine

nja Subotice, u vidu dva kratkometražna dokumentarna filma, koji bi trebalo da prikažu rast i razvoj grada od najstarijih vremena do danas. Prvi film trebao je da nosi naslov „Subotica-grad na severu“ a drugi „Probudeni grad“.²⁶

* Hotel „Palić“ (današnji hotel „Patria“) svečano je otvoren 30. aprila i predat na upotrebu istoimenom ugostiteljskom preduzeću. Novi hotel imao je 115 soba od toga su 5 bili apartmani, 58 jednokrevetne sobe i 52 sobe sa dva kreveta.²⁷

* 23. maja građani Subotice su svečano ispratili štafetu mladosti. Na Trgu slobode u Subotici okupilo se oko 20 hiljada Subotičana da isprati štafetu mladosti. Ivan Balunović je predao štafetu predsedniku Opštinske skupštine Marku Poljakoviću.²⁸

JUNI

* Otvorena je Horgoška hladnjača. Hladnjaču je otvorio Imre Balint predsednik Sreske skupštine. Izgradnja

²⁰ Isto, br.11, Subotica, 13. III 1964, str. 1.

²¹ Isto, str. 5.

²² Isto, br. 12, Subotica, 20. III 1964, str. 8.

²³ Isto, br. 15, Subotica, 10. IV 1964, str. 2.

²⁴ Isto, str. 3.

²⁵ Isto, br. 17, Subotica, 24. IV 1964, str. 1.

²⁶ Isto, br. 18, Subotica, 1. V 1964, str. 6.

²⁷ Isto, br. 19, Subotica, 18. V 1964, str. 6.

²⁸ Isto, br. 22, Subotica, 29. V 1964, str. 1.

ove hladnjače je počela 1962. godine. U ovaj objekat je uloženo oko pola milijarde dinara. Hladnjača je obezbedila smeštaj za 200 vagona robe, a u toku godine kroz nju je moglo da prođe 800 vagona voća.²⁹

* Časopis privrednih radnika Subotičkog sreza „Novi privrednik“ proslavio je jubilej desetogodišnjice izlaženja. Časopis je stekao značaj u privrednom životu Sreza subotičkog.³⁰

* U silosu i magacinima mlinskog preduzeća, bilo je mesta za 4.000 vagona pšenice ovaj novi silos se nalazio u Aleksandrovu.³¹

JULI

* U ponedeljak i utorak 29. i 30. juna održana je u svečano ukrašenoj Velikoj većnici Opštinske skupštine (Gradska kuća), III opštinska konferencija Saveza komunista Subotice. Učestvovalo je 233 delegata koji su predstavljali 7.000 članova Saveza komunista, koji su izabrani u oko 200 osnovnih organizacija i aktiva.³²

* Upućen je poziv omladini Subotice koji žele da učestvuju na saveznoj radnoj akciji – izgradnja Jadranske magistrale.³³

* Tramvaji i autobusi Gradskog saobraćaja su za jedan vikend u julu u jednom pravcu prevezli preko 20 hiljada građana. Plaže (na Paliću) su podsećale na pravi „mravinjak“, temperatura vode je prelazila preko 26 stepeni C. Subotica je tih dana zajedno sa Dubrovnikom bila najtopliji grad u zemlji.³⁴

Radnici fabrike „Pionir“ prate prenos na TV-u 1964. godine

AVGUST

* U Suboticu je doputovala 31. jula delegacija pionira Sovjetskog saveza koji su iste večeri posmatrali međudržavni susret odbojkaša Sovjetskog Saveza i Jugoslavije. Delegaciju pionira iz SSSR-a su činili pioniri iz svih republika Sovjetskog Saveza.³⁵

* U prvoj polovini godine je izgrađeno 158 stanova. Ovi stambeni blokovi su bili na produžetku Aleje Maršala Tita – stambeni blok montažnih četvorospratnih zgrada koji će imati 300 stanova; petospratne zgrade (male kule) između ulica Moša Pijade, Parčetićeve i Pupinove – sa 108 stanova; na uglu Rajičeve i puta Braće Radića – četvorospratna zgrada sa 23 stana; put Ivana Milutinovića i Kumičićeve ulice; na prostoru između Tesline, Zetske, Višegradske i ulice Partizanskih baza – oko 30 jednospratnih i višespratnih objekata sa 380 novih stanova.³⁶

* U periodu od 15. aprila do 28. avgusta bilo je 19 hiljada noćenja u Ferijalnom domu na Paliću. Samo tokom juna je bilo oko 6,5 hiljada noćenja omladinaca iz gotovo svih krajeva zemlje.³⁷

SEPTEMBAR

* Predsednik Republike Josip Broz Tito proputovao je kroz Suboticu. Na željezničkoj stanici Tita su sačekali Vladimir Đanić sekretar Sreskog komiteta SKS, Imre Balint predsednik Sreske skupštine Subotice, Nemanja Mrdanov predsednik Sreskog odbora socijalističkog saveza, Grga Kolić sekretar Opštinskog komiteta SKS, Marko Poljaković predsednik Opštinske skupštine, Laza Nađ Kanas predsednik Opštinskog odbora Socijalističkog saveza Subotice, Milan Martinović Metalac poslanik Republičke skupštine. Posle kraćeg zadržavanja Tito je nastavio put u NR Mađarsku.³⁸

* U toku avgusta meseca fabrika mesa i konzervi „29 novembar“ izvezla je od svojih artikala u vrednosti blizu 826 miliona dinara.³⁹

* Prvi simpozijum posvećen savremenoj jugoslovenskoj grafici je organizovan na Paliću 26. i 27. septembra. Najpoznatiji grafičari u državi okupili su se da bi razmenili aktuelne estetske, organizacione i materijalne probleme sa kojima su se suočavali likovni umetnici.

OKTOBAR

* Oktobra meseca se završilo 20 godina od oslobođenja Subotice. Oktobarsku nagradu grada Subotice su dobili: Jelka Asić (glumica), Laslo Berkeš (pedagog), Vilmoš Horongozo (stonoteniser), dr Dragoslav Isakov (profesor), inženjer Vasa Isakov, dr Marcela Jagić (lekar), Laslo Pataki (glumac), Ivanka Rackov (profesor, pisac), Sofija

²⁹ Isto, br. 24, Subotica, 12. VI 1964, str. 3.

³⁰ Isto, br. 25, Subotica, 19. VI 1964, str. 4.

³¹ Isto, br. 26, Subotica, 26. VI 1964, str. 4.

³² Isto, br. 27, Subotica, 3. VII 1964, str. 1.

³³ Isto, br. 29, Subotica, 17.VII 1964, str. 2.

³⁴ Isto, br. 30, Subotica, 24. VII 1964, str. 7.

³⁵ Isto, br. 32, Subotica, 7. VIII 1964, str. 1.

³⁶ Isto, br. 34, Subotica, 21.VIII 1964, str. 3.

³⁷ Isto, br. 35, Subotica, 28. VIII 1964, str.6.

³⁸ Isto, br. 37, Subotica, 11. IX 1964, str. 1.

³⁹ Isto, str. 3.

Spahić (upravnik Doma za stare i penzionere), inženjer Oton Tomanić (profesor).⁴⁰

* Održana je svečana sednica Opštinske skupštine Subotice gde je podnet referat u kome se kaže da Subotica ima 36.000 zaposlenih.⁴¹

* U Aleksandrovu je 9. oktobra otvorena nova osnovna škola sa nazivom „25 maj“.⁴²

NOVEMBAR

* Na poziv Sreskog saveza ustanova i organizacija za širenje knjige i izdavačke kuće „Minerve“ krajem oktobra u Subotici su boravili poznati književnici: Branko Ćopić, Vasa Popović, Branko Radičević i Dušan Kostić. Oni su u Subotici priredili književno veče.⁴³

Branko Ćopić u Subotici 1964. godine

* Susret u Kijevu. Nikola Samonjenko (ruski emigrant), sreo se sa bratom nakon 46. godina. Nikola Samonjenko je napustio Rusiju 1918. godine. Zahvaljujući glumačkoj trupi koja je gostovala u Subotici, uspostavio je kontakt i pronašao brata u Kijevu gde ga je i posetio.⁴⁴

* Jeseni 1964. godine cene su bile za: kilogram krompira 60-80 dinara, jaja 35 dinara, mleko 80-90 dinara po litru.⁴⁵

DECEMBAR

* Osmi kongres Saveza komunista Jugoslavije je održan u svečano ukrašenoj dvorani Doma sindikata u Beogradu. Kongres je otvorio generalni sekretar SKJ Josip Broz Tito na kome je učestvovalo 1442 delegata iz cele zemlje i delegata trideset inostranih komunističkih, socijalističkih i drugih partija i pokreta. Iz Subotice je takođe bila prisutna delegacija učesnika.⁴⁶

* Suboticu je posetila 15. decembra, delegacija Mađarske socijalističke radničke partije. Delegati su razgledali PPK „Palić“, Sresku skupštinu, vodili su razgovore sa predstavnicima vlasti, društveno-političkih i privrednih organizacija.⁴⁷

Iz „Subotičkih novina“ 1964. godine

Iz „Subotičkih novina 1964. godine

⁴⁰ Isto, br. 41, Subotica, 9. X 1964, str. 3.
⁴¹ Isto, br. 42, Subotica, 16. X 1964, str. 3.
⁴² Isto, str. 5.
⁴³ Isto, br. 45, Subotica, 6. XI 1964, str. 1.
⁴⁴ Isto, str. 8.
⁴⁵ Isto, str. 6.
⁴⁶ Isto, br. 50, Subotica, 11. XII 1964, str. 1.
⁴⁷ Isto, br. 51, Subotica, 18. XII 1964, str. 1.

* U Subotici je završeno dvodnevno jugoslovensko savetovanje o raspodeli sredstava u prosveti. Savetovanje je organizovano sa temom „Iskustva u primeni sistema dohotka u vaspitno-obrazovnim ustanovama“.⁴⁸

* Delegacija KP Čehoslovačke na čelu sa Aleksandrom Dubičekom proputovala je kroz Suboticu. Vraćajući se sa Osmog kongresa SKJ delegacije KP Čehoslovačke na čelu

sa članom Prezidijuma CK KP Čehoslovačke Aleksandrom Dubičekom, zadržala se kraće vreme prilikom proputovanja kroz našu zemlju u Subotici.⁴⁹

- o -

Prikazana dešavanja i događaji su izabrani po autorovom izboru, sa ciljem da prikažu i približe život prosečnog stanovnika grada te 1964. godine.

Összefoglaló

Születésnap ajándék

Az emberek és a város térben és időben /utolsó 50 év/ (1964–2014)

A munkában az 1964-es évet meghatározó emberek és történések áttekintő bemutatására került sor. A szabadkai események dominálnak, de vannak az ország

más területeire vonatkozó adatok is melyek izelítőt adnak az emberek életéből egy társadalmi rendszer, egy kor-szak keretén belül.

Summary

My birthday present

People and the town in time (the last 50 years, 1964–2014)

This paper contains the description of events that took place in 1964.

The majority of these events took place in Subotica, but there are some events given here that took place

elsewhere in the county. The purpose is to depict life in a certain political system and historical period through these events. The main reference of the paper is the town and its residents.

⁴⁸ Isto, br. 52, Subotica, 25. XII 1964, str. 1.

⁴⁹ Isto, br. 51, Subotica, 18. XII 1964, str. 2.

Mr Karlo Slavić

Podrum Jožefa Piukovića (Piukovics József) na Kelebiji

Sažetak: U radu je kratkim crtama predstavljen razvoj vinogradarstva Subotičke peščare neposredno posle filoksere, sa posebnim osvrtom na izgradnju savremenih vinskih podruma. Prvi podrum sa savremenom opremom je izgradio Jožef Pijuković (Piukovics József) na Kelebiji 1909. godine. Jedinstvenost podruma je u tome što je umesto bačvi za čuvanje vina opremljen betonskim cisternama, odnosno „staklenim buradima“, koje je izgradila tada najpoznatija evropska firma specijalizovana za gradnju takvih podruma *Borsari & Comp.* iz Švajcarske. Ova, tada najsavremenija tehnologija za čuvanje vina koja je još i danas u upotrebi, u Evropi se koristi od oko 1870. godine, a na Peščari masovnije tek od 1959. godine. Kao najstariji i jedini u celini sačuvan podrum te vrste zauzima važno mesto u istoriji vinogradarstva ovog kraja i treba da je deo kulturne baštine.

Gljučne reči: Filoksera, vinogradarstvo, moderni vinski podrum.

Procvat vinogradarstva subotičke peščare datira posle filoksere, ali je proizvodnja grožđa i ranije predstavljala značajnu privrednu granu. Primera radi, 1843-46. godine na teritoriji Slob. kr. grada Subotice je bilo 3.744 lanaca vinograda,¹ odnosno oko 2.700 hektara. Ove površine su premašene tek početkom 20. veka.

Filoksera (sušibuba, žiložder) se u Ugarskoj pojavila prvo u okolini Pančeva 1875. godine. Njeno širenje, uprkos preduzetim strogim merama, nije bilo moguće zaustaviti, vinogradi na vezanom zemljištu su najvećim delom propali. Borba protiv ove opake štetočine „uvezene“ iz Amerike ipak je uspešno okončana. Tokom obnove vinograda paralelno se radi i na intenziviranju proizvodnje, tehnologija gajenja se gotovo menja iz osnovne. Ove promene su bile neminovne, pojava filoksere ih je samo ubrzala. Kao nove tehnološke mere uvode se: sadnja loznih kalemova, priprema terena, rigolovanje, dubrenje, sadnja u redove itd. Menja se i sortiment. Gaje se nove, uglavnom kvalitetne vinske i stone sorte koje zahtevaju drugačiji način rezidbe. Napušta se rezidba „u glavu“, čokoti se režu na „kondir“ ili „luk“, gaje uz pritku odnosno kolje, koje zbog visokih troškova koriste samo imućni

vinogradari. Uvode se i nova sredstva za rad (rigoler plugevi, sadiljke pomoću vodenog mlaza, makaze za rezidbu, konjska zaprega za obradu itd.). Zahvaljujući imunitetu (otpornosti prema filokseri) peskovitog zemljišta, loza se na peščarnim terenima dalje sadi kao i ranije, na sopstvenom korenu, ali uz primenu novih tehnoloških mera. Zahvaljujući velikoj potražnji za vinom i manjim ulaganjima zbog sadnje na sopstvenom korenu, dolazi do naglog razvoja vinogradarstva u peščarnim područjima. Razvoj železničkog saobraćaja daje podstrek proizvodnji stonog grožđa, naročito na istočnom delu regiona.

Međutim iz Amerike nije preneto samo filoksera već i mnoge druge bolesti i štetočine. Proizvođači se suočavaju sa plamenjačom, pepelnicom, grožđanim moljcem. Kao nova redovna i obavezna agrotehnička mera uvodi se zaštita od bolesti i štetočina, prskanje loze hemijskim sredstvima, koje se u početku vrši iz kantica metlicama i štrcaljkama. Ove primitivne metode ubrzo zamenjuju praktičnije ledne prskalice. Pošto se prskanje izvodi više puta u toku proizvodne godine, potrebne su velike količine vode. Kopaju se bunari kojih je do tada u vinogradima bilo veoma malo. Pored bunara se postavljaju „kade“ u kojima se priprema sredstvo za prskanje. Vremenom, zajedno sa kolibama, postaju jedan od simbola vinogradarstva peščare.

Pošto proizvođači sa nevericom prihvataju nove mere, održavaju se brojna stručna predavanja spojena sa praktičnom obukom. Predavači su posebno obučena lica. I lokalna štampa je na usluzi proizvođačima. Objavljuju propise, informišu, komentarišu aktuelnu problematiku itd.

I u preradi grožđa dolazi do promena. Grožđe se prerađuje pomoću posebnih naprava (muljača) koje brže i kvalitetnije obavljaju taj posao, komina se cedi u drvenim, livenim ručnim, ili hidrauličnim presama. Za potpuniju fermentaciju šire koriste se specijalni kvasci. Vino zahteva posebnu negu i prostor. Zaoštava se konkurencija na tržištu, samo kvalitetna, dobro odnegovana vina imaju siguran plasman.

Stari podrumi podizani pre filoksere su postali „tesni“ i neadekvatni za savremenu preradu sve veće količine gro-

¹ Iványi István, *Szabadka szabad királyi város története*, II. rész, Szabadka 1892, str. 190.

Czementraktári hordók és cziszternák

üveggel béleelve

bor, szeszfélék, gyümölcsbor stb. eltartásához különösen előnyös

nagykereskedőknek és raktárházaknak

saját szabadalmazott rendszer szerint építve legolcsóbb árszámitással legrovidebb idő alatt szolid, művészi és praktikus Európa legrégebb és legjobb hírnevűek örvendő különlegességi üzlete

Borsari & Comp., Zollikon-Zürich (Schweiz).

Alapított 1873-ban: 20 évi gyakorlattal; Ia. referenciák és kész telepek minden országban. — Vázlatok, költségazámítások, prospektusok és bizonyítványok kívánatra ingyen. 1788

Reklama firme Borsari&Comp. iz 1896. godine. (Borászati Lapok, 1896. november 15.)

Ulaz u mali podrum. Vlasništvo restorana „Majur”.
(Fotografija autora, 2011)

Ulaz u podrum Jožefa Piukovića. (Foto Dejan Vuković,
2012)

žda koja je pristizala kako iz starih, tako i iz novih zasada, a da ne govorimo o zahtevnoj nezi vina.

Što se tiče podruma na Peščari, najveći problem za njihovu izgradnju predstavlja visok nivo podzemne vode. Iz tog razloga veliki broj vinograda ranije je imao adekvatne prostorije za čuvanje vina. Vino se držalo u „komorama” u kojima temperatura nije bila ujednačena, što je negativno uticalo na njegov kvalitet. Stoga su siromašniji proizvođači bili prinuđeni da grožđe ili vino prodaju po niskim cenama vinarskim trgovcima ili velikim preradivačima.

Gradnju savremenih podruma su mogli priuštiti samo imućni vinogradari. Na Peščari razlikujemo dva tipa podruma. U prvi spadaju ukopani podrumi sa zidovima

od cigle i prostorijom za preradu grožđa iznad samog podruma, u drugi spadaju ukopani podrumi sa zidovima od cigle, pokriveni trskom ili zemljom, sa zasebnom prostorijom za prijem i preradu grožđa neposredno pored podruma. Pecare su sastavni deo oba tipa podruma.

Imanje veleposednika Jožefa Piukovića (1860-?) se nalazilo na Kelebiji, danas sa leve strane puta prema Tompi, neposredno pre graničnog prelaza. Stambena zgrada na majuru Piukovića je postojala već 1879. godine.² Danas je potpuno preuređena i u njoj posluje restoran „Majur”. Jožef Piuković je bio obrazovan čovek, završio je pravni fakultet, ali se nije bavio advokaturom već se posvetio unapređenju svog imanja. Čitajući, putujući po svetu, uvideo je prednosti savremene poljoprivredne proizvodnje i

² Branko Čupurdija, *Stambena arhitektura subotičkih salaša, majura i poljoprivrednih kombinata*, Odeljenje za etnologiju filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd 1990, str. 84.

Pločica proizvođača, firme Borsari&Comp. u podrumu.
(Foto Dejan Vuković, 2012)

Srušen i zapušten stari podrum. (Fotografija autora, 2011)

od svog imanja je stvorio moderno, uzorno gazdinstvo. Nije ga vodio lično već je po ondašnjoj praksi to prepustio plaćenom stručnjaku-išpanu. Piukovićev posed je iznosio 870 kat. jutara, od čega je bilo 150 kat. jutara vinograda i voćnjaka. Na majuru koji je bio centar imanja, bilo je više podruma. Manji je uglavnom služio za smeštaj rakije, a veći koji je bio ukopan i pokriven trskom sa drvenim bačvama, pokazao se nedovoljnim te se vlasnik odlučio na smeo potez. Sklopio je ugovor sa tada najpoznatijom evropskom firmom *Borsari&Comp.* iz Ciriha o izgradnji podruma sa betonskim cisternama, obloženim staklenim pločicama („staklena burad“). Podrum je izgrađen 1909. godine, o čemu svedoči natpis iznad ulaza. To je ukopan podrum, pokriven zemljom. Jednim delom se naslanjao na stari podrum sa kojim je bio povezan. Betonske cisterne su ukupnog kapaciteta od 80.000 litara. Ovo je bio prvi podrum sa betonskim cisternama na subotičkoj peščari. Zgrada sa prostorijom za preradu grožđa sa pneumatskim presama i motornim pumpama za vino je sagrađena pored podruma, sa pecarom na kraju. Nešto manji, kombinovani podrum (drvene bačve i dve betonske cisterne kapaciteta od po 25.160 litara) podigao je 1911. godine Ivan Reek (Reök Iván), hidro inženjer, na Kamarašu, suprotnom delu Peščare.³ Slične podruma, ali znatno većeg kapaciteta, izgradili su i braća Vaš (Vass testvérek) 1926. godine u Horgošu.

Unutrašnjost podruma sa betonskim cisternama. (Foto Dejan Vuković, 2012)

Podrum Jožefa Piukovića je dugo nakon izgradnje važio kao „tehničko-tehnološko“ čudo. Na *I. Opštem Velikom Vašaru i Izložbi* održanoj 1925. godine u Subotici, vlasnik je izložio fotografije podruma koje je izazvalo oduševljenje posetilaca. Pored fotografija izložio je i više vrsta vina, konjak, rum i rakiju.⁴

Piukovićev posed na Kelebiji je posle I. svetskog rata pao pod udar agrarne reforme. Od vinograda mu je ostavljeno 100 kat. jutara⁵ a posle II. sv. rata mu je oduzeto celokupno imanje, koje je na kraju završilo u sastavu RO „Peščara“, zatim u sastavu „Mlekara“ Subotica.

Podrum Jožefa Piukovića postoji i danas. Poslednji put je korišćen 1972. godine. Može se reći da je u dobrom stanju, pomalo skriven od očiju javnosti odoleva vremenu i čuva uspomenu na svetlu istoriju vinogradarstva Peščare. Svi ostali manji-veći podrumi su porušeni, počev od podruma bivše poljoprivredne škole na Paliću, podruma AD „Segedinski vinogradi“ („Szegedi Szőlőtelepítő RT.“) i fabrike šampanjca u Bačkim Vinogradima, podruma Karas (Kárász) i Vaš (Vass) u Horgošu, Reekovog (Reök) podruma na Kamarašu itd. Ingusov kaštel sa podrumom na Hajdukovu koji je privatizovan, nema adekvatnu namenu i propada, da ne nabrajam dalje...

³ Miljković Dragutin, *Peščani vinski put*, Arena Zabatkaiensis, Subotica 2012, str. 40

⁴ *I. Opšti veliki Vašar i Izložba u Subotici*, Službeni katalog, 22-31.08.1925, Uprava I. Opšteg Vašara i Izložbe u Subotici, Subotica, str. 17-19.

⁵ Istorijski arhiv Subotica, F. 47, XV. 367/1923.

Podrum Jožefa Piukovića, prvi sa betonskim cisternama i u svoje vreme najsavremeniji podrum na Peščari, jedini preostao, zaslužio je da se evidentira i stavi pod zaštitu kao kulturno dobro.

Mada nakon prestrukturiranja više nije u društvenom (državnom) vlasništvu, mogao bi se otkupiti i pošto se

nalazi na odličnoj lokaciji, pored vinskog puta, zaslužio je da postane jedan od njegovih bisera. Uz malo reklame mogao bi postati simbol, zaštitni znak višestoljetne istorije vinogradarstva i vinarstva Peščare. Postoji mogućnost i da se pretvori u manji muzej, koji je ovaj region davno zaslužio.

Összefoglaló

Piukovics József borpincéje Kelebián

Munkájában a szerző rövid bejelentést nyújt a szabadkai pusztákon folytatott szőlőtermesztés és borászat fejlődésébe, közvetlenül a phyloxéra után.

Az első korszerű borpincét 1909-ben Piukovics József építette Kelebián. A bor tárolása, fahordók helyett, a *Borsari & Comp.* svájci cég által beépített "üveg-

hordókban" történt. Ez a tárolási módszer Európában az 1870-es években honosodott meg, a homokpusztán pedig tömegesen csak 1959-től.

Ez a legrégebbi teljes egészében megőrzött, ilyen típusú borpince, így fontos szerepet tölt be a helybeli borászat történetében.

Summary

József Piukovics' wine cellar in Kelebija

This paper contains a concise presentation of the development of viticulture on sandy regions of Subotica just after the appearance of phylloxera and of contemporary wine cellars construction. The first wine cellar with contemporary equipment was constructed in 1909 by József Piukovics in Kelebija. What was unique about this

cellar were the concrete tanks or "glass barrels" instead of regular barrels, manufactured by the best known company for that kind of cellar construction in Europe *Borsari & Comp.* from Switzerland. This cellar is the oldest preserved cellar of the type hence it is significant for the research of viticulture in this region.

Tatjana Segedinčev,

arhivski savetnik

Dr Emil Libman

Osnivanje i prve godine rada Medicinske škole u Subotici (1947–1954)

Sažetak: U radu su ukratko izneti podaci o školama sa medicinskom nastavom u svetu koje su, uglavnom, služile za obrazovanje višeg medicinskog kadra. Srednji i niži medicinski kadar se retko spominje a i to kao neškolorane osobe. Iako je prva medicinska škola osnovana 1860. godine, retko se nalaze podaci o osnivanju sličnih ustanova i u drugim zemljama. Održavani su kursevi i tečajevi radi upoznavanja sa negom i pomoći bolesnicima i ranjenicima. Posle Drugog svetskog rata ukazala se potreba u našoj zemlji da se otvore medicinske škole zbog nedostatka srednjeg medicinskog osoblja. Tako je u Subotici otvorena škola ovog smera 1947. godine. Dat je prikaz rada Medicinske škole (1947–1954) u Subotici na osnovu dostupnih podataka.

Ključne reči: Škole sa medicinskom nastavom, Prva medicinska škola u Evropi, Tečajevi za bolničare/ke, Prva medicinska škola u Subotici.

Period do završetka Drugog svetskog rata

Nastavna ustanova medicinskog smera javlja se još u vreme pre naše ere, kod naroda starih kulturnih civilizacija Egipta, Asirije, Vavilona, Kine i Grčke. U školama se uglavnom obraćala pažnja obrazovanju lekarskog kadra kako bi se smanjio odnosno prekinuo uticaj mistično-religiozne medicine čarobnjaka, vračara, šamana i drugih medicinski neobrazovanih lica čiji je rad bio karakterističan u vreme tadašnjih naroda prvih civilizacija. Ove škole su kasnije postale prave medicinske škole pa su čak u XI i XII veku naše ere dostigle stepen fakulteta (Salerno, Montpellier i dr.). Sve do XVIII/XIX veka ne spominju se, ili veoma retko, škole za nastavu srednjeg i nižeg medicinskog osoblja.

Pri kraju XVIII veka na teritoriji bivše Austrijske monarhije susrećemo se sa srednjim medicinskim školama za obrazovanje građanskih hirurga (ranije su i ovakve škole vaspitavale vojne hirurge) a u Francuskoj se susrećemo sa školama u kojima su učenici-studenti učili i praktično izvodili negu bolesnika i pomagali u bolničkom radu.¹

Iako su žene od davnina bile više naklonjene pružanju nege i pomoći obolelima (njihova urođena osobina) nego muškarci, ipak se njihovo učestvovanje u ovom poslu svodilo uglavnom na pomoć prilikom porođaja žena. Tek u XVII/XVIII veku kad su država i crkva odobrile pravila rada milosrdnih sestara, žene su sve više bile tražene kao pomoćno medicinsko osoblje za rad u bolnicama, sirotinjskim domovima a za vreme rata u sanitetskim vojnim jedinicama.²

U XIX veku pored žena koje se upisuju na medicinske studije javljaju se i žene sa obrazovanjem u nižim i srednjim medicinskim školama. Tako je 1860. godine osnovana u Londonu u St. Thomas Hospital-u *Prva stručna škola za obuku medicinskih sestara* zahvaljujući Florens Najtingel (Florens Nightingale).³ Bila je to devojka iz ugledne londonske porodice koja se posvetila negovanju i lečenju bolesnika i ranjenika. Postala je veoma cenjena i poštovana bolničarka u Vojnoj bolnici u turskom gradu Skutariju za vreme Krimskog rata (1853–1856) i bolesni i ranjeni vojnici nazivali su je „Dama sa svetiljkom“ (Lady of the Lamp) jer ih je obilazila i tokom noći sa svetiljkom u ruci.

Slična škola je otvorena 1882. godine u Beču zalaganjem dr Teodora Bilrota (Billroth Theodor, 1829–1894), profesora na Hirurškoj klinici.⁴

¹ Glesinger Lavoslav, Povjest medicine, u: Medicinska enciklopedija, knjiga 8, Zagreb, 1963, str. 176-201.

² Belicza Biserka, Žene u medicini kroz vjekove s osobitim osvrtom na prve liječnice kod nas, u: Pro medico, god. 4, br. 2, 1972, str. 55-62.

³ Grmek-Dražen Mirko, Nightingale Florens, u: Medicinska enciklopedija, knjiga 7, Zagreb, 1963, str. 310-311. Florens je rođena u Firenci 1820. godine, stekla je temeljno filozofsko, literarno i matematičko obrazovanje u Engleskoj. Posvetila se ipak, socijalnim pitanjima i pružanju pomoći bolesnim. Posećivala je bolnice i ustanove za vaspitanje ženskog bolničkog osoblja u mnogim državama. Za vreme Krimskog rata (1853–1856) imenovana je za upravnicu ženskog pomoćnog kadra u sanitetskim vojnim ustanovama. Radila je na poboljšanju higijenskih uslova u vojničkim paviljonima. Govorila je da je za rad sa bolesnicima potrebno odgovarajuće teoretsko i praktično znanje. Objavila je „Beleške o pozivu bolničarke“. Umrula je 1910. godine u Londonu.

⁴ Grmek-Dražen Mirko, Škole medicinske, u: Medicinska enciklopedija, knjiga 9, Zagreb, 1964, str. 419-423.

Bolničarka Florens Najtingel

U Beogradu krajem XIX veka, dr Vladan Đorđević (vojni zatim civilni lekar, političar, diplomata i pisac), kao načelnik Sanitetskog odeljenja Ministarstva unutrašnjih poslova, u želji da osavremeni sanitetsku službu u tadašnjoj Srbiji, aktivno je učestvovao u donošenju nekoliko zakona a među njima i *Zakona o uređenju sanitetske struke i o čuvanju narodnog zdravlja* donetog 1881. godine; u članu 29 u 18 tačaka govori se o otvaranju Škole za babice i o njenom radu a u članu 30 u 12 tačaka govori se o otvaranju Škole za lekarske pomoćnike.⁵ Škola za babice je otvorena 1899. godine dok do otvaranja Škole za lekarske pomoćnike nije došlo.⁶

Krajem XIX i početkom XX veka otvaraju se u pojedinim bolnicama ali i van njih u mnogim zemljama Evrope slične škole odnosno održavaju se tečajevi za osposobljavanje pojedinaca, najčešće devojaka, za negu i ukazivanje

„Dama sa svetiljkom“ među ranjenicima

medicinske pomoći bolesnicima i ranjenicima zalaganjem osoblja dotične bolnice i mnogih humanitarnih organizacija, prvenstveno Crvenog krsta.⁷

U Subotici se u drugoj polovini XVIII i početkom XIX veka pored diplomiranih lekara-fizikusa, diplomiranih hirurga i neškoloranih ranara javljaju i babice kao srednje medicinsko osoblje. One rade kao gradske neškolorane, „zaklete“⁸ (Obstetrices adjurata) i kao školovane babice dok o drugom medicinskom osoblju imamo malo podataka i to su uglavnom neškolorana lica.

Tako u Uboškom domu, koji se početkom XIX veka često naziva „bolnica“ (Hospitale Civicum) jer je tadašnji gradski fizikus dr Anton Štrobl (Strobl Antonius, 1765–1830) lečio bolesne siromahe u Domu, nalazimo i jednog „bolničkog slugu“ (bolničara),⁹ odnosno da je u Domu 1819. godine zaposlena „bolničarka mesne bolnice“ (Curatrix aegrotorum in germiale Nosocomio).¹⁰

Prva Građanska bolnica u Subotici otvorena je 1841. godine. Kad je Subotica 1779. godine dobila status Slobodnog kraljevskog grada morala je – prema *Opštem normativu o organizaciji zdravstvene službe* (Normativum Generale in Re Sanitatis) koji je 1770. napisao poznati bečki lekar Gerhard van Switen (Swieten Gerhard van, 1700–1772) – da ima bolnicu. Nakon mnogih neuspelih pokušaja da se sagradi bolnička zgrada Gradska uprava je otkupila 1839/40. kuću naslednika Antuna Trančika (Trancsik Antonius) koja je postala uz manju adaptaciju bolnice sa 20 bolesničkih kreveta i ista je otvorena i primila

⁵ Stanojević Vladimir, Dr Vladan Đorđević, *Spomenica Srpskog lekarskog društva*, Beograd 1972, str. 159-163. Rođen je u Beogradu 1844. godine, diplomirao je na Medicinskom fakultetu u Beču 1869. Boravio je u Pragu radi usavršavanja kod poznatog akušera profesora dr Sajferta. U Beču polaže ispit za zvanje „Lekar-asistent“ i radi dve godine na Hirurškoj klinici profesora Bilrota. Šef je Hirurškog odeljenja Vojne bolnice u Beogradu. Bio je ministar, predsednik vlade, poslanik u Atini i Carigradu. Jedan je od osnivača Srpskog lekarskog društva (1872), časopisa Srpski arhiv za celokupno lekarstvo (1872) i Srpskog crvenog krsta (1876). Dao je osnove naučno-medicinskog rada u Srbiji. Umro je 1930. godine u Beogradu.

⁶ Vidi napomenu br. 4.

⁷ Enciklopedija Leksikografskog Zavoda, knj. 2, Zagreb, 1956, str. 135 i 429. Crveni krst, međunarodna humana organizacija za pružanje pomoći u ratu (pomaže ranjenim i bolesnim vojnicima i ratnim zarobljenicima) i u miru (pomaže žrtvama elementarnih nepogoda, socijalno ugroženim osobama) je osnovao Andri Dinan (Dunant Jean Henry, 1828–1910) nakon doživljenih strahota tokom rata kod Solferina (1859). „Odbor petorice“ okupio je 1863. predstavnike 16 država koji su usvojili Načelo dobrovoljnog pristupa organizaciji država iz celog sveta. Prema Ženevskoj konvenciji iz 1864. sve sanitetske ustanove, sanitetsko osoblje i ranjenici bez obzira kojoj vojsci pripadaju uživaju u ratu zaštitu. Simbol organizacije je crveni krst na belom polju i za vreme rata zastava Crvenog krsta se ističe na sanitetskim objektima.

⁸ Divković Mirko, *Latinsko-hrvatski rječnik*, Beograd 2006 – ad-juro= kleti se, zakletvom potvrditi ili obećati, uzeti na dušu.

⁹ IASu, F. 272, pred. br. 15-B-112/pol. 1828. godina.

¹⁰ IASu, F. 272, pred. br. 11-B-82/pol. 1819. godina.

prve bolesnike 1. oktobra 1841. godine. Dr Anton Kovač (Kovács Antonius, 1804-1880) imenovan je za prvog upravnika.¹¹ U Pravilniku o radu bolnice u poglavlju II, u 17 tačaka, govori se o lekarskim pomoćnicima i izvršiocima.¹² Tada se u Pravilniku spominje i negovateljica Jelena Sarić (Száríts Ilona).¹³ Sedamdesetih godina u bolnici su radile Marija Tokodi (Tokodi Mária) i Jelisaveta Sabo (Szabó Erzsébet) odnosno posle njihovog odlaska iz bolnice primljene su Rozalija Salma (Szalma Rozália) i Katarina Hodoš (Hódos Katalin).¹⁴ Kada je bolnica 1868. godine dobila i Odeljenje za očne bolesti (nazvano privremeno odeljenje za očne bolesti) pored lekara radila je bolničarka Mari Balogh (Balogh Mária).¹⁵

Sve su ove devojke odnosno žene bile bez školske kvalifikacije i bile su priučene za rad u bolničkim uslovima.

Krajem XIX veka Prva građanska bolnica u Subotici je malog kapaciteta i pored proširenja Odeljenjem (Bolnicom) za očne bolesti i Odeljenjem za umobolne bolesnike, jer se broj stanovnika razvojem grada povećao a time i broj bolesnika, pa je Lazar Mamužić (1849-1916), gradonačelnik (1884-1902) dao predlog za izgradnju nove Bolnice sa 160 bolesničkih kreveta. Na raspisan konkurs od 11 predloga prihvaćen je projekat broj 4 (arhitekta Janoša Bobule iz Budimpešte). Gradnja je predviđena da počne 1890. godine, no ista je iz opravdanih razloga započeta 1893. i završena početkom 1897. godine.¹⁶

Paviljoni bolnice izgrađene 1897. godine (iz zbirke Sabo Bele)

U subotičkoj bolnici osnovanoj 1897. godine, sagrađenoj u nekoliko paviljona, bilo je zaposleno pored višeg medicinskog kadra, 17 časnih sestara, 1 babica i 4 bolničara a po potrebi primani su i drugi svetovni bolničari (Pravilnik o radu bolnice iz 1905. godine),¹⁷ a 1910. godine je bilo 38 pomoćnog medicinskog osoblja.¹⁸ Tečajevi za bolničare su bili retko organizovani: u Budimpešti krajem XIX veka, a u Subotici su bili prvi put tek 1914. godine uoči početka rata.¹⁹ Tokom rata u sanitarnim voj-

Bolničarke Crvenog krsta na frontu sa ranjenicima (iz zbirke Emila Libmana)

nim ustanovama na frontu ali i u pozadini radile su dobrovoljno bolničarke sa završenim tečajem za pružanje medicinske pomoći ranjenicima.

Bolničarka Crvenog krsta 1916. godine (iz zbirke Emila Libmana)

¹¹ Libman Emil, Pokušaji osnivanja bolničke službe u Subotici, u: časopis „Ex Pannonia“ br. 8, 2004, str. 55-61.

¹² IASu, F. 272, pred. br. 14-A-15/aec. 1841. godina.

¹³ IASu, F. 2, pred. br. 192/polg. 1861. godina

¹⁴ IASu, F. 2, pred. br. 8096/polg. 1877. godina

¹⁵ Baš Andrija, Osnivanje i prve godine rada Očnog odeljenja subotičke bolnice, u: Zbornik radova VII naučnog sastanka Društva za istoriju zdravstvene kulture Jugosalavije - Sekcija za SAP Vojvodinu, Sremska Mitrovica, 1976.

¹⁶ Libman Emil, *Subotička bolnica od Uboškog doma do savremenog stacionara*, Subotica 1997, str. 76-90.

¹⁷ Szabadka sz. kir. város „Mária Valéria” közkórházának Szabályzata, Szabadka 1905.

¹⁸ Magyarország városainak háztartása az 1910 évben, Magyar Statisztikai Közlemények, 58 kötet, Budapest 1911.

¹⁹ Sentđerđi Stevan, Subotički Crveni krast od 1886. do 1914. i od 1914. do 1918. godine, Crveni krast u Subotici 1886-1986, Subotica 1986, str. 19-28.

U periodu od 1918. do 1941. godine otvorene su medicinske škole u Beogradu (1921), Zagrebu (1921) i Ljubljani (1924), a nešto kasnije i u drugim većim medicinskim centrima. Viša medicinska škola u Beogradu imala je Odsek za medicinske sestre i Odsek za sanitarne tehničare a Viša medicinska škola u Ljubljani je imala Odsek za medicinske sestre, Odsek za fizio-terapeute i Odsek za rentgenološke tehničare. U Beogradu, Šapcu, Kraljevu, Nišu, Pančevu, Somboru, Subotici i drugim mestima postojale su srednje medicinske škole koje su imale Odsek za medicinske sestre, za sanitarne tehničare, za laboratorijske tehničare, za negovateljice i za zubne tehničare a u pojedinim mestima i za babice.²⁰ Nemamo, međutim, nekih podataka o radu subotičke srednje medicinske škole u ovom periodu.

Prema Pravilniku o radu Gradske javne bolnice grada Subotice (glava 5, paragraf 30) zaposleno je bilo 56 časni sestara, 3 babice i 4 bolničara koji su morali imati propisanu spremu da bi pružali negu bolesnicima.²¹ Održavani su kursevi prve pomoći tzv. „samarjanski tečajevi“ radi obuke i obrazovanja u pružanju nege i medicinske pomoći bolesnicima i ranjenicima odnosno tečajevi za dobrovoljne bolničarke.²²

Krajem 1941. godine u bolnici su radile 32 časne sestre, 3 babice, 5 negovateljica i 6 bolničara/ke.²³

Period po završetku Drugog svetskog rata

Završetak oružanih borbi u Drugom svetskom ratu ostavio je za sobom tešku situaciju u ekonomskom, privrednom, građevinskom i zdravstvenom pogledu. Rat koji je opustošio zemlju, iziskivao je maksimalna zalaganja usmerena ka cilju što bržeg završetka sukoba na preostalim ratnim poprištima kao i normalizacije života na slobodnim teritorijama. Oslobođenjem Subotice 10. oktobra 1944. godine, zdravstvena služba našla se pred nizom problema, koji su tražili određena rešenja. Prvo je trebalo rešiti deficit u kadrovima kako bi se pružila neophodna zdravstvena pomoć građanstvu kao i ranjenim i bolesnim borcima, zarobljenicima, logorašima i raseljenim licima. Zbog ovakvog stanja u Subotici su formirana dva zdravstvena centra:

1. Vojni (sa više domaćih i ruskih bolnica u Subotici)
2. Civilni sa Građanskom bolnicom i zdravstvenim stanicama kao i privatnom lekarskom praksom.²⁴

Trebalo je uložiti velike napore da bi se zaštitilo zdravlje stanovništva sa kadrovski malobrojnom službom. Obnavljale su se mreže i kapaciteti zdravstvenih ustanova, pokretale su se akcije mobilnih ekipa radi suzbijanja nekih masovnih zaraznih oboljenja. Bilo je teškoća u vezi sa nabavkom potrebnih količina bioloških cepiva – seruma i vakcina. Ambulante su bile oštećene, bolnice osiromašene medicinskom opremom, težak je bio transport i kretanje

Zdravstvena stanica III. Rejon „Udarnik“

Prezime i ime: *Gabrić Mihajlo*

Stanuje: *F. Kirić P. 9.*

God starosti: *9 m.*

Diagnoza: *Perfusio*

Br. sirom. uverenja: _____

(Rp.)	D.	P.
<i>Acet. Bromide</i>	<i>1</i>	<i>-</i>
<i>4,0: 70,0</i>	<i>25</i>	<i>-</i>
<i>Dolacubintylant</i>	<i>1-00</i>	<i>-</i>
<i>Stos XV</i>	<i>3</i>	<i>-</i>
<i>Cofein paroph.</i>	<i>12</i>	<i>-</i>
<i>0,02</i>	<i>9</i>	<i>-</i>
<i>Syr. Thyri comp.</i>	<i>4180</i>	<i>-</i>
<i>ad 100,0</i>		

L: Po 3 rata i decijm

Kirich

Subotica, **UDARNIK** III. REJON, 1945.

APOTIKA kod Z. M. J. E. P. B. J. IVKOVIC

M. P. 15 - *D. W. W. J.* lekar

Izgled lekarskog recepta iz 1945. godine

bolesnika. Od prvih dana rada novouspostavljene vlasti ustrojene u vidu narodnooslobodilačkih odbora kasnije narodnih odbora²⁵ velika pažnja se posvećuje rešavanju problema zdravstva. U delokrug rada mesnih NO²⁶ spadalo je staranje o ekonomskim, socijalnim, zdravstvenim i drugim potrebama mesta. Na prvom zasjedanju Narodnooslobodilačkog odbora za grad Suboticu formiran je Zdravstveni odbor. Ovaj odbor je trebalo da rešava svu problematiku u okviru zatečene zdravstvene situacije u gradu i okolini.²⁷ Da bi život mogao normalno da funkcioniše i da se organizovano vodi briga o stanovništvu, morale su da se obnove ili organizuju pojedine ustanove civilnog tipa, kao što su: civilna zdravstvena služba, ured

²⁰ Vidi napomenu br. 4.

²¹ Pravilnik Gradske javne bolnice grada Subotice, Subotica 1934.

²² Bašić Palković Nevenka, *Subotički Crveni krst od 1918. do 1941.* Subotica 1986, str. 29-37.

²³ Gerhardt Rudolf, Fragmentumok Szabadka hronológiájához 1941-1944, u: časopis „Bácsorszag” br. 30, 2004/VII-IX, 23. XII 1941, str. 24-47.

²⁴ Tatjana Segedinčev, Zdravstvena služba u Subotici 1944-1945. godine (period Vojne uprave), u: časopis „Ex Pannonia“ br. 17, 2013, str. 98-108.

²⁵ Službeni list FNRJ, br. 43/1946, str. 482-490.

²⁶ Skraćenica za Narodni odbor je NO.

²⁷ IASu, F. 68, Zapisnici sednica narodnog odbora grada Subotice 1944-1950, 7.

za socijalno osiguranje radnika i službenika, invalidska komisija, prihvatilišta za izbegla i nezbrinuta lica.²⁸

Radi što lakšeg i bržeg kretanja po terenu, zdravstvena lica su dobijala posebne legitimacije za nesmetan prolazak po gradu i okolini. Tako je ostao sačuvani spisak gradskih babica kojima se omogućuje nesmetano kretanje. Gradski fizikat u Subotici upućuje dopis Narodnooslobodilačkom odboru grada Subotice da gradskim babicama koje su zaposlene na terenskoj službi, izda legitimacije o tome da se mogu nesmetano kretati danju i noću, na unutrašnjoj i spoljnoj teritoriji grada. Naglašava se da je to u cilju što savasnijeg obavljanja njihove delatnosti.²⁹ Ovakvu legitimaciju su dobile babice:

- Capo Julija rođena Juhas
- supr. Hegediš Karolina rođ. Gilding
- supr. Aleksić Marija rođ. Gemzik
- supr. Ercegović Vita rođ. Ivković
- supr. Ivić Ana rođ. Čović
- ud. Temunović Marcela rođ. Mamužić
- supr. Zvekan Marija rođ. Hegediš
- Tucić Kata
- supr. Bačić Marija rođ. Patarčić
- supr. Icev Petra rođ. Baniš
- supr. Francetić Glazer Jovanka
- supr. Mesaroš Veronika rođ. Farago
- Suvajdžić Lenka
- Stantić Jelena.³⁰ (Imena su napisana onako kako je u dokumentu.)

Ovaj dopis je upućen 21. oktobra 1944. godine od strane tadašnjeg zdravstvenog poverenika vršioća dužnosti gradskog fizika dr Ostrogonac Bele.

Krajem 1944. godine u Subotici je organizovan tro-nedeljni Tečaj za lica koja bi radila kao negovatelji u stacionaru i pružali bi negu i pomoć bolesnicima i ranjenicima koji su upućivani sa fronta. Otvaranje tečaja je bilo neophodno jer se odlaskom časnih sestara (koje su morale napustiti bolnice odlukom vlasti) javila potreba da se popune njihova mesta.

Tečaj je organizovan po Odluci Okružnog odbora - Odseka za narodno zdravlje. Ovakvi i drugi tečajevi za osposobljavanje i obučavanje medicinskog osoblja bili su organizovani po nalogu Glavnog NO Vojvodine za celu teritoriju. Među tečajcima su bili: Tonka Aradski, Manda Brajkov, Klara Bukvić, Zora Drakulić, Luka Mamužić, Gabor Mačković, Blažko Čović, Marta Stantić, Roza Šarčević, Liza Neorčić. Doktor Ivan Faltum (1917-2014) hirurg, se zalagao da osposobi Ilonu Salma (Szalma Ilona) za rad u operacionoj Sali ali i za druge neophodne poslove bolničarke za rad i negu u hirurškoj službi.³¹

Po nalogu GNOOV³² broj 294 iz 1945. godine, pripremljen je rad oko formiranja bolničkog tečaja u Subotici, ali se on još tokom maja meseca zbog izvesnih poteškoća nije mogao sprovesti.³³

Dr Dušan Malušev sa bolničarem Blaškom Čovićem

Septembra 1945. godine počeo je sa radom šestomesečni Tečaj za 30 medicinskih sestara, 20 pomoćnih babica i 7 medicinskih laboranata. Tečaj je obuhvatio teoriju iz pojedinih medicinskih oblasti kao i praktični rad na odeljenju bolnice. Na tečaj su mogla da konkurišu lica sa završenom narodnom školom i lica koja su u sanitetskoj službi u svojstvu pomoćnog zdravstvenog radnika. Kandidati nisu mogli da budu mlađi od 18 ni stariji od 28 godina života.³⁴

Tečaj je redovno pohađalo 14 kandidata koji su imali besplatan stan, hranu, ogrev i udžbenike. Predavači tečaja su bili:

- mr pharm Alfred Blum (1893-),
- dr Ivan Crnković (1897-),
- dr Otilija Galfi (1911-1992),
- dr Sofija Plačkić,
- dr Nikola Ruski (1914-2009),
- dr Olga Šomlo (1908-),

²⁸ Branislav Danilović, *Zaštita zdravlja stanovništva u somborskom okrugu 1944-1947*, Sombor 2005, str. 7.

²⁹ IASu, F. 166, 27, IX 3/1944.

³⁰ Isto.

³¹ Podaci dobijeni još ranije od starih bolničarki Lize Stantić Budai (1925-) i Marte Stantić Lulić.

³² Skraćenica za Glavni narodnooslobodilački odbor Vojvodine.

³³ Izveštaj dr Josipa Čovića iz Zapisnika sa sednice Plenuma skupštine GNOO Subotica od 18. maja 1945. godine.

³⁴ Tečaj za medicinske sestre, pomoćne babice i medicinske laborante, u: novine „Slobodna Vojvodina“ br. 185, 25. avgust 1945, str. 7.

- dr Dimitrije Špirta (1914–1999),
- dr Franjo Vidaković (1894–1958) i
- prof. Ernest Laslo.³⁵

Završni ispiti su se održali od 4. do 8. juna 1946. godine. U ispitnoj komisiji na kraju tečaja su bili dr Milan Bikar (1895–1971) predsjednik, dr Vladeta Savić (1901–1984) i dr Aleksandar Štajnfeld (1905–1972) kao članovi. Ispit su položile: Etela Adam, Jelena Berger, Margita Buljovčić, Ida Crnjaković, Sofija Dorko, Jelena Galfi-Sekulić, Viktorija Fekete, Irena Kečkeš, Ivanka Krnjajski, Tereza Lulić, Anica Muhajlović, Marija Salma, ud. Julka Stipić-Mihajlović, Branislava Tešić, Ljubica Teslić, Antonija Tumbas i Marija Zečević.

Škola

Tokom 1947. godine referent (gradski poverenik) za narodno zdravlje u Subotici je bio dr Antun Liht (Licht Antal 1914–1981). Situacija u zdravstvu je još bila teška, radilo se na ustrojstvu službe, otvaranju i opremanju ambulanti i vršila se još građanska mobilizacija lekara u celoj državi.

Te godine Rešenjem Povereništva za narodno zdravlje GIO Vojvodine osnovala se u Subotici avgusta 1947. godine **Srednja stručna medicinska škola** koja je imala Odeljenje za babice i Odeljenje za bolničarke. Pri osnivanju je naglašeno da će nastava u školi početi čim za to budu stvoreni uslovi – osposobljavanje zgrade i internata za prijem učenika.

Škola je privremeno bila smeštena u ulici Matije Gupca u zgradi pod brojem 8–10 ali se ubrzo preseljava u zgradu na uglu Zagrebačke ulice i Somborskog puta.

Za upis u školu učenice su morale imati četiri razreda osnovne škole. Kasnije tokom 1950. godine doneta je Uredba, da učenice moraju imati položenu malu maturu. Prilikom upisa u školu, od 1947. godine podnosila se molba Izvršnom odboru Gradskog narodnog odbora Subotice – Odseku za narodno zdravlje. Uz molbu sa biografijom su se prilagali izvodi iz matice rođenih, lekarsko uverenje, uverenje o moralnom vladanju, uverenje o završenoj školi. Često su kandidati prilagali podatke o materijalnom i imovnom stanju svoje i svoje porodice.³⁶ Školovanje je trajalo dve godine.

Prvi upravnik Škole je bila Ivanka Grujin, medicinska sestra.³⁷ Potom Rešenjem Ministarstva narodnog zdravlja Republike Srbije br. 6597 od 6. septembra 1947. godine, postavljena je za upravnika škole dr Livija Hercog (1912–1960), lekar Gradske poliklinike u Subotici.³⁸ Naredne godine Rešenjem Ministarstva narodnog zdravlja NR Srbije br. 4212 od 11. maja 1948. godine za hono-

Dr Ivan Faltum – direktor
Medicinske škole

rarnog direktora Škole za medicinske sestre u Subotici postavljen je dr Ivan Faltum (1917–2014), hirurg subotičke bolnice. Na dužnost je stupio 1. jula 1948. godine kada je dr Livija Hercog premeštena za lekara u Sanatorijum za tuberkulozu na Vencu.

U Propisu donetog od strane Ministarstva narodnog zdravlja br. 42603 od 11. novembra 1947. godine iznose se dužnosti direktora i ostalih lica škole. Za uspešno vodenje škole bilo je potrebno da direktor škole provede jedan do dva časa u školi da bi mu administrativno-računski činovnik i pomoćnik direktora škole mogli referisati sve postojeće probleme. Pomoćnik direktora i medicinska sestra treba uglavnom da vode nastavu naročito praktičnu.³⁹

Od svoga osnivanja škola je promenula nekoliko naziva. Najpoznatiji nazivi su bili: „Škola za babice“; „Srednja medicinska“; „Niža medicinska škola“; „Škola za lekarske pomoćnike“.

Na upisnici u prvi razred škole nailazimo na službeni naziv „Državna škola za medicinske sestre“ (27. septembar 1947. godina). Takođe se pod ovim nazivom vodi i na pečatu.

Kasnije tokom 1949. godine nailazimo da se škola naziva „Škola za lekarske pomoćnike“.⁴⁰ Takođe nosi i naziv „Škola za babice“, koji se pominje na dokumentima i na pečatu.⁴¹

Na predlog Povereništva za narodno zdravlje i socijalnu politiku doneta je 1950. godine Odluka⁴² da se školi promeni ime u „Niža medicinska škola internatskog tipa Subotica.“⁴³ Stari pečeti su i pored promene naziva škole zadržani u upotrebi pa su se još tokom 1951. godine koristili oni sa nazivom „Škola za lekarske pomoćnike“. Škola je ukinuta pod nazivom „Niža medicinska škola internatskog tipa“ krajem 1954. godine.⁴⁴

³⁵ Završen tečaj za medicinske sestre i tehničare, u: časopis „Hrvatska riječ“, 15. VI 1946.

³⁶ IASu, F. 68, IX 886/1947. godina.

³⁷ Ivanka Grujin maturirala je u Državnoj trgovačkoj akademiji u Zrenjaninu 1927. godine. Nudiljsku školu sa diplomskim ispitom položila je u Beogradu 1933. godine. Radila je u Dečijem dispanzeru pri Domu narodnog zdravlja u Zrenjaninu, u Zdravstvenoj stanici za malariju i trahom u Barandi, u Dečijoj bolnici u Zrenjaninu kao glavna sestra, u Školskoj poliklinici u Zrenjaninu, u školi za medicinske sestre u Zrenjaninu kao pomoćnik upravnika i upravitelj Internata (Državna škola za med. sestre, Subotica, 96/5. II 1948).

³⁸ IASu, F. 253, kutija 23, Akti Ministarstva za narodno zdravlje br. 6597 od 6. IX 1947. i br. 42603 od 11. XI 1947. godine.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Naziv na pečatu od 19. juna 1949. godine.

⁴¹ Naziv na pečatu od 3. oktobra 1949. godine.

⁴² IASu, F. 253, Odluka broj 1607 od 26. januara 1950. godine.

⁴³ IASu, F. 253, k. 23, pred. pov. 21, 1950. godina.

⁴⁴ IASu, F. 253, Sumarni inventar, Beleška o fondu, II.

Zgrada Srednje medicinske škole na uglu Zagrebačke ulice i Somborskog puta

Od svoga otvaranja škola se više puta selila. Prvo je bila smeštena kako je već ranije navedeno, u zgradi koja se nalazila u ulici Matije Gupca broj 8-10. Ubrzo je premeštena u zgradu Zagrebačke ulice i Somborskog puta. U zgradi su bili Internat za učenike/ce sa Odeljenjima za babice i Odeljenjima za bolničarke. Nastavu su honorarno držali lekari i profesori Gimnazije u prostoriji Internata a praktična obuka se vršila u bolnici i Porodilištu.

Na prvu godišnjicu oslobođenja grada 10. oktobra 1945. godine otvoreno je Porodilište u zgradi Zdravstvene stanice „Udarnik“ u Teretnoj ulici broj 25 (IX kvart), koja je i do tada imalo jedno porođajno odeljenje (sobu).⁴⁵

Prihode za održavanje su snosili masovne organizacije i to AFŽ i Narodni front i nešto prihoda je bilo od patronata.⁴⁶ Drugih redovnih prihoda Porodilište nije imalo, osim minimalne naplate od strane onih porodilja koje su to mogle da plaćaju. Porodilište je imalo sedam kreveta ali je bilo u planu da se adaptira soba na prizemlju sa još pet kreveta.⁴⁷

Praktična nastava se održavala redovno u Pokrajinskoj bolnici i u Porodilištu „Udarnik“. Radi što boljeg odnosa između učenica i osoblja pomenutih ustanova kao i da bi se na praksi postigao što bolji efekat, organizovao se zajednički sastanak učenika, osoblja iz Bolnice i Porodilišta na čelu sa upravnicima dr Ladislavom Nejmem (Ney Ladislav 1882-) i dr Karlom Terekom (Terék Károly 1908-1977).⁴⁸ Ovakvi sastanci održavali su se jednom mesečno i na njima se diskutovalo o disciplini, prenošenju znanja na učenice, zalaganju i drugom.

Prvi upravnik Medicinske škole bila je medicinska sestra Ivanka Grujin a prvi nastavnici:

- dr Aleksandar Hil (Hyl Aleksandar 1903-1993), hirurg
- dr Karlo Terek (Terék Károly 1908-1977), ginekolog
- dr Bela Ostrogonac (1891-1956), lekar opšte medicine i
- dr Ivan Piliš, ftiziolog (1919-1991).

Prve razredne starešine su bile Julija Čorba i Vera Somborac, profesori Gimnazije.

Tokom 1949/1950. godine škola je premeštena u zgradu u Antunovićevoj ulici broj 10 (zgrada na Daničićevom putu) gde se nalazio i internat. Upravnica škole je bila Anica Hostovski koja je bila i razredni starešina.⁴⁹ Sačuvani su mesečni izveštaji o radu škole koji su se slali Povereništvu za narodno zdravlje u Novi Sad. U njemu se navode podaci za stanje u internatu i školi za babice, kao i u internatu i školi za bolničare. U internatu Škole za babice u mesecu oktobru 1949. godine po tabeli, bilo je:

Štićenica - 26, popunjenih kreveta 22, broj održanih marksističkih kružooka 2, broj obuhvaćenih sa ovom aktivnošću 26, broj članica AFŽ-a 22, 4 bolesne od prehlade.⁵⁰

U Školi za babice u mesecu oktobru 1949, bilo je:

Učenica - 22, eksterno - 4, ukupno - 26 nastavnika opštih predmeta 2, izostanaka sa časova 4, održanih časova teoretskih 68, praktičnih 120 (isto toliko i predviđenih), naziv predmeta čiji plan nije ispunjen - pedijatrija i poznavanje lekova, ime i prezime predavača - dr Špirta i m.ph. Kon Geza, zbog čega nastavnik nije održao čas - zbog preopterećenosti u školi dr Špirta predaje predmet dr Hauzer Hildi a m.ph. Kon Geza je bio na godišnjem odmoru.

U mesečnom izveštaju internata Škole za bolničarke je zabeleženo:

Da je broj štićenica bio 20, broj kreveta - 19, broj održanih marksističkih kružooka - 2, broj obuhvaćenih učenica - 20, broj članova Narodne omladine - 9, bolesnih nije bilo.

⁴⁵ Hrvatska riječ, Subotica, 17. novembar 1946, Gradska biblioteka Subotica (u daljem tekstu GBS).

⁴⁶ Hrvatska riječ, Subotica, 31. januar 1947, str. 3, GBS.

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ IASu, F. 253, pred. br. 9/1950. godina.

⁴⁹ IASu, F. 253, pred.br. 550/1949. godina.

⁵⁰ IASu, F. 253, pred. br. 617/1949. godina.

U Školi za bolničarke u mesecu oktobru 1949, bilo je:

Učenica - 19, eksterno - 1, ukupno - 20, honorarnih nastavnika opštih predmeta - 7, honorarnih nastavnika stručnih predmeta - 3, sa fakultetskom spremom - 5, izostanaka nije bilo, održano je teoretskih časova - 96, praktičnih - 2, neodržanih časova nije bilo.⁵¹

U školi su od školske 1948. do 1954. godine predavali⁵² sledeći honorarni predavači:

- Bašić Jelena (1925–), administrativni činovnik Direkcije narodnih apoteka u Subotici – držala časove geografije;

- mr phar. Brezovac Olga (1918–), farmaceut – nastavnik hemije;

- dr Crnković Ivan (1897–), lekar opšte medicine – nastavnik za ginekologiju u Odeljenju za bolničarke;

- Filipović Milan, profesor istorije potpune mešovite gimnazije u Subotici – predaje istoriju;

- dr Filipović Stevan, lekar opšte medicine;

- Grizika Anica – spremačica;

- Grujin Ivanka (1908–), starija medicinska sestra – pomoćnik direktora srednje medicinske škole i nastavnik za predmet nega bolesnika i higijena za Školu babica i bolničarki;

- mr pharm. Đurić Stipan (1923–1982), farmaceut – nastavnik Niže medicinske škole internatskog tipa za farmakologiju;

- dr Hauzer Hilda (1904–), lekar – nastavnik u Odeljenju za bolničarke i babice iz pedijatrije;

- Hostonski Anica, babica – nastavnik u Školi za babice;

- dr Kalmar Mirko (1901–), hirurg – nastavnik u Nižoj medicinskoj školi za predmet hirurgija;

- mr pharm. Kon Geza (1907–), farmaceut – nastavnik za predmet farmakologija u Odeljenju za babice i Odeljenju za bolničarke;

- Kontin Dejana (1931–), mlađa medicinska sestra – instruktor u Srednjoj medicinskoj školi, nastavnik za predmet kožno-veneričnih bolesti u Odeljenju za bolničare;

- dr Kovač Lajčo (1923–), lekar pripravnik Pokrajinske i bolnice u Subotici – nastavnik za predmet zarazne bolesti u Odeljenju za babice i bolničarke, u Nižoj medicinskoj školi;

- Kukučka Ana, babica – instruktor u Školi za babice i bolničarke;

- dr Levi Ljubica (1912–), lekar – bakteriolog, nastavnik za predmet zarazne bolesti u Nižoj medicinskoj školi;

- dr Liht Antun (1914–1981), lekar bakteriolog i sanitarni inspektor;

- Lončarević Cilika, domaćica – domarka kod Škole babica;

- Manić Andrija (1915–), administrativni službenik Gradske poliklinike u Subotici – nastavnik u Medicinskoj školi internatskog tipa u Subotici za predmet sanitetske administracije;

- dr Miladinović Borivoje (1893–1967), lekar Gradske poliklinike u Subotici – nastavnik u Nižoj medicinskoj školi za predmet bolesti grla, nosa i uha;

- Nagl Andrija, pripravnik nastavnik u Nižoj medicinskoj školi za predmet Opšte obrazovanje radnika;

- Ninkov Jelisaveta (1916–), nastavnik u Gradanskoj školi – predavač u Školi za babice i bolničarke za predmet fiskultura;

- dr Pestelek Borivoj (1922–1992), lekar Pokrajinske bolnice u Subotici – stručni referent u Nižoj medicinskoj školi u Subotici u Odeljenju za bolničarke (radilo na stručnom uzdizanju učenika);

- Popović Ana (1904–), nastavnik u Ženskoj gimnaziji – nastavnik u Školi za bolničarke i babice za predmet matematika;

- prof. Somborac Vera (1914–), profesor Mešovite muške gimnazije u Subotici – nastavnik u Nižoj medicinskoj školi za predmet srpsko-hrvatski jezik;

- dr Stipančević Vojislav (1915–1956), lekar Dispanzera u Subotici – nastavnik u Nižoj medicinskoj školi za predmet interna medicina;

- prof. Seleš Julijana (1920–) – nastavnik u Školi za babice i bolničarke za predmet fizika;

- Sente Rozalija – bila u službi Niže medicinske u zvanje babice, pošto je položila dvogodišnju školu za babice u Subotici stupila je prvi put u državnu službu – nastavnik škole za babice (premešta se u vanbolničko porodilište u Tavankut 15. februara 1951. godine);

- Suvajdžić Lenka (1913–), nastavnik u Školi za babice i bolničarke za predmet anatomija;

- Suvajdžić Marina (1897–), stručni učitelj Ženske gimnazije – nastavnik u Školi za babice i bolničarke za predmet biologija;

- dr Svoboda Adriena (1914–2012), lekar pripravnik u Gradskoj bolnici u Subotici – nastavnik u Nižoj medicinskoj školi i Školi za babice za predmet pedijatrija;

- dr Šrajber Zlatan (1890–), lekar Gradske poliklinike – nastavnik u Nižoj medicinskoj školi, Odeljenje za bolničarke za predmet bolesti oka;

- Štajner Radmila, nastavnica u Školi za babice;

- dr Terek Karlo (1908–1977), šef Ginekološko-porođajnog odeljenja Pokrajinske bolnice u Subotici – nastavnik u Nižoj medicinskoj školi za predmet akušerstvo;

- dr Vesić Stefanija (1919–2002), lekar Gradske poliklinike u Subotici – stručni referent Odeljenja za babice I razreda Niže medicinske škole;

- dr Vig Mihajlo (1907–), lekar Pokrajinske bolnice u Subotici – nastavnik Niže medicinske škole za predmet kožne i venerične bolesti;

- Vojnić Zelić Kornelija, administrativni službenik (blagajnik i evidentičar u Preduzeću za otkup industrijskog bilja Sreskog povereništva u Subotici) – nastavnik u Nižoj medicinskoj školi za predmet domaćinstvo;

- Zajec Anka, babica Glavne Pokrajinske bolnice u Novom Sadu premešta se u Školu za babice u Subotici januara 1950. godine;

- Žigante Kazimir, pravni referent Gradskog narodnog odbora u Subotici – nastavnik u Školi za babice i bolničarke za predmet Ustav i zakonodavstvo;

- dr Kapor Milovan (1923–2010) predavao fiziologiju;

- dr Faltum Ivan (1917–2014), predaje hirurgiju;

- dr Perčić Vinko (1911–1989), predaje interne bolesti.

Od decembra 1949. godine upravnik škole je bila Sonja Ovdijenko. Zbog neadekvatnog prostora za školu Uprava Medicinske škole tražila je u dva navrata proširenje škole.

⁵¹ Isto.

⁵² IASu, F. 253, k. 23, omot IV, personalni dosjei nastavnika.

Učenice školske 1949/1950. godine (iz zbirke Branislava Racića)

Obe molbe su, međutim, odbijene. Jedna sa obrazloženjem da je u zgradi na Somborskom putu Savez zemljoradničkih zadruga i potrebna je za podučavanje svoga kadra, druga molba nije prihvaćena jer do podizanja sprata na postojećoj školskoj zgradi ne može da se dozvoli kao ni da se jedna posebna zgrada za potrebe škole izgradi u dvorištu postojeće zgrade (verovatno se mislilo na zgradu u Harambašičevoj ulici broj 2) jer je zgrada predviđena za rušenje kroz 2-3 godine.⁵³ Tokom 1950. godine upućivano je više dopisa Povereništvu za narodno zdravlje, Odseku za medicinsku nastavu u Novom Sadu kako bi se škola premestila. Da je škola imala problema u svome radu primećujemo iz Izveštaja od februara 1950. godine, gde upravnica Sonja Ovdijenko navodi:

1. Da se ne zna da li će škola ostati kao škola za školsku 1950/51. godinu jer je nezvanično bilo govora o tome da će se škola ukinuti.

2. Da nisu poznati predviđeni kapaciteti učenika za školu ako ona oстане.

3. U vezi sa gornjim dvema tačkama postavlja se i pitanje ostanka u zgradi škole, koja ne zadovoljava potrebama škole internatskog tipa.

Zgrada nije imala dovoljno prostorija a vlasnik kuće je živeo u istoj zgradi i ometao upotrebu nužnih sporednih prostorija, šupe, dvorišta, veš kuhinje i vodovoda.⁵⁴

Ubrzo potom Narodna Skupština Autonomne pokrajine Vojvodine na zasedanju održanom 28. februara 1950. godine donosi Rešenje o osnivanju Škole za bolničarke u Subotici kao ustanove od pokrajinskog značaja.

Drugo polugodište 1950. godine završilo je ukupno 45 učenica. U školi je bilo dva odeljenja, jedno za babice sa 26 učenica i jedno za bolničarke sa 19 učenica. Sve

učenice su bile smeštene u internat škole, izuzev dve koje su zbog porodičnih razloga bile izvan njega. U školi je radilo 17 honorarnih nastavnika. U internatu je radio jedan instruktor i jedna vaspitačica koji nisu bili angažovani kao predavači. Škola i internat su bili još uvek smešteni u privatnoj kući sa nedovoljnim brojem prostorija za rad.⁵⁵

Školsku 1950/51. godinu škola je započela sa novim nastavnim planom, koji je bio propisan za prvi i drugi razred srednjih medicinskih škola u NR Srbiji. U prvom razredu učenici su imali sledeće predmete: srpski jezik, strani jezik, latinski jezik, istoriju, geografiju, fiskulturu, matematiku, ishranu i kuvanje, fiziku, hemiju, biologiju, anatomiju i fiziologiju i negu bolesnika. U drugom razredu učenici su imali sledeće predmete: srpski jezik, strani jezik, latinski jezik, istoriju, geografiju, predvojničku obuku, fiskulturu, organsku hemiju, fiziologiju, negu bolesnika, bakteriologiju, farmakologiju. Nastava se odvijala u teoriji i u praksi. Te školske godine su predavali:

- Sonja Martinović (personalni referent) je predavala matematiku;
- Dr Karlo Terek (lekar) je predavao akušerstvo;
- Dr Lajčo Kovač (lekar) je predavao anatomiju;
- Vera Somborac (profesor) je predavala srpskohrvatski jezik;
- Julija Seleš (profesor) je predavala matematiku;
- Andrija Nagel (nastavnik) je predavao hemiju i biologiju;
- Ivan Vener (profesor) je predavao istoriju;
- Ivanka Grujun (st. medicinska sestra) je predavala negu bolesnika i higijenu;
- Kornelija Vojnić (blagajnica) je predavala domaćinstvo;
- Irina Vuković (knjigovođa) je predavala geografiju;
- Milica Opančarev je predavala fiskulturu.

⁵³ Povereništvo za komunalne poslove Novi Sad br. 12258/18. X 1949. godine.

⁵⁴ IASu, F. 253, pred. br. 57/1950. godina. Izveštaj od 24. februara 1950. godine.

⁵⁵ IASu, F. 253, pred. Pov. br. 21/1950. godina.

Učenicke Srednje Medicinske škole u dvorištu 8. X 1951. godine (iz zbirke Branislava Racića)

Krajem 1950. godine upravnik škole postaje Sonja Martinović. Sačuvano je više dopisa Izvršnom odboru grada Subotice koji se odnose na premeštanje škole, zbog povoljnijih uslova. Iz Antunovićeve ulice broj 19 škola je premeštena u Lenjinov park broj 8, u zgradu bivšeg muškog internata Učiteljske škole.

Naredne 1951. godine, Narodna skupština APV na svome prvom redovnom zasjedanju održanom januara 9. januara 1951. godine, donela je Rešenje da se „Niža medicinska škola internatskog tipa“ u Subotici proglasi od ustanove pokrajinskog značaja za ustanovu od lokalnog značaja.⁵⁶ Februara meseca je izvršena primopredaja škole između Povereništva narodnog zdravlja Autonomne pokrajine Vojvodine i Povereništva narodnog zdravlja Gradskog narodnog odbora u Subotici. Školsku 1950/1951. godinu završilo je 45 učenika, Odeljenje za bolničare je pohađalo 19 bolničara (od toga je jedan bio muški), i u Odeljenju za babice je bilo 26 učenica.

U školsku 1951/1952. godinu je bilo upisano 27 učenika godišta rođenja od 1923–1934. godine.

Po završenom školovanju učenici su bili osposobljeni za obavljanja poslova predviđenih za lekarske pomoćnike. Delokrug rada je bio sledeći:

1. Glavni i odeljenski lekarski pomoćnici u stacionarnim ustanovama (bolnice, klinike, porodilišta, oporavilišta, prirodna lečilišta i drugo).

2. Kao lekarski pomoćnici u ustanovama ambulantno-polikliničkog tipa (poliklinika, ambulante, dispanzeri, savetovališta).

3. Kao glavni lekarski pomoćnici u ustanovama za zaštitu majki i dece (jasle, obdaništa, dečiji domovi, dečiji vrtići, ambulante, poliklinike, dispanzeri i drugo).

4. Kao lekarski pomoćnici za zdravstveni nadzor škola, u đачkim domovima (školska higijena), pomoćnici sanitarnih inspektora za školsku higijenu.

5. Kao nastavnici i vaspitači u srednjim, i upravnicu u nižim medicinskim školama.

6. Kao stručni referenti po pitanjima niže medicinske nastave po povereništvima oblasti za zaštitu zdravlja.

7. Kao zdravstveni učitelj/vođenje kurseva o zdravstvenoj zaštiti majke i deteta, higijensko domaćičkih kurseva po selima, vođenje kurseva za higijeničare i kurseve prve pomoći.

8. Kao šefovi u mlečnim kuhinjama u dečijim bolnicama, jaslama i seljačkim radnim zadrugama.⁵⁷

Pošto se uvidelo da je osposobljen dovoljan broj lekarskih pomoćnika na teritoriji Srbije, rešeno je od strane Saveta za narodno zdravlje NR Srbije da škole za lekarske pomoćnike budu ukinute kada budu diplomirale učenice koje još pohađaju školu.

„Niža medicinska škola internatskog tipa“ u Subotici je zatvorena 31. decembra 1954. godine.

Iz škole je izašlo nekoliko generacija školovanih bolničarki i babica. Sa kakvim poletom i entuzijazmom su učile i završavale školu prve posleratne generacije učenica medicinske škole, govore i njihovi sačuvani maturalni radovi. U njima one opisuju kako vide i zamišljaju sebe u budućem pozivu. Najrečitije nam o tome govori pismeni zadatak iz srpskohrvatskog jezika, rađen na diplomskom ispitu Niže medicinske škole od 14. juna 1954. godine pod nazivom „Kako zamišljam svoj rad posle diplomskog ispita“. Pismeni zadatak je napisala učenica Samardžija Slavka i dobila za njega peticu. Ona piše:

„Temeljito savladati stručnost, istinski voleti ljude – ta dva faktora su vezana za babički poziv i jedino oni omogućuju da se babici bez bojazni mogu poveriti ljudski životi i da ona kao zdravstveni radnik stekne poverenje ljudi. Steći poverenje nije ni jednostavna, ni laka stvar.

Često će se u radu naići na teškoće, baš kod onih ljudi kojima se pruža pomoć, čemu je, gotovo uvek, razlog: kulturna zaostalost – sujeverje.

U ovakvim slučajevima babica mora biti istrajna u nastojanjima da razuveri ljude i ubedi u štetnost njihovih nakaradnih shvatanja.

Veoma je važno poznavati i shvatiti psihologiju žene – buduće majke u svakom momentu, a naročito onda kada joj se pruža pomoć; jer od toga kako će joj se pričti, kako pomoći zavisi ishod porođaja.

Babica mora u svakom trenutku biti spremna da pruži pomoć.

Terenski rad je naročito vezan sa teškoćama. Često noću, po nevremenu, pešačeći po raskaljanom seoskom putu mora se stići na vreme. Često u siromašnoj udžerici, bez najosnovnijih stvari koje su u datom momentu neophodne, moraće se obaviti porođaj. Kako će se obaviti – zavisi od umešnosti babice u radu.

Savest mora biti stalni sudija svake babice, jer od njenog savesnog rada zavise ljudski životi, od njenog rada zavisi sreća porodice.

Ako se to ima stalno na umu postoji najmanja mogućnost da se u radu pogreši. Samo tada zajednica će imati pravog zdravstvenog radnika kome će se ljudski životi moći poveriti bez bojazni. Samo tada ljudi će njene savete i pomoć primati sa radošću a to je za babicu najlepša nagrada.⁵⁸

Takvo viđenje o pozivu i o humanosti svoga posla je imala ova učenica ali i generacija učenica koje su završavale Medicinsku školu prvih posleratnih godina.

⁵⁶ IASu, F. 253, predmet br. 373/1951. godine.

⁵⁷ IASu, F. 68, k.1560, prepiska uz delovodnik, delokrug lekarskog pomoćnika.

⁵⁸ IASu, F. 253, k. 23, omot V, maturalni radovi 1954, Samardžija Slavka.

Zapisnik

I sednice Nastavničkog saveta pri Školi za babcice održane dne 11 oktobra 1948 god. u prostorijama internata u 18 časova.

Prisutni su svi nastavnici predmeta opšte naobrazbe i Dr. Hil Aleksandar od strane lekara, stručnih predavača, ekonom škole Suvajđrić Lajica i razredni starešini. Sednicu otvara drugarica Upravnik i umogućava drugove predavače da iznesu poteškoće kao i plan svoga rada.

Drug Zakarije Leno, predavač biologije konstatuje, da je program preopširan i vrlo težak za učenicice obzirom na njihovo nedovoljno predznanje, pa će biti primudeno da gradivo pojednostavi kako bi bilo pristupačnije učenicama. To isto je izjavio i predavač istorije, drug prof. Vener Ivan.

Dr. Hil moli upravnicu da se raspita u N. Sadu kod Poverenikstva za slike i kostur-pomoćna sredstva nastave anatomije.

Svi predavači se slažu u izjavi, da je kod nekolicine učenica neznanje jezika smetnja u nastavi. Dr. Hil i nast. nar. jezika predlažu, da se za učenice mat. narodnosti održi veći broj časova iz svp. sv. jez. kao bi ga lakše naučile i bolje razumevale nastavu iz ostalih predmeta.

Bilo bi poželjno da se nadu prosto-

Összefoglaló

A szabadkai Egészségügyi Iskola megalakulása és működésének első évei (1947–1954)

A munka adatokat tartalmaz az egészségügyi oktatásról általában. A tanintézmények elsősorban magasfokú képzést nyújtottak az egészségügyben dolgozóknak, a közép- és alsófokú egészségügyi oktatásról azonban nemigen található forrásanyag. Az első egészségügyi iskola Európában 1860-ban alakult meg, más hasonló intézményről viszont igen kevés adat található. Az alsóbb

fokú egészségügyi oktatás inkább betegeket és sebesülteket ápoló tanfolyamok szervezését jelentette. A második világháború után sor kerül a középfokú egészségügyi oktatás bevezetésére.

Az Egészségügyi Középiskola Szabadkán 1947-ben alakul meg. A munkában a szerzők bemutatják az iskola működésének első éveit (1947–1954).

Summary

Establishment and work of the Medical school in Subotica (1947–1954)

Although the first Medical school was established in 1860, data about the establishment of similar institutions in other countries as well are scarce.

There were relevant introductory classes and seminars about medical care and aid for patients and the wounded.

After The Second World War there was a high need for establishing Medical schools due to lack of professional medical personal. Hence, a medical school was established in 1947. Based on available data, this paper analyses the work of the Medical school in Subotica from 1947 to 1954.

Dijana Borenović,
arhivistkinja, Istorijiski arhiv Subotica

Zbirka plakata Istorijiskog arhiva Subotica

Sažetak: Zbirka plakata sastoji se od specifične vrste dokumenata značajnijih za proučavanje istorijske prošlosti i spada u grupu klasičnih zbirki. Plakat i poster dobijaju značajnu ulogu u istraživanju i tumačenju lokalne istorije i stoga su zbirke plakata našle svoje mesto među fondovima i zbirka skoro svih arhiva u našem regionu. Zbirka plakata IASu sadrži 1580 plakata najrazličitijeg, oblika, formata, vrste, na različitim jezicima i iz različitih perioda.

Ključne reči: zbirka, plakat, poster, analiza klasifikacionih grupa zbirke.

Baza normativne arhivistike u odeljenju sređivanja i obrade građe (unutrašnjoj službi) je svakako grupacija dokumenata prema, nama arhivistima, vrlo poznatim principima, koja se realizuje u fondovima kao organskim skupinama arhivske građe ili zbirka. Zbirke, kao veštačke arhivske skupine koje čine dokumenta različite provenijencije, najčešće se formiraju prema vrsti, obliku i podlozi na kojoj su pisani ili snimljeni.¹ S obzirom da zbirke daju određenu arhivističku slobodu i teraju na arhivističku inventivnost svojom raznolikom građom i da su prisutne u svim arhivima sveta, moglo bi im se posvetiti još više pažnje. Veoma dobra prilika da se razmene iskustva u vezi sa zbirka bila je i na Arhivskim danima u Subotici, 7. stručnom arhivističkom skupu koji organizuje Istorijiski arhiv Subotica, gde je tema bila Zbirke u arhivu.²

Istorijiski arhiv u Subotici među više od 500 fondova ima i 13 zbirki a to su Zbirka karata i planova (1556-1976), Zbirka fotografija (1862-), Zbirka Ištvana Ivanjija (1724-1783), Zbirka Ivana Rudića (1904-?) 1686-1975, Zbirka Jelisavete Lifke 1882-1981, Zbirka matičnih knjiga osnovnih škola u Subotici (1871-1946), Zbirka diploma (1658-1845), Zbirka kopija (XII vek -

1991), Zbirka pečata i štambilja (1743-?), Zbirka radničkih knjižica - Subotica 1885-1955, Zbirka duplikata crkvenih matičnih knjiga grada Subotice - Subotica 1839-1895, Zbirka materijala o radničkom i narodnooslobodilačkom pokretu - Subotica 1903-1989 i konačno, Zbirka plakata 1817- , koja je tema ovog rada.

Sam poster i plakat su veoma interesantna civilizacijska pojava, s obzirom da se ovaj oblik multiplikatora vesti nije menjao od vremena kada je nastao. Gotovo od kada je nastalo pismo i podloga za pisanje, postojao je i poster u nekom obliku, kao način prenošenja vesti i obaveštavanja širih narodnih masa. Njegov razvoj kroz vekove pratio je razvoj proizvodnje papira, štampe i litografije. Moderan poster razvija se od kraja 19. veka i prati razvoj litografije u boji, kao i sve popularnijeg pravca umetnosti postera kao deo urbanih umetničkih stremljenja. Činjenica da je distribucija vesti i informacija svih vrsta brža, efikasnija, gotovo trenutna zahvaljujući munjevito uznapredovalo tehnologiji, samo utvrđuje nezanemarljivost i značaj jedne druge činjenice a to je da su se do danas poster i plakat održali u svojoj izvornoj formi i još uvek su frekventno i masovno upotrebljavano sredstvo prenosa vesti, umetnički ukras, reklamna sredstva, sastavni deo raznih vizuelnih instalacija... Pored svega toga, poster i plakat se prepoznaju i kao arhivska građa.

Plakat kao istorijski izvor i arhivska građa postaje „nezaobilazan za istraživanje istorije sredstava javnog informisanja, istorije propagande i marketinga, istorije delovanja raznih službenih ili neslužbenih društava, udruženja ili organizacija.“³ U rečniku Arhivske terminologije Društva američkih arhivista,⁴ poster i plakat, dva referentna termina definisana su na sledeći način: plakat je obaveštenje štampano na tabli ili kao poster, radi javnog izlaganja;⁵ poster je ilustracija štampana na velikom listu papira ili veliki savitljivi list papira koji sadrži tekst,

¹ Bogdan Lekić, *Arhivistika*, Beograd 2006, str. 142.

² Sedmi subotički arhivski dani u Subotici, 19. i 20. septembra 2014. godine.

³ Dušan Vržina, Plakat kao arhivska građa, izvor za istoriju, u: Arhivska građa kao izvor za istoriju, Međunarodni naučni skup, 15-16 maj 2000, Beograd, 2000, str. 53 i 54.

⁴ Richard Pearce-Moses, *A Glossary of Archival and Records Terminology by the Society of American Archivists*, Chicago 2005. Rečnik je dostupan i online na www.archivists.org/glossary.

⁵ Placard, n. ~ A notice printed on card or board for public display, especially a poster. - Richard Pearce-Moses, *A Glossary of Archival and Records Terminology by the Society of American Archivists*, Chicago 2005, str. 299.

obično ilustriran, koji se javno izlaže radi reklamiranja ili promocije nečega,⁶ uz napomenu da se poster i obično masovno prizvode i da se koriste i kače i kao ukras. U odnosu na kriterijume valorizacije arhivske građe i uvrštavanja plakata kao takve, slažemo se sa zaključkom da su plakati štampani radi obaveštavanja građana i predstavljali su najpogodniji vid plasiranja pisane informacije usled nedostatka javnih glasila (iz perspektive prošlosti, iako su plakati i poster i danas vrlo aktuelni, kako smo već naveli), preko kojih su se građani informisali o događajima u svojoj sredini, i to događajima u vezi sa političkim, društvenim, kulturnim, socijalnim, verskim i drugim sadržajima, kao i sa radom i životom raznih udruženja, političkih partija i drugih društvenih organizacija.⁷ Kada se na to doda njegova specifičnost u formi, karakteru, nameni i sadržaju, jasno je da plakat i poster dobijaju značajnu ulogu u istraživanju i tumačenju lokalne istorije i stoga su zbirke ove, čak neuobičajene štampane arhivske građe, našle svoje mesto među fondovima i zbirkama skoro svih arhiva u našem regionu.

Po definiciji, zbirka plakata sastoji se od specifične vrste dokumenata (plakata, letaka, objava) značajnijih za proučavanje istorijske prošlosti⁸ i spada u grupu klasičnih zbirki. Zbirka plakata Istorijskog arhiva u Subotici nastala je 1962. godine, i to kao rezultat sudskog spora. Naime, subotički novinar i pisac Josip Šokčić (1902–1968)⁹ je bio kolekcionar različitog arhivskog materijala (plakata, fotografija, dokumenata, novina, publikacija, knjiga...) koji je koristio pri pisanju.¹⁰ 19. juna 1960, NO sreza Subotica podneo je tužbu Sreskom sudu u Subotici protiv Josipa Šokčića radi povraćaja plakata, objava i proglašenja koji sačinjavaju vlasništvo Državne arhive u Subotici.¹¹ Na raspravi održanoj 7. juna 1960. pred Sreskim sudom u Subotici sklopljena je sudska nagodba po kojoj je tuženi predao Državnoj arhivi 252 komada plakata, objava i proglašenja kao vlasništvo Državne arhive u Subotici. Nakon izvršene klasifikacije i hronološkog sređivanja predatog dokumentacionog materijala radi njegovog zavedenja u ulazni inventar, utvrđeno je da broj dokumenata (naredbe, zabrane, objave o raznim merama upravnih i vojnih organa, izborni materijal političkih stranaka iz perioda od 1852. do 1935) iznosi 257 komada.¹² Prema Zapisniku, 8. decembra 1962. u prostorijama Državne arhive u Subotici

„Zbirka plakata“ je unešena u ulazni inventar ustanove pod rednim brojem 121, na osnovu člana 17 Zakona o državnim arhivima kao i Uputstvu o prikupljanju, čuvanju i povremenom škartiranju arhivskog materijala.¹³ U registru fondova, zbirka nosi broj 18. Hronološke granice zbirke počinju od 1817. godine. Građa zbirke je nastajala spajanjem dokumenata koji su došli u Arhiv nakon sudskog spora sa Šokčićem i multiplikata ili originalnih plakata iz građe drugih fondova (sa naznakom originalne signature) u Istorijskom arhivu Subotica, plakata koji su došli u Arhiv kao poklon ili obaveštenja, najave Arhiva i srodnih institucija.¹⁴

Sama zbirka je opisana u Vodiču kroz arhivske fondove istorijskog arhiva Subotica,¹⁵ ima sumarni i analitički inventar i građa zbirke je sređena. Jezik građe odnosno jezici na plakatima su najviše srpski, mađarski, hrvatski, i još bunjevački, nemački, engleski, češki, rumunski, rusinski, slovenski, italijanski, makedonski, starosrpski, srpskohrvatski, nemački na gotici. Na samom sređivanju građe je radilo više arhivskih radnika u više navrata. Broj plakata u ovoj zbirci danas iznosi 1580. S obzirom da je ovo zbirka otvorenog tipa, što znači da se u nju ulaže nova građa, broj plakata će se povećavati. Plakati su smešteni u 12 inventarnih jedinica – 10 kutija, 1 omot (korice) i jedna fioka u metalnom ormanu, što čini 1,3 dužnih metara građe.

Format i oblik plakata je raznolik i povezan je sa vremenom nastanka i svrhom. Plakati su uglavnom štampani na papiru koji se razlikuje po kvalitetu i veličini, a nekoliko plakata je na debelom kartonu. Vrsta štampe je takođe raznolika, od crnog mastila do savremene štampe u boji. Pored samo tekstualnog dela postera, neki od njih sadrže i slike, grafike, crteže i razne simbole i obeležja, ponovo u zavisnosti od vremena nastanka i svrhe postera.¹⁶ Plakati su razvrstani po periodima: do 1918, 1919–1940, 1940–1944, 1945–1991, od 1992,¹⁷ i unutar svakog perioda klasifikovani su po tematskim grupama. Svaka grupa ima svoju oznaku, tačnije rimski broj: I Organi vlasti, uprave i javne službe; II Vojska i odbrana; III Pravosudni organi; IV Društveno-političke organizacije; V Prosveta, nauka, sport i kultura; VI Zdravstvo i socijalna zaštita; VII Privreda i bankarstvo; VIII Verske organizacije; IX Ostalo.

⁶ Poster, n. ~ 1. A printed illustration on a large sheet. – 2. A large, flexible sheet bearing text, usually illustrated, that is publicly displayed to advertise or promote something. – Isto, str. 302 i 303.

⁷ Ratko Blagojević, *Zbirka plakata 1869–1940. Analitički inventar*, u: „Baštinik“ br. 15, Godišnjak istorijskog arhiva u Negotinu, Negotin, 2013, str. 311.

⁸ Bogdan Lekić, *Arhivistika*, Beograd 2006, str. 145.

⁹ F. 18, *Zbirka plakata, 1817–*, Vodič kroz arhivske fondove Istorijskog arhiva Subotica, priredili Tatjana Segedinčev i Zoran Veljanović, Subotica 2012, str. 62-63.

¹⁰ Josip Šokčić, *Subotica pre i posle oslobođenja*, Subotica 1934. Šokčić koristi, citira i navodi izvore kroz celu knjigu, iz različitog arhivskog materijala, koje je verovatno i sam sakupio.

¹¹ Gradska državna arhiva u Subotici, kako se tada nazivala ustanova Istorijskog arhiva u Subotici, dobija današnji naziv Istorijški arhiv Subotica na osnovu rešenja Skupštine sreza Subotica br. 05-7101/1964. godine. Vodič kroz arhivske fondove Istorijskog arhiva Subotica, priredili Tatjana Segedinčev i Zoran Veljanović, Subotica 2012, str. 11.

¹² IASu, F. 18, *Zbirka plakata 1817–*, Dosije fonda, 1/3 Zapisnik o stvaranju zbirke.

¹³ Sl. list FNRJ br. 8/1852.

¹⁴ IASu, F. 18, Dosije fonda, 5/5 Sumarni inventar, Istorijška beleška.

¹⁵ F. 18, *Zbirka plakata, 1817–*, Vodič kroz arhivske fondove Istorijskog arhiva Subotica, priredili Tatjana Segedinčev i Zoran Veljanović, Subotica 2012.

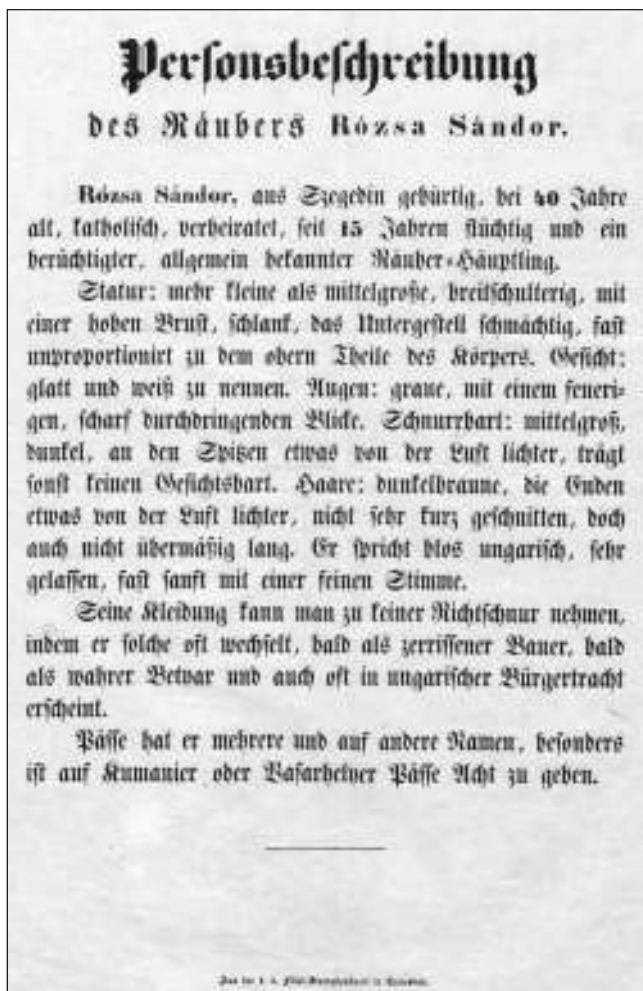
¹⁶ IASu, F. 18, Dosije fonda, 5/5 Sumarni inventar, Istorijška beleška.

¹⁷ „Pre no što se priđe sređivanju zbirke, potrebno je izvršiti detaljno proučavanje građe i razvrstavanje po istorijskim periodima.“ Bogdan Lekić, *Arhivistika*, Beograd 2006, str. 146.

Samim sadržajem i nekim karakteristikama ove Zbirke plakata, detaljnije ćemo se pozabaviti kroz kraću analizu građe svake od klasifikacionih tematskih grupa.

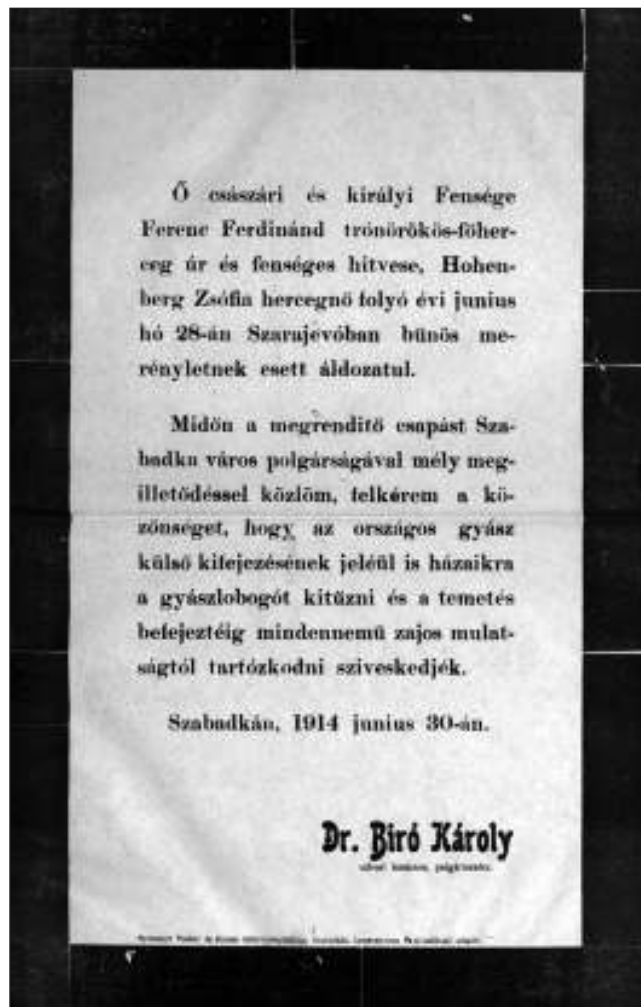
I Organi vlasti, uprave i javne službe

U sklopu ove tematske grupe nalaze se plakati svih perioda do socijalističkog vremena, uključujući svojevrsnu podgrupu parole titoističkog perioda 1945–1980. Većinom su to plakati nastali u Subotici ali ima ih i iz Mađarske kao i drugih gradova Srbije – Beograd, Sombor, Novi Sad... Plakate čine razni oglasi, izveštaji, pozivi, zabrane,

IASu, F. 18, k. br. 1, 4.

naredbe, parole, upozorenje, proglasi i objave kao npr. zemaljska kandidatska lista za izbor narodnih poslanika za Narodnu skupštinu iz 1938.¹⁸ Tu su i zvanična obraćanja npr. obraćanje gradonačelnika Subotice, Karolja Biroa subotičkoj javnosti povodom smrti i sahrane Franje Ferdinanda iz 1914.¹⁹ Dva jedinstvena po svrsi u ovoj grupi plakata su Posmrtnica barona Jožefa Etveša, pred-

IASu, F. 18, k. br. 1, 93.

sednika Mađarske akademije nauka i ministra vera i prosvete iz 1871.²⁰ i Lični opis razbojnika Šandora Roža na nemačkoj gotici iz 1852. štampanom u Temišvaru.²¹

II Vojska i odbrana

Plakate u ovoj grupi čine razna obaveštenja, oglasi, pozivi, naređenja, upozorenja i objave u vezi sa vojskom, vojnim obveznicima i vojnim aktivnostima kao što su mobilizacija, regrutacija, predaja oružja, predaja raznih metala u vojne svrhe, poziv za pomoć stanovništva vojsci, mere zaštite od napada... Plakati su najviše štampani u Subotici mada ima i postera iz drugih mesta – Budimpešte, Temišvara, Segedina... Periodi koje obuhvataju ovi plakati su od 1918. (koji broji i najviše plakata u ovoj grupi) do socijalističkog perioda. Najstariji plakati u ovoj grupi su Izveštaj o uspesima revolucije u županiji Tolna²² iz 1848. godine izdat u Pečuju na mađarskom i nemačkom jeziku i Obaveštenje o raspoređivanju bivših mađarskih

¹⁸ IASu, F. 18, k. br. 3, 394.

¹⁹ IASu, F. 18, k. br. 1, 93.

²⁰ IASu, F. 18, k. br. 5, 511.

²¹ IASu, F. 18, k. br. 1, 4.

²² IASu, F. 18, k. br. 8, 1024.

ÖROM HIR! Freuden Nachricht!

Roth
 des
Philippovics
 Tábornokok Dandára
 mincs tóbbé!

Das Trappen Chor der Generale
Roth
 and
Philippovics
 ist nicht mehr!

Égyes a paraban hozas Perceoi Gyula, Tolna Megye Főúrja, aint ascutasa a a kirivati dícsó Vándorok usakéa rítésse, azaz hivatalos tudallat:

Mi szerelő, legnap October 7-én G. arás, Tolna ezelen a Sio szelleit, Tolna Megye ósvezes felkelti Népe, a mir csak feltáiban meackvést keresó Ellen-ségnek állt állván, az elé csatárok ál-tal váltót csak néhány poskálós után, melyek későbbek egy embert sem cjelet-tak el, az ósvezes aravezet fegyverek fel-vezésére kitágyasólték!

Az eredmény en:

Négy Zászló, Tízszékét Ágyú, Huszonötgy Huszárúszasokér, Hat ezer öt száz Hádi fogoly, köztük Roth a Philippovics Tábornokok, ósvezes tábornokokkal, kik közt két Tu-sár iszt málnok megághatott vniak.

Hazafrakl iszt az igazságos égyet el sem hagyja, hízásges a árulás más gyé-selődhet nem torombétek mint állválo eskősvitak a bosszú Nemesia állást koutátsat!

A döltsé Pártiók Jeltáncos ki a magyar korosa gyógyes után szente-lakodeti kacsit kinyajtsat, kongresszi-tívá írtává, győlévása égyet mint fas-szel a legyek a hílnak ell Kevés nap még csak, a hitet é hízásges nem fogja Haza-kelet szét felét tiporai!

Bemegy, Cságyredéleség keddelésk-hea, az eurólvos magyar vitéség még nem tagadta meg magát, máská Gyósz-tem! — most véltük van ísten és igaz-ság! — Eljen a Szabadság, Egyezőség, Testvériség! —

Pécs October 8-án 1848.

Fécsit, ósvez. a lyc. sz. vörháza.

Dieser Agentur bringt über-Übersetz-ter Jelline Perceoi sen Tolna, als An-gewandte, und städtig Mitbewerber des gro-ßen Sieges, die officielle Nachricht:

Das am 7. October gehalten zu Oszern, im Regiment Komitat am Hüfte Sie, der ge-sammelte Sanftkorn desigen Comitats, den Kaiser des Sien in wilder Flucht begriiffe-nen Feindes kammend, nach wenigen geyn-lich geschickten Plänker Schüssen, wobei wir keinen einzigen Mann verloren, das gan-ze feindliche Chor, zur Ueberung der Wäl-fer zerbrach! —

Die Resultate dieses großen Sieges sind: Vier Fahnen, zwölf Kanonen, vier und zwanzig Hundstücken. — Sech-sen, sechs Tausend und fünf hundert Gefangene, darunter die Generale Roth und Philippovics, samt ihren ganzen Officiers-Chor, von welchen zwei zu-tüffliche Officiere um unser Dandte nachschick-ten. —

Parteien! Gott sei für die gerechte Sache nicht! Wehret und Verwehret! Hinaus fahrt unsere Feinde tragen, als schmerz-lose Schätze der rührenden Heimath!

Der hochwürdige Dandte Herrlicher Jelline-cies weicht sich vordruckte, mit freuden Ge-nden nach der Kölniz Parte der ungarischen Armee zu stellen, muß dochstent das Recht eines Schiedsmannes zugreifen! Wenige Tage nur, und kein uncrüthlicher Feind wird die heilige Schelle unserer Vaterland mit Göt-tern trüben!

Darum samte Geyhrung uncrüthlimes Licht in unsern Waffen, die Tausend stürze ungarische Tapferkeit kann sich nie verlohren, Wafre ist der Sieg! Denn mit uns ist Gott! die Gerechtigkeit! Es lebe die Frei-heit, Gleichheit, Vaterland!

Günzlich am den 8. October 1848.

IASu, F. 18, k. br. 8, 1024.

revolucionara u jedinice austrougarske vojske, o vraćanju nesposobnih za vojsku u domovinu i o kažnjavanju dezert-²³ izdato 28. avgusta 1849. u Starom Aradu, takođe na mađarskom i nemačkom jeziku. Jedan zanimljiv doku-ment ove grupe štampan u Subotici, je Oglas u vezi sa zaštitom stoke od vazдушnih napada iz 1939. godine na srpskom jeziku.²⁴

III Pravosudni organi

U ovoj grupi ima svega 22 plakata a periodi iz kojeg dolaze su do 1918, ratni period od 1941-1945 i socijalistički period. To su proglasi, oglasi i objave u vezi sa radom suda i sudom uopšte. Pored nekoliko postera koji su štampani u gradovima Mađarske, većina ih je iz Subotice, na srpskom, mađarskom i nemačkom jeziku. Zanimljiva su dva plakata koja su ujedno i najstarija u ovoj grupi od 2. januara 1852. godine i oba su Proglas zemaljske uprave Srpske Vojvodine i Tamiškog Banata u vezi sa uvođenjem prekog suda,²⁵ s tim da je jedan pisan starosrpskim jezikom a drugi nemačkom goticom.

IV Društveno-političke organizacije

Većina plakata ove grupe potiče iz perioda do 1918. godine i ima po samo jedan plakat iz ostalih perioda zbirke. To su uglavnom javna saopštenja, pozivi, pitanja,

Gradsko poglavarstvo
i Mesni odbor za zaštitu od napada iz vazduha
u Subotici

OGLAS

Na temelju Uredbe (sa zakonskom snagom) o zaštiti od napada iz vazduha čl. 1 i 2 propisana je Pravilnikom o zaštiti od napada iz vazduha (II deo 1 G-b)

ZAJŠTITA STOKE
od napada iz vazduha

Upozoravaju se stoga stanovnici unutaršnjeg dela grada (II-XII kvart) i stanovnici svih udvojenih naselja u staru općinu da za zaštitu stoke postoje dva načina:

1. Zaštita stoke naročitim mrežama;
2. zaštita stoke udaljavanjem i izoliravanjem ove iz ugroženih mesta na zadržana mesta.

Uz tačku 1. Zaštita stoke naročitim mrežama kod nas se još ne vrši na veći obim. Zato se u nasledstvu naših stoka žene i vešta stoka treba zaštititi ako se mesto stoka upotrebe dve govedice slavljene jedina u drugu, a između njih se stavi strugolice od drveta, sono ili slama i sve se ovo natopi vodom.

Uz tačku 2. Ako se to ma sigurnosti, a stoka se mora da se zašti- ti u naslednim mestu, treba vršiti zaštitu od gore navedenog u udaljavanje i izolo- vanje stoke iz ugroženih mesta u zaštićena okolina. Zato se posebno kod zapadni opevnosti od napada iz vazduha stoka u stala u svojim čopovima izloziti u okolinu da ova se straha od drjeta ruzica, lunkih nitova i potara.

Zato u, kada se vrši udaljavanje stokovima u gradu, to svakoga stoka slavnost i udaljavanje stoka. A u gradu vrši udal- javanje stoka. Kada se govorka iz udaljavanje stoka. Mada, a kod se sa stoka udaljavati — vrši — vrši se po sigurnosti stoka. Zato stoka od napada iz vazduha. Zato se u ovom vrhu vrši izloziti, lunka, udaljavanje stoka od.

Ali najbolje sredstvo zaštite stoke u Subotici je da se stoka raseli po unakljenim salašima, gde se ona može lakše krenuti, čuvati i hraniti.

Prema se gradovima da u interesu zaštite svoje stoka stoka lako razne se udaljavanje stoka i strava, potpuno govori i opšti generalizacija uputstva, i da u slučaju opasnosti od napada iz vazduha stoka struga postati po istom.

U slučaju napada iz vazduha, svi stanovnici treba sigurno razdvojen, po stoga svega nepokoravajući vrsta govori sa sobom. Istina, sa vrhu sigurnost.

Dr. Lipozencić Ladislav i t.

Isaković Sv. Dušan

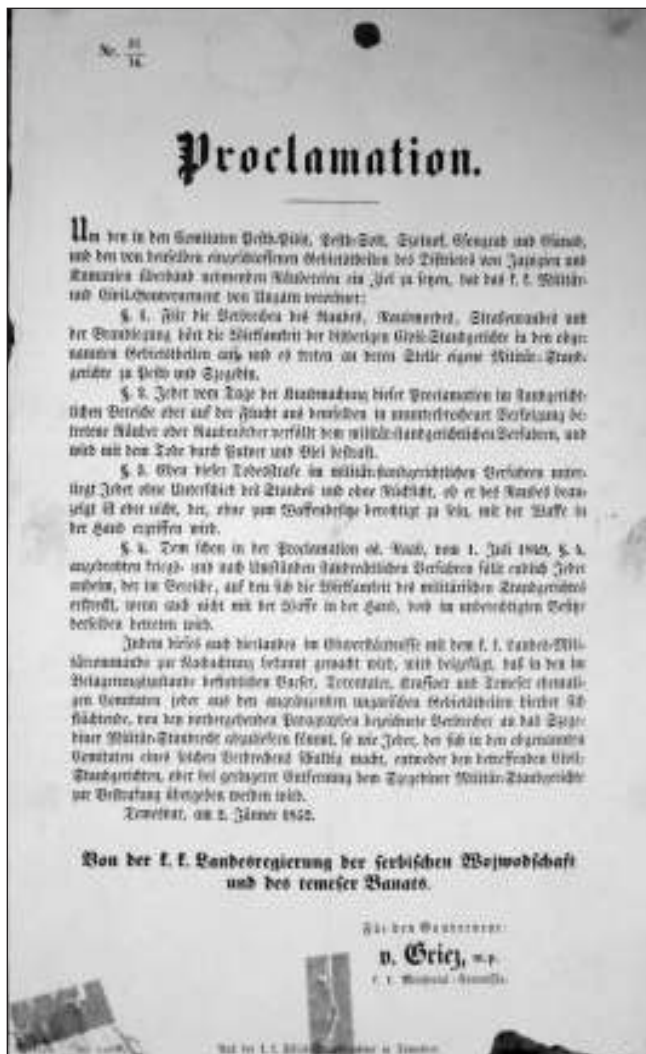
IASu, F. 18, k. br. 4, 403.

izjave, pisma i odgovori, zatim reakcije i predlozi strana-ka, udruženja i raznih organizacija. Sva građa ove grupe je nastala u Subotici, osim 4 plakata koja su nastala u Budimpešti i 2 koja potiču iz Zagreba. Veći broj ovih plakata koji su ujedno i najstariji, datiraju iz 1869. i u vezi su sa Deakovom strankom,²⁶ a još neki od zanimljivih plakata ove tematske grupe i iz iste godine su i npr. Popis članova Udruženja žena u Subotici²⁷ na mađarskom jeziku i npr. Pravila subotičkog Društva prijatelja pasa,²⁸ na istom jeziku.

V Prosveta, nauka, sport i kultura

Ova tematska grupa sadrži najviše postera u celoj zbirci i obuhvata sve periode. Unutar same grupe, socijalistički period sadži najviše građe. Plakati su većinom štampani u Subotici i čine ih najave predstava raznih trupa i pozorišta, najave različitih koncerata, nastupa i gostovanja raznih orkestara, muzičara, horova, umetnika, muzičkih škola itd., plakati u vezi sa različitim izložbama, raznim kulturnim manifestacijama i priredbama, najavama izlas-

²³ IASu, F. 18, k. br. 9, 1280.
²⁴ IASu, F. 18, k. br. 4, 403.
²⁵ IASu, F. 18, k. br. 1, 1, 2.
²⁶ IASu, F. 18, k. br. 1, 16, 21, 28, 30, 31, 32, 33, 35.
²⁷ IASu, F. 18, k. br. 1, 40.
²⁸ IASu, F. 18, k. br. 1, 41.

IASu, F. 18, k. br. 1, 2.

ka novina i listova, sportskih događaja, upisa u školu, godišnji repertoari narodnog pozorišta Subotica... Plakati su uglavnom na srpskom i mađarskom jeziku. Jedan interesantan plakat iz ratnog perioda je Plakat povodom prijateljske fudbalske utakmice između Subotičkih partizana i ŽAK-a²⁹ na srpskom jeziku.

VI Zdravstvo i socijalna zaštita

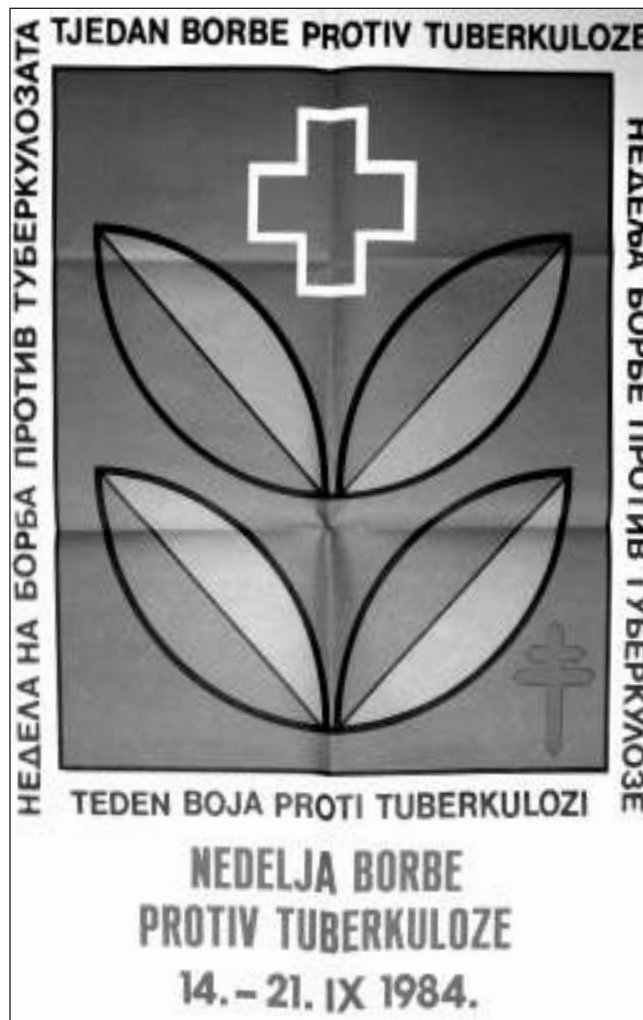
Skroman broj postera ove grupe obuhvata period od 1918, 1919–1940. i socijalistički period. To su obaveštenja o merama zaštite od zaraznih bolesti, letci i obaveštenja Crvenog krsta, pozivi za pomoć ugroženima od raznih situacija, obaveštenja o radu medicinskih ustanova i organizacija... Posteru su na srpskom i mađarskom jeziku, sa izuzetkom jednog koji pored ta dva jezika sadrži i kratak tekst na makedonskom i hrvatskom i tiče se Nedelje borbe protiv tuberkuloze 14-21. sept. 1984.³⁰ Najstariji poster je na mađarskom jeziku od 12 juna 1888. i to je objava mera za prevenciju kolere u Subotici.³¹

²⁹ IASu, F. 18, k. br. 4, 455.

³⁰ IASu, F. 18, k. br. 8, 1046.

³¹ IASu, F. 18, k. br. 9, 1275.

³² IASu, F. 18, k. br. 8, 1138.

IASu, F. 18, k. br. 8, 1046.

VII Privreda i bankarstvo

Ova grupa broji mnogo plakata, najviše iz perioda do 1918. kojih su gotovo svi na mađarskom jeziku, nekoliko na nemačkom. Posteru iz ostalih perioda u ovoj tematskoj grupi su većinom na srpskom jeziku. Tu se nalaze razni oglasi, objave, pozivi, zabrane u vezi sa poljoprivrednim aktivnostima – stočarstvo, ratarstvo, voćarstvo, razmešom dobara, određivanjem cena namirnica i robe, javne licitacije, objava odredaba Ministarstva poljoprivrede, Katastra i Zakona, održavanja sajмова i vašara, izdavanja u zakup zemljišta i objekata... Najviše su štampani u Subotici sa po nekim koji je štampan u Beogradu, Novom Sadu, Bačkoj Topoli i drugim gradovima i Srbije i Mađarske. Jedan od zanimljivih plakata koji se čak može iskoristiti za razne kvalitativne i kvantitativne analize, je veliki pamflet tj. Letak povodom otvaranja letnje sezone na Paliću sa prikazom analize vode, cena korišćenja kupatila³² na mađarskom jeziku iz 1910. godine.

1913. máj. 12. Szabadság sz. kir. város kapitányi hivatalától.

Hirdetmény.

A városi járófogó pár és sáta hűvelés, a múlt évi éven Önkormányzat azóta állásáról a 1913. máj. 12. napján megkezdett munkálatok elvégzéséig.

A városi járófogó pár és sáta hűvelés, a múlt évi éven Önkormányzat azóta állásáról a 1913. máj. 12. napján megkezdett munkálatok elvégzéséig.

A városi járófogó pár és sáta hűvelés, a múlt évi éven Önkormányzat azóta állásáról a 1913. máj. 12. napján megkezdett munkálatok elvégzéséig.

Hevér Géza
rentáléskapitány.

IASu, F. 18, k. br. 9, 1275.

VIII Verske organizacije

U ovoj grupi se za sada nalaze samo dva plakata: Objava u vezi sa adaptacijom crkve sv. Terezije i župničkih zgrada izdat u Subotici 24. aprila 1888. na mađarskom jeziku³³ i Obraćanje srpskog pravoslavnog episkopa Bačke vernicima da se suzdrže od učestvovanja u radu nelegalnih političkih organizacija izdat u Novom Sadu 1942. godine na srpskom i mađarskom jeziku.³⁴

IX Ostalo

Nekolicina plakata koji su neodređenog karaktera i nisu mogli da se smeste ni u jednu od gore navedenih tematskih grupa, našli su se u ovoj grupi zbirke. Jedan od zanimljivijih plakata u ovoj grupi je plakat o lažima gradonačelnika dr Karolja Biroa u vezi sa sanacijom jezera Palić, koji je izdat 1907. godine u Subotici.³⁵

³³ IASu, F. 18, k. br. 8, 1126.
³⁴ IASu, F. 18, k. br. 4, 435.
³⁵ IASu, F. 18, k. br. 8, 1027.

"PALICS GYÓGYFÜRDŐ"

OSZKARÓKA SZ. KR. VÁROS TULAJDONÁJA

GYÓGYFÜRDŐ.

CHELO ÉS SZÓRÁKURÁSI HELY, KÖRNYEZETÉN BEHÉSZETT JERDEG-
VIR-GYÓGYVÉRTÉRT-YEL, VILLAMOS GYÓGYVIR, MASSAGE, SZAF-
FÜRÖ ÉS USZODÁKKAL.

SZERBOKA SZERB KIRÁLY VÁROS HÖZVETLEN KÖZELÉBÉN

PARICZKURÁZIÓ
SZABADKA ÉS AZERÉK FELÜL.

TAVIRÓL, TÁRSASODÓ ÉS
AZ INYEN HETÉREK. MÁRKONA VILÁG.
VILLAMOS VÁRUL.

ÉLÉREK KÖRNYEZETÉBŐL

Székely és környékének székely, egy kőzetjéről parkol és székely világnál.

GYÓGYJAVALLATOK:

ÉRŐVELYKOR NEMENI ALAKJA, FÉLÉK ÉPÍTŐMŐKÖDÉS, ANÓKÓRÓK,
KÖRNYEZETI ÉS SZERBOKA SZERB KIRÁLY VÁROS HÖZVETLEN KÖZELÉBÉN.

MAJUS HÓ 1-TŐL, SZEPTEMBER HÓ VÉGÉIG.

Szobákárak (A megjelölés kivétel)

	1. szoba	2. szoba	3. szoba	4. szoba	5. szoba
1. A régi szobák épület:					
a) 1 szoba, teljes felszereltséggel	10	12	15	18	20
b) 1 szoba, részleges felszereltséggel	8	10	12	15	18
c) 1 szoba, részleges felszereltséggel	6	8	10	12	15
d) 1 szoba, részleges felszereltséggel	4	6	8	10	12
2. Új épület szobái:					
a) 1 szoba, teljes felszereltséggel	12	15	18	20	22
b) 1 szoba, részleges felszereltséggel	10	12	15	18	20
c) 1 szoba, részleges felszereltséggel	8	10	12	15	18
d) 1 szoba, részleges felszereltséggel	6	8	10	12	15
3. Szobák épület:					
a) 1 szoba, teljes felszereltséggel	10	12	15	18	20
b) 1 szoba, részleges felszereltséggel	8	10	12	15	18
c) 1 szoba, részleges felszereltséggel	6	8	10	12	15
d) 1 szoba, részleges felszereltséggel	4	6	8	10	12
4. Fűtődés épület:					
a) 1 szoba, teljes felszereltséggel	12	15	18	20	22
b) 1 szoba, részleges felszereltséggel	10	12	15	18	20
c) 1 szoba, részleges felszereltséggel	8	10	12	15	18
d) 1 szoba, részleges felszereltséggel	6	8	10	12	15
5. Szobák épület:					
a) 1 szoba, teljes felszereltséggel	10	12	15	18	20
b) 1 szoba, részleges felszereltséggel	8	10	12	15	18
c) 1 szoba, részleges felszereltséggel	6	8	10	12	15
d) 1 szoba, részleges felszereltséggel	4	6	8	10	12

Zenedij:

1. A régi szobák épület:

a) 1 szoba, teljes felszereltséggel 10
b) 1 szoba, részleges felszereltséggel 8
c) 1 szoba, részleges felszereltséggel 6
d) 1 szoba, részleges felszereltséggel 4

2. Új épület szobái:

a) 1 szoba, teljes felszereltséggel 12
b) 1 szoba, részleges felszereltséggel 10
c) 1 szoba, részleges felszereltséggel 8
d) 1 szoba, részleges felszereltséggel 6

3. Szobák épület:

a) 1 szoba, teljes felszereltséggel 10
b) 1 szoba, részleges felszereltséggel 8
c) 1 szoba, részleges felszereltséggel 6
d) 1 szoba, részleges felszereltséggel 4

4. Fűtődés épület:

a) 1 szoba, teljes felszereltséggel 12
b) 1 szoba, részleges felszereltséggel 10
c) 1 szoba, részleges felszereltséggel 8
d) 1 szoba, részleges felszereltséggel 6

5. Szobák épület:

a) 1 szoba, teljes felszereltséggel 10
b) 1 szoba, részleges felszereltséggel 8
c) 1 szoba, részleges felszereltséggel 6
d) 1 szoba, részleges felszereltséggel 4

Fűtődésárak:

1. A régi szobák épület:

a) 1 szoba, teljes felszereltséggel 10
b) 1 szoba, részleges felszereltséggel 8
c) 1 szoba, részleges felszereltséggel 6
d) 1 szoba, részleges felszereltséggel 4

2. Új épület szobái:

a) 1 szoba, teljes felszereltséggel 12
b) 1 szoba, részleges felszereltséggel 10
c) 1 szoba, részleges felszereltséggel 8
d) 1 szoba, részleges felszereltséggel 6

3. Szobák épület:

a) 1 szoba, teljes felszereltséggel 10
b) 1 szoba, részleges felszereltséggel 8
c) 1 szoba, részleges felszereltséggel 6
d) 1 szoba, részleges felszereltséggel 4

4. Fűtődés épület:

a) 1 szoba, teljes felszereltséggel 12
b) 1 szoba, részleges felszereltséggel 10
c) 1 szoba, részleges felszereltséggel 8
d) 1 szoba, részleges felszereltséggel 6

5. Szobák épület:

a) 1 szoba, teljes felszereltséggel 10
b) 1 szoba, részleges felszereltséggel 8
c) 1 szoba, részleges felszereltséggel 6
d) 1 szoba, részleges felszereltséggel 4

Csolnakárak:

1. A régi szobák épület:

a) 1 szoba, teljes felszereltséggel 10
b) 1 szoba, részleges felszereltséggel 8
c) 1 szoba, részleges felszereltséggel 6
d) 1 szoba, részleges felszereltséggel 4

2. Új épület szobái:

a) 1 szoba, teljes felszereltséggel 12
b) 1 szoba, részleges felszereltséggel 10
c) 1 szoba, részleges felszereltséggel 8
d) 1 szoba, részleges felszereltséggel 6

3. Szobák épület:

a) 1 szoba, teljes felszereltséggel 10
b) 1 szoba, részleges felszereltséggel 8
c) 1 szoba, részleges felszereltséggel 6
d) 1 szoba, részleges felszereltséggel 4

4. Fűtődés épület:

a) 1 szoba, teljes felszereltséggel 12
b) 1 szoba, részleges felszereltséggel 10
c) 1 szoba, részleges felszereltséggel 8
d) 1 szoba, részleges felszereltséggel 6

5. Szobák épület:

a) 1 szoba, teljes felszereltséggel 10
b) 1 szoba, részleges felszereltséggel 8
c) 1 szoba, részleges felszereltséggel 6
d) 1 szoba, részleges felszereltséggel 4

Tennis pályák árak:

1. A régi szobák épület:

a) 1 szoba, teljes felszereltséggel 10
b) 1 szoba, részleges felszereltséggel 8
c) 1 szoba, részleges felszereltséggel 6
d) 1 szoba, részleges felszereltséggel 4

2. Új épület szobái:

a) 1 szoba, teljes felszereltséggel 12
b) 1 szoba, részleges felszereltséggel 10
c) 1 szoba, részleges felszereltséggel 8
d) 1 szoba, részleges felszereltséggel 6

3. Szobák épület:

a) 1 szoba, teljes felszereltséggel 10
b) 1 szoba, részleges felszereltséggel 8
c) 1 szoba, részleges felszereltséggel 6
d) 1 szoba, részleges felszereltséggel 4

4. Fűtődés épület:

a) 1 szoba, teljes felszereltséggel 12
b) 1 szoba, részleges felszereltséggel 10
c) 1 szoba, részleges felszereltséggel 8
d) 1 szoba, részleges felszereltséggel 6

5. Szobák épület:

a) 1 szoba, teljes felszereltséggel 10
b) 1 szoba, részleges felszereltséggel 8
c) 1 szoba, részleges felszereltséggel 6
d) 1 szoba, részleges felszereltséggel 4

A városi tanács.

IASu, F. 18, k. br. 8, 1138.

Összefoglaló

A Szabadkai Történelmi Levéltár plakátgyűjteménye

A klasszikus gyűjtemények csoportjába tartozó plakátgyűjtemény sajátos, történelmi jelentőséggel bíró dokumentumokból áll.

A plakát és poszter a helytörténelmi kutatások folyamatában fontos szerepet tölt be, ami indokolttá teszi a

régió szinte minden levéltárának a fondjai és gyűjteményei közé való besorolását.

A Szabadkai Történelmi Levéltár plakátgyűjteménye 1580 különböző alakú, nagyságú, fajtájú, nyelvű, keletkezésű plakátot tartalmaz.

Summary

Poster collection of the Historical Archives of Subotica

Poster collection is a classic type of archival collections and it contains a specific type of documents significant for historical research.

Since posters and placards have an important role in research of local history, the poster collections have be-

come present in every Historical Archives in our region. Poster collection of the Historical archives of Subotica consists of 1580 posters of various form, shape, size and type, in various languages and from different historical periods.

Зоран Вукелић,
виши архивиста, Историјски архив Суботица

Фонд 434, Општина Бајмок (1945–1965), 1945–1965 – један фонд

Сажетак: Аутор у делу проучава и поучава о архивистичком разграничењу фонда на примеру фонда 434, Народног одбора општине Бајмок, који је део укупног фондуса у Историјском архиву Суботица.¹ Од постанка јединице локалне самоуправе, 1944. године, па до њеног гашења, 1965. године, бајмочка општина имала је исте надлежности и намену – да уређује живот релативно мале заједнице на северу Бачке.

Кључне речи: Фонд, разграничење, архив, сређен, несређен, самоуправа, становништво.

„Сређивање архивске грађе треба да обезбеди такав поредак докумената који ће омогућити најефикасније коришћење грађе за научне и друге потребе.“² Сређивање архивске грађе фондова је веома значајан и обиман део послова које раде стручна лица у архивима. На жалост, пракса често „наноси“ непотребне изазове стурчним лицима у архивима. Такво стање је изнуђено нечињењем у регистратурама, где је регистратурски материјал требао бити доведен у ред, утемељен на правним прописима који регулишу ту област. Немар, недостатак стручних људи у регистратурама или нешто треће, с једне стране и свест архивиста о потреби да сачувају писана документа с друге стране, главни су разлог што грађа бројних фондова, коју су у претходном времену преузели запослени у суботичком Историјском архиву, није у савршеном регистратурском реду. Отуда, архивисти и архивски помоћници имају прегршт проблема у обради такве грађе. Но, у крајности, то не утиче на архивистички квалитет учињеног.

На крају 1965. године, општина Бајмок припојена је општини Суботица. Тако је Бајмок поделио судбину 32 општине и 191 насељеног места у Србији који су на темељу истог закона³ „утопљени“ у територи-

јално веће и становништвом бројније општине у Републици. Према том закону прецизно су одређени рокови у којима је морала да заживи нова територијална стварност државе. Па је 1. јануар 1966. године означен као датум престанка рада скупштина у укинутим општинама, али је мандат изабраних одборника трајао до истека мандата у 1967. години. „Општи избори за све одборнике скупштина општина... извршиће се у 1967. години када се буду вршили општи избори за половину одборника скупштина свих општина на територији Социјалистичке Републике Србије. До обављања тих избора, скупштине ових општина утврдиће укупан број одборника сваког већа, број одборника којима ће мандат трајати до истека мандатног периода у 1969. и број одборника којима ће мандат трајати до истека мандатног периода у 1971. години.“⁴

Као ретко где у Европи, Други светски рат оставио је на нашем подручју последице које осећамо и данас. Снаге које су добиле рат, сматрале су да „све почиње од њих“ и одлучиле су да „створе нови свет“. У сваком

¹ На дан 4. јун 2014. године.

² Др Богдан Лекић, *Архивистика*, Београд 2006, стр. 110.

³ Закон о изменама и допунама Закона о подручјима општина и срезова у Народној Републици Србији – Службени гласник Социјалистичке Републике Србије, бр. 51 од 11. децембра 1965. године.

⁴ Члан 12. Закона о изменама и допунама Закона о подручјима општина и срезова у НРС – Службени гласник СРС, бр. 51 од 11. децембра 1965. године.

делу друштвено-политичког и економског живота, па и у организовању органа и јединица самоуправе, примењиване су нове форме. Међутим, властодршци су брзо схватили да је „топла вода измишљена и да не треба поново да траже где извире“. Таква судбина задесила је и територијалну организацију државе.

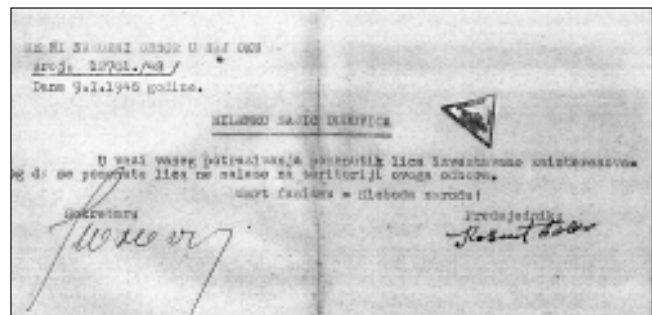
По одласку окупатора и демонтажу њиховог државног апарата, требало је организовати управу по начелима које су припадници нове власти пропирани читаво време борбе у народноослободилачком рату. Народна ослободилачка одбора требало је законски озваничити. Тако, одмах по ослобођењу, Главни народно-ослободилачки одбор Војводине доноси Одлуку о унутрашњој организацији обласних и средских народно-ослободилачких одбора, а месним народно-ослободилачким одборима је препоручено да ангажују одређен број техничких и помоћних лица, како би могли да извршавају одређене задатке. На темељу Одлуке о привременој организацији и делокругу рада народно-ослободилачких одбора на територији Војводине⁵ месни народно-ослободилачки одбори образовани су за такозване текуће послове. Народна ослободилачка одбори функционисали су до половине 1946. године, када је донет Општи закон о народним одборима⁶ по којем је озакоњена власт народно-ослободилачких одбора који су преименовани у народне одборе.

Територијалну поделу озаконоло је и највише законодавно тело Србије, када је 1947. године донело Закон о административно-територијалној подели Народне Републике Србије.⁷ Потом су законодавци на нивоу савезне државе донели Закон о народним

одборима,⁸ а на републичком Закону о подели територије Народне Републике Србије на општине, градове и срезове, који је објављен у Службеном гласнику НРС, број 15/1952. године. Тек, прича је окончана 1965. године, када су донети Уставни закон о укидању срезова у Аутономној Покрајини Војводини⁹ и Закон о изменама и допунама Закона о подручјима општина и срезова у Народној Републици Србији.¹⁰

У тих двадест година мењани су називи за органе власти, али је суштина остајала иста. Народ је знао да мора све да решава у општини, без обзира како су је крстили они који су о именима и називима одлучивали.

Све горе набројане промене искусили су и становници бајмочке општине. Место Бајмок, је у историји било саставни део друштвено-политичке територијалне заједнице, коју упрошћено називамо суботички атар. Општину Бајмок, становници су знали и из периода пре Другог светског рата. Део управног апарата преузели су и мађарски окупатори. Тако, малој заједници на северу Бачке, није било непознато како функционишу орган управе и запослени у њему. Нове власти само су примениле оно што је већ деценијама функционисало. Наравно, примерено времену.

Органи Општине Бајмок у том времену имали су неколико назива. Послератни, први назив – народно-ослободилачки одбор, карактерисао је време у којем је нова власт формирала нове прописе и уређивала живот „по мери новог човека“. Потом, следе називи – месни народни одбор; народни одбор општине; скуп-

⁵ Службени лист АПВ бр. 1, од 1. маја 1945. године.

⁶ Службени лист ФНРЈ, бр. 43/1946. године.

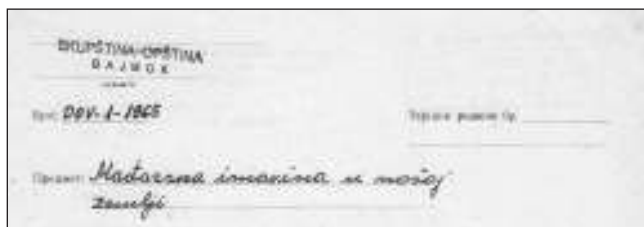
⁷ Службени гласник НРС, бр. 17/1947. година.

⁸ Службени лист ФНРЈ, бр. 22/1952. година.

⁹ Службени гласник СРС, бр. 7 од 13. фебруара 1965. године.

¹⁰ Види напомену бр. 3.

штина општине. При том, у самом Бајмоку никада није заживела потпуна организација управе и њених органа. Разлози – величина територије и број становника.

Законодавац нове Југославије, социјалистичке, користио је вишедеценијска искуства и знања о територијалном уређењу државе. Бајмок је спадао у део релативно мале заједнице, што по броју становника што по територији. Сво време постојања општине Бајмок њени грађани су бројне животне потребе задовољавали у већем средишту – Суботици. Она је била њихово средиште као главни одбор, срез, општина. Никада у самом Бајмоку нису заживеле неке установе или институције које карактеришу веће друштвено-политичке заједнице. Стога и не чуде одлуке из 1965. године¹¹ да Бајмок престане да постоји као општинско средиште, а да на истом терену почне да ради орган суботичке општинске управе знан као месна канцеларија.

Запослени у ИАСу преузели су регистратурску грађу у веома лошем стању. Често, натписи на фасциклама нису одговарали материји, ни по опису садржаја ни по годинама. Материјал је чуван у лошим условима, готово непримерним за даљу обраду и

утврђивање шта је предмет списка. Међутим, свесни чињенице колико потенцијалног архивистичког блага је скривено у влагом и прашином прекривеним списима, одлучено је да ти „производи“ локалне бирократије морају да буду архивистички обрађени и тако сачувани за будућност.

Архивистичко питање да ли је фонд 434, Општина Бајмок један или више фондова, архивисти у Историјском архиву Суботица нису никада ни постављали. Знајући како на тај проблем гледа струка, њени прописи и искуства из праксе, стручна лица ИАСу одлучила су да фонд бајмочке општине, у којем је грађа настала између 1945. и 1965. године, остане један фонд. И, као такав, драгоцен архивистички материјал за истраживање локалне и историје свеукупне друштвено-политичке заједнице.

Összefoglaló

Bajmok község (1945-1965), 1945-1965

Munkájában a szerző a Szabadkai Történelmi Levéltár 434-es számú fondja példáján beszámol egy fond szétválasztásának levéltári elveiről. A helyi önkormányzat megalakulásától 1944-ben annak megszűnéséig 1965-

ben a bajmoki község folyamatosan ugyanazon hatáskörrel rendelkezik és ugyanazt a célt szolgálja, ugyanis egy észak-bácskai kis közösség működését biztosítja.

Summary

Fond 434, Municipality Bajmok (1945–1965), 1945–1965

The author of this paper analyses the archival separation of a fond using fond 434, National municipal board of Bajmok as an example.

From the establishment of this local governmental unit

in 1944 to its suspension in 1965, the Bajmok municipality government had the same jurisdiction and purpose – to manage the life of this small community in the north of Bachka region.

¹¹ Види напомену бр. 3 и 4.

Зоран Вељановић,
историчар, виши архивиста, Историјски архив Суботица

Два сведочанства о српским добровољцима Сави Растовићу и Марку Вујиновићу

Прилог за историју српских добровољаца у Првом светском рату

Сажетак: У раду су дати преписи документа који доносе податке о српским добровољцима у Првом светском рату Сави Растовићу и Марку Вујиновићу који су се после рата настанили у Суботици. Документи су писани руком самих добровољаца и у њима су подаци о њиховом ратном учешћу као добровољаца у српској војсци током Првог светског рата. Набројане су војне јединице и фронтови у којима су војевали као и имена непосредних команданата. Иако малог обима из докумената се могу сазнати и други веома битни подаци о поменутиим добровољцима.

Кључне речи: Српски добровољци, Сава Растовић, Марко Вујиновић, Први светски рат, Србија, Суботица, архивска грађа.

Бечки високи кругови решили су од првог дана по испаленом метку у најводу Франца Фердинанда да искористе атентат за своје старе планове у размислу да се Краљевина Србијом коју је сада требало оптужити,¹ а у исто време окренути друге југословенске народе против ње. Обе намере биле су у вези са старом идејом, односно намером да се Србији објави рат и потом да се она војно и политички уништи. Начелник Генералштаба аустроугарске војске Конрад фон Хецендорф, већ сутрадан је захтевао рат против Србије. Монархијске милитантске групе у

својим настојањима биле су још подупрте и пожуриране од немачког цара Вилхема II, немачке владе и војне клике, која је сматрала да је овај моменат повољан и да га треба искористити, јер се Краљевина Србија нашла на путу немачкој колонијалној политици, стратегији продора немачког капитала на исток.² При томе су мислили на неприпремљеност Русије. Уништење Краљевине Србије сматрало се озбиљним добитком аустро-немачког блока. Неубицајно за дипломатске потезе, 28. јула 1914. године аустроугарска влада је послала Влади Краљевине Србије телеграм којим јој се објављује рат:

Пошто Српска краљевска влада није дала повољан одговор на ноту коју јој је 23. јула 1914. године предао аустројски посланик у Београду, Царска и краљевска влада принуђена је да се сама побрине о заштити својих права и интереса и да у том циљу прибегне сили оружја. Аустроугарска се, дакле, од овог тренутка сматра у рату са Србијом.

*Министар спољних послова Аустроугарске гроф Берхтол*³

Циљ објаве рата Србији био је обнављање статуса Аустроугарске као независне велесиле.⁴ Рат који је управо објављен Краљевини Србији, у Аустроугарској замишљао се као казнена експедиција, дефиле

¹ Гроф Јанош Форгач, високи аустроугарски дипломата, за почетак дипломатске иницијативе против Краљевине Србије, после сарајевског атентата није осмислио неки нови план, него је обновио стари, који је направио још 1912. године. Ова тврдња иде у прилог да се аустроугарска дуго припремала за рат са Србијом. Кнез Григорије Николајевич Трубецки, *Рат на Балкану 1914-1917. и руска дипломатија*, Београд 1994, стр. 12.

² О узроцима избијања Првог светског рата још увек се ломе копља светских историчара, можда данас више него икада. Е. Хобсбаум, *Доба екстрема, Историја кратког двадесетог века 1914-1991*, Београд 2002, стр. 33; Српска историографија је сагласна у томе да је узрок рату била тежња аустро-немачком продору на исток и доминација моравско-вардарским путним правцем и Балканом уопште. Види: *Историја српског народа, Од Берлинског конгреса до уједињења 1878-1918*, Београд 1994; М. Екмечић, *Стварање Југославије 1790-1918*, књ. 2, Београд 1989, стр. 868; М. Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања, Историја Срба у Новом веку (1492-1992)*, Београд 2010, стр. 344; Б. Петрановић, М. Зечевић, *Југославија 1918/1984*, Београд 1985, стр. 15-17 итд. Немачки историчар Фриц Фишер сумирао је узроке избијања Првог светског рата: „...тежњом немачке да постане светска сила био дубински, основни и главни узрок рата. „Новом курсу“ кајзера Вилхема II 1892, да се економски контролише Средња Европа, са Србијом и Бугарском, тежи и немачка водећа елита, желећи да постане „хегемон хегемона“ да преко Средње Европе контролише Европу, а да она контролише цели свет“. М. Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања, Историја Срба у Новом веку (1492-1992)*, Београд 2010, стр. 344.

³ *Велики рат Србије 1914-1918*, приредили М. Војводић, Д. Живојиновић, Београд 1970, стр. 5-13; И. Петровић, *Војводина Српска 1918*, Нови Сад 1996, стр. 72-73.

⁴ А. Ц. П. Тејлор, *Хабсбуршка монархија 1809-1918*, Београд 2001, стр. 264.

или демонстрација царског наоружања. Међутим, царска Русија која није хтела да препусти Балканско полуострво немачком империјализму, почела је да врши ужурбану мобилизацију. Као спремљен одговор на руску мобилизацију, 1. августа Немачка јој објављује рат, а два дана касније и Француској. Четвртог августа немачка армада напада неутралну Белгију, да би са њене територије напала Француску. На овај потез Немачке, Велика Британија улази у рат 4. августа. Антанти, односно војном савезу Француске, Велике Британије и царске Русије, приступа Јапан, Централним силама, односно Немачкој и Аустроугарској, Турска, а затим и Бугарска... Тако се Аустроугарска планирана казнена експедиција против Срба и ограничени краткотрајни рат против Краљевине Србије претворио за непуних месец дана у светски рат до дата невиђених размера, у који су увучене готово све земље из свих континената и у који је мобилисано директно или индиректно стоседамесет милиона војника.⁵

У години када се планетарно па и у Републици Србији са низ манифестација, изложби, научних скупова и публикација обележава стогодишњица од по-

четка Првог светског рата, са горчином у устима можемо да кажемо да се српска историографија још увек није довољно и у потпуности одужила српском добровољачком покрету односно српским добровољцима који су узели учешћа у овом великом догађају који је због учешћа великог броја војника са готово свих континената, обима разарања и ужасне патње и страхоте људског страдања попримио назив „Велики рат“.⁶ Разлога за то има пуно, од идеолошких до националистичких па и шовинистичких,⁷ али понајвише у властитом немару и индолентном ставу који је у протеклих двадесетак година појачан општом хистеријом европејства у коме све мање места за прошлост и националну историју,⁸ па и хероје и хероине попут суботичких добровољаца из ослободилачких ратова 1912-1918. године,⁹ Саве Раствовића, Марка Вујиновића, Тиме Милутиновића, Антонија Бошњакковића, Љубомира Дујића, Витомира Грбића, Стевана Огњановића, Тиме Бороцког, Сергија Манојловића, Тодора Огњановића, Тодора Мирића, Михаила Куртеша, Николе Шкорића, Драгутина Ардаловића, Петка Томића, Ђорђа Станковића, Петра Егеља,¹⁰ или Ризне Радовић (Стојан Комита).¹¹ За изучавање исто-

⁵ П. Опачић, *Србија и Црна Гора у Првом светском рату*, Цетиње 1975, стр. 45-46; А. Митровић, *Србија у Првом светском рату*, Београд 1984, стр. 84-87. Е. Хобсбаум, *Доба екстрема, Историја кратког двадесетог века 1914-1991*, Београд 2002, стр. 33.

⁶ О Првом светском рату, како у свету тако и у Србији (и бившој Југославији), написано је мноштво историографске и друге литературе. Види нпр.: *Историја српског народа, Од Берлинског конгреса до уједињења 1878-1918*, Београд 1994. Међутим, о Српском добровољачком покрету и српским добровољцима несразмерно је мало истраживано и писано. Види: П. Јовић, Н. Поповић, *Добровољци 1912-1918*, Београд 1989; Б. Храбак, *Српски добровољачки покрет у Северној Америци 1917-1918, Добровољци у ослободилачким ратовима Срба и Црногораца*, Београд 1996; М. Стојаковић, 80 година формирања Прве српске добровољачке дивизије, у: *Добровољачки гласник*, бр. 7, Београд, 1996; И. Петровић, *Верници отаџбине, Српски добровољци из прекоморских земаља у ратовима 1912-1918*, Нови Сад 1998, стр. 11; З. Вељановић, *Добровољачка колонија Мишићево 1918-1941, Прилози за историју добровољачких колонија у Војводини*, Нови Сад 2012, стр. 9; М. Мицић, *Развитак нових насеља у Банату (1920-1941)*, Нови Сад 2013, стр. 16-25 итд.

Стогодишњица обележавања Првог светског рата је дала повода да се са појавом нових држава али и моћи у Европи покрену и нова тумачења ових историјских догађаја као и улога појединаца и појединих народа у њима. Интезивирани су и ревизионистичка па и реваншистичка тумачења овог великог ратног сукоба. З. Вељановић, *Реваншизам у историји*, у: регионални недељник „Дани“ Суботица, бр. 27, год. III, 6. јула 1994, стр. 9.

⁷ Набрајање би нас одвело далеко од теме те ћемо навести само најдрастичније примере: непосредно по стварању НДХ у складу са „законским одредбама о некретнинама тзв. добровољаца“ донесеним од стране новоуспостављене усташке власти, „постала су сва земљишта, што су била подијелена тзв. добровољцима на подручју НДХ, хрватском народном имовином односно власништвом НДХ. Са добровољцима и њиховом имовином слично се поступало и после Другог светског рата, где је Влада ФНР Југославије забранила рад Савезу ратних добровољаца „као профашистичке организације“ и одузела имовину са све архивом и до тада прикупљеним подацима о добровољцима, док је добровољцима забрањено да ће им бити одузимана имовина уколико се у року од пола године не врате на додељена земљишта.

⁸ У реформи школства у Републици Србији, историја је предвиђена као изборни предмет, дакле као предмет који није обавезан. Види: З. Вељановић, *Историја - може а не мора*, у: регионални недељник „Дани“ Суботица, бр. 49, год. XI, 2003, стр. 2.

⁹ До скоријег времена у Суботици није било заинтересованих установа или појединаца који би вршили истарживања о српским добровољцима из ослободилачких ратова Србије 1912-1918, који су у добровољце ступили као житељи Суботице или су се после рата колонизовали у Суботици и околину. Отуда још увек непостоји публикација са целовитим подацима са именима и презименима добровољаца, њиховим биографијама, фотографијама итд.

¹⁰ Историјски архив Суботица, Фонд (даље ИАСу, Ф.) 47, Градско поглаварство - Суботица, V бр. 1085/1919.

¹¹ ИАСу, Ф. 428, 1. Збирка докумената добровољаца из ослободилачких ратова (1912-1918). Ризна Радовић, је рођена у селу Крпимеју на Лабу код Подујева почетком XX века (око 1901). Живела је у селу Прекопуце код Прокупља. Учествовала је као добровољац-борац у Српској војсци у Првом светском рату. За исказану храброст у биткама више пута је одликована а саборци су је назвали Стојан Комита. Добивши земљу (5 ха) као и други српски добровољци у Великом рату, населила се у добровољачкој колонији у близини Келебије (Чавол бр. 51) где се са осталим члановима породице бавила земљорадњом. Сахрањена на Православном гробљу у Суботици (Дудова шума) 1939. године. Приликом неразумног одузимања дела гробља зарад прављења фудбалског игралишта, гробови су на тој парцели девастирани, а надгробни споменици уништени, међу њима и гроб и надгробни споменик Ризне Радовић. Када је одузето гробље враћено Православној цркви (почетком XXI века) надгробног споменика нити било каквог обележја није било. Ризнин лик сачуван је на групној фотографији са прославе Добровољачког удружења у Суботици. Види: З. Вељановић, *Добровољачке колоније у Северној Бачкој од 1918-1941. године (Архивска грађа о аграрној реформи, добровољцима и добровољачким колонијама у*

рије добровољачког покрета и српских добровољаца, поред професионалних институција и установа Архива и Музеја, највише је одмакло Удружење добровољаца, односно Савез ратних добровољаца из ослободилачких ратова Србије 1912–1918. године, са центром у Београду у чијој је архиви до 1940. године формирано преко 42.000 досијеа и картона о добровољцима као и о четницима и усташама (усташи) из ратова 1876–1878. године. Месни одбори Удружења добровољаца, односно њени чланови и породице попут профаних истраживача и историчара организовано су прикупљали документарни материјал који се достављао у централни архив Удружења у Београду. У једном периоду рад на прикупљању и комплетирању података за добровољачке картоне и досијее је МУП ФНР Југославије по налогу Владе ФНРЈ прекинуо 1947. године,¹² али од обнове рада Удружења 1969. године он се наставио, односно како је имовина девестирана а картотека уништена, рад на ставрању картотеке добровољаца је кренуо од почетка.¹³

За изучавање повести српског добровољачког покрета и српских добровољаца у ослободилачким ратовима Србије 1912–1918, веома важну улогу имају архивски документи. Њихово проналажење, евидентирање, објављивање уз исчитавање и валоризовање представљају један од најважнијих честица у истраживачком раду и путу ка склапању мозаика неког историјског догађаја. Како је у научној литератури прихваћена пракса исчитавања, валоризовања и тумачења архивских докумената, оно подразумева приближавање историје и архивистике, а потом и са другим наукама: етнологијом и социологијом у првом реду. Оно такође подразумева да исчитавање архивских докумената може да поприми одраз и на локалном, али и другим нивоима и поднивоима. Отуда исчитавање и валоризовање архивских докумената представља основ за такве радње и неисцрпно море без обала. У томе, компаративне методе представљају праву предност у којој апсолутно стапање није циљ. Свакако да само исчитавање зависи у многоме од количине података које даје појединачки документ. Али и онај документ који у себи носи наизглед неважне или споредне податке даје могућност исчитавања и поређења, те представља право истраживачко благо.

О српском добровољцу у Првом светском рату Сави С. Растовићу, у литератури постоје подаци али они ни издалека не осветљавају његову личност и ратну улогу. Они се углавном свODE на помињање имена и презимена у набрајању добровољаца са фронта у Добруџи или Солуну. У документу који смо припремили за објављивање у релативно кратком тексту појављују се низ података: где је и када Растовић ступио

у добровољце, у којим јединицама и на којим фронтима је војевао, као и да је био више пута у борбама рањен. У документу су подаци где се Растовић после рата колонизовао у Суботицу где је живео доста скромно у четвртој кварти.

Такође и о српском добровољцу у Првом светском рату Марку Вујиновићу, у литератури постоје подаци али они не иду даље од пуког навођење имена у списковима добровољаца, као на пример у књизи Илије Петровића, *Верници отаџбине*, где у делу *Поменик, Добровољци из прекоморских земаља у ратовима 1912–1918*, на страници 307 стоји: „Вујиновић Николе Марко 1882, Вујиновићи, Огулин, земљорадник“.¹⁴ Ипак и ови штурни подаци у компарацији, са до сада прикупљеним чињеницама, баш као и са оним који се налазе на обради, дају или оповргну тачност исказаног. Баш као и документ који смо припремили за објављивање где у малом тексту налазимо низ занимљивих и значајних података: одакле је Вујиновић стигао на фронт, датум и година приступа Српској војци, у којим јединицама је био, ко су му били непосредни команданти. У документу су подаци где се Вујиновић после рата колонизовао у Суботицу и да станује у близини железничке станице.

Отуда сваки па и најмањи пронађени нови документ који допуњује, потврђује или оповргава неку тврдњу подлеже архивистичком исчитавању и валоризацији.

Писмо Саве С. Растовића и Марка Николе Вујиновића Министру Војном и Морнарице, односно Министарству за социјалну политику Краљевству Срба, Хрвата и Словенаца даћемо у целости и без икаквих стилских или других коректура. Текст који нисмо могли да прочитамо ставили смо у загради и означили са тачкама (...):

1. Писмо Саве С. Растовића

штамбих нечитак

(...) 764

10

десет

13 1920

...

Министру Војном и Морнарице.

Београд.

зовем се Сава С. Растовић родом сам из села Срба среза Лапца округа. Госпића, Лика стар сам 35. година служио сам код 8. пешадијског пука Дунавске Дивизије у 2. Југословенском пуку као потпоручник Доброволац учествова у свијем борбама на Добруџи и на Солунском фронту у бију сам више пута рањен.

северној Бачкој, (3. део) у: „Луча“, часопис за културу, уметност и науку, Суботица, бр. 2-3, мај 2010, стр. 67; *Песма Стојану једини споменик*, у: новине „Вечерње Новости“, 3. август 2014, стр. 10.

¹² Решење МИП ФНР Југославије IV бр. 11057 од 18. фебруара 1947. године забрањује се рад Удружењу добровољаца.

¹³ Академик Радивоје Кашанин је својим ауторитетом успео да обнови рад Удружења, које све до почетка деведесетих није успело да се опорави и организује у оном облику које је било у моменту забране рада, дакле са формираним месним одборима, издавачком делатношћу, часописом и архивом. Па ипак рад на стварању и комплетирању картотеке добровољаца има свој ток који траје до данашњег дана. Удружење добровољаца објављује своје гласило као годишњак са називом „Добровољачки гласник“.

¹⁴ И. Петровић, *Верници отаџбине, Српски добровољци из прекоморских земаља 1912–1918*, Нови Сад 1998, стр. 307.

13/7 1920
 1920. 7. 13.
 1920. 7. 13.
 1920. 7. 13.
 Министарству Војно и Морнарице
 Београд

зовем се Савом С. Раствовић, рођен сам из села Чрча
 кроз Шумацкостурја Тоскити, има отац и мајка постоје
 смртничком књиге у Београду. Државна књига
 и у јуридикалном књигу као добровољца добровољац
 и учествова у свим борбама на војној и на
 Балканској Фронту и добио сам велику стипендију.
 Па како друге провесије немам него сам земљо-
 делац и сада сам отпуштен из војске а код куће немам
 никаког иметка да би мога да живем. Пак сам поднио
 молбу Министартву за Социјалну политику да ми се
 изда уверење да би мога добити обећану земљу које
 обећано ријешењем Министарског Совјета (бр. 200)
 и саопштено наредбом Министра војног од 21. феб-
 руара 1917. год и напослетку зајамчено предходним
 одредбама (параграф 9:) од 25. фебруара 1919 године
 пак како још нијесам добио уверења за којем сам
 поднио молбу још 1. маја ове године па још ни данас
 нијесам добио!

Зато молим господина Министра да ми се уверење
 што пре изпошаље јер овако немогу да живим без
 службе и без земље и без свега или пак да ми се даде
 једна служба са којом би мога да живем код Жандар
 капије или код Пограничне трупе као што је и обе-
 ћано када се је Огитирана кад су се добровољци ку-
 пили и формирали онда је сваком обећавато да ће
 сваком добровољцу бити осигуран живот кој остане
 жив и које земљорадникдобиће земљу а ко је за
 службу добиће службу пак и ја мислим да сам заслу-
 жија да се и ја овим наградим ко је сам до 1. маја ове
 године био под пушком проти Мажара!

Остајем у нади да ће господин Министар овој мојој
 молби што пре изићи на сусред.

у јеси такв ујми се даје једна стипендија са којом
 би мога да живим код Жандар капије или код
 Пограничне трупе као добровољац и да би мога да
 живим са још осталима који су добровољци
 купили и формирали онда је сваком обећано
 да ће сваком добровољцу бити осигуран
 живот кој остане жив и које земљорадник
 добиће земљу а ко је за службу добиће службу пак
 и ја мислим да сам заслужујем да се и ја
 овим наградим. Може ли се још нешто
 учинити још једном јер сам ја још ни
 добио уверења јер сам ја још ни
 добио уверења јер сам ја још ни

13/7 1920 год.
 Суботица
 Сава С. Раствовић
 IV. кварт бр. 238 (улица)
 Суботица

Штампарија
 Министарства Војно и Морнарице
 Опште војно одељење
 15/7 20

БЕНЕРАЛШТАБНИ ОДСЕК
 ф/Б бр. 12.936
 3 авг. 1920 год
 у Београду

Министратву за Социјалну Политику Кр. - У вези
 уредбе о добровољцима чл. Ичаст ми је достављати
 овај предмет с молбом на сагласност..
 По закону Мин. Вој. и Мор. за начелника,
 Ађутант Њ. В. Краља, Бенерал. пуковник
 (...) нечитак потпис

ИАСу, Ф. 47, Градско поглаварство – Суботица, V бр. 1340/1920

Па како друге провесије немам него сам земљо-
 делац и сада сам отпуштен из војске а код куће немам
 никаког иметка да би мога да живем. Пак сам поднио
 молбу Министартву за Социјалну политику да ми се
 изда уверење да би мога добити обећану земљу које
 обећано ријешењем Министарског Совјета (бр. 200)
 и саопштено наредбом Министра војног од 21. феб-
 руара 1917. год и напослетку зајамчено предходним
 одредбама (параграф 9:) од 25. фебруара 1919 године
 пак како још нијесам добио уверења за којем сам
 поднио молбу још 1. маја ове године па још ни данас
 нијесам добио!

Зато молим господина Министра да ми се уверење
 што пре изпошаље јер овако немогу да живим без
 службе и без земље и без свега или пак да ми се даде
 једна служба са којом би мога да живем код Жандар
 капије или код Пограничне трупе као што је и обе-
 ћано када се је Огитирана кад су се добровољци ку-
 пили и формирали онда је сваком обећавато да ће
 сваком добровољцу бити осигуран живот кој остане
 жив и које земљорадникдобиће земљу а ко је за
 службу добиће службу пак и ја мислим да сам заслу-
 жија да се и ја овим наградим ко је сам до 1. маја ове
 године био под пушком проти Мажара!

Остајем у нади да ће господин Министар овој мојој
 молби што пре изићи на сусред.

13/7 1920 год. сапоштовањем
 Суботица Сава С, Раствовић
 IV. кварт бр. 238 (...) улица
 Суботица

штамбиљ

КРАЉЕВСТВО СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА
 (отисак грба)
 15/VII 20
 МИНИСТАРСТВО ВОЈНО И МОРНАРИЦЕ
 ОПШТЕ ВОЈНО ОДЕЉЕЊЕ

БЕНЕРАЛШТАБНИ ОДСЕК
 ф/Б бр. 12.936
 3 авг. 1920 год
 у Београду

Министратву за Социјалну Политику Кр. - У вези
 уредбе о добровољцима чл. Ичаст ми је достављати
 овај предмет с молбом на сагласност..
 По закону Мин. Вој. и Мор. за начелника,
 Ађутант Њ. В. Краља, Бенерал. пуковник
 (...) нечитак потпис

2. Писмо Марка Николе Вујиновића

РЕГИСТРОВАНО

(...)бр.25496

3. VIII 920

Министратво за Социјалну Политику
БЕОГРАДМинистартву за Социјал: политику
за добровољачки одсек.

Молим Министарство да изволи издати ми уверење да сам заиста био добровољац у Српској војсци.

Ступио сам у Српску војску као добровољац борац из Америке јула 1917. Год. 3 чету 3 батаљон пеш. пука.

Командир чете био ми је мајор Г. Светолик Радовановић.

Командир батаљона потпуковник Г Љубомир Максимовић.

Командир пука подпуковник Г Божидар Загорчић у овој сам јединици био до јуна 1918. год када сам преведен у Дунавску чету, /батаљ./ Охридског одреда

Командир чете био ми је поручник Г Сениша Петровић

Командант Батаљона капетан кл Г Чедомир Гузвић.

Командант одреда подпуковник Г Павле Блажарић.

Ово уверење потребно ми је ради тога да би могао тражити права која ми према уредби о добровољцима припадају.

Таксу уверење у 2 дин полажем.

3 августа 1920. год
Београд

Понизан
Марко Вујиновић
бив добровољац
из Вујиновића срез Огулин округ
Огулин а сада живећи у Суботици
на Железничкој Станици

На полеђини документа

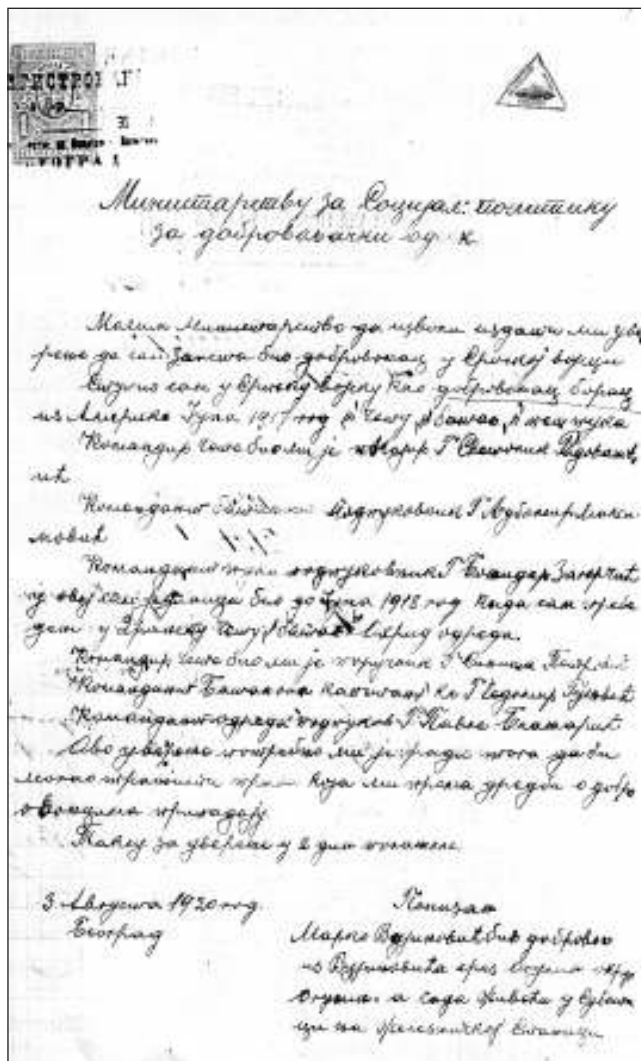
Налазе се штамбили Сенат аграда Суботице бр: 16488 3572

Котарска област у Огулину 21. VIII 1920 број 11023

Огулин 2218 1920

Опћинско поглаварство у Гомирју 2131/1

Примеће уверење умољава се уручити насловнику који станује у Пушкаш улици бр. 774.- у VIII кругу

Начелник
КосановићБиљежник
(...) нечитко потписано

ИАСу, Ф. 47, Градско поглаварство – Суботица, V бр. 1230/1920

*Uverenje primio sam.
1/ VIII 921.
Марко Вујиновић
бр.16488/920.*

*Uverenje je uručeno, akt se polaže u
arhivu 876 III Voj. O.*

*Podgradonačelnik.
V 1230/920*

КРАЉЕВСТВО СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА
МИНИСТАРСТВО
ЗА СОЦИЈАЛНУ ПОЛИТИКУ

Отисак грба

Бр. 25496

3 VIII 1920.

Összefoglaló

Két tanúság Sava Ristović és Marko Vujinović szerb önkéntesekről

Adalék az első világháború történetéhez

A szerző két olyan dokumentum átiratát mutatja be munkájában, melyek Sava Ristović és Marko Vujinović önkéntesek részvételéről tanúskodnak az első világháborúban és akik a háború után Szabadkán telepedtek le. Saját kézírásukkal beszámolnak a háborúban való

részvételükről a szerb katonaság soraiban. Leírják a katonai egységeket és frontokat ahol voltak és említik közvetlen feletteseik neveit. Rövidségük ellenére a dokumentumok több más adatot is nyújtanak az említett önkéntesek történetével kapcsolatban.

Summary

Two testimonies about Serbian volunteers in war, Sava Rastović and Marko Vujinović

This paper contains transcripts of the documents which hold data about two Serbian volunteers in the First World War, Sava Rastović and Marko Vujinović which resided in Subotica after the war. The documents were hand written by the two volunteers and they contain data

about their participation in the war. They write about military units and fronts at which they were in battle and the names of the commanders. Although the documents themselves are not long, they do provide significant information about the two volunteers.

Tamara Petković,
arhivistkinja, Istorijiski arhiv Subotica

Letopis Istorijiskog arhiva u 2013. godini

Uvod

Tokom 2013. godine članovi kolektiva Istorijiskog arhiva Subotica bili su organizatori stručnih sastanaka arhivista, jednog stručnog izleta i učestvovali su u aktivnostima koje su organizovali drugi arhivi u zemlji i inostranstvu. Najznačajniji događaj koji je održan u organizaciji našeg arhiva je međunarodna arhivska konferencija „Šesti arhivski dan” kao i izdanje 17. broja časopisa „Ex Pannonia”.

Kulturno-propagandna i obrazovna delatnost

27. januar

U nesvakidašnjem, virtuelnom, obilasku arhiva su bili učenici Osnovne škole „Sečenji Ištvan” iz Subotice. Ideja o virtuelnom obilasku ustanova je potekla od nastavnice Aleksandre Tadić, a realizovana je u saradnji sa Gradskom bibliotekom Subotice posredstvom Rite Flajs bibliotekarke. Predavanje i upoznavanje sa arhivom, virtuelno, održala je Dijana Musin, arhivistkinja.

15. februar

Za članove kolektiva je organizovan jednodnevni stručni izlet u Temišvar, u nekadašnje sedište Srpske

U Temišvaru

Vojvodine. Obilazak i razgledanje grada je organizovano u pratnji lokalnog vodiča. Tom prilikom smo obišli Trg pobe (Opera, Saborna (rumunska) crkva), Trg slobode (gradska većnica, kip Device Marije i bista Decebala, poslednjeg dačkog kralja) i Trg jedinstva (stub kuge, rimokatolička katedralna crkva, Barokna palata (nekadašnje sedište Srpske Vojvodine), i Saborna crkva srpske pravoslavne crkve iz 1748. godine).

17. maj

Učenici petih razreda Osnovne škole „Ivan Goran Kovačić” su u prostorijama Istorijiskog arhiva održali čas Istorije. Šetnju kroz arhiv, depoe i predavanja na mađarskom jeziku je održao Zoltan Mesaroš, arhivista.

*Kolega Zoltan Mesaroš
sa učenicima*

06. jun

U prostorijama „Centra za stručno usavršavanje “ u Mokrinu, u organizaciji Društva arhivskih radnika Vojvodine, Istorijiskog arhiva Pančeva i Istorijiskog arhiva Kikinde, održana je stručna radionica za arhiviste Službe zaštite arhivske građe van arhiva, pod nazivom „Izrada

jedinstvene Liste kategorija arhivske građe i registraturskog materijala sa rokovima čuvanja koja se primenjuje u srednjim školama“. Na savetovanju su učestvovali Zoran Veljanović, viši arhivista i Nikoleta Černek, arhivski pomoćnik.

19. septembar

Istorijski arhiv je organizovao dvodnevnu međunarodnu arhivističku konferenciju pod nazivom „Šesti subotički arhivski dan“ a tema skupa je bila „Javnost i arhiv“. Prvog dana je održano stručno osposobljavanje za zaposlene u registraturama iz oblasti kancelarijskog i arhivskog poslovanja registratura – zaštita građe u nastajanju. Predavanje iz arhivistike uz praktične vežbe održali su predavači Stevan Mačković, arhivski savetnik – direktor Istorijskog arhiva Subotica, Tatjana Segedinčev, arhivski savetnik, Zoran Veljanović, viši arhivista i Branislav Egić, arhivski pomoćnik.

Predavanje Zorana Veljanovića

20. septembar

Iz štampe izlazi časopis Istorijskog arhiva Subotica Ex Pannonia, broj 17, koji obrađuje tematiku zavičajne istoriografije i podeljen je na sledeće tematske grupe: studije, istorija sporta, istorija zdravstva, arhivistika, iz rada arhiva i prikazi. Časopis ima 131 stranicu.

Drugog dana konferencije prezentovano je 12 referata iz zemlje i inostranstva na temu skupa. Izlagači su bili:

- Istorijski arhiv Subotica, Zoltan Mesaroš;
- Arhiv županije Bač-Kiškun iz Kiškunfeledhaze, Marta Kofalvine Onodi;

- Istorijski arhiv Bela Crkva, grupa autora/film;
- Arhiv grada Budimpešte, dr Gabor Breinich;
- Državni arhiv Vukovar, Petar Elez;
- Arhiv Tuzlanskog Kantona, Omer Zulić;
- Arhiv Baranjske županije iz Pečuja, dr Imre Odor;
- Istorijski arhiv Novog Sada, Jugoslav Veljkovski.

Na kraj skupa podeljeni su sertifikati učesnicima skupa iz registratura, nakon čega je usledio obilazak Sinagoge i prigodan zajednički ručak.

21. oktobar

Učenici Srednje politehničke škole iz Subotice su bili u obilasku arhiva. Predavanje, šetnju kroz depoe, upoznavanje sa načinom rada ustanove kao i značajem arhiva, održao je na mađarskom jeziku Tibor Halas, arhivista.

Tibor Halas i učenici

19. novembar

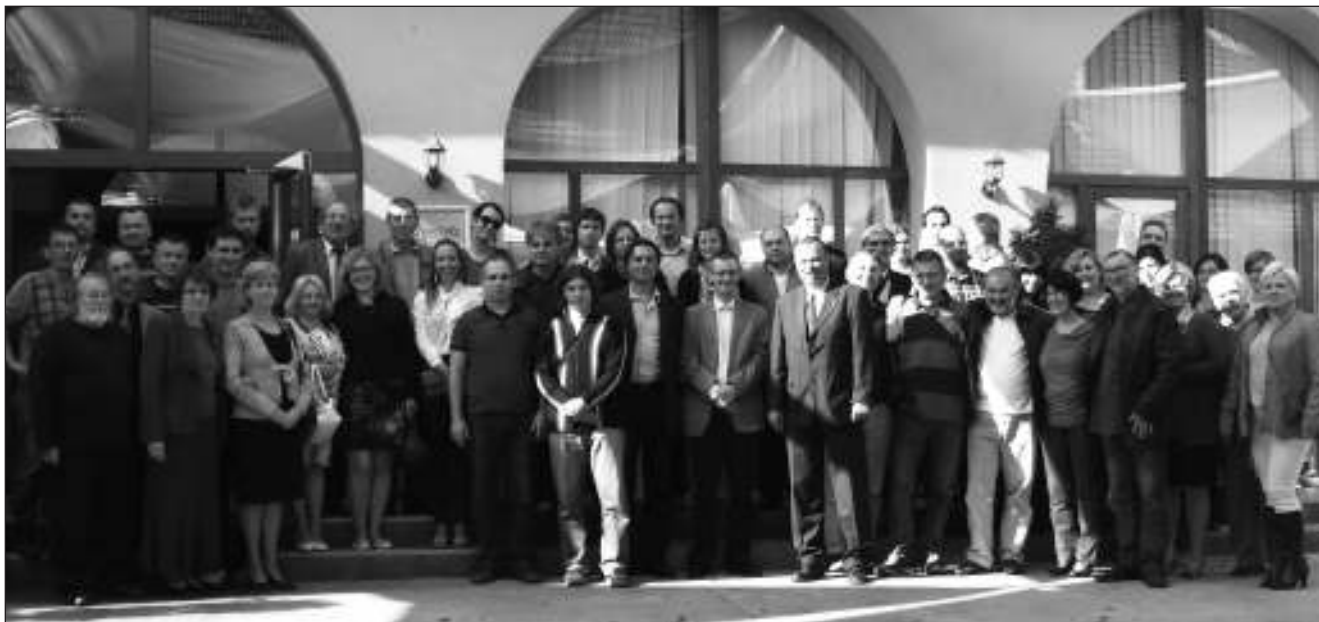
Arhiv su posetili i obišli studenti Učiteljskog fakulteta iz Baje na čelu sa prof. dr Janošem Majdanom. Predavanje i upoznavanje sa arhivom su održali Stevan Mačković i Tibor Halas.

21. novembar

Najmlađi i najradoznaliji posetioci arhiva u 2013. godini bili su učenici IIa razreda Osnovne škole „Sonja Marinković“. Obilazak, razgledanje i upoznavanje sa arhivom održao je Zoran Vukelić, viši arhivista i Tamara Petković, arhivistkinja.

Daci u razgledanju Arhiva

Učesnici skupa „Šesti subotički arhivski dan”

Đaci u razgledanju Arhiva

Međuarhivska i institucionalna saradnja

12. mart

Tročlana delegacija u sastavu Tatjana Segedinčev, Zoran Vukelić i Zoran Veljanović su prisustvovali promociji prvog broja časopisa „Zapisi“ u izdanju Istorijskog arhiva Požarevac.

24. april

Istorijski arhiv Sente je održao međunarodnu konferenciju istoričara i arhivista pod nazivom „Život na Potisju sredinom XX veka“. Istorijski arhiv Subotica su predstavljali Stevan Mačković, Tatjana Segedinčev, Tibor Halas,

Zoltan Mesaroš, Zoran Veljanović i Dejan Mrkić, arhivski pomoćnik.

Skup u Senti

16-17. maj

Društvo arhivskih radnika Vojvodine i Arhiv Vojvodine su bili domaćini dvodnevne međunarodne konferencije – okruglog stola arhivista pod nazivom „Arhivi u medijima“ koja je održana u Novom Sadu. Smiljan Njagul, novinar Radio Subotice, izlagao je rad pod imenom „Istorijski arhiv Subotica u lokalnim elektronskim medijima“. Konferenciji su prisustvovali Stevan Mačković, Tatjana Segedinčev i Dejan Mrkić.

*Prezentacija
Smiljana
Njagula*

21. maj

Održan je dan arhiva Grada Novog Sada kome je prisustvovala četvoročlana delegacija našeg arhiva - Tatjana Segedinčev, Stevan Mačković, Zoran Veljanović i Zoran Vukelić.

Osvećenje Arhiva grada Novog Sada

27. maj

Stručni nadzor nad radom arhiva je obavila komisija iz Arhiva Vojvodine koju je predvodila Milena Popović Subić. Nadzor je izvršen nad svim oblastima rada koje arhiv obavlja.

10. jun

Međunarodni dan arhiva obeležavao se u Državnom arhivu Osijeka putem organizovanja međunarodnog okruglog stola sa temom „Informiranje u prošlosti“. Istorijski arhiv Subotica su predstavljali Stevan Mačković, Tatjana Segedinčev i Dejan Mrkić.

Domaćini i gosti na Batini

17-19. jun

U organizaciji Mađarskog društva arhivista (MLE) u Estergomu je održan godišnji stručni skup sa preko 300 učesnika. Prisustvovao mu je Stevan Mačković.

13. avgust

Izložba (na banerima uz propratni CD) pod nazivom „Subotica na starim kartama i mapama“ gostovala je u Muzeju Kečkemeta. Postavili su je Stevan Mačković, Tibor Halas i Dejan Mrkić.

Završna sednica u Estergomu

Bazilika u Estergomu i pogled iz Bazilike

26-27. septembar

U Tuzli, u Bosni i Hercegovini je održan dvodnevni seminar na temu „Arhivska praksa 2013“ na kojem su učestvovali Stevan Mačković i Zoran Vukelić. Rad na temu „Naučno-informativna sredstva i korisnici, teorija i praksa u Istorijskom arhivu Subotica“, predstavio je Stevan Mačković.

Subotički arhivisti sa kolegama iz Pečuja ispred tuzlanskog Arhiva

Izlaganje Stevan Mačkovića

01. oktobar

Stevan Mačković i Dejan Mrkić su prisustvovali „Arhivsko-muzejskoj vinskoj večeri“ u organizaciji Državnog arhiva u Vukovaru.

Dejan Mrkić na izložbi u Vukovaru

07. oktobra

Halas Tibor i Stevan Mačković su uzeli učešće na Arhivskim danima u Kečkemetu.

08. oktobar

Tročlana delegacija arhiva – Stevan Mačković, Tibor Halas i Dejan Mrkić su prisustvovali Arhivskom danu u Segedinu.

U Segedinu

11. oktobar

Na redovnoj izornoj skupštini Društva arhivskih radnika Vojvodine, za člana predsedništva iz našeg arhiva je izabran Veljanović Zoran, viši arhivista, a za članove Skupštine Društva arhivskih radnika Tatjana Segedinčev, arhivska savetnica i Tamara Petković, arhivistkinja.

15-17 oktobar

Arhiv grada Budimpešte je organizovao stručno usavršavanje iz arhivistike, sa temom „Digitalizacija u arhivima, stvaranje baze podataka, utvrđivanje zadataka, planiranja i rad na zaštiti arhivske građe“. Predstavnici našeg arhiva su bili: Stevan Mačković, Tibor Halas i Žolt Heže, informatičar – operater za unos podataka.

Radionica o zaštiti i konzervacija građe

30. oktobara

Konferenciji povodom obeležavanja dana Arhiva baranjske županije iz Pečuja prisustvovali su Stevan Mačković i Sanela Pletikosić.

Na konferenciji u Pečuju

20. novembar

Kulturno-prosvetna zajednica Srbije i Kancelarija za saradnju sa dijasporom i Srbima u regionu, a pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture i informisanja Vlade Republike Srbije, dodelila je Zoranu Veljanoviću, višem arhivisti Istorijskog arhiva Subotica, priznanje „Zlatna

značka“ za dugogodišnji doprinos razvijanju kulturne delatnosti u oblasti arhivistike.

12. decembar

U organizaciji Istorijskog arhiva grada Novog Sada, održana je arhivistička konferencija kojoj su prisustvovali i na kojoj su učestvovali arhivisti iz Subotice Zoran Veljanović i Zoran Vukelić. Rad na temu „Valorizacija registraturskog materijala i arhivske građe u tranziciji – na primeru Službe zaštite arhivske građe van arhiva Istorijskog arhiva Subotica“, predstavio je Zoran Veljanović.

Zvanja

11. decembar

Stručni arhivistički ispit za arhivskog pomoćnika je položio Goran Stantić, arhivski pomoćnik.

U 2013. godini stručni radnici arhiva su putem štampe, radio i TV emisija popularisali arhivističku struku. Davali su informacije povodom raznih jubileja ili događaja koji su se zbivali. Objavljivali su svoje radove, studije i prikaze u više stručnih časopisa iz arhivistike i zavičajne istoriografije.

Др Драго Његован,
виши научни сарадник и музејски саветник, Нови Сад

Приказ „Водича кроз архивске фондове Историјског архива Суботица XVIII/1“

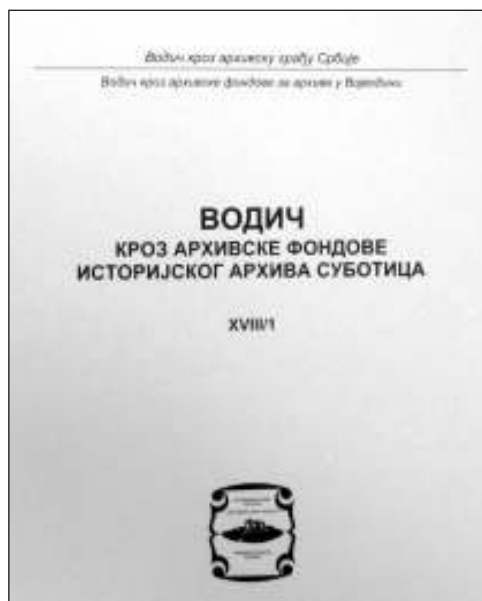
Приредили Татјана Сегединчев и Зоран Вељановић,
у издању Историјског архива Суботица, 2012. године

Водич кроз архивске фондове као огледало архивистике¹

Књига коју представљамо трећа је своје врсте коју је објавио Историјски архив Суботица.² Претходне две књиге водича кроз архивске фондове Историјског архива Суботица објављене су 1970. односно 1977. године. У првом од њих представљено је 143 фонда и збирке, а у другом 191 фонд и збирка. У међувремену је број фондова и збирки увећан, тако да данас Историјски архив Суботица располаже са 473 фонда и збирке.³ То је захтевало израду новог водича, на чему је радило више архивиста, а приређивачког посла су се прихватили архивисти Татјана Сегединчев и Зоран Вељановић.

Треба напоменути да је ово прва свеска водича, која је обухватила 220 фондова и збирки, тако да очекујемо да у догледно време буде објављена и друга свеска, чиме би се овај посао – за одређено време – комплетирао. Јер, израда водича кроз архивске фондове одређене архивске установе и архива на подручју целе државе, никад не може бити дефинитивна, с обзиром на чињеницу да се архивска грађа стално ствара и долази у месно надлежне архивске установе.

Као што је речено, на изради ове, прве свеске Водича радило је више архивских стручњака Историјског архива Суботица. Предговор, историјат самог Архива, поглавље Архивска грађа, напомена кориснику, класификациона шема и именски регистар, као и опис 56 фондова, дело су Татјане Сегединчев. Зоран Вељановић је сачинио опис 56 фондова и израдио географски регистар. Зоран Вукелић је дао опис 50, Санела Плетикосић 38, Золна Мати-

јевић 18 и Смиља Продановић 2 фонда.

Водич је писан према Упутству за израду водича за архиве у Војводини који је усвојила Редакција водича кроз архивску грађу Србије, 2002. године. Циљ је био да се од водича кроз архивске фондове разних архива сачини едиција водича, од којих ће сваки на јединствен начин представити не само фондове, већ и архивске установе у којима се они налазе.

Главни и одговорни уредник целе едиције је директор Архива Србије (сада је то др Мирослав Перишић), а Редакција едиције је сачињена од стручњака из више архива: Радомир Ристић, председник, Нада Берић, Зоран Вељановић, Ружица Дотлић, Мица

¹ Представљање Водича кроз архивске фондове Историјског архива Суботица, на радионици Друштва архивских радника Војводине, одржаној на Палићу, 5. јуна 2014. године.

² У новој едицији Водича кроз архивску грађу Србије која је заснована 2000. године Водич кроз архивске фондове Историјског архива Суботица, XVIII/1, Суботица 2012, је тек други водич у едицији водича у Војводини. Први у серији су приредиле архивисткиње Историјског архива Зрењанин Верица Николић и Тања Милошевић: Водич кроз архивске фондове Историјског архива Зрењанин, XIV/1, Зрењанин 2007. Историјски архив „Срем“, Сремска Митровица објавио је свој водич ван едиције па самим тим и ван стручне верификације редакције едиције и струке.

³ То је број архивских фондова из Регистра архивских фондова Историјског архива у Суботици у време када је аутор писао овај рад.

Ђенић, Бранка Јаначковић, Милча Мандић, Боро Мајданац, Вера Марковић, Златибор Марковић, Верка Миленковић, Драга Миловановић, Оливера Милосављевић, Верица Николић, Зоран Поповић, Милена Радојчић, Снежана Радић, Татјана Сегединчев, Татјана Стеванчев, Вера Филиповић, пок рад Шумоња и Славица Соломун, секретар.

Разуме се, одговорни уредник појединог издања из ове едиције је директор архива који је његов издавач, а у случају Историјског архива Суботица одговорни уредник је Стеван Мачковић. Приређивачки одбор сачињавају аутори описа фондова који су у овој свесци представљени, а то су Татјана Сегединчев, Зоран Вељановић, Зоран Вукелић, Золна Матијевић, Смиља Продановић и Санела Плетикосић. Редакцију овог издања представљају Ружица Дотлић, Златибор Марковић, Славица Соломун, Радомир Ристић и Нада Берић.⁴

Сва поменута имена утицала су на облик, садржај и квалитет ове монографске публикације, а најважнију улогу имали су аутори појединих делова и приређивачи целе свеске архивисти: Татјана Сегединчев и Зоран Вељановић.

Приређивачи ове књиге су поштовали упутство за израду водича у потпуности: у првом делу се налази предговор, увод, историјат Архива, информација о архивској грађи, напомена кориснику и списак скраћеница; у другом – главном или најважнијем делу књиге – налазе се описи фондова, породичних и личних фондова и збирки, и у трећем, такође важном делу, налази се попис фондова по класификационој шеми, именски и географски регистар. Треба приметити да су ауторски прилози засновани на релевантној литератури и архиви самог Архива.

Хвале вредно је указивање аутора на доприносе архивиста Историјског архива Суботица седамдесетих година 20. века на изради водича кроз архивске фондове и збирке, који претходе стручном раду данашњих суботичких архивиста, од којих је онај из 1970. године био први у оквиру серије водича кроз архивске фондове Војводине, а објавио га је Архив Војводине са седиштем у Сремских Карловцима, дакле пре пресељења на садашњу адресу у Новом Саду.

Из ове књиге је видљиво да Историјски архив Суботица располаже разноврсним фондовима, у којима се налазе подаци из друштвене, економске,

политичке, социјалне и културне прошлости града Суботице и општина Бачка Топола и Мали Иђош, тј. Северно-бачког управног округа, али и ширих друштвених, државних и политичких заједница, у којима се Суботица са околином налазила и у којима се налази. То је узроковало да је већина архивске грађе писана на српском, мађарском, немачком и латинском језику. Све то је раздељено на 473 фонда и збирке, од којих су неки од изузетне важности. Додајмо да је Историјски архив Суботица надлежан за надзор над 833 регистратуре на поменутом подручју његове надлежности где врши заштиту архивске грађе на терену.

Сам опис фондова и збирки у овој књизи извршен је на следећи начин. Узмимо за пример фонд број 1 под називом Војнићи од Бајше, који обухвата време од 1644. до 1946. године.⁵ Основни подаци о фонду обухватају количину (у књигама, кутијама и дужним метрима), језик грађе (у овом случају: српски, латински, мађарски и немачки), оцену сређености (фонд је сређен), информативна средства (израђен је сумарни инвентар са ширим подацима о фонду, као и генеалошки индекс) и категоризација (фонд је од изузетног значаја). Даље се указује на сложену структуру фонда и основне карактеристике садржаја грађе. Потом следи историјат ствараоца фонда и историјат самог фонда.

У даљем раду описивач фонда, а према напред установљеној структури, с обзиром да је реч о фонду сложене структуре који у себи садржи више одељења, понавља поступак за сваки структурни елемент фонда, односно одељење: назив и временски обухват, количина грађе, језик грађе, степен сређености, информативна средства, основне карактеристике грађе и степен сачуваности.

И, тако, од фонда до фонда (или збирке), добили смо у овој свесци опис 220 фондова Историјског архива Суботица.

На крају бих упозорио ширу јавност, која није упозната са архивистичком струком, да именски и географски регистри у водичима кроз архивске фондове и збирке нису индентични именским и географским регистрима у историографским монографијама, што би се на први поглед могло закључити.

Треба истакнути да су сарадници и приређивачи ове публикације професионално обавили посао.

⁴ Редакцију су заправо чинила прва четири члана са којима су приређивачи имали писану кореспонденцију и више разговора и консултација у вези са текстом Водича, док је пети члан (Н. Берић) после телефонског разговора сама одустала од учешћа у раду те нема удела како у настајању текста тако и у раду Редакције. Како званично није дала оставку на чланство у Редакцији, а с обзиром да је одређена, наведена је у импресуму.

⁵ Текст фонда бр. 1 Војнићи од Бајше је написао Зоран Вељановић, виши архивиста.

Зоран Вукелић,
виши архивиста, Историјски архив Суботица

Приказ библиографије Зорана Вељановића и Дијане Мусин „Библиографија Ex Pannonia 1–16 (1996–2012)“

*У издању Малог историјског друштва, Нови Сад и Градске библиотеке,
Нови Сад, 2013. године*

Зоран Вељановић, виши архивиста, и Дијана Мусин, архивисткиња, обоје запослени у Историјском архиву Суботица, написали су и у 2013. години објавили „Библиографију Ex Pannonia 1–16 (1996–2012)“, дело о часопису наше установе. Издавачи ове хвале вредне публикације су Мало историјско друштво и Градска библиотека из Новог Сада. Рецензенти су: мр Лидија Мустеданагић, музејски саветник у Музеју Војводине, Изабела Папди, библиотекар у Градској библиотеци Суботица и Југослав Вељковски, виши архивиста Историјског архива Града Новог Сада.

Дело двоје аутора је пионирски рад у архивистичкој служби на северу Бачке, али и читаве земље, уопште. Аутори о томе, и о значају библиографских издања у науци и култури, пишу у поглављу Предговор и наводе како је уобичајено време за њихову израду петнаест година. Нашем часопису у тренутку њиховог рада било је седамнаест лета, па је то и био „задњи воз“ за израду публикације. Елем, уважимо ли чинњеницу да су библиографије потребне како истраживачима тако и самим стручним лицима запоселним у архивским установама, тих две године називи заостатка нису умањили важност и вредност дела. Шта више, зрелост архивистичког рукописа и „депонованог“ знања у дванаест поглавља дела најбољи су пример како библиографија може да буде питко и поучно штиво. Вељановић и Мусин су у свом раду сажели незаобилазне податке о појединим деловима прошлости Суботице, њене околине, држава у чијем су саставу град и њени становници били, а о чему је писано у стручном часопису ИАСу.¹ Све теме су обрађене и приказане у деловима библиографије: Pro Ex Pannonia – De Ex Pannonia, Распоред библиографске грађе, Садржај часописа „Ex Pannonia“ по бројевима и годинама 1996–2012, Садржај часописа „Ex Pannonia“ по ауторима, Регистар имена, Предметни регистар, Литература, Сажетак, Огледало доприноса архивистици. (Изводи из рецензија за библиографију часописа „Ex Pannonia“). Поглавља сажетака преведена су на енглески, италијански и мађарски језик.

Тако смо на једном месту добили дело које већ сада, а поготово у времену које је испред нас, има значајну важност за све оне којима је архивистика „корисна алатка“ у истраживачком раду или образовном процесу јер су на једном месту сажета открића скривана у разним документима архивских установа, која допуњују и додатно расветљавају време и односе у којима су настали, а која су светло дана угледала захваљујући преданом раду стручних радника архива и осталих сарадника часописа.

На крају, уместо закључка, о улози и стварном значају дела најбоље су написали сами аутори на крају поглавља Предговор: „Историографско-архивистичких часописа пре појаве ‘Ex Pannonia’ часописа, у Суботици и северној Бачкој није било, те отуда није било ни разлога да се израђују било каква информативна средства или библиографије. Стога је ово наше дело првенац, који је само, надамо се, први у низу будућих библиографија ‘Ex Pannonia’ часописа“.²

¹ Историјски архив Суботица.

² Зоран Вељановић, Дијана Мусин, Библиографија Ex Pannonia 1-16 (1996–2012), Нови Сад 2013, стр. 8.

Marija Buić.

istoričar umetnosti, Muzej primenjene umetnosti Beograd

Prikaz knjige Olge K. Ninkov i Ljubice Vuković Dulić „Secesija u subotičkim javnim zbirkama“

U izdanju Gradskog muzeja u Subotici, 2013. godine

Naslovom *Secesija u subotičkim javnim zbirkama*, autorke i kustoskinje Gradskog muzeja u Subotici Olga K. Ninkov i Ljubica Vuković Dulić, jasno su naznačile istorijsko stilski opseg svog istraživačkog postupka, koji su prezentovale izložbom i pratećom publikacijom. Navedeni naslov u potpunosti odgovara tekstu i prikazanim eksponatima, a ujedno je neraskidivo vezan za grad Suboticu, svojim simboličnim i asocijativnim implikacijama vezanim za arhitektonsko nasleđe grada i okoline.

Knjiga *Secesija u subotičkim javnim zbirkama* ne predstavlja samo katalog istoimene izložbe, već celovitu, višeslojnu studiju jednog od poslednjih velikih istorijsko stilskih pravaca, sagledan kroz prizmu likovne i primenjene umetnosti sredine u kojoj je ostavio trajne tragove. Knjiga štampana na 192 strane ima bogat ilustrovani prilog. Podeljena je na dva dela, studijski na 127 strana, sa izdiferenciranim tematskim celinama, dopunjen sa 191 ilustracijom, i kataloški sa 321 fotografijom predmeta, koje prate iscrpne kataloške jedinice, dragocene za sve buduće istraživače ove teme.

U tekstu je na stručan, jasan i zanimljiv način predstavljena kultura života u Subotici na prelazu 19. u 20. vek, potkrepljena primerima sačuvanih pojedinačnih predmeta, kao i javnih i privatnih enterijera tog perioda. Autorke su dočarale duhovnu i intelektualnu klimu društvene sredine, koja se neposredno odrazila na formiranje celovite slike grada Subotice.

Studijski tekstovi prvog dela knjige su jasno i logično izdiferencirani po temama. U svakoj celini se daje opšti osvrt na obrađivanu temu, a zatim se ona smešta u kontekst gradske sredine i pojedinačno se valorizuje njen značaj i uticaj na formiranje celovite kulturno umetničke klime u Subotici s kraja 19. i početka 20. veka, kada je *stila secesije* preuzeo dominantnu ulogu u svim sferama društvenog i umetničkog života grada.

Važno je naglasiti da su obim rada i njegova struktura određeni opšteprihvaćenom muzeološkom praksom vezanom za organizovanje godišnjih studijskih izložbi. Ovakav tip izložbi se po pravilu priprema višegodišnjim trudom na uobličavanju određene zbirke i njene obrade. Utvrđenu praksu sledili su i autorke Olga K. Ninkov i Ljubica Vuković Dulić. Zahvaljujući njihovom radu, kao i radu njihovih prethodnika, u Muzeju je formirana vredna zbirka koja je datom izložbom i publikacijom predstavlje-

na stručnoj javnosti. Autorke su obradila celu javnu Zbirku secesijske likovne i primenjene umetnosti i na osnovu nje osmislile strukturu izložbe i propratne publikacije koja se zasniva na podeli izabranih eksponata prema vrsti materijala. Na osnovu ove podele, uobličene su tematske celine koje su sintetizovale poglede kako na društvene pojave koje su pogodovale razvoju stila, tako i na pojedinačne autore i njihov rad, na polju likovne i primenjene umetnosti, ali i na dragocene skupine artefakata, klasifikovane prema vrstama i materijalima. Primenjena struktura rada omogućila je autorkama da pruže produbljen pogled na fenomen *stila secesije*, njegovog istorijskog razvoja, kao i mesta u kulturi grada. Pripadnost širokom korpusu kulture Austrougarske monarhije i blizina centara sa jako izraženim secesijskim prisustvom,

autorke koriste kao tezu na kojoj zasnivaju svoj pristup fenomenu duboke inkorporiranosti *secesije* u umetničko i zanatsko tkivo grada.

Važno je da se istakne vrednost studije *Secesija u subotičkim javnim zbirkama*. Rad je pisan stručnim i odnegovanim jezikom, terminološki precizno izdiferenciran, iznete teze su jasno argumentovane, a obim je prilagođen savremenim muzejskim publikacijama. Studijski tekstovi su temeljno obrađeni i značajni su za sagledavanje velikog značaja koji je napredna i bogata sredina grada Subotice

imala na razvoj svih grana likovne i primenjene umetnosti i umetničkih zanata, kao i uticaja koje je vršila na druge manje sredine. Knjiga predstavlja nezaobilazno, komparativno štivo u proučavanju ovog perioda među muzealcima, ali i stručnjacima drugih profila, zato što otvara i mnoge druge puteve istraživačkog postupka.

Na kraju je neophodno naglasiti visoku profesionalnost koju su autorke knjige *Secesija u subotičkim javnim zbirkama* ispoljile prilikom obrade teme koja je kulturološki neraskidivo vezana za sveobuhvatno tkivo grada Subotice.

Olivera Skoko

Prikaz publikacije Olge K. Ninkov „Lica vremena – portreti iz umetničke zbirke Gradskog muzeja u Subotici I”

U izdanju Gradskog muzeja u Subotici, 2013. godine

Za svakog kustosa kome je poverena određena zbirka na brigu, čuvanje i promociju, verovatno najveći izazov predstavlja studijski rad bilo njene celovitosti, bilo nekog segmenta. Upuštajući se upravo u jedan takav posao u cilju obrade i prezentacije portreta iz Umetničke zbirke koju godinama uspešno vodi, dr Olga K. Ninkov, istoričar umetnosti – muzejski savetnik Gradskog muzeja u Subotici, verovatno je bila svesna svih dragocenosti koje nosi posao jednog predanog muzealca, ali sasvim sigurno i poteškoća koje prate svaki istraživački rad. Muzej u kojem je koleginica Ninkov zaposlena prepoznao je značaj ovakvog jednog poduhvata i stao iza publikacije kao izdavač čime je potvrdio uspešno sprovođenje svoje muzeološke delatnosti ne samo u smislu sakupljanja i čuvanja kulturnih dobara već i njihovog predstavljanja i promovisanja.

Publikacija *Lica vremena – portreti iz umetničke zbirke Gradskog muzeja Subotica I*, dr Olge K. Ninkov po prvi put nam pruža sistematski prikaz portreta iz Umetničke zbirke subotičkog muzeja i to rađenih u različitim tehnikama koje potpisuju kako istaknuti autori tako i manje poznati stvaraoci od samog osnivanja ove ustanove pa do danas. Tome treba dodati da se u zbirci čuvaju javni portreti, ali i građanski, naravno autoportreti kao i intimni zapisi samih umetnika. Ovakva heterogenost pružila je koleginici Ninkov široku mogućnost pristupa koju je ona bazirala na isključivo stručnom stavu muzeološkog radnika baveći se svakim autorom ponaosob i svakim predmetom posebno. To je konačno rezultiralo saznanjem da pomenuta Umetnička zbirka poseduje preko 450 portreta koje je autorka detaljno obradila kao i biografije autora objavivši ukupno 107 biografskih jedinica sa relevantnom literaturom kao svojevrsnim i korisnim putokazom za svaka dalja istraživanja.

Nakon segmenta sa biografijama umetnika koji čini gotovo polovinu knjige, autorka predstavlja katalog radova sistematizovan po tehnikama. Ukoliko je portretisana ličnost poznata, dobijamo sve relevantne podatke o njoj. Potom sledi takođe važan deo o literaturi, kao i kataloški podaci uz neizostavnu fotografiju portreta.

Poslednji deo u knjizi čini spisak pomenutih izložbi od 1880. do 2012. godine i indeks imena gotovo obavezan dodatak kada je publikacija ovakvog tipa u pitanju.

Posebnu draž za svakog muzealca predstavlja mogućnost da prikaže i publikuje ono što do sada nije bilo pred očima javnosti ili pak bude u prilici da delima postavi novu atribuciju i dodeli značaj kakav zaslužuju. Takvih predmeta je bilo i pred stručnim okom koleginice Ninkov koja je tako došla do saznanja kako o autorima portreta tako i o ličnostima koje su pozirale pred njihovim štafelama ili foto-aparatima. S obzirom na to da se među njima nalaze i neke vodeće ličnosti subotičke elite (političari, umetnici, sportisti...), kulturna istorija ovog grada je na ovaj način postala bogatija za važna likovna svedočanstva o svojim nekadašnjim poznatim sugrađanima.

Neizostavno je pomenuti da je publikacija dvojezična (na srpskom i mađarskom jeziku), da je imala dva recen-

zenta (dr Anu Baranji i dr Irinu Subotić), te da je za konzultante, dr Olga K. Ninkov oslovlila brojne kolege istoričare umetnosti, istoričare i stručnjake drugih profila koji su prepoznali ovaj veliki poduhvat a njegove rezultate od izuzetnog značaja za našu struku i muzeologiju uopšte.

Monumentalnosti ove publikacije doprinos daje i njen izgled. U pitanju je veliki (A4) format, tvrdih korica, odličnog pregleda i preloma teksta i fotografija, dobro rešenog dizajna što nije uvek slučaj kada je reč o jednoj ovako zahtevnoj publikaciji. Zato treba pomenuti grafičarku Viktoriju Salma koja je vršila prelom i dizajn knjige. Knji-

ga je od strane Saveza za kulturu vojvodanskih Madara proglašena za najlepšu knjigu na mađarskom jeziku u godini svog izdanja.

Takođe, knjiga *Lica vremena* je od strane subotičke Gradske biblioteke proglašena za najbolju zavičajnu knjigu objavljenu u 2013. godini. Ovo je ujedno veliko priznanje za predan rad koleginice dr Olge K. Ninkov koja svakom svom poslu prilazi sa velikom posvećenošću i odgovornošću koje prati kako uživanje u radu tako i ne-skrivena želja da rezultate svojih projekata nesebično podeli sa kolegama.

Dr Zoltan Mesaroš,

arhivista, Istorijski arhiv Subotica

Prikaz knjige Srđana Cvetkovića „U ime naroda, politička represija u Srbiji 1944–1953“

U izdanju Euro-Giunti, 2014. godine

Represije u ime naroda

Srpska javnost sve više zna i sve se više zanima za dešavanja i zlostavljanja koja su se desila prilikom nastanka režima čiji je simbol i glavni akter bio Tito. Tako je Istorijski muzej Srbije organizovao izložbu, i izdao katalog koji je sadržajan obiman poput jedne knjige.

Autor Srđan Cvetković je već tri velika toma objavio o istoj temi (Između srpa i čekića 1, 1944–1953, Institut za savremenu istoriju, 2006; , Između srpa i čekića 2 – Politička represija u Srbiji 1953–1985, Službeni glasnik i Institut za savremenu istoriju, 2011; Između srpa i čekića 3 – oblici otpora komunističkom režimu u Srbiji 1941–1991, Institut za savremenu istoriju, 2014), tako da je obradio represivno dejstvo čitavog postojanja titoizma.

Autor deli političku represiju titoizma na dva dela, a granica je 1953. godina, verovatno zbog Staljinove smrti. U ovom delu se autor bavi periodom pre 1953. godine. Autor razlikuje pet vrsta represije, a to su:

1. Likvidacija tzv. „narodnih neprijatelja“ 1944–1945;
2. Politička suđenja 1945–1953;
3. Logori (Među njima Goli Otok) 1948–1953;
4. Obavezan otkup i kolktivizacija 1948–1953;
5. Organizovanje izbora i kult ličnosti sa njenom ideologijom i propagandom.

Na početku knjige autor ukazuje na to da je u sovjetskoj sferi moći svugde bilo političkih pritisaka. U ovome je prednjačio Sovjetski Savez, ali je pritisak prisutan kod svih njegovih satelita.

Autor smatra dokazanim da je centralna vlast u Srbiji (Od Vranja pa do Subotice, kako on formuliše) organizovala i koordinirala likvidaciju masovnih razmera. Nju je sprovela OZNA (Odeljenje za zaštitu naroda). Prvo su hapsili ljude, pa su ih saslušavali, i na kraju na tajnim mestima pogubili. U knjizi se nalazi i karta dosad pronađenih tajnih grobnica, a neke od njih su i otvorene i istražene. Najviše takvih grobnica je bilo u okolini Beograda. Kada su ljudi OZNE stigli u neku naseobinu, prvo su izabrali građevinu koja je najviše odgovarala njihovim ciljevima, kako bi tamo „saslušavali“ uhapšene ljude, i u tim prilikama je bilo i zlostavljanja. Cilj je bio da se dokaže da je reč o „narodnom neprijatelju“. U čitavom procesu su manipulisali pojmom *fašizam*, kako bi pronašli razloga za likvidaciju „ratnih zločinaca i kolaboranata“. Autor je istraživao arhive centralnih institucija u Beogradu i u arhivu

BIA (Bezbednosno-Informativna Agencija). Tako je pronašao dugačke liste o likvidiranim osobama, čija imena su se vodila u delovodnicima. Opstali su i spisi u kojima centralna vlast naređuje lokalnim organima da daju tačne podatke o pogubljenima, o odbeglima, o nestalima i o ljudima intreniranim u logorima.

Da bi prikriili masovna ubistva, izdali su saopštenja tzv. Vojnih sudova u kojima obznanjuju presude. Njih su istakli na ulicama, nalepili na bandere. Autor smatra da je prvobitni cilj tih oglasa bio da se ljudi zaplaše, i da je i to sigurno da nikakav sud ne može za to kratko vreme doneti toliko presuda. Likvidacija narodnih neprijatelja je trajala otprilike tri meseca.

Štampa (koju je i pisac ovih redaka detaljno proučio) je delovala agresivno, sa namerom da pobudi mržnju, a u isto vreme da bude i puna pretnji. U štampi se podržavaju zla dela, zahtevajući da se vlast obračuna sa „narodnim neprijateljem“. Ovo je karakteristično za svu štampu, jer komunisti preuzimaju vlast i u redakcijama.

Nova komunistička vlast je u prvom redu udarila na inteligenciju, i na osobe koje su imale neke funkcije u Kraljevini Jugoslaviji ili u Nedićevoj Srbiji. Njih je proglasila kolaborantima, izdajicama ili narodnim neprijateljima, nakon čega bi ih ubili. Kao što znamo iz primera u Vojvodini, pripadnost nekoj organizaciji je mogao da bude razlog da se donese smrtna kazna. Na sličan način je vlast postupala i južno od Dunava ali je tamo veza sa Nedićevom Srbijom bila razlog likvidacije. Među smaknutim ljudima su bili glumci, političari, filozofi, oficiri, veterani iz prvog svetskog rata, lingvisti. Intelektualci su bili i proganjani. Pored viđenijih ljudi, ni prosečni ljudi nisu mogli izbeći teror vlasti. U knjizi je predstavljeno puno individualnih ljudskih sudbina, jer je autor znalac mnogih, tako da je izdvojeno i nekoliko netipičnih slučajeva. Među žrtvama bio je i gimnazijalac od 17 godina, poštanski službenik čija je krivica bila to što je bio poslat na doškola vanje u Nemačku. Razlog smaknuća je bio i to ako je neko bio mobilisan u neku od vojski koje su delovale na tlu Jugoslavije. Autor kroz te individualne sudbine predstavlja „razloge“ smaknuća. Dotiče se i teme streljanih žena, a ima i slika ekshumacija u knjizi. Autor daje podatke i o logorima van Srbije, oni su mahom u zapadnom delu nekadašnje Jugoslavije tj. u današnjoj Sloveniji i Hrvatskoj. Autor daje i slike dokumenata OZNE u kome ona naređuje likvidaciju ratnih zarobljenika.

ИМС
ИСТОРИЈСКИ МУЗЕЈ СРБИЈЕ
отварање изложбе

**У ИМЕ НАРОДА!
РЕПРЕСИЈА У СРБИЈИ 1944-1953**

Учествују:
Душан Ковачевић, Драгослав Михаиловић
Јелена Јекић Карађорђевић, Љиљана Пекић, Срђан Цветковић

Певају:
Катарина Јовановић, Боже праде
Александар Мамењски, Востани Србије

среда, 16. април у 18ч
Трг Николе Пашића

Vrlina je knjige što se ne bavi samo žrtvama, već i počinocima zlih dela. Daje podatke o organizaciji i funkcionisanju OZNE a i o njegovim članovima sa kratkim biografskim podacima.

Sledeća etapa komunističkog terora je potekla u znaku političkih parnica. One su karakteristične za period između 1945. i 1953. godine, naročito oko 1948. godine. Prvostepene presude su bile veoma oštre sa velikim odjekom u štampi. Tako se vlast ublažavajući presude mogla pokazati kao milostiva. Pored toga su postojali Sudovi za suđenje zločina i prestupa protiv nacionalne časti. U njima su odluke donosila lica koja nisu bili pravници nego lustraciona komisija koja je ispitala „krive” ljude i lišila ih nacionalne časti, ali su mogli i da ih osude na prinudan rad od 10 godina, koji je mogao da bude i lakši ili teži rad. Bilo je i drugačijih procesa, parnice špijuna, ili kada su omladinci koji nisu prihvatili ideje komunizma, osuđeni. U Sloveniji je najpoznatija parnica bila Lea Rupnika, a u Hrvatskoj Alojzija Stepinca. Najveća parnica je bila i proces Draže Mihailovića. On je zajedno osuđen sa osobama sa kojima nije ni saradaivao, a sa nekime se nije ni slagao po osnovnim pitanjima. U prostoriji gde se parnica vodila se stvarala atmosfera linča i nije bilo sumnje da će se najteža kazna izreći. Ni danas se ne zna pouzdano gde se desilo pogubljenje i sahrana Draže Mihailovića, verovatno na Adi Ciganliji sa ostalih 8 ili 11 osuđenika. Autor smatra, da se sa građanskom opozicijom konačan obračun desio 1950. godine pri čemu se pravosuđe koristilo kao sredstvo za to. Režim je i advokate hteo zaplašiti, tako da je i među njima nekoliko bilo osuđeno, koji su revnosno branili svoje klijente. Prilike u zatvorima su bile krajnje nehumane, osuđenici nisu imali uslove za ličnu higijenu, suviše njih je bilo na previše malom prostoru, bilo je čak i pobuna... Uslovi će se poboljšati tek nakon mnogo godina.

Među zločinima komunističkog režima spada i pretumbavanje imovinsko pravnih odnosa. Posle rata je konfiskacija i nacionalizacija pogadala „bogataše”. Njima su oduzimali imovinu iz raznih razloga, ali su tako zaustavili tokove nekih društveno ekonomskih procesa i promenili razvoj nekih regija (autor spominje Leskovac, kao srpski Manchester). Takođe su se obračunali sa kraljevskom porodicom i sa crkvama, pri čemu je jedan od motiva bio i da se dokopaju njihovog imetka.

Nakon što se Tito obračunao sa spoljašnjim neprijateljima, na redu su bili članovi partije, koju je ojačao pokušaj Staljina da svrgne Tita sa vlasti 1948. godine. Mada su neke parnice već i pre počele sa procesom tzv. dahauovaca. Neki preživeli robijaši koncentracionih logora su tuženi zbog špijunaže, kao i u Sovjetskom savezu. Simbol perioda koji počinje 1948. godine je Goli otok, ali nije samo tamo bilo logora nego i po celoj Jugoslaviji, i trajnih a i privremenih logora. Autor donosi neke interesantne a i neke grozne slike iz tih logora, ali je važno da se ne fokusira samo na žrtve već i na počinioce zlih dela.

Preinačenje imovinsko pravnih odnosa spada u suštinske ciljeve komunizma, a deo toga je bila i kolektivizacija. Hteli su da seosko stanovništvo skupe u zadruga, što dobar deo seljaštva nije hteo, pa je čak i pružao otpor. Zbog toga su neke hapsili i zlostavljali. I ovo je bilo inspirisano praksom iz Sovjetskog saveza i cilj je bio da nestane sloj tzv. kulaka, bogatih seljaka i da svi u selu budu sitni posednici. Do 1948. godine je seljaštvo preživljavalo i plaćalo Obavezni otkup, nakon što je i u ratu moralo da snabdeva različite vojske, tako da je seljaštvo bilo iscrpljeno. Seljaci su pokušali da mimoidu zakone, ali su dosta često bili otkriveni kada su ilegalno pokušali nešto da prodaju, tako su neki bili zbog toga kažnjavani godinama zatvora. Apsurdno ali tačno je i to da je jedno vreme i manastir Dečani funkcionisao kao zatvor za kula-

ke. Između 1947. i 1952. godine je tamo bilo zatočeno oko 1.000 lica. Kolektivizacija je dakle bila pretnja opstanku seljaka, zbog toga se desila Cazinska buna 1950. godine o čemu se najviše zna, ali nije ona bila jedina. U južnom banatu 1947. godine u selu Dolovo su lokalni seljaci razoružali članove UDBe (Uprava državne bezbednosti) ali se posle toga sa velikim snagama pojavio KNOJ (Korpus narodne odbrane Jugoslavije), i posle toga su mnoge meštane poslali u zatvore. U celoj državi se dešavalo da su vlasti toliko oštro nastupali naspram zemljoradnika da su neki poginuli ili podlegli lošim uslovima u zatvoru.

Period između 1944. i 1953. godine je na kraju rezultirao sovjetskim tipom kulta ličnosti. Jedini slobodni izbori su održani 11. novembra 1945. godine, ali ni ti nisu bili sasvim slobodni. Pratilo se ko gde postavlja svoju kuglicu (glasalo se bacanjem kuglice u urne), takođe je pre izbora započela oštra propaganda protiv opozicije, a i opoziciona štampa je bila onemogućena u svom radu. Kult ličnosti se gradio čiji je centralni lik bio Tito, mitinzi su se održavali, pioniri su bili aktivni, štafeta mladosti se održavala, štam-

pa je veličala Tita... Na plakatima se pojavila lepša budućnost čiji će glavni lik biti „radnik”, a vođa „drug Tito”. Dobar deo inteligencije je shvatio da je situacija takva, da nema smisla suprotstavljati se, i počela je da se oglašava primenjujući samocenzuru, a oni koji nisu to hteli, potiskivani su iz javnog života. U zemlji je započeta industrijalizacija u napetom tempu, kao što se i u Sovjetskom savezu radilo, seljaštvo i radnici su bili pod ogromnim pritiskom. Organizovane su radne akcije, a sindikati su postali instrument vlasti u sprovođenju radnih ciljeva.

Rad Srđana Cvetkovića je štampan na kvalitetnom papiru, knjiga je – pošto je katalog izložbe – bogato ilustrovana, sa prikladnim tekstom, tačnim i mnogobrojnim citatima, i dokumentima, sa puno biografija. Fotografije izdanja su jako interesantne, mnoge do sad nevidene, pa su možda po značaju i veće od teksta izdanja. Tekst i fotografije su dobro usklađene u izdanju. Zbog toga je vredelo pogledati izložbu i upoznati se sa izdanjem.

Istraživanje ere titoizma nije još završeno, postoji komisija koja radi na upotpunjavanju podataka o žrtvama, njen sajt je dostupan i stalno se dopunjuje.¹

¹ <http://komisija1944.mpravde.gov.rs/>